આવેદન.

શિક્ષણના વિષયમાં ઘણાંએ પ્રયાસ કરે છે તેમા અનેક પડિતોના અનેક મત જોવામાં આવે છે જ્યારે મતમતાંતરોથી બધા જ પોતાને વિદ્વાન્ અને પડિત માની લે છે, ત્યારે પોતાના પ્રયાસોનો સ્વતંત્રપણે અમલ કેમ થાય તેની પેરવી કર્યા વિના તેઓને ચાલતુ નથી એટલે પરિણામે એમના થતા છૂટા પ્રયાસોમા કેટલાકો તો થાકીને નિરાશવદને હેઠા પડી જાય છે તેમ છતા કોઈ પણ ભેગા થઈ વિચાર કરવા તૈયાર થતા નથી પોતાના વિચારનો અખતરો કે અમલ થાય તેમા નિષ્ફળ જાય, તો પણ પરના મતવ્યને અપનાવવા કોઈ તૈયાર હોતા નથી. સૌથી પહેલા તો સમાજની પ્રાચીન સસ્કૃતિનો અભ્યાસ પૂરો કરવો જોઈએ, અને પછી વર્તમાનની વાસ્તવિક સમાજની નાડીનુ અને તાજી સમાજની પરિસ્થિતિએનુ ઊંડાણમા ઉતરીને નિરીક્ષણ એ વિદ્વાનોએ કરવુ જોઈએ પરતુ જ્યારે એ પડિત પુરુષો કદી દશ વીશ ભેગા મળીને વિચારની આપલે કરતા જ નથી, ત્યારે અણઉકેલાયેલા સમાજના ગુચવણભર્યા કોયડાઓનુ નિરાકરણ નિષ્પક્ષપાત દૃષ્ટિથી કોઈ રીતે પણ થતુ નથી. આ શિક્ષણનો વિષય એવો છે, કે દરેક દેશ પોતપોતાની શૈક્ષણિક મૌલિકતા તો અમુક રીતે બીજા બીજાથી ભિન્ન જ રાખે છે એ ભિન્ન શિક્ષણ વ્યવસ્થાઓને જ્યારે નિહાળવામાં આવે, ત્યારે એને નજર સમક્ષ રાખીને આપણા જૈન સમાજના બાળક બાળિકાઓનો ઉદય કયા પ્રકારો અપનાવવાથી થશે? થોડી મહેનતમાં ઘણુ સારુ ફળ અથવા પરિણામ આપણે કેમ નિપજાવી શકીશુ? બીજી પ્રણાલિકાઓ કરતા, આપણા સસ્કૃતિરક્ષક રીતરિવાજોના રક્ષણ માટે શુ શુ અને કયા કયા ફેરફારો કે સુધારાઓ કરવાની જરૂરીઆત છે? આવા પ્રશ્નોનો ઉકેલ શોધવા વિદ્વાન ભેજાઓ પોતાની શક્તિઓને કેન્દ્રિત કરી, સમાજને હિતકર એવુ મથન આદરી, અને કેવળ વર્તમાન સમાજની ઉન્નતિના માર્ગોને પસંદ કરના, વ્યવહારુ યોજના જનતા સમક્ષ ધરવાનુ કામ જો કરે, તો નિષ્કર્ષરૂપ તારવણી તેમાંથી સૌનાના જિજ્ઞાસુઓને મળી શકે.

શિક્ષણના વિષયમાં ચારે દિશાથી ચાર જાતના પ્રયાસો જો આદરવામાં આવે, તો હજી પણ ચાલે પરંતુ જ્યારે એમ દેખાય કે આ પ્રયાસોમાં ઝાઝી સફળતા સાંપડતી નથી, તો તેના માટે આગ્રહ રાખવામાં આવે તો એ દુરાગ્રહ અથવા કદાગ્રહના રૂપમાં બદલાઈ જાય છે. જ્યારે એમ જણાય કે અમુક બીજા પ્રવાસથી વધારે લાભ દેખાય છે, ત્યારે સેવાની સાચી ધગશવાળા કાર્યકરો પોતાના મમત્વને છોડી **ઉન્નતિના સાચા પંથને અપનાવવા** તૈયાર થાય, તેને જ આપણે સાચા સમયસૂચકતાના અને વ્યવહારના જાણુ કહી શકીએ. એમ ચાર દિશાના પ્રયત્નોનો અખતરો બે પાંચ વર્ષ જોઈ લેવાથી જ્યારે એક ઉત્તમ માર્ગ સમાનય ત્યારે તે જ એક અપનાવી તેને વેગ આપવામાં સહાયક થવાય ત્યારે તે પગલાંને સંપ, સંગઠન, એકતા અથવા એકીકરણના પંથે જવાનું પગરણ મંડાયું એમ કહી શકાય. ઐક્ય થવાથી અને તેમાં વળી સમાજની સઘળી શિક્ષણ સંસ્થાઓના એક જ માર્ગે ચાલવાથી **સમાજનો ઉત્કર્ષ ઝડપસેર સાધી શકાય છે.**

આજે અત્યારના સંયોગોમાં પણ ભારતના શહેરો અને ગામડાંઓમાં બધે મળીને જો ગણતરી કરવામાં આવે, તો ત્યાંની ચાલતી ધાર્મિક પાઠશાળાઓની સંખ્યા લગભગ એક કે દોઢ હજાર જેટલી થવા જાય તે સિવાય બોર્ડિંગો જેવી સંસ્થાઓ પણ લગભગ બસો ઉપર થવા જાય. આ બધી જ સંસ્થાઓ અને પાઠશાળાઓ જો વિદ્યાપીઠના ધોરણે એક જ શૈલિથી અભ્યાસક્રમને યોજે અને અપનાવે તો સમાજનું શ્રેય બહુ જ ઝડપથી થાય, એમ અમે માનીએ છીએ. તેવી રીતના સંખ્યાબંધ અભિપ્રાયો આવ્યા છે, ને આવતા જાય છે બધા દેશના, બધા દર્દીઓને એક જ સરખી કામ આવે તેવી એક પેટન્ટ દવાને તૈયાર કરતી વખતે જેમ સામાન્યોપયોગી બનાવવા ઘણી કાળજી, કુશળતા અને દરેક વાતાવરણોનો ખ્યાલ ખૂબ રાખવામાં આવે છે, તેમ પૂનાની શ્રી જૈન તત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠનો ઘડાએલો કાર્યક્રમ પણ પેટન્ટ દવાની જેમ તૈયાર થયેલો છે. તેમાં ઘણાં જબ્બર બુજર્ગોની સલાહોનો

સંગ્રહ થયેલો છે, ઘણાં ઊંચાં મગજોના અનુભવોનો રસથાળ પીરસાયો છે, ઘણાંગોનાં ઉચ્ચ કક્ષાના અભિપ્રાયોનું અમલીકરણ થયું છે. વર્ષો અને યુગોના વાતાવરણને અનુલક્ષીને વર્તમાનની અને ભાવિ પ્રજાને તે કેમ ગુણકર થાય અને તેમના માટે પચાવવાનું શું સહેલું બને, તેનો ઊંડો, લાંબો અને ઘણો વિચાર કર્યા પછી અનેકોની કિંમતી સલાહો સાંભળી, બહોળા જૈન સમાજને ઉપયોગી અને સૌની નજરે ચડે તેવું યોજનાપૂર્વકનું એક આદર્શ શિક્ષણકેન્દ્ર સમાજની સેવામાં વિદ્યાપીઠરૂપે ધરવામાં આવ્યું છે.

સૌને ન્યાય આપી, મૌલિક સિદ્ધાંતોને લક્ષ્ય સન્મુખ રાખી, આ શિક્ષણક્રમનું ઘડતર કરવામાં આવ્યું છે. એક વસ્તુ પર ખાસ મહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું છે, કે જૈન દર્શનનું રહસ્ય જ બહાર બતાવવાની આપણી વિદ્યાપીઠને માથે મહાન ફરજ છે, એટલે બીજા ધર્મો, દર્શનો કે વાદોનું મિશ્રણ પણ આ ઘડતરમાં થવા દીધું નથી. અને તે મિશ્રણ ન જ થવું જોઈએ, એ ન્યાય છે. આ શૈક્ષણિક યોજનાને સાર્વત્રિક અને હાર્દિક આશિર્વાદો પૂજ્ય આચાર્ય-મહારાજાદિ તરફથી, પૂજ્ય સાધ્વીજી મહારાજો તરફથી તથા બીજા વિદ્વાનો તરફથી મળ્યા છે -એટલે સમજો કે ચતુર્વિધ શ્રી સંઘ તરફથી પૂરો સહકાર મળ્યો છે, તે ઘણો જ ખુશીનો વિષય છે. જો કે કેટલાક શિક્ષકોને વિદ્યાપીઠનું આ ઊંચી કક્ષાનું શિક્ષણધોરણ ઓછું પસંદ છે, પરંતુ એ ધોરણે તેઓ જ્યારે ભણાવે છે, અને અનુભવથી વિચારે છે ત્યારે તેઓને સમજાય છે કે જે વ્યવસ્થિત વિભાગો વિદ્યાપીઠે તૈયાર કર્યા છે, તેનું ઘડતર બરાબર જ છે, અને સામાન્ય સમાજને સત્પંથે દોરવા આટલું તો હોવું જ જોઈએ.

હવે જે જે ગામો કે શહેરોમાં પાઠશાળાઓ ચાલતી જ નથી અથવા બંધ પડી ગઈ છે, તેવા ગામો માટે તો ભગીરથ પ્રયાસ વિદ્યાપીઠને હજી આગળ ઉપર કરવાનો છે. તે કામ જેટલું વિશાળ છે, એટલું બલ્કે તેથી પણ અધિક "જૈન દર્શનના અહિંસક સિદ્ધાંતો કેવા પ્રકારના ઊંચા છે?" તેની જિજ્ઞાસાવાળા અજૈનવર્ગના વિશાળ સમુદાયને

સંતોષવાનું કાર્ય પણ હાથ ધરવાનું ઘણું મોટું છે. પરંતુ પહેલાં સમાજની અંદરની સંકુચિત વિચારોની સુધારણા અને સાફસુફીનું ? વિદ્યાપીઠે જે હાલ તુરત ઉપાડયું છે, તેનો ભારતની સમગ્ર સંસ્થા અને પાઠશાળાઓએ પૂરેપૂરો લાભ ઉઠાવવો જોઇએ. વિદ્યાપીઠની જુ જુદી કાર્ય સમિતિઓ પોતાની શક્તિ અનુસાર પંક્તિથી રીતિએ ક કરી રહી છે, તેનું પરિણામ સમાજ સન્મુખ દેખીતું જ છે થો વર્ષોમાં વિજળીવેગી ચમત્કારિક પરિણામ તે યોજનાથી જરૂર આવશે મ

પહેલી પ્રારંભિક પરીક્ષામાં ૨૧ સૂત્રો, બીજી પ્રવેશ પરીક્ષામાં પ્રતિક્રમણ અને ત્રીજી પરિચય પરીક્ષામાં પાંચ પ્રતિક્રમણ રાખવામ આવ્યા પછી, પંડિત પરીક્ષા માટે નવકાર મહામંત્રથી માંડીને પાં પ્રતિક્રમણના સંપૂર્ણ સૂત્રો ફરીથી શિખવાડવાનો જ્યારે નિર્ણય લેવામ આવ્યો ત્યારે આ ગ્રંથ તૈયાર કરવાની જરૂરીઆત ઊભી થઇ. આ ગ્રંથ મુખ્યતયા તો થરાદનિવાસી શ્રીયુત પુનમચંદ નાગરદાસ દેશીએ તૈયાર કર્યો હતો. પણ જ્યારે એમ લાગ્યું, કે વિશેષ છણાવટ કરી વિદ્વાનો પાસે તે તે વિષયોના વિશેષ ખુલાસાઓ મેળવીને આ ગ્રંથને સમૃદ્ધ બન- વવામાં આવે, તો પંડિત પરીક્ષા માટે અધ્યયન યોગ્ય તે બની શકે. એટલે તેમના પ્રશ્નોના ઉત્તરોને વધુ ને વધુ સ્પષ્ટ કરવા ઘણે ઠેકાણેથી સમાધાનો પ્રાપ્ત કરી આ ગ્રંથ જૈન સમાજના કરકમલમાં ધરતાં અમને અત્યંત ખુશી ઉપજે છે. જો કે આ ગ્રંથને અમોને તો પાંચે પ્રતિક્રમણના બધા સૂત્રો ઉપર વિસ્તૃત ખુલાસાઓ મેળવી સમૃદ્ધ બનાવવાનો ઇરાદો હતો, છતાં તે કેટલાક કારણોસર બની શક્યું નથી. તે આગળ પૂર્ણ થવાની અમારી આશા ફળો એવી શાસનદેવ પ્રત્યે પ્રાર્થના છે. વળી ભણનારને પણ બોજો વધુ થઈ પડે તેવો સંભવ હોવાથી અમે હાલ તો આટલું જ એકઠું કર્યું છે

વિદ્વાન્ સમાજ અમારા આ પ્રયાસને જરૂર આવકારશે એવી આશા રાખીએ છીએ. કોઇ ધ્યાનચૂકથી, કે છદ્મસ્થતાના અજ્ઞાનતાના કારણે, કે પ્રેસદોષથી, જે કે ઇ ભૂલો રહેલ પામી હોય, તો અમને વિદ્વાનો માર્ગદર્શન આપશે તેવી વિજ્ઞપ્તિ છે આ ગ્રંથને તૈયાર કરતાં કેટલો બધો પરિશ્રમ

રાખેલા છે, તે તો ગ્રંથને જોતાં જ માલૂમ પડે તેમ છે સૌ જોઈ શકશે. એક નાના પ્રશ્નને સમજાવવા તેમાં ઘણી ઘણી દલીલો અને યુક્તિઓનો સંગ્રહ કરી આપવામાં આવેલ છે. કોઈ કોઈ પ્રશ્નો આગળ પાછળ કોઈ એક સરખા લાગશે, પણ પાછળથી વિશેષ ખુલાસો આપવો જરૂરી લાગતાં તે વધારવું પડ્યું છે. તે સમાધાનમાં જો કે વિષમતા અને વિશેષતા તો છે જ, પણ તે બારિક નિરીક્ષણથી જણાશે. જે કાંઈ સુધારા સૂચવાશે, તેને બીજી આવૃત્તિ વખતે યોગ્ય આવકાર આપવામાં આવશે. આ ગ્રંથને તૈયાર થવાની ઢીલ માટે જ આ પંડિત પરીક્ષા એક બે વર્ષ લંબાઈ ગઈ છે. અમને આશા છે, કે એ પરીક્ષા આપનાર આટલું ભણીને જ્યારે તૈયાર થશે, ત્યારે આ આવશ્યક સૂત્રો કે, જે શાસનનો આત્મ-સુધારણા માટેનો મૂળ પાયો છે, તેમાંના નાના નાના વિષયોની છણાવટથી સમજનાર અને સમજાવનાર તેઓ બની જશે.

આ ગ્રંથમાં શુદ્ધિપત્રક રાખવામાં આવ્યું નથી, કારણ તેમાં બહુ ભૂલો રહેવા પામી નથી છતાં કોઈ ભૂલ રહી હોય તો સુધારીને વાંચવા ભલામણ છે. આ ગ્રંથમાં શ્રી વીતરાગ ભગવંતોની આજ્ઞાથી કાંઈ વિરુદ્ધ છપાયું હોય, તો તે બદલ ત્રિવિધે ક્ષમા યાચીએ છીએ.

વિદ્યાપીઠ પાઠ્યપુસ્તક પ્રકાશન સમિતિ.

સંક્ષિપ્ત વિષયાનુક્રમ.

મુદ્રકઃ-શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈ, શ્રી મહોદય પ્રિ. પ્રેસ, દાણાપીઠ-ભાવનગર.

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથાય નમઃ

શ્રી જૈન પ્રશ્નોત્તરવાટિકા

ભાગ ૧

ક્યારો ૧

મહામંત્ર નવકાર.

પ્રશ્ન ૧—નવકાર એટલે શું ?

ઉત્તર—નવકાર એટલે નવ કડીઓ. નમસ્કારનો અપભ્રંશ શબ્દ નવકારના નામથી ઓળખાય છે.

પ્રશ્ન ૨—નવકાર શા માટે મહામંત્ર કહેવાય છે ?

ઉત્તર—જૈન સિદ્ધાંતમાંના અનેક મંત્રો પૈકી આ મંત્ર દોહનરૂપ છે. ચઉદ પૂર્વનો તે સાર છે. શુદ્ધ ભાવથી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરનાર આ ભવસમુદ્રને સહેજે તરી જાય છે તેથી તેને મહામંત્ર કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૩—નવકાર મંત્રમાં કોનું વર્ણન કરેલ છે ?

ઉત્તર—નવકાર મંત્રમાં અતિ પવિત્ર પાંચ પરમેષ્ઠિઓને વંદન કરાએલ છે.

પ્રશ્ન ૪—પંચ પરમેષ્ઠિ એટલે શું ? તેનાં નામ કહો ?

ઉત્તર—પરમેષ્ઠિ એટલે ઉંચામાં ઊંચા સ્થાનને પામેલા મહાન આત્માંઓ. તે પાંચ આ પ્રમાણે છે. અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ

પ્રશ્ન ૫—અરિહંત પ્રભુ એટલે શું ?

ઉત્તર—રાગ દ્વેષનો નાશ કરી કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું હોય તેવા તીર્થંકર ભગવાન સમોસરણમાં બેસી દેશના દે તે અરિહંત કહેવાય. અરિ એટલે કર્મશત્રુ, તેને હણનાર અરિહંત ભગવાન કહેવાય.

પ્રશ્ન ૬—સિદ્ધ એટલે શું ?

ઉત્તર—આઠ કર્મોનો નાશ કરી મુક્તિપદને પામેલા પરમ નિર્મળ આત્માઓ. તેમને ફરી જન્મવાનું હવે રહ્યું નથી. કારણ કે તેઓ પોતાના સહજ સ્વરૂપમાં આ પ્રમાણે આવે છે. જ્ઞાનાવરણીયના સર્વથા ક્ષયથી અનંત જ્ઞાન પ્રગટ થયું છે, દર્શનાવરણીયના ક્ષયથી અનંત દર્શન થએલ છે, દર્શનમોહનીય તથા ચારિત્રમોહનીય કર્મના ક્ષયથી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ તથા યથાખ્યાત ચારિત્ર એમ બે ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, અને ચોથું ઘાતીકર્મ જે અંતરાય નામનું છે, તેના ક્ષયથી અનંત વીર્યનો ગુણ પેદા થાય છે. હવે ચાર અઘાતીમાંથી વેદનીયના ક્ષયથી અવ્યાબાધ આત્માનું સ્વાભાવિક સુખ, આયુના ક્ષયથી સાદિ અનંતરૂપ અક્ષય સ્થિતિ, નામકર્મના ક્ષયથી વર્ણાદિના અભાવના કારણે અરૂપીપણું અથવા અશરીરીપણું અને ગોત્રકર્મના ક્ષયથી અગુરુલઘુ નામનો ગુણ પ્રગટ થાય છે, તેનાથી ભારે હલકો કે ઉંચ નીચપણાનો વ્યવહાર મટી જાય છે.

પ્રશ્ન ૭—આચાર્ય મહારાજ એટલે શું ?

ઉત્તર—જૈન ધર્મના પાંચ મોટા આચારોને પાળનાર ને ગચ્છના નાયક.

પ્રશ્ન ૮—ઉપાધ્યાય મહારાજ એટલે શું ?

ઉત્તર—જૈન શાસ્ત્રનાં અગ્યાર અંગ ને બાર ઉપાંગાદિ ભણી બીજાને ભણાવે તે ઉપાધ્યાય કહેવાય.

પ્રશ્ન ૯—સાધુ કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—જૈન ધર્મની પાંચ મહાપ્રતિજ્ઞાઓવાળી દીક્ષા ધારણ કરી મોક્ષ મેળવવાની સાધના કરનાર. લોચ વિહારાદિના કષ્ટો સહનાર.

પ્રશ્ન ૧૦—જ્ઞાનનાં પ્રકારો ગણાવો, તેમાં અગ્યાર અંગ વધારે કે કેવળજ્ઞાન ?

ઉત્તર—૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યવજ્ઞાન, ૫ કેવળજ્ઞાન. એ પાંચ જ્ઞાન છે. સૂર્ય આગળ તારા જેમ ઝાંખા પડે, તેમ કેવળજ્ઞાન આગળ અગ્યાર અંગનું જ્ઞાન ગણાય.

પ્રશ્ન ૧૧—કર્મોના નામ આપો.

ઉત્તર—૧ જ્ઞાનાવરણીયકર્મ, ૨ દર્શનાવરણીયકર્મ, ૩ વેદનીયકર્મ, ૪ મોહનીયકર્મ, ૫ આયુકર્મ, ૬ નામકર્મ, ૭ ગોત્રકર્મ, ૮ અંતરાયકર્મ. તેમા ૧-૨-૪-૮ એ ચાર આત્માના ગુણોનો ઘાત કરતા હોવાથી ઘાતી કહેવાય છે, બાકીના ચાર અઘાતી છે.

પ્રશ્ન ૧૨—પાંચ આચારનાં નામ આપો ? તથા આચારોનું સ્વરૂપ કહો.

ઉત્તર—૧ જ્ઞાનાચાર, ૨ દર્શનાચાર, ૩ ચારિત્રાચાર, ૪ તપાચાર, ૫ વીર્યાચાર. આ પાચ આચારોનુ પાલન કરવાથી આચાર્ય મહારાજો શાસનની વાસ્તવિક પ્રભાવના કરી શકે છે. (૧) સમ્યગ્જ્ઞાનનો પ્રચાર કરે કરાવે, જ્ઞાનની ને જ્ઞાનીની આશાતનાઓ વર્જવાનો ઉપદેશ આપે, પ્રભુમાર્ગને પ્રરૂપે ઇત્યાદિ જ્ઞાનાચાર. (૨) શ્રી સંઘને નિઃશંક બનાવે, શાસન પ્રભાવના કરે, શ્રી સઘને ભાવ માર્ગે ખીંચે. અનેક ભવિ આત્માઓને આલંબનરૂપ બને. શ્રી સઘમાના અનેક ગુણવંત આત્માઓની વારંવાર પ્રશસાદિ કરી ગુણ સુગંધીને ફેલાવે. અસ્થિરતા હોય, ત્યા સ્થિરીકરણ કરવા સર્વ શક્તિઓને ખરચે, ધ્યેય પ્રત્યે વાત્સલ્ય, ભક્તિ, ને બહુમાન વધારી આપખ્યાતિને છોડી સર્વ વ્યાપક સર્વાંગી શ્રી જૈન શાસનની પ્રતિભા અને પ્રભાવનામાં વૃદ્ધિ કરે. શ્રી સંઘને દેવદ્રવ્યના દોષમાંથી બચાવે. દેવ, ગુરુ, જ્ઞાન અને સાધારણની નિશ્રાનાં દ્રવ્યોનો ઉદ્ધાર કરાવે, ને વ્યવસ્થા

બતાવે. ઇત્યાદિ દર્શનાચાર. (૩) અષ્ટ પ્રવચન માતારૂપ ચારિત્ર પાળે ને પળાવે તે ચારિત્રાચાર. (૪) બાહ્યતપ ને અભ્યંતરતપ પાળે ને પળાવે. ઉપવાસ આયંબિલ એ અણુસણ તપ પાંચ સાત કોળીઆ ઓછા ખાવા રૂપ ઉણોદરી તપ. સર્વ વસ્તુનો સંક્ષેપ કરવા રુપ વૃત્તિસંક્ષેપ તપ. વિગઇઓ ત્યાગવા રૂપ રસ-ત્યાગ તપ. કાયકષ્ટ તપ. ને અંગોપાંગને સંકોચવાનું સંલીનતા તપ. એ ૭ તપ કરે કરાવે. તથા ૬ અભ્યંતર તપ-થએલા દોષોની આલોચનાથી શુદ્ધિ કરે, એ પ્રાયશ્ચિત્ત તપ. દેવ, ગુરુ, સંઘ, સાધર્મિક પ્રત્યે ભક્તિ તે વિનય તપ. બાલ, વૃદ્ધ, તપસ્વી વિગેરેનું વૈયાવચ્ચ તપ. ભણવું ગણવું તે સ્વાધ્યાય તપ. આર્ત ને રૌદ્રધ્યાન છોડી ધર્મશુકલધ્યાન ધરવું તે ધ્યાન તપ. તથા કાઉસગ્ગ તપ. એ બાર તપ કરે ને શ્રી સંઘમાં કરાવે તે તપાચાર (૫) દાન, શીલ, તપ, ભાવ વિગેરે જ્ઞાન-ધ્યાન તથા ક્રિયાદિમાં છતી શક્તિ ગોપવે નહીં, તે વીર્યાચાર.

પ્રશ્ન ૧૩—નવકાર મંત્રમાં વિશેષ શું છે ?

ઉત્તર—પાંચે પરમેષ્ટિ ત્યાગી છે. અરિહંતે પણ દીક્ષા લીધેલ છે. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય ને સાધુ મહારાજોએ પણ દીક્ષા લીધેલી છે. અને આપણા શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થ માટે સાંભળીએ છીએ કે પાંડવો આસો સુદિ પૂર્ણિમાએ વીશ ક્રોડ મુનિ સાથે મોક્ષે ગયા, ચૈત્રી પુનમે શ્રી પુંડરીકસ્વામીજી પાંચ ક્રોડ મુનિ સાથે મોક્ષે ગયા. એમ બધે દીક્ષા લીધેલા પુણ્યવાનો મોક્ષે ગયાનું કહેવાય છે. પશુ મોક્ષે ગયા, નારકી કે દેવ મોક્ષે ગયા કે શ્રાવકો મોક્ષે ગયા તેમ કહેવાતું નથી. એટલે પાવન કરનાર ને પવિત્ર બના-વનાર દીક્ષા જ છે, તેમ આ પંચ પરમેષ્ટિ પદના સ્વરુપથી પણ સિદ્ધ કરી શકાય છે બીજું એ કે—જે ભાગ્યશાળીઓ સિદ્ધ થયા તે મનુષ્યમાંથી જ થયા. અરિહંત, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય ને સાધુ મહારાજ મનુષ્ય જ હોય છે. એટલે મનુષ્ય ગતિ, ચારે ગતિમાં

ઉત્તમ છે. તે કારણથી માનવ ગતિ કરતાં દેવગતિ ઊંચી કહેવાય નહીં. માનવ દેહથી જ મોક્ષની સાધના થઇ શકે છે. સમકિતી દેવો પણ ઇચ્છે છે કે દીક્ષા લેવા માટે મનુષ્ય થઇશું અને ત્યાંથી મોક્ષે જઈશું.

પ્રશ્ન ૧૪—લોએ શબ્દનો અર્થ શું ?

ઉત્તર—અઢી દ્વીપરૂપી લોકમાં રહેલાં સાધુ સાધ્વીજી મહારાજોનો સમાવેશ લોએ શબ્દથી થાય છે. તેથી લોકમાં રહેલા આચાર્ય મહારાજો અને ઉપાધ્યાય મહારાજોને પણ ગ્રહણ કરી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૫—અરિહંત વિગેરેમાં નામ કેમ નથી ? પોતાનું નામ મુકવાનું અરિહંતોને શું ગમ્યું નહીં ?

ઉત્તર—આ પાંચે પરમેષ્ઠિના નામ નથી આપ્યાં તેનું કારણ એ છે કે–જૈન દર્શનમાં વ્યક્તિરાગનો ને દૃષ્ટિરાગનો ઘણો જ વિરોધ ઉઠાવવામાં આવ્યો છે, અને ગુણમોહ કેળવવાનો ઉપદેશ અપાયો છે. જો નામ અપાય, તો તે એકજ આત્માના પુણ્યનો સંક્રમ તે માળાના મણકામાં થાય, પણ નામ કોઇમાં નથી, એટલે ભૂતકાળમાં થએલા તથા ભવિષ્યમાં થનારા અનંતા તીર્થંકરો, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, મુનિરાજો વિગેરેના પણ અનંત પુણ્યનું સંક્રમણ તે મંત્રાક્ષરોમાં થઈ શકે છે. તે જ કારણથી તેમાંના એક અક્ષરના મંત્રજાપથી પણ સાત સાત સાગરોપમોનાં પાપોનો નાશ તે જ ક્ષણે થઈ શકે છે. વળી કેવળજ્ઞાન પણ સૌનું સરખું છે. અનંતા કાળ પહેલાનું કેવળજ્ઞાન ને આજનું, બેઉ સમાન છે. માટે બધાયની દેશના સરખી જ હોય. આમ શાશ્વત શાસન વ્યવસ્થિત હોવાથી અજેય છે. તથા ૫૦૦ ધનુષ્યની કાયાવાળા શ્રી આદિનાથ પ્રભુના ને ૯ હાથની કાયાવાળા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના કેવળજ્ઞાનમાં, સમુદ્ર કોઇ ઠેકાણે ઓછો વધારે ઊંડો સંભવે, પણ સપાટી જેમ સરખી હોય, તેમ અહીં મતિશ્રુતજ્ઞાનની

તરતમતા હોવા છતાં ઊંચી હદના-જ્ઞાનમાં કોઇ પણ જાતનો ભેદ પડતો નથી.' આપણને તો અન્ય લિંગે સિદ્ધ થએલા પણ પૂજ્ય જ છે. તેથી જ શ્રી સંઘમાં રહેલા ગુણવંતોની પ્રશંસા જો નહીં કરીએ, તો અતિચારને પાત્ર ગણાઇએ છીએ. ગુણવાન શાસન જ અનંતકાળ સુધી એકધારૂં રહી શકે તેમાં નવાઈ જ શી હોય ! કોઇ એમ માને કે અમારાથી જ અમુક કાર્ય થઇ શકે છે, કે જેને નામની ભૂખ હોય, તેમને આ નવકાર મંત્ર ઘણો બોધ આપે છે, ને તેથી અભિમાન ગળી જાય છે

પ્રશ્ન ૧૬—આ નમસ્કાર મંત્રનુ બીજું કોઇ નામ છે ?

ઉત્તર—બીજું નામ પંચમંગલ મહાશ્રુતસ્કંધ પણ છે.

પ્રશ્ન ૧૭—આ નવકારને શ્રી સિદ્ધચક્ર સાથે શો સંબધ છે ?

ઉત્તર—પાચ પરમેષ્ઠિમા, બે દેવ છે, ને છેલ્લા ત્રણ ગુરુપદે શોભનારા છે, આમ દેવ ને ગુરુ બે આવવાથી ધર્મ પણ આવી જાય. દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર ને તપ એમ ધર્મના ચાર પદ આવવાથી આ નવપદ શ્રી સિદ્ધચક્રનું જ મહત્ત્વ બતાવે છે. દેવ અને ગુરુ એ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર ને તપના નિધાન રુપ જ છે. એટલે સિદ્ધચક્ર નવપદમય જ છે. આસો ને ચૈત્ર શાશ્વતી ઓળીઓમાં આ નવપદનું જ આરાધન થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮—નવકારને મંગળ કેમ કહેવાય છે ?

ઉત્તર—આ મહામંત્રના બે પ્રકારના ફળ તેમા બતાવ્યા છે. તેથી થતું મંગળ ભવિષ્યને વિઘ્નરહિત બનાવે છે, અને ભૂતકાળમા બાધેલા કર્મોનો નાશ કરે છે. આજના વૈજ્ઞાનિકોએ એટમ બોમ્બમા પ્રાણનાશક શકિત બતાવી છે, તેમ વીતરાગ પ્રભુજીએ આ મંત્રાક્ષરોમાં અનંત પાપોનો નાશ કરવાની શક્તિ કહી છે, માટે જ નવ લાખ નવકારનો જાપ નરક ગતિના દુઃખોમાંથી બચાવનાર

બને છે. નવકારની ટીપ ગણવાથી પણ મહિનાઓના તપ જેટલા પ્રભાવનું વર્ણન કરાય છે તેનું આ જ કારણ સંભવે છે.

પ્રશ્ન ૧૯—પંચ પરમેષ્ઠિની આશાતના વર્જવા ઉપર શા માટે બહુ ભાર મૂકવામાં આવે છે ?

ઉત્તર—જેમ ગરીબના છોકરાને થપ્પડ મારવા કરતાં રાજપુત્રને થપ્પડ મારવામાં વધારે જોખમ તથા ગુન્હો મનાય છે, તેમ અતિ પવિત્ર એ ઉપકારીઓની નાની પણ આશાતના બહુ પાપ બંધાવનાર બને છે.

પ્રશ્ન ૨૦—સિદ્ધ ભગવાનથી અરિહંત પહેલા પદે કેમ ?

ઉત્તર—આઠે કર્મોનો નાશ થયો તે સિદ્ધ કહેવાય, કારણ કે દુઃખ વિનાના અનંત સુખને મેળવી લેવાથી તે સર્વથા શુદ્ધ થયા છે. પણ અરિહંતોના તો ચાર વેદનીય, આયુ, નામ ને ગોત્રરૂપ અઘાતી કર્મો બાકી છે, છતાં સમોસરણમાં બેસી દેશના દઈ શાસન સ્થાપે છે માટે તેને પ્રથમ ગણાવ્યા છે. એક જીવ મોક્ષે જાય, એટલે એક જીવ નિગોદમાંથી નીકળે, તે સિદ્ધોનો પણ ઉપકાર ગણાય. મહારાજા શ્રેણિક કરતાં શ્રી શાલિભદ્રજી ઘણા શ્રીમંત હતા, છતાં મુકુટબદ્ધ રાજા તો શ્રેણિક જ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૨૧—નવકારવાળીમાં ૧૦૮ મણુકા કેમ રખાય છે ?

ઉત્તર—પાંચ પરમેષ્ઠિના ક્રમવાર ૧૨-૮-૩૬-૨૫-૨૭ મળી ૧૦૮ ગુણ હોવાથી ૧૦૮ મણુકા રાખવામાં આવે છે. એ ગુણવાનોનો ને તેના ગુણોનો જ જાપ છે. ગુણ ને ગુણી બેની આરાધના છે.

પ્રશ્ન ૨૨—નવકાર મંત્ર ક્યારે ગણાય ?

ઉત્તર—સૂતાં ઉઠતાં બેસતાં, જે સમરે અરિહંત;
દુઃખીઆના દુઃખ ભાગશે, લહેશે સુખ અનંત.

નવકાર મંત્ર તો ૧૪ પૂર્વનો સાર છે, ૧૪ પૂર્વધર મહામુનિઓ પણ અશાતાના ઉદય વખતે ભણેલા પૂર્વોને ભૂલી જાય,

ત્યારે ઉપરે નવકાર મંત્ર તેમને શરણભૂત બને છે. ભગવાન શ્રી પાર્શ્વનાથસ્વામીજીએ બળતા નાગને નવકાર મંત્ર સંભળાવ્યો, તે નવકાર મંત્ર કાનમાં પડવા માત્રથી તે ધરણેંદ્ર થયા. આ મંત્રનો પ્રભાવ અજબ અને અનંત જ છે.

ક્યારો ૨:

પંચિંદિય સૂત્ર.

પ્રશ્ન ૧—પંચિંદિય સૂત્ર શા માટે છે? તેમાં શું આવે છે?

ઉત્તર—સામાયિક લેતાં સ્થાપનાજી સ્થાપવા તે નવકાર સાથે બોલાય છે. આચાર્ય મહારાજના ૩૬ ગુણોનું તેમાં વર્ણન આવેલું છે.

પ્રશ્ન ૨—આચાર્ય મહારાજના ૩૬ ગુણો ગણાવો

ઉત્તર—૫ ઇન્દ્રિયોના વિકારોને રોકનાર, ૯ શિયળવ્રતની વાડોને સાચવનાર, ૪ કષાયોને જીતનાર, ૫ મહાવ્રતને ધારણ કરનાર, ૫ મહાન આચારો પાલનાર, ૫ સમિતિ પાલનાર, ૩ ગુપ્તિ પાલનાર, કુલ ૩૬. આવા ૩૬ ગુણ જેમાં હોય તે આચાર્યપદને દીપાવે છે. આ ગુણોના કારણે તે ભાવાચાર્ય કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૩—પાંચ ઇન્દ્રિયોનાં નામ કહો.

ઉત્તર—૧ સ્પર્શેન્દ્રિય અથવા ચામડી, ૨ રસનેન્દ્રિય અથવા જીભ, ૩ ઘ્રાણેન્દ્રિય અથવા નાક, ૪ નેત્રેન્દ્રિય અથવા આંખ. ૫ શ્રોત્રેન્દ્રિય અથવા કાન. આ ક્રમથી જ એકેદ્રિયથી ગણવું.

પ્રશ્ન ૪—પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયો કેટલા અને કયા કયા છે?

ઉત્તર—૧. હળવો, ભારે, લૂખો, ચોપડયો, ઠંડો, ગરમ, સુંવાળું ખરબચડું એ ૮ વિષયો ચામડીના છે.

૨. તીખું, કડવુ, તૂરું, ખાટું, મીઠું એ ૫ વિષયો જીભના છે.

૩. સુગંધ અને દુર્ગંધ એ ૨ વિષયો નાકના છે.

૪. કાળો, નીલો, લાલ, પીળો, ધોળો, એ ૫ વિષયો આંખના છે.

૫. સચિત્ત શબ્દ, અચિત્ત શબ્દ ને મિશ્રશબ્દ એ ૩ વિષયો કાનના છે. કુલ ૨૩ વિષયો છે.

પ્રશ્ન ૫—ઇન્દ્રિય એટલે શું ?

ઉત્તર—જેનાથી આત્માને કંઇ પણ જ્ઞાન થાય તે ઇન્દ્રિય કહેવાય. ગરમ તપેલીને સાણસીથી જેમ લેવાય છે, તેમ આત્મા ઇંદ્રિયદ્વારા વિષયને ગ્રહણ કરે છે.

પ્રશ્ન ૬—પાંચ ઇન્દ્રિયોનું કામ વ્યવહારિક ભાષામાં સમજાવો.

ઉત્તર—૧ ચામડી પારખવાનું કામ કરે છે. ૨ જીભ સ્વાદ ચાખવાનુ કામ કરે છે. ૩ નાક ગંધ ઓળખવાનું કામ કરે છે. ૪ આંખ જોવાનું કામ કરે છે. ૫ કાન સાંભળવાનું કામ કરે છે.

પ્રશ્ન ૭—શિયળવ્રતની નવ વાડો સમજાવો.

ઉત્તર—૧ સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસકનો વાસ ન હોય ત્યાં રહે. ૨ કોઇ સ્ત્રીની વાત ન કરે અથવા સ્ત્રી સાથે પ્રેમથી વાર્તા ન કરે, ૩ સ્ત્રી બેઠી હોય તે આસને બે ઘડી પુરૂષ સાધુ ન બેસે, પુરૂષ બેઠો હોય તે આસને ત્રણ પહોર સ્ત્રી સાધ્વી ન બેસે. ૪ સ્ત્રીનાં અંગોપાંગ ન જુએ. ૫ સ્ત્રી પુરૂષની પ્રેમવાર્તા-ભીંતની ઓઠે પણ ન સાંભળે. ૬ સંસારનાં પૂર્વક્રીડાનાં સુખ યાદ ન કરે. ૭ વિકાર ઉત્પન્ન કરતાર સ્નિગ્ધ આહાર ન લે. ૮ લૂખો નિરસ પણ આહાર અધિક ન લે. ૯ શરીરને શણગારથી શોભાવે નહીં.

પ્રશ્ન ૮—ચાર કષાયોનાં નામ આપો.

ઉત્તર—ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ. આ તીવ્ર ચારે કષાયો આચાર્ય

ભગવંતમાં હોવા જોઇએ નહી. આ અંતર શત્રુઓને જીતવાનું કામ બહુ દુષ્કર છે; માટે તે પાળનારા સાચા કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૯—પાંચ મહાવ્રતો સમજાવો.

ઉત્તર—૧ પ્રાણાતિપાતવિરમણ-જીવહિંસા ન કરવી તે ૨ મૃષાવાદ વિરમણ-જૂઠું ન બોલવું તે. ૩ અદત્તાદાનવિરમણ-ચોરી ન કરવી તે. ૪ મૈથુનવિરમણ-બ્રહ્મચર્ય પાળવું તે. ૫ પરિગ્રહવિરમણ-ધન ધાન્યાદિનો સંગ્રહ ન કરવો તે. સૂક્ષ્મ જીવદયાનું પાલન, અને કંચનકામિનીનો ત્યાગ આથી આવે છે. તે આજની દુનિયા માટે બહુ જ મુશ્કેલ છે; કારણ કે દુનિયા તો સ્ત્રી અને ગાંડી છે. દુનિયા અર્થ કામની પૂજારી છે; માટે તેનો ત્યાગ લક્ષ્મી પાછળ અત્યંત મહત્ત્વનો છે.

પ્રશ્ન ૧૦—પાંચ સમિતિનાં નામ તથા સમજણ આપો.

ઉત્તર—૧ ઇર્યાસમિતિ-હાલતાં ચાલતાં રસ્તામાં જોઇને ચાલવું.

૨ ભાષાસમિતિ-બોલવામાં સંયમ રાખી યોગ્ય ને જરૂરી બોલવું.

૩ એષણાસમિતિ-આહાર, પાણી કે જરૂરી ચીજો દોષરહિત મેળવવી. ગોચરી પાણીમાં દોષ ન લાગે તેવી કાળજી રાખે તે.

૪ આદાનભંડમત્તનિક્ખેવણા સમિતિ-પાત્ર પ્રમુખ ઉપયોગી ચીજો લેવા મૂકવામાં પ્રમાર્જના કરવી, (સારસંભાળ રાખવી).

૫ પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ-ઠલ્લો માત્રું (ઝાડો પેશાબ) વગેરે નકામી ચીજો ફેંકવામાં જીવયતના પાળવી.

પ્રશ્ન ૧૧—ત્રણ ગુપ્તિનાં નામ તથા સમજણ આપો.

ઉત્તર—૧ મનગુપ્તિ-મનના વિચારો પર કાબૂ રાખી શુભધ્યાનમાં રહેવું.

૨ વચનગુપ્તિ-બોલવા પર કાબૂ રાખી અયોગ્ય વચનોથી અટકવું.

૩ કાયગુપ્તિ–કાર્ય પ્રસંગે શરીરનું હલનચલન કરતાં પ્રમાર્જનાપૂર્વક ઊઠવું, બેસવું, જવું, આવવું તે.

પ્રશ્ન ૧૨—આ સૂત્રનું બીજું નામ શું છે?

ઉત્તર—તેને સ્થાપના સૂત્ર પણ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૧૩—આ સૂત્રનું નામ પંચિંદિય કેમ પડ્યું ?

ઉત્તર—સૂત્ર શરૂ થતાં પંચિંદિય શબ્દ પહેલો આવે છે માટે.

પ્રશ્ન ૧૪—આ ૩૬ ગુણો શું સામાન્ય માણસ માટે અસાધ્ય છે?

ઉત્તર—દુનિયાના માનવીઓ રાગદ્વેષના સંસારમાં રહીને પાંચે ય ઇંદ્રિયોને તેના વિષયો તરફ વહેતી મૂકવામાં હુંશિયારી માને છે, ત્યારે વીતરાગ જિનેશ્વરો તેમના શાસનમાં રહેલા આચાર્યોને એવા આચારો પાળવાનું શિખવાડે છે, કે ઇંદ્રિયોની ગુલામી સ્વીકારશો નહીં, પણ તેને તમારા કાબૂમાં રાખો ! ગુસ્સો, અહંકાર, કપટ, તથા તૃષ્ણારૂપી મહાપાપોથી દુનિયા મલીન બને છે, તે ચારનાં વહેણને રોકી સ્વાશ્રયી બનો ! તે અંતરશત્રુઓ પર વિજય મેળવો ! દુનિયા હિંસા કે જૂઠ વિના ડગલું પણ ભરી શકતી નથી, માટે તમે અહિંસાનો ઝંડો ફરકાવવા પ્રયત્ન કરજો, તથા સત્યનિષ્ઠ બનજો ! સંયમની વિશુદ્ધતાથી દુનિયાને દેખાડજો કે આત્માની પવિત્રતા અને નિર્મળતા આવી રીતે પાળી માનવતાને ખીલવી શકાય છે. એ રીતે છેવટે નિર્મળ સ્ફટિકની જેમ આત્મા સ્વસ્વરૂપમાં પ્રગટ થઇ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૫—ભાષાસમિતિ અને વચનગુપ્તિમાં શો ફેર છે?

ઉત્તર—જે બોલાય તેમાં સામાને દુઃખ ન થાય તેવું બોલવું, તે ભાષાની સમિતિ કહેવાય છે, અને વચનગુપ્તિથી કારણ વિના નિર્દોષ શબ્દો બોલવા ઉપર પણ સંયમ, કાબૂ અને પ્રતિબંધ રખાય છે.

પ્રશ્ન ૧૬—સ્થાપના સ્થાપતી વખતે હાથ ઉંધો કેમ રખાતો હશે?

ઉત્તર—કોઈ વસ્તુનું આરોપણ કરતાં, કે કોઇ વસ્તુ કોઇને આપતાં આ રીતે હાથ રખાય છે, તેમ અહીં ગુણોની સ્થાપના તથા ગુણોનું આરોપણ કરવાનું છે કે આવા ગુણો હોય, તેને હું ગુરુ માનીશ. તેવા પવિત્ર ગુરુની સાક્ષીમાં આ ક્રિયા કરું છું.

કયારો ૩:

સામાયિકનાં સૂત્રો.

પ્રશ્ન ૧—ખમાસમણ સૂત્રનું બીજું નામ શું છે? તેનો ઉપયોગ જણાવો.

ઉત્તર—ખમાસમણ સૂત્રને પ્રણિપાત સૂત્ર કહે છે. આ સૂત્રથી દેવગુરુને પ્રણામ કરાય છે. દોષથી ભરેલા એવા પોતાને આવા ગુણનું ધામ મળવાથી હૃદય ઝૂકી જાય છે, તેથી શરીરનું ઉત્તમ અંગ મસ્તક નમી પડે છે. ગુણીને નમી પડવાથી પોતાની ઓછાશ અને વંદનીની અધિક ગુણ સંપન્નતા ઉભરાઈ જાય છે. અને આવા ગુણો મારામાં ક્યારે પેદા થાય તેવી ઝંખના થાય છે.

પ્રશ્ન ૨—પ્રણામ કેવી રીતે થઇ શકે? તેનું નામ શું?

ઉત્તર—બે હાથ જોડી, બે ઢીંચણ જમીન પર લગાડી અને માથું નમાવી પ્રણામ કરાય, તેને પંચાંગ પ્રણિપાત કહેવાય છે. આ નમસ્કાર પહેલાં ઘરનાં કે સંસારનાં બીજા સર્વે પાપવ્યાપારોનો ત્યાગ નિસીહિ શબ્દથી કરવામાં આવે છે. બીજા વ્યાપારોને અળગાં કરાય તો જ પ્રણામમાં ભાવશુદ્ધિ આવી શકે, એ કારણથી મંદિરે કે ઉપાશ્રયે દેવ કે ગુરુની પાસે જતાં નિસીહિ કહેવાનો રિવાજ ને વિધિ છે.

પ્રશ્ન ૩—' ઇચ્છકાર સૂત્ર ' શા ઉપયોગમાં આવે છે ?

ઉત્તર—ગુરુને સુખશાતા પૂછવા આ સૂત્ર ઉચ્ચારાય છે. અશાતાવેદનીયનો ઉદય થયો હોય, અથવા સંયમની સાધના કરતાં કોઈ વિઘ્ન આવ્યાં હોય, તો તે શક્તિ અનુસાર દૂર કરવા આ પૂછાય છે, તથા સુપાત્ર દાનની તમન્નાથી ગોચરી પાણી માટે વિનંતિ કરાય છે.

પ્રશ્ન ૪—દેવસી અને રાઇ શબ્દ શું સૂચવે છે ? તેનો કાળ કેટલો કહેવાય ?

ઉત્તર—દેવસિ એટલે દિવસસંબંધી. બપોરના ૧૨ વાગ્યાથી રાત્રિના ૧૨ વાગતાં સુધી દિવસ સંબંધી પૃચ્છા થાય છે. રાઇ એટલે રાત્રિ સંબંધી. રાત્રિના ૧૨ વાગ્યાથી બપોરના ૧૨ વાગતાં સુધી રાત્રિ સંબંધી પૂછાય છે. દિવસમાં બે વાર શાતાપૃચ્છાનો વિધિ છે.

પ્રશ્ન ૫—' ઇરિયાવહીયં ' સૂત્ર શા માટે રચાયું છે ? તેનું બીજું નામ શું છે ?

ઉત્તર—જતાં આવતાં જમીન ઉપર જીવોના જાણતા અજાણતાં થએલ અપરાધોની ક્ષમા માગવા માટે આ સૂત્ર સામાયિકમાં બોલાય છે. તેને પ્રાયશ્ચિત્ત સૂત્ર પણ કહેવાય છે. બાળમુનિ શ્રી અઇમુત્તાજીને આ સૂત્ર બોલતાં બોલતાં પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરતાં ને શુદ્ધ ભાવનાથી આલોચના કરતાં કેવળજ્ઞાન થયું હતું, તે આ મહાન સૂત્ર છે.

પ્રશ્ન ૬—એકેંદ્રિયથી પચેંદ્રિય સુધીના જીવોના દાખલા આપો.

ઉત્તર—૧ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ એ એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો છે. ૨. શંખ, પોરા, અળસીયાં વિગેરે બે ઇન્દ્રિયોવાળા જીવો છે. ૩. માંકડ, કીડી, મંકોડા, જૂ, વિગેરે ત્રણ ઇન્દ્રિયો વાળા જીવો છે. ૪. વીંછી, ભમરા, માખી, ડુંસાં, પતંગીઆ, તીડ, વિગેરે ચાર ઇન્દ્રિયો વાળા જીવો છે. ૫. દેવ, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, નારકી, વિગેરે પાંચ ઇન્દ્રિયો વાળા જીવો છે.

પ્રશ્ન ૭—(૧) 'તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં'નો અર્થ સમજાવો. (૨) પંચેંદ્રિયને મન છે, તે દુઃખ વેદે તેની તેને ખબર પડે, પણ ૧ થી ૪ ઈંદ્રિયો સુધીના જીવાત્માઓ દુઃખ કેમ ભોગવે ?

ઉત્તર—(૧) મારું તે પાપ નષ્ટ થાઓ, અથવા તે પાપની હું માફી માગું છું. રોગીને પુષ્ટિનું ઔષધ આપવા પહેલાં જેમ વૈદ્ય પ્રથમ રેચ આપે, તેમ આત્માની શુદ્ધિ ઈચ્છનારે પ્રથમ થએલાં પાપોની શુદ્ધિ કરવા ઇરિયાવહી સૂત્ર પહેલું બોલવાનો વિધિ છે. અને પછી કરેમિ ભંતે બોલાય છે. (૨) ૧ થી ૪ ઇંદ્રિયોવાળા અને અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિયને દ્રવ્ય મન નથી, પણ ભાવમન હોય છે. તેના વડે સુખદુઃખનો સૂક્ષ્મ પણ અનુભવ તો તેઓ કરે જ છે, ને કર્મબંધન પણ કરે છે. આંખમાંથી મોતીઓ ઉતાર્યા પછી ઝાંખું ઝાંખું જેમ દેખાય છે, તેમ એકેંદ્રિયાદિમાં સમજવું, પણ તે આંખ પર ચશ્મા પહેરવાથી વધારે સારું દેખી શકાય છે, તેમ દ્રવ્યમનથી જરૂર ઘણું જ વિશાળ કામ થઇ શકે, અનુભવ પણ વધારે કરી શકે, ને કર્મબંધ પણ વધારે કરી શકે, યાવત્ સાતમી નારકીએ પણ જઇ શકે. અસંજ્ઞી પહેલી નારકીથી આગળ ન જાય, ને વિકલેંદ્રિય તો નારકી કે દેવ પણ બની શકતા નથી. જો ચેતના છે, તો સુખદુઃખ કેમ ન વેદે ?

પ્રશ્ન ૮—'તસ્સ ઉત્તરી'નો પાઠ શા માટે બોલાય છે ? શલ્ય એટલે શું ?

ઉત્તર—ઇરિયાવહીથી પણ પાપની વધુ શુદ્ધિ કરવા તથા આત્માની પવિત્રતા કરવા માટે આ સૂત્ર બોલાય છે. માયા, નિયાણુ ને મિથ્યાત્વ એ ત્રણ શલ્ય છે. શલ્ય એટલે કાંટા સરખું. પેટમાં ચૂક આવે તેવું શલ્ય કહેવાય છે. આ ત્રણ કે તેમાંથી એક પણ શલ્ય હોય ત્યાં સુધી શુદ્ધિ શક્ય નથી.

પ્રશ્ન ૯—કાઉસગ્ગના કયા કયા સૂત્રો બોલાય છે ?

ઉત્તર—અન્નત્થ અને અરિહંતચેઇઆણં.

પ્રશ્ન ૧૦—અન્નત્થ સૂત્ર શા માટે બોલાય છે?

ઉત્તર—કાઉસગ્ગ કરતાં છીંક, બગાસું, ઓડકાર, વિગેરે અશક્ય પરિહાર-રૂપ દોષો શરીરથી થઈ જવા સંભવ છે તે રોકી શકાતાં નથી, તેના આગારો તેમાં આપેલા છે તેથી આ સૂત્ર બોલાય છે.

પ્રશ્ન ૧૧—આગાર એટલે શું?

ઉત્તર—આગાર એટલે કેટલાક દોષોની છૂટ.

પ્રશ્ન ૧૨—કાઉસગ્ગ એટલે શું? એક નવકારના કાઉસગ્ગમાં શું લાભ થાય?

ઉત્તર—કાઉસગ્ગ એટલે અમુક સમય માટે આત્મધ્યાનમાં રહેવા કાયાને વોસિરાવવી તે. ૬૮ અક્ષરના આ નવકાર મહામંત્રની ૮ સંપદા ને ૯ પદ છે. પદ શ્વાસોશ્વાસાત્મક હોય છે. આટલો કાઉસગ્ગ જે શુદ્ધ કરે તે ભાગ્યશાળી આત્મા ૧૯,૬૩,૨૬૭ પલ્યોપમનું દેવગતિનું આયુષ્ય બાંધે છે. આ પ્રમાણે દ્રવ્યફળ ને ભાવફળ પ્રગટ કહેલું છે. આ ઉપરથી વધારે મોટા કાઉસગ્ગોનું ફળ ગણી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૩—કાઉસગ્ગમાં દૃષ્ટિ કેવી રીતે રાખવી?

ઉત્તર—કાઉસગ્ગમાં દૃષ્ટિ નાસિકાના અગ્રભાગ પર રાખવી, અગર સ્થાપનાજી કે પ્રતિમાજી સન્મુખ દૃષ્ટિ રાખવી. આજુબાજુ દૃષ્ટિ ફેરવવાથી કાઉસગ્ગ શુદ્ધ થઇ શકતો નથી, ને ચિત્ત સ્થિર રહી શકતું નથી. નવકારના કાઉસગ્ગમાં નવપદનું સ્મરણ સારું છે.

પ્રશ્ન ૧૪—અન્નત્થમાં કયા કયા આગારો આપેલા છે?

ઉત્તર—૧ ઊંચો શ્વાસ લેવો, ૨ નીચો શ્વાસ મૂકવો, ૩ ખાંસી આવવી,

૪ છીંક આવવી, ૫ બગાસું ખાવું, ૬ ઓડકાર આવવો, ૭ વાસંચાર થવો, ૮ ચકરી આવવી, ૯ પિત્ત ઉછળે, ૧૦ ધીમે શરીર હલાવવું, ૧૧ ધીમે થૂક, કફ ગળવું, ૧૨ ધીમી નજર ફેરવવી વિગેરે. વીતરાગ ભગવંતોએ પણ એમ માન્યું છે, કે આ બધું થાય તો પણ મારો કાઉસગ્ગ ભાંગે નહીં.

પ્રશ્ન ૧૫—અન્નત્થ બોલતાં બીજા વધારાના આગારો કયા લેવાના હોય છે?

ઉત્તર—૧ દીવાનું અજવાળું પડતાં ઓઢવા વસ્ત્ર લેવું, કે અગ્નિ લાગતાં આઘુંપાછું થવું, ૨ ઉંદર બિલાડી આડી આવતાં આઘા પાછા થવું, ૩ ચોર કે રાજાના ભયથી આઘા પાછા થવુ, ૪ સર્પના ભયથી આઘા પાછા થવું, અથવા ભીંત પડતી હોય, એ પ્રમાણે બધા મળી ૧૬ આગારો આપેલા છે.

પ્રશ્ન ૧૬—કાઉસગ્ગમાં વર્જવાના દોષો ગણાવો.

ઉત્તર—(૧) કાઉસગ્ગમાં પગ ઊંચો રાખે કે પગ વાંકો રાખે. (૨) શરીર હલાવ્યા કરે. (૩) થાંભલા વિગેરેનો ટેકો લે. (૪) માલ પર માથું લગાડી ટેકો લે. (૫) પગના અંગુઠા ને પાની ભેગી રાખે (૬) પગ બહુ છૂટા રાખે (૭) ગોપવેલ અંગ પર હાથ ફેરવ્યા કરે. (૮) બે હાથ રજોહરણ કે ચરવલા પર જ રાખે. (૯) અતિ શરમીંદાની જેમ માથું નીચું રાખે. (૧૦) વિધિથી ઉપરાંત લાંબા વધારે વસ્ત્ર રાખે. (૧૧) મચ્છર વિગેરેના ભયથી કે લજ્જાથી વસ્ત્ર ઓઢે. (૧૨) ઠંડીના કારણે આખું અંગ ઢાંકે. (૧૩) સંખ્યા ગણવા આંગળી કે પાંપણુ હલાવ્યા કરે. (૧૪) કાગડાની જેમ આંખના ડોળા ફેરવ્યા કરે. (૧૫) કપડાં ગોપવી રાખે. (૧૬) માથું હલાવ્યા કરે. (૧૭) હુહુ જેવા ઉચ્ચારો કાઢ્યા કરે. (૧૮) બડબડાટ કર્યા કરે. (૧૯) વાંદરાની જેમ ચલચિત્ત બની આમતેમ જોયા કરે, કે હોઠ ફફડાવ્યા કરે.

પ્રશ્ન ૧૭—કાઉસગ્ગ કરવાની વિધિ કહો ?

ઉત્તર—(૧) ઊભા રહી કાઉસગ્ગ કરવો હોય તો–બે પગ આગળથી ચાર આંગળ છેટા, ને પાછળથી કંઈક ઓછા પહોળા રાખવા. આગળ, પાછળ, ઉપર, નીચે કંઈ ટેકો લીધા વિના સીધા ઊભા રહેવું. બે હાથ છૂટા નીચે નમાવવા. ડાબા હાથમાં ચરવળો ને જમણા હાથમાં મુહુપત્તિ રાખવી. શ્રી શત્રુંજય પરના શ્રી આદિનાથ પ્રભુ વિગેરેના અથવા શ્રી સિદ્ધચક્રજીના ધ્યાનમા નજર નાસિકાના અગ્રભાગે કે સ્થાપનાજી સામે રાખી તદ્દન મનમાં પ્રસન્ન મુખે નવકાર કે લોગસ્સનુ સ્મરણ કરવું. (૨) બેઠા બેઠા કાઉસગ્ગ કરવો હોય તો–પલાઠી વાળી ઢીંચણ ઉપર બંને હાથ ખુલ્લા મૂકવા. જમણા હાથમાં મુહુપત્તિ રાખવી, ને ચરવળો હોય તો દાંડી ખોળામાં જમણી બાજુ મૂકવી અને ધ્યાનપૂર્વક કાઉસગ્ગ કરવો. સામાયિકમાં જયણા પાળવા ચરવળો અને ત્યા સુધી પાસે હોવો જ જોઇએ.

પ્રશ્ન ૧૮—લોગસ્સ સૂત્રનું બીજું નામ શું ? તેમાં શું આવે છે ?

ઉત્તર—લોગસ્સને 'નામસ્તવ' સૂત્ર કહે છે, તેમા તીર્થંકર ભગવંતોને વંદના કરવામા આવી છે. ચોવીશ પ્રભુજીના નામો તેમા હોવાથી તેને નામસ્તવ કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૯—પુષ્પદંત, અરિષ્ટનેમિ ને વર્ધમાન એ કયા પ્રભુજીના નામો છે ?

ઉત્તર—પુષ્પદંત શ્રી સુવિધિનાથજીનું, અરિષ્ટનેમિ શ્રી નેમિનાથ પ્રભુનું અને વર્ધમાન શ્રી મહાવીરનું બીજું નામ છે.

પ્રશ્ન ૨૦—એક લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કેટલા શ્વાસોશ્વાસ પ્રમાણ ગણવો ?

ઉત્તર—કાઉસગ્ગનું પ્રમાણ ૨૫ શ્વાસોશ્વાસનું હોય છે, એટલે ચંદેસુ નિમ્મલયરા સુધી પચીશ પદો ગણાય છે. ૧ પદ: ૧ શ્વાસોશ્વાસ.

પ્રશ્ન ૨૧—કાઉસગ્ગમાં લોગસ્સ ગણવા છતા, પારીને ફરીથી પણ તે જ કેમ બોલાય છે ?

ઉત્તર—કાઉસગ્ગ પારીને અરિહંતને નમસ્કાર કરવાનો છે અને લોગસ્સ દ્વારા ચોવીસ અરિહંત પરમાત્માઓને વંદન કરાય છે, માટે તે બોલાય છે.

પ્રશ્ન ૨૨—તીર્થંકર કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—ચાર ઘાતી કર્મોનો નાશ કરી કેવળજ્ઞાન મેળવી તે જ ભવે સિદ્ધિ પદને પામનાર અને ચતુર્વિધ શ્રી સંઘના સ્થાપક મહાન પુરુષો દરેક ભરત ને ઐરવત ક્ષેત્રામાં ઉત્સર્પિણીમાં અને અવસર્પિણીમાં ૨૪-૨૪ થાય છે, તે તીર્થંકર ભગવાન કહેવાય. મહાવિદેહ ક્ષેત્રામાં તો ઉત્સર્પિણી કે અવસર્પિણી જેવું કાળનું સ્વરૂપ છે જ નહીં, એટલે ત્યાં ૨૦ થી વધીને ૧૬૦ ની સંખ્યામાં તીર્થપતિઓ સદાને માટે વિચરતા જ હોય છે.

પ્રશ્ન ૨૩—(૧) લોગસ્સમાં આવતા તીર્થંકરોનાં નામો આપો. (૨) કાઉસગ્ગમાં <u>નવકાર</u> અથવા <u>લોગસ્સ બોલવાનો</u> વિધિ કેમ છે ?

ઉત્તર—(૧) શ્રી ઋષભદેવ, અજિતનાથ, સંભવનાથ, અભિનંદન, સુમતિનાથ, પદ્મપ્રભ, સુપાર્શ્વનાથ, ચંદ્રપ્રભ, સુવિધિનાથ, શીતળનાથ, શ્રેયાંસનાથ, વાસુપૂજ્ય, વિમળનાથ, અનંતનાથ, ધર્મનાથ, શાંતિનાથ, કુંથુનાથ, અરનાથ, મલ્લિનાથ, મુનિસુવ્રતસ્વામી, નમિનાથ, નેમનાથ, પાર્શ્વનાથ અને મહાવીરસ્વામી. (૨) કાઉસગ્ગમાં પાંચ પરમેષ્ઠિ કે ૨૪ તીર્થંકરોનું સ્મરણ કરવાનું હોય છે, કારણ કે તે સ્મરણથી જન્મોજન્મનાં પાપો નાશ પામે છે. તે જ કારણથી કાઉસગ્ગમાં નવકાર મંત્ર કે લોગસ્સ એ બેમાંથી કોઇ પણ ગણવાની વિધિ છે.

પ્રશ્ન ૨૪—" કરેમિ ભંતે " સૂત્રનો ઉપયોગ સમજાવો.

ઉત્તર—તેને સામાયિક લેવાનું પચ્ચક્ખાણ સૂત્ર કહે છે, ને તે સામાયિક લેતી વખતે બોલાય છે. આ સૂત્ર દ્વાદશાંગીના સાર સમાન છે. આ

સામાયિકમા પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ વનસ્પતિ ને ત્રસકાય, એ ૭ જીવનિકાયને સપૂર્ણ અભયદાન આપવામા આવે છે. એ ઘડીના સામાયિકમા પણ આ રીતે ઘણો લાભ છે સામાયિક ન હોય ત્યારે બહાર ફરતા સસારી આત્માથી છએ કાયને હણીને અનેક પાપો થયા જ કરે છે સામાયિકમા તે બધુ જ બચી જાય છે સાવદ્ય પાપોનો ત્યાગ એ બહુ દુર્લભ વસ્તુ છે મનુષ્યગતિમા સામાયિક છે, દેવના ભાગ્યમા કોઈ દિવસ સામાયિક હોય જ નહીં એટલે તો માનવગતિ શ્રેષ્ઠ મનાએલી છે સામાયિક બે પ્રકારનુ છે સર્વથી ને દેશથી સર્વથા હમેશનુ સામાયિક મહાવ્રતધારી મુનિઓને હોય છે બાકી દેશથી શ્રાવકવર્ગને હોય છે સાવદ્યના પચ્ચખ્ખાણ એ જ સાચી અહિંસા છે, એક સ્થાને બેસવાનુ તે સયમ છે ને તેમા સ્વાધ્યાય થાય તે તપ છે સામાયિકમા નિયમબદ્ધ થવાથી ઘણા અશુભ કર્મોનો નાશ થાય છે શ્રાવક સામાયિકમા હોય તેટલો વખત વિરતિમા હોય છે, એટલે તેને સમતાનો આસ્વાદ મળે છે તે કારણથી તેટના વખત માટે શ્રાવક સાધુ જેવો મનાય છે, કેમકે સસારના તાપની જ્વાળામાથી બચવા તેણે સમતા સ્વીકારી છે એકી સાથે ૩ સામાયિક થઈ શકે છે ઊપધાન તપ સામાયિકમય છે પાચે પરમેષ્ઠિઓ સામાયિક વાળા જ છે દીક્ષા એ સામાયિકનો પર્યાય શબ્દ પણ કહી શકાય દેસાવગાસિક વ્રત પણ દશ સામાયિક વાળુ હોય છે સર્વવિરતિ સામાયિક ઉચ્ચર્યા વગર શ્રી તીર્થંકર ભગવાનને પણ ચોથુ મન પર્યવજ્ઞાન થતુ નથી આત્માને શુદ્ધ કરવા સામાયિકની બહુ જ જરૂરત છે સામાયિક એટલે સમતા પૌષધ પણ સામાયિક સ્વરૂપ જ છે

પ્રશ્ન ૨૫—ત્રણ જોગ ને બે કરણ શા માટે?

ઉત્તર—મન, વચન ને કાયાના ત્રણ યોગોથી ન કરવુ ને ન કરાવવુ તે પૂજ્ય મુનિ મહારાજોને સામાયિકના પચ્ચક્ખાણમા ત્રણ જોગ ને

તથુ કરેણ હોય છે, પણ શ્રાવક વર્ગનું ધીરેલી રકમનું વ્યાજ પૌષધ કે ઉપધાનમાં કાંઇ જતું કરાતું નથી. એટલે એવા કારણોથી સાવદ્યની અનુમતિ છૂટી શકતી નથી.

પ્રશ્ન ૨૬—સામાયિકમાં કયા કયા દોષો તજવાના છે.

ઉત્તર—મનના દશ, વચનના દશ, કાયાના બાર એ બત્રીશ દોષો વિનાનું સામાયિક થવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૨૭—મનના ૧૦ દોષો ગણાવો.

ઉત્તર—૧ શત્રુને દેખી દ્વેષ કરે, ૨ અવિવેક ચિંતવે, ૩ અર્થ ન વિચારે, ૪ મનમાં ઉદ્વેગ ધરે, ૫ યશ કીર્તિ વાન્છે, ૬ વિનય ન કરે, ૭ ભય ચિંતવે, ૮ વ્યાપાર ચિંતવે, ૯ ફળ માટે સંદેહ રાખે, ૧૦ ફળની ઇચ્છા રાખી ધર્મ કરે.

પ્રશ્ન ૨૮—વચનના ૧૦ દોષો ગણાવો.

ઉત્તર—૧ ખરાબ વચન બોલે, ૨ હુંકારા તુંકારા કરે, ૩ સાવદ્ય આદેશ કરે, ૪ લવારા કરે, ૫ કલહ કરે, ૬ આવો જાઓ કહે, ૭ ગાળ દે, ૮ બાળકો રમાડે, ૯ વિકથા કરે, ૧૦ હાંસી કરે.

પ્રશ્ન ૨૯—કાયાના ૧૨ દોષો ગણાવો.

ઉત્તર—૧ આસન ચપળ રાખે, ૨ ચારે બાજુ જુએ, ૩ સાવદ્ય કામ કરે, ૪ આળસ મરડે, ૫ અવિનયે બોલે, ૬ ઓઠું લઈ બેસે, ૭ મેલ ઉતારે, ૮ ખણુજ ખણે, ૯ પગ પર પગ ચઢાવે, ૧૦ અંગ ઉઘાડા કરે, ૧૧ અંગ ઢાંકે, ૧૨ નિદ્રા લે.

પ્રશ્ન ૩૦—સામાયિક પારતા કયું સૂત્ર બોલાય છે ?

ઉત્તર—"સામાઇય વયજુત્તો". આ સૂત્ર બોલતી વખતે જમણો હાથ ચરવળા અથવા કટાસણા પર સ્થપાય છે, પ્રતિજ્ઞા પાલનની તે પૂર્ણતાને સૂચવે છે. ત્યાર બાદ જે સવળો હાથ રખાય છે, તે

સ્થાપેલા ગુણોને પાછા ખેંચી લેવાનું સૂચવે છે, એટલે તે સ્થાપના વિસર્જન કરવાની ક્રિયા વિધિની સૂચના સમાન છે.

પ્રશ્ન ૩૧—સામાઇય વયજુત્તોનું બીજું નામ શું ? તેનો સાર કહો.

ઉત્તર—તેને સામાયિક પારવાની ગાથા કહે છે. તેમાં સામાયિકના ફળનું વર્ણન કરેલું છે. એ બેઉ ગાથા શ્રી આવશ્યક સૂત્રમાંની છે, ને તે ૧૪ પૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજી મહારાજની રચેલી છે.

ક્યારો ૪:

ચૈત્યવંદનનાં સૂત્રો. (૧)

પ્રશ્ન—ચૈત્યવંદન એટલે શું ?

ઉત્તર—પ્રભુપ્રતિમા અથવા સ્થાપનાચાર્ય સન્મુખ વિધિપૂર્વક સ્તુતિ, પ્રાર્થના કે વંદના કરવી તે. ચૈત્ય એટલે પ્રતિમા અથવા જિનમંદિર.

પ્રશ્ન ૨—જગચિંતામણિ સૂત્ર શું છે? કોણે બનાવ્યું ? શા માટે ?

ઉત્તર—જગચિંતામણિ સૂત્ર ચૈત્યવંદન છે. ભગવાનશ્રી ગૌતમસ્વામીજી અષ્ટાપદ પર જાત્રા કરવા ગયા હતા, ત્યાં પ્રભુસ્તુતિ માટે તે બનાવ્યું હતું. તેમાં ત્રણે ભુવનના શાશ્વતા કે અશાશ્વતા ચૈત્યો તથા જિનબિંબોને નમસ્કાર કરેલ છે.

પ્રશ્ન ૩—અષ્ટાપદ પર્વત પરના જિનબિંબો વિષે શું જાણો છો ?

ઉત્તર—ભરત ચક્રવર્તીએ અષ્ટાપદ પર્વત પર ચોવીશ તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ ભરાવેલી છે. તે મણી અને રત્નમય બનાવેલ છે. ત્યાં દરેક તીર્થંકરની કાયાના માપ પ્રમાણે નાની મોટી બનાવેલી છે. તે મૂર્તિઓ એક સાધી શ્રેણિમાં સરખી નાસિકા રાખી ઊંચી નીચી ગાદી પર સ્થપાએલી છે.

પ્રશ્ન ૪—વર્તમાન તીર્થોનાં થોડાં નામ આપો.

ઉત્તર—શ્રી શત્રુંજય, ગિરનાર, અજારા પાર્શ્વનાથ, તળાજા, ભાંડુકજી, કદંબગિરિ, માંડવગઢ, આબુ, તારંગા, શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ, દેલવાડા, પાનસર, ભોયણી, શેરીસા, ઝગડીયા, ચારૂપ, કેસરીઆજી, સમેતશિખર, પાવાપુરી, રતંભતીર્થ, અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ, સાચોર, કુલપાકજી, રાજનગર, પાટણ વિગેરે.

પ્રશ્ન ૫—શ્રી શંત્રુજય મહાતીર્થ પરના મૂળનાયક ભગવાન કયા છે?

ઉત્તર—શ્રી આદિનાથ ભગવાન અથવા શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી.

પ્રશ્ન ૬—ગિરનાર તીર્થનાં મૂળનાયક કહો.

ઉત્તર—શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ.

પ્રશ્ન ૭—શ્રી શત્રુંજયનાં કેટલાં નામ છે?

ઉત્તર—૧૦૮ નામથી શ્રી શત્રુંજય ઓળખાય છે.

પ્રશ્ન ૮—શ્રી શત્રુંજયનાં પ્રચલિત નામો કહો.

ઉત્તર—શ્રી શત્રુંજય, પુંડરીકગિરિ, સિદ્ધક્ષેત્ર, વિમળાચલ, સુરગિરિ, મહાગિરિ, પુણ્યરાશિ, શ્રીપદગિરિ, ઈન્દ્રિપ્રકાશ, મહાતીર્થ, શાશ્વતગિરિ, દ્દઢશક્તિ, મુક્તિનિલયગિરિ, પુષ્પદંત, મહાપદ્મ, પૃથ્વીપીઠ, સુભદ્રગિરિ, કૈલાસ, કદંબગિરિ, ઉજ્જ્વલગિરિ, સર્વકામદાયક એ પ્રચલિત ૨૧ નામ છે.

પ્રશ્ન ૯—ગિરનારના બીજાં નામ બોલો!

ઉત્તર—ઉજ્જયંતગિરિ અને રૈવતાચળ

પ્રશ્ન ૧૦—કેસરીઆજીનું બીજું નામ શું? તે કયાં આવ્યું?

ઉત્તર—તેનું બીજું નામ ધુલેવા નગર છે. મેવાડ સંસ્થાનમાં તે ઉદેપુરથી ૪૦ માઈલ દૂર છે. ઇડરથી પણ મોટરમાં જવાય છે.

પ્રશ્ન ૧૧—સાચોરમાં કયા પ્રભુજી બિરાજે છે?

ઉત્તર—શ્રી મહાવીરસ્વામી.

પ્રશ્ન ૧૨—ભરૂચમાં કયા પ્રભુજી બિરાજે છે ?

ઉત્તર—શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી.

પ્રશ્ન ૧૩—મુહરી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ કયાં છે? તે નામ કેવી રીતે પડયું ?

ઉત્તર—ઇડર પાસે ટીંટોઈ ગામમાં શ્રી મુહરી પાર્શ્વનાથ સ્વામીનું દેરાસર છે. ત્યાંનો રાજા દર્શન કરનાર પાસે એક સોનામહોર લઈ દર્શન કરવા દેતો હતો, તેથી તેનું નામ મુહરી પાર્શ્વનાથ પડયું છે.

પ્રશ્ન ૧૪—ત્રિલોકનાં નામ આપો ?

ઉત્તર—૧ સ્વર્ગ-ઊર્ધ્વલોક અથવા દેવલોક, ૨ મૃત્યુ-તિર્ચ્છાલોક અથવા મનુષ્ય લોક, ૩ પાતાળ–અધોલોક.

પ્રશ્ન ૧૫—ત્રણે ય ભુવનમાં જિનપ્રાસાદો કેટલા છે ?

ઉત્તર—(૮૫૭૦૦૨૮૨) આઠ કરોડ, સત્તાવન લાખ, બસો બ્યાશી.

પ્રશ્ન ૧૬—વળી ત્રણ લોકમાં શાશ્વતી જિનપ્રતિમાઓ કેટલી છે ?

ઉત્તર—(૧૫૪૨૫૮૩૬૦૮૦) પંદર અબજ, બેતાળીસ ક્રોડ, અઠ્ઠાવન લાખ, છત્રીશ હજાર ને એંસી.

પ્રશ્ન ૧૭—કમ્મભૂમિહિ કમ્મભૂમિહિ એટલે શું ?

ઉત્તર—અસિ(હથિયાર), મસિ-શાહી અને કૃષિ(ખેતી)રૂપી ત્રણ કર્મથી જ્યાં પેટ માટે વ્યવહાર ચાલતો હોય તે કર્મભૂમિ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮—કર્મભૂમિનાં ક્ષેત્રોનાં નામ આપો, અને તે કયાં આવેલા છે !

ઉત્તર—ભરત, ઐરાવત, ને મહાવિદેહ એ ત્રણ નામનાં પાંચ પાંચ ક્ષેત્રો મળી પંદર કર્મભૂમિના ક્ષેત્રો છે. જંબૂદ્વીપમા ૩, ધાતકી ખંડમાં ૬, પુષ્કરાર્ધદ્વીપમા ૬ સર્વે મળી પંદર થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૯—જગચિંતામણિની પાંચ ગાથાનું ટૂંક વર્ણન કરો.

ઉત્તર—પહેલી ગાથા સવૈયામાં છે, અને પાછળની વસ્તુ છંદમાં રચાએલી

છે. પહેલી ગાથાથી અષ્ટાપદ પર્વત પરના ચોવીશે તીર્થંકરોને વંદના કરેલ છે, બીજી ગાથાથી ઉત્કૃષ્ટ કાળમાં વિચરતા એકસો સીત્તેર તથા હાલ વિચરતા વીશ તીર્થંકરોને વંદન કરેલ છે. ત્રીજી ગાથાથી પ્રસિદ્ધ કે અપ્રસિદ્ધ ત્રણે કાળના તીર્થંકરોને વંદન કરાએલ છે અને ચોથી તથા પાંચમી ગાથાથી ત્રણ લોકનાં ચૈત્યો તથા શાશ્વતી પ્રતિમાઓને વંદન થએલ છે. ભગવાન શ્રી ગૌતમસ્વામીજીએ આ ચૈત્યવંદન રચ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૦—જંકિંચિનો ભાવાર્થ સમજાવો.

ઉત્તર—ત્રિલોકમાં રહેલાં નામરૂપ તમામ તીર્થોને તે દ્વારા વંદન કરાએલ છે.

પ્રશ્ન ૨૧—૧૭૦ અને ૨૦ તીર્થંકરો સમજાવો.

ઉત્તર—એક મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ૩૨ વિજય હોય છે, એટલે પાંચ મહાવિદેહની ૧૬૦ વિજયો થાય, તેમાં અને ૫ ભરત તથા ૫ ઐરવત એમ ૧૭૦ કર્મભૂમિના ક્ષેત્રોમાં એકી વખતે દરેકમાં તીર્થંકર ભગવાન વિચરતા હોય ત્યારે ૧૭૦ ઉત્કૃષ્ટા પ્રભુ થાય પ્રભુશ્રીઅજિતનાથસ્વામીના સમયમાં ૧૭૦ તીર્થપતિઓ હતા. હવે ઓછામાં ઓછા ૨૦ તો હોય જ. અત્યારે દરેક મહાવિદેહમાં ૪-૪ ગણતાં ૨૦ વિહરમાન ભગવાન વિદ્યમાન છે. ૧૭૦ ભગવાનનો બધો મળીને સાધુ પરિવાર નવ ક્રોડ કેવળજ્ઞાની ભગવંતોનો અને ૯૦ અબજ મુનિઓનો હતો. અત્યારે ૨૦ ભગવંતોનો બધો મળીને બે ક્રોડ કેવળજ્ઞાનીઓનો અને ૨૦ અબજ પરિવાર મહામુનિઓનો છે એટલે એક ભગવંતની નિશ્રામાં દશ લાખ કેવળી, અને એક અબજ મુનિવરોની સંખ્યા છે. તે સર્વેને નમસ્કાર કરવામાં આવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૨—નમુત્થુણંના રચનાર કોણ છે? અને તે ક્યારે રચેલ છે?

ઉત્તર—ઇન્દ્રમહારાજ પ્રભુનું જન્મકલ્યાણક ઉજવવા પ્રભુને લઇ મેરુ

શિખર પર જાય છે, ત્યાં કળશાભિષેક કરી પ્રભુની ભક્તિપૂર્વક જે સ્તુતિ કરે છે, તે સ્તુતિ આ સૂત્રમાં છે. નમુત્થુણંના રચનાર ઇન્દ્રમહારાજ પોતે જ છે, એમ મનાય છે. આ સૂત્રમાં પ્રથમ ૩૫ વિશેષણો દ્વારા સ્તુતિ કરવામાં આવી છે.

પ્રશ્ન ૨૩—નમુત્થુણંનું બીજું નામ શું ?

ઉત્તર—શક્રસ્તવ અથવા ઇન્દ્રસ્તુતિ.

પ્રશ્ન ૨૪—'જાવંતિ ચેઇઆઇં' નો ભાવાર્થ કહો.

ઉત્તર—ત્રણ લોકમાંના ભૂત, વર્તમાન ને ભવિષ્યકાળના ચૈત્યોને અને પ્રતિમાજીઓને આમાં વંદના કરેલી છે. અહીં રહ્યા રહ્યા પણ તે તે તીર્થોની કે ત્યાંના અલૌકિક બિંબોની સ્મરણદ્વારા તેમાં વંદના કરી છે. રોજ તીર્થોમાં જવું શક્ય નથી. એટલે અહીં રહીને આ રીતે જાત્રાનો લાભ લઇ શકાય છે. પણ શક્ય જાત્રાઓમાં સંતોષ રહેતો નથી, એટલે ત્યાં જાતે જઇને જ લાભ લેવા જવાનુ બને છે.

પ્રશ્ન ૨૫—'જાવંત કેવિ સાહૂ' શા માટે રચાયું ? ત્રણ દંડકયા ને કોના ?

ઉત્તર—પંદરે કર્મભૂમિના એટલે અઢી દ્વીપના સર્વ સાધુ મહારાજને વંદન કરવા માટે આ સૂત્ર છે. મન, વચન ને કાયાના અશુભ વ્યાપારરૂપી ત્રણ દંડથી વિરામ પામેલા ગુણવાનોને આં સૂત્રમાં નમસ્કાર કરવામાં આવેલ છે.

પ્રશ્ન ૨૬—'નમોઽર્હત્' સૂત્ર કોનુ રચેલું છે ? તે વિષે શુ જાણો છો ?

ઉત્તર—નવકાર મહામંત્રનો સંસ્કૃત ભાષામાં આ સંક્ષેપ છે, તેમાં પણ પાંચ પરમેષ્ઠિઓને નમસ્કાર કરેલ છે. તેનો દૃષ્ટિવાદમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર રાજા વિક્રમના પ્રતિબોધક શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર સૂરિ મહારાજ છે.

પ્રશ્ન ૨૭—નમોઽર્હત્ સૂત્ર સ્ત્રીઓને બોલવાની કેમ મનાઈ છે ?

ઉત્તર—તે સૂત્ર દૃષ્ટિવાદમાંથી ઉધ્ધૃત કરેલ હોય, ને તેથી મનાઇ સંભવે છે, કારણ કે દૃષ્ટિવાદ સૂત્રો સ્ત્રી જાતિ ભણી શકે નહીં.

પ્રશ્ન ૨૮—નવકારમાં અને આ નમસ્કાર સૂત્રમાં શો ફેર છે?

ઉત્તર—ઉજ્જયિણી નગરીમાં રાજા વિક્રમની વિદ્વાન સભામાં મુકુંદ નામના પંડિત હતા, તાર્કિક શિરોમણિ આચાર્ય ભગવાન શ્રી વૃદ્ધવાદિસૂરિ મહારાજ સાથે તે વાદમાં ઉતર્યા, પરાજય મેળવતાં તે તેમના શિષ્ય થયા. અનુક્રમે અભ્યાસ કરતાં તે સંસ્કૃતના ને સિદ્ધાંતના પ્રખરવેત્તા બન્યા. તેમણે નમોઽર્હત્ સૂત્ર નવકારને બદલે બનાવ્યું, અથવા દૃષ્ટિવાદમાંથી ઉદ્ધાર કર્યો એમ પણ કોઇકનું માનવું છે. આ જ પ્રમાણે બધા આગમ ગ્રંથો પણ પ્રાકૃતમાંથી સંસ્કૃતમાં સરળ બનાવીએ તો કેવું સારું, એવો પણ વિચાર થયો. ઉપકારી ગુરુ ભગવંતે કહ્યું, કે આમ કરવાથી તમે શ્રી ગણધર ભગવંતોની આશાતના કરી છે, કારણ કે આ સૂત્રો જ્યારે રચાયાં ત્યારે પરમ કૃપાસમુદ્ર એ ગણધર ભગવંતોએ જ્ઞાનથી દેખ્યું જ હતું, કે આ પ્રાકૃત ભાષામાં મંદબુદ્ધિવાળાઓ પણ સમજી શકશે, માટે તે ફેર કરવા ચિંતવવું તે અનુચિત છે આ વસ્તુ શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિ મહારાજને સમજાઇ, અને ૧૮ રાજાઓને પ્રતિબોધવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઇ રાજા વિક્રમ વિગેરેને પ્રતિબોધ કર્યો. આ જ પ્રમાણે આ મહાન પવિત્ર આગમ ગ્રંથોને વાંચવા ભણવા માટે પવિત્રતા ઘણી સાચવવાની કહી છે. આ આગમ ગ્રંથો ઝાડા પિશાબ કરેલે કપડે, કે જોડા પહેરી વાચવાનો ખાસ પ્રતિષેધ છે. તેવી રીતે વાચનાર બોધ મેળવવાને બદલે જ્ઞાનની આશાતનાના કર્મોના બાંધનાર બને છે. આજે કોલેજોમાં પ્રાકૃત ભાષાના જ્ઞાનના બ્હાને આગમો અભ્યાસક્રમમાં ગોઠવાય છે, તે આ દૃષ્ટિથી તદ્દન અનુચિત ગણાય. તે માટે કોઈ વિરોધ કેમ નથી કરતું એ જ્ઞાનીગમ્ય બીના છે. એ પણ એક આશાતનાનો જ પ્રકાર ગણાય.

ક્યારો પ:

ચૈત્યવંદનનાં સૂત્રો. (૨)

પ્રશ્ન ૧—"ઉવસગ્ગહર" શબ્દનો ગુજરાતી અર્થ શો ? તેનો ઉપયોગ બતાવો

ઉત્તર—ઉવસગ્ગ+હર, ઉવસગ્ગ એટલે ઉપસર્ગ–વિઘ્ન, હર એટલે હરનાર–મટાડનાર, કોઈ પણ વિઘ્નનો નાશ કરનાર તેમા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની સ્તુતિ કરાએલી છે સ્તવનના સ્થાને આ સ્તોત્ર બોલાય છે આ સૂત્ર બહુ જ પ્રભાવિક છે તેમા મત્રાક્ષરો ઘણા સમાએલા છે આ સૂત્ર એમ સિદ્ધ કરે છે કે–નવકાર મહામત્રની ઉપરાત બીજા મત્રોનો જાપ પણ હોઈ શકે છે, તથા મત્રજાપ એક આત્મરક્ષણનુ અમોઘ બળ આપનાર કવચ છે મત્રાક્ષરોનો ચમત્કાર ઓછો નથી સકટ કયા માનવને આવતુ નથી ? કોને શત્રુ હોતા નથી ? અટુક્ષા એવા આત્માને મત્ર અને વિદ્યાઓથી તેનુ નિવારણ કરતા ઉપાય યોજવા પડે છે, ને પાપના ઉદયને શમાવવો પડે છે. તેમ જ સતિકર, ભક્તામર, લઘુશાતિ, કલ્યાણમદિર વિગેરે સ્તોત્રોની ઉત્પત્તિ આવી જ રીતે થઈ છે બીજા મત્રો કે સ્તોત્રોનો ઉપયોગ કરવામા નવકાર મહામત્રનો અભાવ ઓછો માનવા કે ગણવાનો સહેજ પણ ઇરાદો હોતો નથી. યોગક્રિયાનો જાણકાર ગુરુગમથી મત્રો કે સ્તોત્રો શુદ્ધ મનથી નિડરપણે ગણે તો આજે પણ પુણ્યશાળિને ફળે છે, એ નિશક છે જડીબુટ્ટી જેવી દિવ્ય ઔષધિઓમા પણ આજે પ્રભાવ ઘણો દેખાય છે, તો મત્રો કે સ્તોત્રોમા કેમ ન હોય ? પરતુ તેનો ઉપયોગ અર્થ કામની સાધના માટે ન થવો જોઇએ તે પણ યાદ રાખવા જેવુ ગણાય આત્મવિશ્વાસ, ભક્તિરસ અને સમકિત ઉપર આ સૂત્રમા ઘણો ભાર મૂકવામા આવ્યો છે

પ્રશ્ન ૨—ઉવસગ્ગહરં સ્તોત્ર કયા સંજોગોમાં રચાયું? તેના રચનાર કોણ હતા?

ઉત્તર—ઉજ્જયિણી નગરીમાં ભોજરાજાની સભામાં વરાહમિહિર નામનો એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ હતો, તે મરીને વ્યંતર થયો. તેણે દ્વેષભાવથી જૈન સંઘમાં મરકી વગેરે ઉપદ્રવો ફેલાવ્યા, ત્યારે શ્રી સંઘની વિનંતિથી ઉપદ્રવ નિવારણાર્થે ૧૪ પૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી મહારાજે આ સ્તોત્ર રચ્યું, ને તેનાથી મંત્રેલું જળ છાંટવાથી રોગનો નાશ થયો. આ સ્તોત્ર પ્રાકૃતમાં છે.

પ્રશ્ન ૩—ઉવસગ્ગહરંની મૂળ ગાથા કેટલી છે?

ઉત્તર—તેની મૂળ ગાથા ૭ મનાય છે. તે સ્તોત્રના આરાધનથી તેના અધિષ્ઠાતા ધરણેન્દ્રને પ્રત્યક્ષ આવવું પડતું હતું, તેથી ધરણેન્દ્રની વિનંતિથી ૨ ગાથાઓ કર્તાએ જ ભંડારી દીધેલ છે એમ કહેવાય છે. એટલે ૫ ગાથા હાલ પ્રચલિત છે. કેટલીક પ્રતોમાં ૧૩ ૧૭, કે ૨૧ ગાથાના ઉવસગ્ગહરં પણ નજરે પડે છે. આ પાંચ ગાથાના શુદ્ધ ધ્યાનથી ને તેમાં રહેલા મંત્રના જાપથી અત્યારે પણ અનેક વિઘ્નો શીઘ્ર દૂર થાય છે તેમાં બે મત નથી.

પ્રશ્ન ૪—ભવનું ઉદાસીનપણું અને માર્ગાનુસારીપણું એટલે શું? તે શેમાં આવેલ છે?

ઉત્તર—સંસાર પરથી મોહ ઓછો કરવો તે ભવનુ ઉદાસીનપણું અને ધર્મના રસ્તે આગળ ચાલવું તે માર્ગાનુસારીપણું. બને શબ્દો જય વીયરાય સૂત્રમાં આવેલ છે.

પ્રશ્ન ૫—નિયાણું એટલે શું? તે બાંધવાની કેમ મનાઈ છે?

ઉત્તર—નિયાણું એટલે કરેલા શુભ કાર્યોનું ફલ પ્રભુ પાસે નિર્ણીત સ્વરૂપે પૌદ્ગલિક ઇચ્છાઓ દ્વારા માગી લેવું તે શાસ્ત્રમાં તે

માટે મનાઈ છે, કારણ કે તેનો અર્થ એ થાય છે, કે આ ઊંચી ક્રિયાઓ આટલા ફલ માટે વેચી છતાં જયવીયરાયમાં માગણી દ્વારા ભગવાનની ભવોભવની સેવા ઇચ્છી છે. તેમાં ક્રિયા વેચવાનો ઇરાદો નથી, પણ તે તે ક્રિયા ખીલવવાનો જ ઇરાદો છે.

પ્રશ્ન ૬—જયવીયરાય સૂત્ર કયારે બોલાય? તેનો ભાવાર્થ કહો.

ઉત્તર—ચૈત્યવંદન કરતી વખતે સ્તવન બોલી રહ્યા પછી તે બોલાય છે. આમા શ્રી તીર્થંકર દેવની ભવોભવને વિષે સેવા તથા બીજુ ઘણું માગવામા આવ્યુ છે.

પ્રશ્ન ૭—જયવીયરાય સૂત્ર બોલતાં કેવી રીતે બેસવું?

ઉત્તર—ચૈત્યવન્દન કરતા ડાબો ઢિંચણ ઊભો કરાય છે. જયવીયરાય બોલતા મુક્તાશુક્તિ મુદ્રા મુજબ હાથ રાખવા, એટલે બંને હાથ જોડી લલાટે રાખવા, કોણીઓ કમળના ડોડાની જેમ સીધી રાખવી, તથા આભવમખંડા બોલતા હાથ નાસિકા સુધી નીચા લેવાની પ્રથા છે આ સૂત્રને પ્રાર્થના સૂત્ર પણ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૮—જયવીયરાય સૂત્રમા શુ માગવામા આવ્યું છે?

ઉત્તર—તેમા આટલી વસ્તુઓની પ્રાર્થના કરવામા આવી છે. હે પ્રભુ! તમારા ચમત્કારિક પ્રભાવથી મને આટલી વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થવી જોઇએ. (૧) જન્મ-મરણના દુઃખોથી ભરેલા આ સંસારચક્ર પર ઉદાસીનભાવ, (૨) બાહ્ય નીતિ તથા વ્યવહારશુદ્ધિને સૂચવનારા અને સમકિતની દિશામા પ્રયાણ કરાવનારા સદ્ગુણોવાળી માર્ગાનુસારિતા, (૩) જે મુક્તિની ઝંખના હરહમેશ હું કરી રહ્યો છુ તે વાછિત ફળની સર્વાંગસિદ્ધિ, (૪) દુનિયાના અજ્ઞાન મનુષ્યો પણ જે કાર્યોને નિંદતા હોય કે તિરસ્કારતા હોય, તેવા કાર્યોનો ત્યાગ, (૫) નજર સન્મુખ આદર્શરૂપ બને તેવા અને અનેક ગુણોના ભાજન સ્વરૂપ મહાન ગુણી મહાશયોની સેવાભક્તિ, (૬) પ્રત્યેક પ્રાણી તો સ્વાર્થાંધ છે જ, તેવા દુર્ગુણને મટાડી, મને શાસનસેવા, જીવદયા,

ધર્મસેવા અને તેવા અનેક પરોપકારનાં સત્કૃત્યોમાં મારો શક્તિ પૂર્વકનો હિસ્સો, (૭) સંસારના ત્રિવિધ તાપથી તપેલા સંસારી પ્રાણીને શાંતિના બોધપાઠ આપનાર નિર્મળ આત્મજ્ઞાની સદ્‌ગુરુઓની હંમેશની સોબત, (૮) વીતરાગનો સંદેશ પાઠવનાર તે પૂજ્યોની આજ્ઞાઓનું યથાર્થ પાલન. આટલું આખી જિંદગી માટે પ્રભુ પાસે આવવાના કે નમસ્કારના ફળરૂપે માંગવામાં આવ્યું છે. આ પ્રમાણે આ ભવનું તો માગ્યું; પણ આગળ વધીને જ્યાં સુધી મુક્તિ ન થાય ત્યા સુધી ભવિષ્યના જે જે ભવ હું ભટકું તે ભવોભવને વિષે તમારા ચરણકમળની હાર્દિક સેવા માંગવામાં આવી છે. તદુપરાંત દુઃખોનો ક્ષય, અનંત કર્મોનો ક્ષય, પંડિત કે સમાધિમરણ અને વિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ તેમાં મંગાઈ છે.

પ્રશ્ન ૯—આ સૂત્ર બીજું શું શિખવાડે છે ?

ઉત્તર—જયવીયરાય સૂત્ર આપણને ઘણી ચીજો વારસા રૂપે શિખવાડે છે. એક તો કેવળજ્ઞાની ને સર્વજ્ઞ એવા વીતરાગ તીર્થંકર દેવનું જ શરણું લેવાનું તે બતાવે છે. જેની પ્રાર્થના કરવી છે, કે જેને પગે પડીએ છીએ, તેના અનંત ગુણો કેવા હોય તે બતાવે છે માંગણી કરતાં કે પ્રાર્થનામાં શું માગવું જોઈએ તે પણ અહીં સ્પષ્ટ જણાવ્યુ છે. અજ્ઞાની આત્માને બોલતાં કે માગતા ન આવડે તે કારણથી શબ્દોથી પ્રાર્થનાને અહીં ગોઠવવામાં આવેલ છે. પ્રાર્થના કરનાર અજ્ઞાની હોય છે, ને આ પ્રાર્થ્ય વ્યક્તિ પૂર્ણ જ્ઞાની હોય છે, તે ભેદ પણ અહીં સમજાવવામાં આવ્યો છે. જેમ કોઈ ભિખારી શ્રીમંત પાસે યાચના કરે તેવી સ્થિતિ પ્રભુ પાસે તેના સેવક તરીકે આપણી હોવી જોઇએ, તે પણ અહીં બતાવવામાં આવ્યું છે. વીતરાગ વગર આ વસ્તુઓનુ દાન કોઈ આપી શકનાર નથી. વીતરાગ પાસે માંગણી કર્યા પછી જેવા તેવા રાગી પાસે યાચકને યાચના કરવાની હોય જ નહી. અર્થ કામની યાચના વીતરાગો પાસે ન થાય, તે પણ આમાં

આવે છે, અને પ્રાર્થના વિના એક પણ દિવસ ખાલી ન જ જવો જોઈએ, તે પણ અહીં સ્પષ્ટ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦—અરિહંત ચેઈઆણં સૂત્રનું બીજું નામ શું ? તે ક્યારે બોલાય ?

ઉત્તર—તેનું બીજું નામ ચૈત્યસ્તવ છે. ચૈત્યવંદન કરતાં જય વીયરાય કહ્યા પછી ને કાઉસગ્ગની પહેલાં તે બોલાય છે.

પ્રશ્ન ૧૧—ચૈત્યવંદનના કાઉસગ્ગનું પ્રમાણ કેટલું ?

ઉત્તર—એક નવકારનું.

પ્રશ્ન ૧૨—કાઉસગ્ગને અંતે શું બોલાય ?

ઉત્તર—અરિહંત ભગવાનને નમસ્કાર કરવા 'નમો અરિહંતાણં' બોલી 'નમોઽર્હત્' સૂત્ર કહ્યા પછી સ્તુતિ-થોય બોલવી. ચૈત્યવંદન વખતે આ સૂત્ર ઊભા થઇ બોલાય છે.

પ્રશ્ન ૧૩—થોય એટલે શું ? તે કેટલી હોય છે ?

ઉત્તર—થોય એટલે સ્તુતિ–પ્રાર્થના. ચાર થોય ભેગી મળવાથી એક થોય–જોડો કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૧૪—જોડાની ચાર થોય કયા કયા વિષયની હોય છે ?

ઉત્તર—પહેલી થોયમાં એક અથવા પાંચ અરિહંતની સ્તુતિ જોવામાં આવે છે. બીજી થોયમાં સર્વ તીર્થંકરોની વંદના કે પ્રશંસા હોય છે. ત્રીજી થોયમાં આગમવચન કે શ્રુતજ્ઞાનને વંદન કરેલ હોય છે અને ચોથી થોયમાં શાસન સંરક્ષક દેવ–દેવીનું સ્મરણ કરેલું હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૫—કલ્લાણકંદં સૂત્રમાં કયા તીર્થંકરોની સ્તુતિ છે ?

ઉત્તર—શ્રી ઋષભદેવસ્વામી, શાંતિનાથ, નેમિનાથ, પાર્શ્વનાથ અને મહાવીરસ્વામી એ પાંચ તીર્થંકરોની સ્તુતિ પહેલી ગાથામાં કરેલી છે.

પ્રશ્ન—૧૬ કલ્લાણકંદં સૂત્રમાં વર્ણવેલ શ્રુતદેવતાનું વર્ણન કરો.

ઉત્તર—મોગરાનું ફૂલ, ચંદ્ર, ગાયનું દૂધ અથવા બરફ જેવા સફેદ વર્ણવાળી, ગૌરવર્ણી, એક હાથમાં કમળને ધારણ કરનારી, કમળના સુખાસનવાળી, તથા બીજા હાથમાં પુસ્તકોને ધારણ કરનારી એવી શ્રુતદેવી—સરસ્વતી દેવી અમારા આરાધના માર્ગને નિષ્કંટક અને નિર્વિઘ્ન બનાવો એવી ઇચ્છા તેમાં પ્રદર્શિત કરી છે ભગવાન મહાવીર સ્વામીજીને સૌધર્મેન્દ્રે પ્રાર્થના કરી હતી, કે આપને ઉપસર્ગો ઘણાં આવનાર છે, તો સહાય માટે અહીં પાસે રહું ? આ રીતે સહાય માટે, ને આરાધનામાંના વિઘ્નો દૂર કરવાનો દેવોનો ધર્મ છે. છતાં આજે એક એવો મત છે, કે જે આ દેવદેવીની ચોથી સ્તુતિ બોલતા નથી, તેથી તે ત્રણ થોયનો મત કહેવાય છે. પણ ત્યાં તેમની અર્થ સમજણમાં વ્યાકરણાદિનો બોધ નહીં હોવાથી આજ્ઞાર્થ કે વિધ્યર્થનો અર્થ નહીં સમજતાં તેમની એટલી જ ભૂલ થાય છે કે, આ ચોથી સ્તુતિ બોલવામાં ૪–૫ કે છઠ્ઠા ગુણઠાણાવાળા મનુષ્યોથી ચોથા ગુણઠાણાવાળા દેવ-દેવીને નમસ્કાર થતો જ નથી માત્ર યાદ જ કરે છે. વ્યાકરણનો બોધ હોય તો તુરત તેનો ભાવાર્થ સમજી શકાય તેમ છે, કે અમુક દેવ દેવી અમને ધર્મમાં સહાય કરો, અથવા ધર્મ કરતાં અમને કોઇ વિઘ્ન આવે, તો તે વિઘ્નને દૂર કરો. આટલી માંગણીમાં કાંઇ નમસ્કાર આવતો નથી. દુર્લભ મનુષ્ય ગતિ મળ્યા પછી માનવ પળને સાધવા માટે અવધિજ્ઞાની દેવ કે દેવી પાસે ધર્મ આરાધવામા સહાય માગવામાં આવે, તો તેમાં અનુચિત શું છે ?

પ્રશ્ન ૧૭—કલ્લાણકંદંની થોય ક્યારે બોલાય છે ?

ઉત્તર—આ થોય હંમેશ સવારે રાઇય પ્રતિક્રમણમા દેવવંદન કરાય છે તેમાં નિયમિત બોલાય છે. તથા પાક્ષિક, ચોમાસી, કે સંવત્સરિક મોટા પ્રતિક્રમણને આગલે દિવસે કે સાધુ સાધ્વીજી મહારાજના વિહારના દિવસે માંગલિક પ્રતિક્રમણ કરે ત્યારે દૈવસિક પ્રતિક્રમણના અવસરે તો આ સ્તુતિ ખાસ બોલવાનો વિધિ છે.

પ્રશ્ન ૧૮—સંસારદાવા સૂત્ર કોનું રચેલું છે ?

ઉત્તર—૧૪૪૪ ગ્રંથોના રચયિતા મહાન્ ઉપકારી આચાર્ય ભગવંત શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજનું રચેલું આ સૂત્ર છે. તે સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત એમ બન્ને ભાષાના એકસરખા રૂપથી રચાએલ છે. આ સ્તુતિમા એક મહત્ત્વ એ છે કે, તેમાં એક પણ જોડાક્ષર નથી. આવી કૃતિ–કવિતા બહુ કવચિત જ મળે છે. આ સૂત્રની ઉત્પત્તિનો ટૂંક ઇતિહાસ આ પ્રમાણે છે.

એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ રસ્તામાં ચાલ્યા જતા હતા. તેમને પોતાની વિદ્યાનું એટલું ગૌરવ હતું કે કોઈ કાવ્ય કે કોઇ પંક્તિ દુનિયામાં એવી હોવી જોઈએ નહીં કે જેનો અર્થ તે બેસાડી શકે નહીં. હવે એક ઉપાશ્રયમાં સાધ્વીજી મહારાજ ભણેલાનું પુનરાવર્તન કરવા રૂપ સ્વાધ્યાય કરી રહ્યા હતા, તેમાં આવશ્યકનિર્યુક્તિની ૧૪ પૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુ-સ્વામીજી મહારાજની રચેલી એક ગાથા બોલતા હતા—" ચક્કી દુચક્કી " એ ગાથા સાંભળતા અર્થ સમજાયો નહીં, થોડી વાર થંભ્યા, વિચાર-મંથન કર્યું, પણ સફળ ન થયા પૂજ્ય સાધ્વીજી મહારાજ પાસે ગયા. તેમણે ગુરુ મહારાજની ભલામણ કરી. ત્યાં ગયા. કહ્યું કે–આ અર્થ સમજાયો નહીં, એટલે મારો નિરધાર છે કે મારા કરતા અધિક જ્ઞાની મળે તો તેના શિષ્ય થવું. ત્યાં દીક્ષા લીધી. સમય થતાં મહાજ્ઞાની થયા. તેમનું પ્રખ્યાત નામ યાકિનીમહત્તરસૂનુ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ !

તેમના સંસારી ભાણેજ હંસ ને પરમહંસે તેમની પાસે દીક્ષા લીધી. કહેવાય છે કે ગુરુ મહારાજની અનુજ્ઞા મેળવ્યા વગર આ બેઉ બૌદ્ધોના મઠમાં દૂર દેશમાં બૌદ્ધદર્શન ભણવા ગયા. જૈન છે એમ ધીમે ધીમે ખબર પડી. કોઈ સાથે યુદ્ધ ને ઝગડો થતાં એકનું મૃત્યુ થયું. બીજાએ ભાગી આવી ગુરુ મહારાજને વૃત્તાંતનું પ્રતિપાદન કર્યું. ત્યાર બાદ આઘાત થવાથી પ્રાણ ગયા. બંને વહાલા શિષ્યોના આવી રીતે પ્રાણ જવાથી શ્રી

હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજે બૌદ્ધો સાથે વાદ આરંભ્યો, અને એ વાદમાં ૧૪૪૪ બૌદ્ધોને હરાવ્યા. વાદની શરત એવી હતી, કે જે હારે તેણે કકડતા તેલના કડાયામાં પડી મૃત્યુને સ્વીકારવું. યાકિનીમહત્તરા નામના સાધ્વીજી મહારાજને આ વાતની ખબર પડી ને આચાર્ય મહારાજ પાસે આલોચનાના બાને ગયા. આવી હિંસાનું પ્રાયશ્ચિત શું ? એમ પૂછતાં સૂરિજી સમજી ગયા કે આ કાર્ય પાપનું થઇ રહ્યું છે. બૌદ્ધોને જીવિતદાન આપ્યું. ગુરુ મહારાજ પાસે આ મારવાના સંકલ્પનું પ્રાયશ્ચિત્ત માગ્યું. "૧૪૪૪ ગ્રંથ બનાવો" એવો આદેશ ગુરુમહારાજનો મળ્યો. ૧૪૪૦ ગ્રંથો ભવિષ્યના વારસા માટે રચાઇ ગયા. ચાર બાકી રહ્યાં. આયુષ્ય પૂર્ણ થવાનો સમય આવી લાગ્યો. ચાર ગ્રંથને બદલે આ સંસારદાવાની ચાર થોયો આરંભી. "ઝંકારા" શબ્દ સુધી રચના થઇ, અને સ્વર્ગે ગયા. શાસનદેવીની પ્રેરણાથી શ્રી સકલ સંઘે એ ચોથી ગાથા સાથે પૂરી કરી. આથી ઝંકારા પછીથી સકલ સંઘમાં સાથે બોલવાની પ્રથા છે. ઉપરના બે શિષ્યોના વિરહ પછી આ બધા ગ્રંથો રચાયા છે, તે માટે ધુરન્ધર આચાર્યશ્રી દરેક ગ્રંથની છેવટે પોતાનું પ્રગટ નામ મૂકતા નથી, પણ (બે શિષ્યોના) વિરહ શબ્દને અંકિત કરે છે.

પ્રશ્ન ૧૯—'સંસારદાવા'નો ભાવાર્થ કહો.

ઉત્તર—તેની પહેલી ગાથામા પ્રભુ શ્રી મહાવીરની સ્તુતિ છે, બાકીની ગાથાઓમા અનુક્રમે સર્વજિન, જિનાગમ અને શાસનદેવીની સ્તુતિઓ છે.

પ્રશ્ન ૨૦—સંસારદાવા ક્યારે બોલાય ?

ઉત્તર—અષ્ટમીને દિવસે પ્રતિક્રમણમાં થોય તરીકે આ સ્તુતિ બોલાય છે. પાક્ષિક વિગેરે મોટા પ્રતિક્રમણોમાં સજ્ઝાય તરીકે તે બોલાય છે. સ્ત્રીઓ પ્રતિક્રમણમાં 'નમોઽર્હત્' તથા 'વિશાલલોચન'ના બદલે આ સૂત્ર બોલે છે.

પ્રશ્ન ૨૧—ચૈત્યવંદન કરવા માટે આવો ક્રમ અને આવી વિધિઓ કેમ ?

ઉત્તર—વૈદ્યનું ઔષધ લેવામાં પણ જ્યારે પરેજી પાળવાની હોય છે. સમયે સમયે ગાડીઓ ઉપડે છે, તે તે સમયે બેંકો ખુલે છે, બંધ થાય છે. રસોઈ કરવામાં પણ ક્રમસર કાર્યવિધિ હોય છે, તો પછી આત્માને તરવા માટે મુક્તિપ્રાપ્તિ માટે વિધિવિધાન કેમ ન હોય ?

પ્રશ્ન ૨૨—સાક્ષાત્ તીર્થંકર ભગવાનની પૂજા કે સેવાભક્તિ કરવાની હોય, કે પ્રભુની મૂર્તિની ?

ઉત્તર—વાત સાચી છે સાક્ષાત્ પ્રભુ મળે તેમાં તો ભાવવૃદ્ધિની શી ખામી હોય ? પરંતુ સાક્ષાત્ ભગવાન ન હોય ત્યારે મૂર્તિથી સંતોષ કરવો જ જોઈએ પુત્ર અમેરિકા બે વર્ષ માટે જાય, તો તેનો ફોટો જોઈ તેની સ્મૃતિ ભુલાતી નથી ફોટાને જોઈને બેન એમજ કહે કે આ ભાઈ છે સાક્ષાત્ તીર્થંકર ભગવાન હોય, તોપણ ભગવાન તો એક ગામમાં હોય તે વખતે બીજા દેશો શહેરો કે ગામોમાં અભાવ હોય જ તે સમયે પણ સાક્ષાત્ જિનેશ્વરની જેમ જિનમૂર્તિની ભક્તિ કરી ઉપાસના અને આરાધના કરવી જ રહી પ્રધાનને બદલે પ્રતિનિધિઓ શું કામ કરતા નથી ?

પ્રશ્ન ૨૩—ચૈત્યવંદન વખતની બીજી કયી કયી વિધિઓ છે ?

ઉત્તર—(૧) પ્રભુજીના મંદિરે જતા દ્વાર આગળ, ગભારામાં પેસતા તથા ચૈત્યવંદન કરતા એમ ત્રણ નિસિહિ કહેવાની વિધિ છે તેનાથી પાપવાળા સાવદ્ય વ્યાપારોનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે (૨) પ્રભુ પ્રતિમાજીને કે મંદિરને દેખીને મસ્તકે હાથ લગાડી નમીને પ્રણામ કરવા જોઈએ (૩) શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના મંદિરે દર્શનાર્થે જતા દેરાસરની આજુબાજુ ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેવાની વિધિ છે આપણી ડાબી બાજુથી એટલે ઘડી ઇળતા જેમ હાથ ફેરવાય છે, તેવી રીતે

સંસારના પરિભ્રમણને મટાડવા ભમતી ફરવાનું વિધાન છે. આ ભ્રમણ ચાર ગતિના ભ્રમણને મટાડે છે. જેમ તાવથી જીભ પર ચએલી કડવાશ કડવી દવાથી મટે છે, તેમ આ ભ્રમણ સંસાર ભ્રમણને કાપી શકે છે. સાક્ષાત્ તીર્થંકર પ્રભુ વિચરતા હોય છે ત્યારે પક્ષીઓ પણ પ્રભુજીને પ્રદક્ષિણા ફરે છે, તેવો અતિશય પ્રભુજીનો હોય છે. દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર એમ આત્માના ગુણોને ખિલવવા અને એ ત્રણની આરાધના કરવા માટે ત્રણ પ્રદક્ષિણા ફરવાની હોય છે. એક દર્શનની, બીજી જ્ઞાનની અને ત્રીજી ચારિત્રની એમ પણ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૨૪—પ્રભુપૂજનમાં શુદ્ધિ કેટલી જોઈએ ?

ઉત્તર—પ્રભુ પ્રતિમાના પૂજનાવસરે સાત પ્રકારની શુદ્ધિ રાખવાનું વિધાન છે. મનશુદ્ધિ, વચનશુદ્ધિ, કાયાની શુદ્ધિ, વસ્ત્રની શુદ્ધિ, નીતિપૂર્વકના ધનની સામગ્રી, શુદ્ધ ને સ્વચ્છ ઉપકરણો અને સાતમી ભૂમિની શુદ્ધિ; એટલે આજુબાજુનું શુદ્ધ વાતાવરણ પણ અતિ જરૂરી છે. આ સાત પ્રકારની શુદ્ધિ એમ બતાવે છે કે, હરિજનાદિ જન્મથી ને કર્મથી અપવિત્ર છે, દારુ માંસાદિના ત્યાગી નથી, તેવાઓ આશાતના કરીને મંદિરના અતિ પવિત્ર વાતાવરણને મલિન બનાવે છે. ઊંચ કૂળમાં જન્મેલાને પણ આટલી ૭ શુદ્ધિઓ કર્યા વગર દૂર રહેવાનું હોય છે, તો પછી બીજાની વાત શી ? આત્માને શુદ્ધ બનાવવાનો છે, એટલે શુદ્ધ વાતાવરણ અત્યંત આવશ્યક છે. જેમ મેલા-ગંદા ઝુંપડામાં ચિત્ત ઠરતું નથી, અને શોભિતા બંગલા કે મહેલમાં ધૂલની કણ જ્યાં દેખાતી ન હોય, તે વાતાવરણ જેમ આનંદ ઉપજાવવામાં કારણભૂત બને છે, તેમ આત્માની ઊંચી ભાવના ટેકરીની આબોહવા લેવા જિનમંદિરને અતિ પવિત્ર રાખવાનું અહીં વિધાન છે; તથા જન્મનું સૂતક પાળવા-પળા-

વવાનો હેતુ પણ આ કારણે સંભવે છે. અશુચિ વાતાવરણવાળો આત્મા પ્રભુ સન્મુખ જવાની યોગ્યતાવાળો કયાથી કહેવાય ? પ્રાણવિહીન દેહને અડ્યા હોય, તેને માટેના પણ સૂતકવિધાન અથવા રિવાજમાં આવા કારણો કેમ ન હોય ? કોઈ અપવાદને છોડીને સર્વસામાન્ય આ રિવાજોમા આવા હેતુઓ પણ કેમ ન મળે ? ગૃહસ્થીઓની પૂજાનિષેધની આવી પ્રથાઓમા આવા અનેક હેતુઓ હોઇ શકે છે. આવી વ્યવસ્થા ન હોય, તો અશુચિના સ્થાનમા કોઈ ભણવા બેસે તો તે પણ ચલાવી લેવું પડે; અથવા અશુચિવાળી કાયાવાળો કે અશુદ્ધ કપડાવાળો ભણવા કે પૂજા કરવા જાય તેને શુ ના કહી શકાય નહીં ? આશાતના ટાળવા માટે આનો નિષેધ કરવામા પાપ લાગે છે, એમ કોણ કહી શકે છે ? શરીરમાથી રસી ઝરતી હોય, તો પૂજા ન કરવાની સલાહ આપનારને શુ પાપ લાગતુ હશે ?

પ્રશ્ન ૨૫—દ્રવ્યપૂજા શુ અને ભાવપૂજા શુ ?

ઉત્તર—(૧) દ્રવ્યપૂજા બે પ્રકારની હોય છે. પહેલી અગપૂજામા પ્રતિમાજીને પ્રક્ષાલ, વિલેપન, ભૂષણ, આગી રચવી, પુષ્પ, હાર ચડાવવા વિગેરે આવે છે આ પૂજાના સમયે ભગવાનની કેવળજ્ઞાન પહેલાની છદ્મસ્થાવસ્થાને યાદ કરવાની હોય છે. આ અવસ્થાના ત્રણ વિભાગ થઈ શકે છે. પખાલપૂજા એ મેરુપર્વતના જન્મોત્સવને યાદ કરાવે છે. કેસર, ચદન, પુષ્પાદિની પૂજા વખતે તથા અલકારાદિ પહેરાવતા રાજ્યાવસ્થા ભાવવાની હોય છે કે રાજપાટોનો પણ એ પ્રભુએ અસ્થિર જાણીને ત્યાગ કર્યો, તથા ત્રીજી શ્રમણ અવસ્થા દિવ્ય કેવળજ્ઞાનની પૂર્વેની જાણવી બીજી દ્રવ્યપૂજામાં ધૂપ, દીપ, ફળ, નૈવેદ્ય તથા આરતી, મગળ દીવા વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આઠ પ્રાતિહાર્ય વિશેષવાળા પચતીર્થિક અથવા પરિકરયુક્ત અરિહત ભગવાનના બિંબના દર્શન કરી, પ્રભુની કેવળીપણાની અષ્ટ પ્રાતિહાર્યયુક્ત ભાવ તીર્થંકર દેવાધિદેવની ભાવના ભાવવાની હોય છે.

(૨) હવે ભાવપૂજામાં સંસ્કૃત, માગધી કે ગુજરાતી કાવ્યોથી ભાવપૂર્વક સ્તુતિ, ગીતગાન, વાજિંત્રાદિ સાથે સ્તવનો વિગેરે ગાવું કે પૂજા ભણાવવી વિગેરે ગણી શકાય; અથવા કરણ, કરાવણ ને અનુમોદનથી ભાવશુદ્ધિ કરવી, તે પણ તેનું અંગ ગણાય. વીતરાગ જિનેશ્વર દેવની પ્રતિમાજીને પર્યંકાસને કે કાઉસગ્ગ મુદ્રામાં નિહાળી પ્રભુજીની નિરંજન સ્વરૂપ સિદ્ધ-અવસ્થાને ભાવવાની હોય છે; કારણ કે કોઇ પ્રભુ પર્યંકાસને મુક્તિ જાય છે, અથવા કોઈ કાઉસગ્ગાવસ્થામાં જાય છે; અને લોકાંતે સિદ્ધશિલાની ઉપર આપણાથી સાત રાજ ઊંચે શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં તે વિશુદ્ધ ને નિર્મળ આત્માઓ જ્યોતિરૂપ અવગાહનાએ રહેલા છે. આ ઊંચી અવસ્થાને યાદ કરવા માટે પણ આ જિનબિંબ જેવું કોઇ અવલંબન આ દુનિયામાં છે નહીં; કારણ કે દરેક સંસારી આત્મા નિમિત્તવાસી છે. તીર્થંકર દેવ અત્યારે નથી, છતાં જિનબિંબના નિમિત્તથી આટલી અવસ્થાઓ દ્વારા તે બધા પ્રભુના ઉપકારને નજરપથમાં લાવી, પુદ્ગલસંગથી વિમુખ બની અધ્યાત્મના ચૈતન્ય રંગથી રંગાઇ શકાય છે. આવા અવલંબન વિનાના સ્થાનકવાસી કે તેરાપંથાદિ મતાનુયાયીઓ કેવી રીતે મુક્તિ સાધી શકે?

દ્રવ્યપૂજા પછી ભાવપૂજાનું આ રીતે વિધાન છે. દ્રવ્યપૂજા ભાવવૃદ્ધિનું સાધન છે, તે આનાથી સ્પષ્ટ સમજાય તેવું છે. દ્રવ્યપૂજાનો ત્યાગ સાધુ-સાધ્વીજી મહારાજોને હોય છે, એટલે તેમને માટે માત્ર ભાવપૂજા જ કરવાની બાકી રહે છે. આ વસ્તુને મરડીને પ્રતિમા વિરોધી સમુદાય તરફથી એવું પ્રચારવામાં આવે છે, કે શ્રાવકવર્ગ પણ દ્રવ્યપૂજા ન કરે. શ્રાવક-શ્રાવિકાને તો તરવા માટે જે સાધનરૂપ છે, તેનો રોધ કરવાથી મુક્તિપંથથી વિમુખ કરવા જેવું બને છે, તેથી સિદ્ધ થાય છે કે, શ્રાવક-શ્રાવિકાવર્ગ માટે દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજા એમ બેઉ પૂજાઓ આવશ્યક છે. બેમાંથી એક પણ ઓછી થાય

તો તે ચલાવી લેવાય નહીં. જેમ ધન હોય તો ખાદ્ય વસ્તુ, મકાન વિગેરે સમૃદ્ધિ ઊભી થઈ શકે છે, તેમ દ્રવ્યપૂજાવાળાનું ધ્યેય પણ સિદ્ધાત્માની જેમ નિર્મળ બનવાનું જ હોય છે, ને તે આત્મા સાધ્યને આ પ્રમાણે સિદ્ધ કરી શકે છે.

જેમ લીમીટેડ કંપનીના સભ્ય તરીકે જેણે રાજીનામું આપ્યું હોય તેવાઓ બહાર રહીને સલાહ આપવાનું જ કામ કરી શકે, પણ સભ્ય તરીકેનો તેમનો અવાજ હોઈ શકતો નથી. સભ્યનો અવાજ હોઈ શકે છે, કામમાં સક્રિય ભાગ લઈ શકે છે. તેમ સાધુ–મુનિરાજો દ્રવ્યપૂજામાં ભાગ લઈ શકતા નથી, કારણ સંસાર–કંપનીમાંથી કરેમિ ભંતે સૂત્ર ઉચ્ચારીને તેઓએ રાજીનામું આપ્યું છે; ને તે જ કારણથી તથા પૈસો–ટકો નહીં રાખતા હોવાથી મુનિરાજોને પૂજા આરતિ વિગેરેની ઘીની બોલીમાં પાંચ મણ કે સાત મણની બોલી બોલવાની હોતી નથી. સંસારના કાર્યોથી તેઓ પર છે. જ્યારે ગૃહસ્થીઓ ઘરમાં ઘી રાખે છે, ખાય છે, તેથી દેરે તેમને દીપકમાં ઘી આપવાનું કે પૂરવાનું હોય છે. પૈસા ખિસ્સામાં રાખે છે, માટે દેવદ્રવ્યાદિમાં વૃદ્ધિ કરવા દ્રવ્યનું દાન આપવાનું તેમને માટે આવશ્યક છે. ગૃહસ્થી પોતે સ્નાન કરે છે, તો પછી પ્રભુપ્રતિમાનું પ્રક્ષાલનાદિ કેમ ન કરે? દ્રવ્યપૂજા વિના ગૃહસ્થીવર્ગનો ઉદ્ધાર જ કેમ થઈ શકે? પરિગ્રહમાં ડુબેલી દુનિયાને દ્રવ્યપૂજા અત્યંત આવશ્યક કેમ નથી?

પ્રશ્ન ૨૬—શું પ્રભુપૂજા અત્યંત આવશ્યક છે?

ઉત્તર—દુનિયામાં મકાન કે જમીનની કિંમત આપવાનો રિવાજ છે. કપડાની પણ કિંમત પડે છે. આ બધી જ જડ ચીજો નથી તો શું છે? પ્રભુપ્રતિમા પાષાણની છે અથવા જડ છે એમ કહી જેઓ પ્રતિમાથી વિરોધી વાતાવરણ ફેલાવે છે, તે કેટલા ઉન્માર્ગે ગએલા છે, તે આ બીનાઓથી સમજાશે. તે મતાનુ-

પાપીઓનો પંથ તો હજી હમણાં જ એટલે કે છેલ્લા બે કે ત્રણ સૈકામાં જ શરૂ થયો છે. તેમને સમજવા માટે એક જ વાત પૂરતી છે, તે એ કે, આજે જૂનું ખોદકામ કરતાં પ્રાચીન નગરીઓ જમીનમાં કાળાંતરે દટાઇ ગએલી, ત્યાંના મંદિરોમાંથી કે અલગ પ્રાચીન સંવતના શિલાલેખો સંહિત અદ્‌ભૂત અપૂર્વ શાંતરસને ઝરતી આહ્‌લાદક પ્રતિમાજીઓ મળી આવે છે, તે એ જ બતાવે છે કે, આ નવા મતો તુચ્છ, બુદ્ધિ વિનાના અને કિંમત વિનાના છે તથા મુક્તિપંથથી વિમુખ બનાવનારા છે. પ્રતિમા તો આગમસૂત્રોમાં પણ સિદ્ધ છે.

આબૂજી, કુંભારીયાજી, તારંગાજી તથા રાણકપુરજી, શ્રી શત્રુંજય કે મોતીશા શેઠની ટૂંક વિગેરે તીર્થોની શોભા જે પ્રભુપ્રતિમાજીને જ આભારી છે, ત્યાંના તે દેવમંદિરો પાછળ ક્રોડો સોનૈયા ખર્ચનારા શું મૂર્ખ હતા ? ભાવ તીર્થંકરના અભાવમાં સ્થાપના જિનનું અવલંબન અમોઘ આધાર છે મહારાજા સંપ્રતિએ સવા ક્રોડ જિનબિંબોને ભરાવ્યા, ને સવા લાખ જિન-મંદિરો બંધાવ્યા તે આજે જુગજૂની ઈતિહાસની વાતોને ખોટી પાડવા કોણ સમર્થ છે ? પ્રભુ મૂર્તિ છે તો મંદિર શોભે છે, ને તેની સન્મુખ ચૈત્યવંદન કરાય છે. જડ ચીજોનું શું તેવાઓ દુનિયામાં આલંબન લેતા જ નથી ! ઔષધ રોગને દૂર કરે છે તે જડ છે, અન્ન પુષ્ટિ આપે છે તેય જડ છે, ને સાંભળેલા શબ્દોથી સુખ-દુઃખ થાય તે શબ્દો ક્યા ચેતન છે ! તાર-કાગળમાં લખેલા શબ્દો પણ ખેદ કે આનંદ ઉપજાવે છે, તે શું છે ? તારમાં ખબર આવે, કે પંદર હજારની કમાણી થઇ છે, તેટલું વાંચી વાતાવરણ કેમ બદલાઇ જાય છે ? આટલા જડ અક્ષરોએ આત્માને કેટલો આનંદ આપ્યો ! હીરાની વીંટી કે હીરાનો હાર પહેરી માણસ મલકાય છે શા માટે ? ચલણની નોટ જડ છે કે ચૈતન ! શરીરને કહો, પુસ્તકને કહો, અથવા

માળાના મણકા, એ બધું ક્યાં જડ નથી ? જડ પણ પૂજ્ય ન જ બની શકે તેવું કયા સજ્જન કહી શકશે ?

એકલા ચેતનને જ માનવું હોય, તો તે તો અરૂપી છે, તે અરૂપીની સેવા કેમ કરી શકાશે ? ફોનોગ્રાફ અને રેડિયોના શબ્દો તે કેમ સાંભળતા હશે ? આજની દુનિયામાં સ્થાપનાને કયો ધર્મ માનતો નથી ? અવાંતર રૂપે પણ સ્થાપનાને તે માનતા હોય છે, તેવું આજના જમાનામાં સિદ્ધ કરવાનું કાંઈ મુશ્કેલ નથી. વીતરાગની જેમ પ્રભુમૂર્તિને પૂજ્ય તરીકે નહીં સ્વીકારનારા શું ફોટા નહીં પડાવતા હોય ? દાદા ને પરદાદાના ફોટાને જોઇને શું તેમને તે વડવાઓ યાદ નહીં આવતા હોય ? તો પછી જિનમૂર્તિના દર્શનથી નિરાગી સિદ્ધ પરમાત્મા કેમ સ્મૃતિપથમાં ન આવે ? ચિંતામણિ રત્ન વાંછિત આપે તે રત્ન શું જડ નથી ? જડ કર્મો સંસારી આત્માઓને નાચ નચાવી રહ્યા છે, અને ઘડીમાં કૂતરો, તો ઘડીમાં કીડો બનાવે છે, તે કર્મો ક્યાં ચેતન છે ? સિદ્ધ ભગવંતો પણ અગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે જ્યોતિરૂપ અવગાહનામાં રહ્યા છે, તો આકૃતિ કેમ ખટકતી હશે, એ સમજવું મુશ્કેલ બને છે. ભાવ તીર્થંકરો જડ એવા સમોસરણમાં ક્યાં બેસતા નથી ? મૂર્તિ તો જડ આલંબનમા અત્યુત્તમ અને અનુપમ છે. ચેતનને ચૈતન્મય સિદ્ધ પ્રભુનું ધ્યાન કરવાનુ છે, એ વાત સાચી છે, પણ ધ્યાન કોણ કરશે ? સંજ્ઞી ન હોય તેવા આત્માઓ ક્યાં ધ્યાન કરવાના છે ? સંજ્ઞી મનવાળો આત્મા જડ શરીરવાળો જ હોય છે. ચક્ષુ ક્યાં ચેતન છે ? ધ્યાન કરતાં ચક્ષુ અરૂપીને ક્યાં દેખી શકે છે ! ધ્યાન કરવા અરૂપીની સ્થાપના મૂર્તિના આકારે ચક્ષુને જોવા જરૂર પડે જ.

વીતરાગ જિનેશ્વર દેવના મંદિરે જવાનું મન કરે તો એક ઉપવાસ જેટલો લાભ થાય, ઉઠતાં એક છઠનો લાભ થાય, માર્ગે જતાં જતાં ઊંચી ભાવના ભાવનારને પાંચ ઉપવાસનો પુણ્યબંધ

કરાવે છે; અડધા માર્ગે જાય તેટલામાં તો પંદર ઉપવાસ જેટલી કર્મ નિર્જરા થાય છે, પ્રભુ મંદિર નિરખતાં તો શાસ્ત્રોમાં એક માસના ઉપવાસ બરોબર લાભ કહ્યો છે, પ્રભુની પાસે જતાં તો છ મહિનાના ઉપવાસનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. મંદિરના બારણા આગળ આવી પ્રણામ કરતાં એક વર્ષના તપ જેવડું ફળ મળે. ભવભ્રમણ મટાડવા ફરાતી પ્રદક્ષિણા સમયે એકસો (૧૦૦) વર્ષ જેટલું ફળ આપે, અને ગભારા આગળ જઈ સાક્ષાત્ જિનદર્શન કરવાથી જે ખુશી, આનંદ અને આલ્હાદ થાય તેનું પુણ્યફળ એક હજાર વર્ષના ઉપવાસ સરખું થાય છે. આગળ વધતાં વધતાં ફુલની માળા પહેરાવતાં, અષ્ટપ્રકારી પૂજન કરતાં અને સ્તુતિ કરતાં, સ્તવન ગાતાં, ગીતગાન કરતાં તો અપાર ફળને આપનાર બને છે. દુર્લભ માનવ ભવ મળવા પછી, જૈન કુળમાં અવતર્યા પછી, અને આવા તીર્થો, મંદિરો અને અનુપમ મૂર્તિની અપૂર્વ સામગ્રી મળ્યા પછી આવી તારક મૂર્તિનો વિરોધ જન્મે એ કેટલો ઘોર પાપનો ઉદય ગણાય ? આવા પ્રભુજીની દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજાનું વિધાન શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે. વડીલને, અધિકારીને, કે શેઠને નમીને કે સલામ ભરીને આ જમાનામાં પણ રહેવું પડે છે, તો આ જિનેશ્વર ભગવાનો તારનાર છે, તેની પૂજા યુક્તિ સંગત જ છે.

પ્રશ્ન ૨૭—પ્રભુ પાસે જવાથી ભાવ વધે જ તેનુ કેમ કહી શકાય ?

ઉત્તર—એક તો સંસારનું બધું જ ભૂલી જવું જોઇએ. બીજું જેમ ન્યાયાધીશને મન વાદી-પ્રતિવાદી સમાન હોય છે, છતાં તેની પાસે અરજી કરાય છે, તેમ આ વીતરાગી પ્રતિષ્ઠિત બિંબ પાસે રાગ-દ્વેષની વિટંબણાથી મુક્ત થવા વિનતિ કરવી જોઇએ; તે સવિસ્તર જય વીયરાયની પ્રાર્થનામાં કહી ગયા તેમ સમજવું અને ત્રીજું એ કે, પ્રભુ સન્મુખ સિવાયની બધી દિશાઓનું નિરીક્ષણ બંધ કરીને પ્રભુ પ્રત્યે ચિત્ત કેરવવું જોઇએ. મન,

શરીર, ઇંદ્રિયો આ બધા પ્રત્યેનો મમત્વ ભાવ ઘટ્યો હોય ને આમ રોજ જો સાચા નિખાલસભાવે તરવા જવાય તો ભાવના જરૂર વધે, ને આત્મા દિનપ્રતિદિન નિર્મળ બનતો જાય.

પ્રશ્ન ૨૮—સ્તુતિ કયી કરવી ?

ઉત્તર—પ્રભુ સન્મુખ સ્તુતિ તો મુક્તિ માટે કરવાની હોય છે. હવે અભણને નવી સ્તુતિ, શ્લોક કે કાવ્યની રચના કરતા આવડે નહીં, એટલે પૂર્વના મહર્ષિઓએ કરેલી સ્તુતિ ગોખીને તેની તેજ બોલવાનો આજે બધે રિવાજ થઇ ગયો છે. અથવા પૂર્વના ઉપકારીઓ એ માટે રચી ગયા કે સ્તુતિમા શુ સ્તવવુ તે બોલતા ન આવડતુ હોય, તે આ પ્રમાણે બોલશે, બોલતા બોલતા અર્થનો વિચાર કરશે, અને આત્મભાવનાને સુધારશે. પરતુ આજે મોટો ભાગ એવો મળશે કે, નમુત્થુણ જેવુ શક્રેન્દ્રનું જિનજન્મ સમયે ઉચ્ચારાએલુ સૂત્ર મોઢે કરીને મુખપાઠ બોલી જાય છે તેના અર્થનો કદી વિચાર કરતા નથી જે માણસો બજારમાં માલ ખરીદતા, કે હિસાબ ગણતા, કે પૈસાની લેવડ-દેવડ કરતી વખતે વિચારપૂર્વક બોલે છે કામ કરે છે ને પૈસાની આપલે કરે છે, ત્યારે પ્રભુનુ આવુ સૂત્ર કે બીજુ બધુ, તેજ આત્મા હમેશા અર્થની વિચારણા કર્યા વગર પોપટની જેમ નિત્ય વિધિમા સૂત્રો બોલી જાય છે પુરુષો ઘરે કે દુકાને અથવા સ્ત્રીઓ રસોડે કે સાસરે ગયા પછી કદી વિચાર પણ કરતા નથી કે પ્રભુ પાસે સ્તુતિમા શી શી માગણી કરી હતી ? આવી ભાવશૂન્ય દ્રવ્ય ક્રિયાઓ લૂણ વિનાના ધાન્ય જેવી બની જાય છે દ્રવ્ય ક્રિયાઓ આવી હમેશ જેની થયા કરે તે ધીમે ધીમે ક્રિયાજડ બની જાય તેમા નવાઇ શી ? એટલા કારણોથી સ્તુતિ શુદ્ધ, અર્થની વિચારણા પૂર્વકની અને પ્રતિમાજીના આલબનપૂર્વકની કરવાનુ વિધાન છે

પ્રશ્ન ૨૯—ચૈત્યવંદન ક્યાં અને કયી રીતે થાય?

ઉત્તર—ખાસ કરીને પ્રભુપ્રતિમાથી ઓછામાં ઓછા નવ હાથ દૂર રહેવું જ જોઇએ. પૂજનાર્થે ગભારામાં જો જવું હોય, તો મુખવાસાદિનો પ્રબંધ તો હોવો જ જોઇએ. શ્વાસોશ્વાસાદિથી પ્રભુની આશાતના થવાથી પાપકર્મનો બંધ વર્જવા માટે આ વિધિ છે. રાજા-મહારાજા જેવા કે મોટા અધિકારીની એકદમ નજીક જવું જેમ અનુચિત ગણાય છે, તેમ અહીં પણ દૂરથી સ્તુતિ વિગેરે પ્રાર્થવાનું કથન છે. હવે આ સ્તુતિ કરનાર કે ચૈત્યવંદન કરનાર જો પુરુષ હોય તો પ્રતિમાજીની જમણી બાજુ, અને સ્ત્રી હોય તો શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની ડાબી બાજુ ઊભા રહી કે બેસીને કરે તેવું વિધાન છે, તેમાં મન, વચન ને કાયા એ ત્રણેયની એકાગ્રતા રાખવાની આવશ્યકતા છે. પુરુષ અને સ્ત્રીની જેમ પ્રભુજીની જમણી બાજુ દીપક અને ડાબી બાજુ ધૂપધાનું રાખવાની વિધિ પણ છે.

પ્રશ્ન ૩૦—શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના મુગટ ઉપર ત્રણ છત્રો રખાય છે, તે કેવાં હોવા જોઇએ?

ઉત્તર—પ્રભુને જ્યારે કેવળજ્ઞાન થાય, ત્યારે ભાવથી અરિહંત થયા કહેવાય. ત્યાર પછી સમોસરણમાં બેસીને દેશના દેવા શરૂ કરે ત્યારથી પરોપકારનો ઝરો વહેવરાવનાર તીર્થંકર નામકર્મનો ખરો ઉદય થયો કહેવાય. તે સમયે પ્રભુ ચાર બાજુથી ચતુર્મુખથી દેશના આપે. પૂર્વ દિશા તરફ પોતે બેસે, ને ત્રણ બાજુ તેવાં જ રૂપો દેવો પ્રભુ જેવા જ આકૃતિથી બનાવે, તે કોઇને ખબર ન પડે. તે ચારે બાજુ પ્રભુજીના મસ્તક ઉપર ત્રણ ત્રણ છત્રો દેવોના ગોઠવેલા હોય છે. તેમાં ક્રમ આ પ્રમાણે હોવો જોઇએ. ઉપર સૌથી નાનું, વચ્ચે તો મધ્યમ જ હોય, અને નીચે સૌથી મોટું હોવું જોઇએ. આ માટે ખાત્રી કે પુરાવો જેને જોઇએ તેમણે તીર્થાધિરાજ

શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજ પર વિરાજમાન શ્રી આદિનાથ દાદાની ઉપર પરિકરમાં ૩ છત્ર આ ક્રમ પ્રમાણે જ છે, તે જોઈ લેવા. વધારામાં ધાતુના પંચ તીર્થિક જે પ્રતિમાજીઓ હોય છે, તેમાં પણ પ્રભુજીની ઉપર છત્રોનો આકાર આ જ ક્રમથી જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૩૧—પૂજન માટે કેસર જરૂરી ખરું ?

ઉત્તર—કુંકુમ ચંદન-તથા કેસર ચંદન એવા પાઠો અનેક મળે છે. એટલે એકલી સુખડ શું કામની ? અલબત્ત કેસર શુદ્ધ શોધી લાવવું, એ ફરજ ખરી, પરંતુ કેસર એ તો પૂજાની એક જોઈતી સામગ્રી છે.

પ્રશ્ન ૩૨—સ્તુતિની રચનામાં શું આવે ?

ઉત્તર—વેપારી ને વેપારી વાત કરે તેમાં ભલે સ્વાર્થનું મહત્વ હોય, પરંતુ શ્રી જિનેશ્વર દેવ જેવાની સાથે વાત કરીએ તે નિઃસ્વાર્થ રીતે, નિઃસ્પૃહતાપૂર્વક, ને મુક્તિની કામનાથી થએલી હોવી જોઈએ તારક ભગવંત પાસે જન્મમરણાદિ દુઃખોની વાત કરવી જોઈએ. બોલતા કે તેવી માગણી દ્વારા પ્રાર્થના કરતા ન આવડે એ માટે વિદ્વાનોની કૃતિ ગોખીને બોલવાનો રિવાજ પડ્યો છે બાકી તો ગાડા ઘેલા પણ અંતરના ભાવવાહી શબ્દો જ સારુ ફલ આપવા સમર્થ બને છે. વિદ્વાનની કૃતિ બોલાય ને તેનો અર્થ કે ભાવ ન આવડે અથવા તે ગહન અર્થ જાણવાની ચિંતાય કદી ન કરી હોય તો અમૃત ક્રિયારૂપ નિવડતી નથી. વેપાર પોતાના પૈસાથી પણ થાય, ને વ્યાજે પારકા લાવીને પણ થાય, તેમ ત્યાગીઓની કૃતિ ગોખીને પણ બોલાય. હવે કેવી કૃતિ બોલાય તે પણ વિચારવા જેવું છે ભક્તિના પ્રકર્ષથી નીકળેલા તે ઉદ્‌ગાર પ્રભુ પ્રત્યે બહુમાન પેદા કરનાર બને તો તે કૃતિની કિંમત થઈ ગણાય. એટલે એવુ શાસ્ત્રોમાં વિધાન છે કે, ઉત્તમ એવા ગહન અર્થવાળી કૃતિવાળી સ્તુતિથી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના

કરવી. એટલે બોલતાં બોલતાં કે ગાતાં ગાતાં ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની ભાવનાઓ પ્રફુલ્લિત થવી જોઇએ. જલ સિંચન થાય ને છોડ, ઝાડ કે અન્ય વનસ્પતિ જેમ વિકસ્વર થાય, તેમ આ બોલવાથી ભક્તિ વિગેરેમાં વૃદ્ધિ થવી જોઇએ.

પ્રશ્ન ૩૩—નવકાર એ સ્તુતિ જ કહેવાયને ?

ઉત્તર—નવકાર મંત્રમાં પાંચ પરમેષ્ઠીને નમસ્કાર છે, એ નમસ્કૃતિને સ્તુતિ ગણવામાં કાંઈ વાંધો નથી. આખો નવકાર અડસઠ અક્ષરનો સંપૂર્ણ ગણાય છે. એકલા પાંચ પદનો નવકાર અધૂરો ગણાય છે. શ્રી મહાનિશીથ નામના મહાન આગમ સૂત્રમાં પણ તે માટેની સ્પષ્ટતા છે કે, પ્રથમના પાંચ પદનાં ૩૫ અક્ષર, તથા ચૂલિકા પદોના તેત્રીસ અક્ષરો એમ બેઉના મળી (૬૮) અડસઠ અક્ષરનો નવકાર મહામંત્ર સંપૂર્ણ સ્તુતિરૂપ ગણાય. ૧૪ પૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજી મહારાજે નવકારકલ્પ નામના ગ્રંથમાં પણ જણાવ્યું છે કે, નવકારનાં અડસઠમાંથી એક પણ ઓછો અક્ષર જો બોલાય તો તે ન્યૂનતા ગણાય છે, ને તે જ્ઞાનની અતિચાર લાગવાથી આશાતનાના ભાગીદાર બને છે માટે એક અક્ષર પણ ઓછો કે ન્યૂન બોલાય નહીં.

પ્રશ્ન ૩૪—ચૈત્યસ્તવ-અરિહંત ચેઇઆણં સૂત્રમાં વિશેષ શું છે ?

ઉત્તર—જે અરિહંત ભગવાનની સ્તવના કરી તેમને શુદ્ધ તારક દેવ તરીકે તેમાં સ્વીકારવામાં આવેલ છે. પ્રભુને વંદવા માટે કાઉસગ્ગ છે, શ્રદ્ધા વિના ક્રિયા નિષ્ફળ જાય માટે શ્રદ્ધાપૂર્વક આ વંદના ને કાઉસગ્ગ કરાય છે, તથા આગાર રાખ્યા વિના આપણે સદંતર નિરતિચારપણે કાઉસગ્ગ કરી શકતા નથી, માટે ભગવંતની પણ પચ્ચખ્ખાણ અભિગ્રહાદિમાં આગારો રાખવાની આજ્ઞા છે, તેથી આગારપૂર્વક કાઉસગ્ગ કરાય છે. તે તથા કાઉસગ્ગ ક્યાં

સુધી તે અમુક અવધિ અને મર્યાદા સુધીનો કાઉસગ્ગ કરાય છે, આટલું સ્પષ્ટીકરણ તેમાં જણાવ્યું છે. જેઓ એમ કહે છે કે, આજે પણ વિશુદ્ધ ને નિરતિચાર આગાર વિનાનું જ ચારિત્ર, પચ્ચખ્ખાણ કે કાઉસગ્ગ હોય તો જ અમે માનીએ, તેવાઓ ભીંત ભૂલેલા જ ગણાય. કોઇ વ્રત કે પ્રતિજ્ઞા લેતાં પહેલાં આગારની વિચારણા કરવી, કે આગાર સહિત અભિગ્રહ લેવો તેને શિથિલતા કહી શકાય નહીં. શક્તિ ગોપવે તો જેમ દોષ ગણાય છે, તેમ શક્તિ ઉપરાંત કરી આગળની આરાધના જો અટકતી હોય, તો વ્રત કે તપ કરતાં આગાર રાખવો પણ પડે. અશક્તિના કારણે આગાર રાખે તોપણ આજ્ઞાનું પાલન જ છે.

પ્રશ્ન ૩૫—અરિહંત ભગવાન ઉપર આટલું બધું બહુમાન ને પૂજ્યભક્તિ શા માટે? એ પ્રભુની આશાતના કેમ વર્જવી? અરિહંત પ્રભુના તો માત્ર ૧૨ જ ગુણ છે, જ્યારે આચાર્ય મહારાજના તો ૩૬ છે, તેમાં વધારે ઓછું કેમ?

ઉત્તર—કોઈ રાજા-મહારાજાનું થોડું પણ અપમાન એક મોટા ગુના સમાન ગણાય છે. સામાન્યને પડેલી થપ્પડની ફરિયાદ કોઇ સાંભળતું નથી. કાગળના બનાવેલ ફુલ-હાર કે વેણીને તોડવામાં તેટલી ભયંકરતા નથી. કે જેટલી રાજાના કિંમતી ને મૂલ્યવાન ઝવેરાતના હારને તોડી નાંખવામાં છે. જો તેનુ એક નગ પણ જાય તો નુકશાન મોટું થાય. તેમ રાજ્યચિહ્ન જે ઝંડો કહેવાય છે, તેની કિંમત કે વજન ભલે બહુ ન પણ હોય, છતા તેનું અપમાન એક ગુનો મનાય છે, તથા સૂર્ય બધા ગ્રહ-નક્ષત્રો કરતાં જેમ અત્યત પ્રતાપી ને તેજસ્વી છે, તેની સન્મુખ દેખી શકાતું નથી, તથા તેની સામે ધૂળ ઉડાડનારની પોતાની જ આંખમાં તે ધૂળ પડે છે, તેવી રીતે આ અનત જ્યોતિ સ્વરૂપ અને તેજોપુંજના વિકસિત સ્વરૂપી અનંત સુખના ભોક્તા, વિશુદ્ધ ચૈતન્યમય સિદ્ધ આત્માઓ, તથા ઝંડા સમાન તે પ્રભુની

પ્રતિમાજીઓ, અથવા આચાર્યાદિ ત્રણ પદવાળા ગુણીજનો તેજોસ્વરૂપી નથી તો કોણ છે? વર્તમાન સંસારીઓ કરતાં તો ઉચ્ચ ત્યાગને પાળનારા ઊંચા છે. તેની આશાતના નાની પણ થાય, તો તે ગુનેગાર કેમ ન ગણાય? એટલે તે પાંચમાંના કોઇ માટે પણ કાંઇ અવળું બોલાય, ચિંતવાય કે બુરું કરાય તો દુર્ગતિમાં જવાય તેમાં નવાઈ શી? ગુણ વધારે ઓછા માટે આ બે ઉદાહરણ પૂરતા ગણાશે. ભૂત, ભવિષ્ય કાળના વિશુદ્ધ આત્માઓની જો વિચારણા ઘડી પછી કરીએ, પરંતુ વર્તમાનના જો વિચારાય તો **૨૦ વિહરમાન ભગવંતના બે ક્રોડ કેવળજ્ઞાની ભગવંતો વિચરે છે, અને ૨૦ અબજ મુનિપ્રવરો વિદ્યમાન** છે. જ્યારે આજની અમેરિકા, એશિયાની દુનિયા મળીને ૩ અબજની અંદર સંખ્યા ધરાવે છે. અહિંના એક મુનિરાજની આશાતનાથી બધાયની આશાતના કેમ નહીં? એકની પ્રશંસા કે અનુમોદના સર્વેની અનુમોદના કરાવનાર કેમ નહીં બને? કારણ દરેક ૩-૪ કે ૫ એ ત્રણ પદમાંના છે. દરેકમાં સાધુ ધર્મનું સામ્ય છે, કેમકિ બંતેની ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા સૌની છે. જેમ પીળી પાઘડીનો મુંબઈની પોલીસનો વેશ ઓળખ આપે છે તેમ મુનિ વેશ પણ બધે સમાન હોવાથી સૌને લાગુ પડી શકે છે. રાષ્ટ્રના એક નાના પણ ધ્વજનું અપમાન કે બહુમાન સર્વના અપમાન કે બહુમાનને સૂચવનાર બને, તેમ અહીં પણ સમજવું, કારણ આ તો શાશ્વતું શાસન છે. નિશાળમાં પરીક્ષાઓ લેવાય છે, એક છોકરો પહેલે નંબરે આવે ને તેની જોડેનો બીજો છોકરો ૧૬૧મા ક્રમાંકે ઉત્તીર્ણ થાય, તો શું ૧૬૧ વધારે સારા ગણાય? અથવા એક જન પાસે દશ દશ રૂપીઆની નોટ ૩૬ હોય, અને બીજા માણસ પાસે સો સોની ૧૨ નોટ હોય તો કઇ વધારે? આપણે માટે ૩-૪ ને ૫ મા પદમાં રહેલા ગુણિયલ મહાત્માઓ પૂજ્ય જ છે, છતાં તે મહાત્માઓ પોતે પોતાની જોખમદારી

જરૂર સમજતા હોય છે. જેમ કે આચાર્ય મહારાજને પંચાચારનું પાલન કરવા કરાવવાનીમે ટી ફરજ પોતાના શિરે છે તેમ તે સમજે છે, એટલે તેટલી સમર્થતા જેનામાં ન હોય તેઓ તે પદને સ્વીકારવા તૈયાર હોતા નથી. જો કે ગુણો ધીમે ધીમે ખીલે છે, છતાં મળેલા સ્થાનને તેઓ દિપાવી શકશે કે કેમ, તેનો વિચાર જરૂર પોતે કરે છે; કારણ કે પારાની ભસ્મ કોઈક જ પચાવી શકે છે, તેમ આટલા ગુણો ઉત્તમ આત્માઓમાં જ વસી શકે છે. એટલે કે તે સમયની સંસારી આલમથી અધ્યાત્મી ને ત્યાગી તરીકે ઉચ્ચા બને, ને એ આત્માઓ વિકારોથી પર રહે, દૃષ્ટિરાગને ન પોષે, ને ગમે તેવા સમયે સમતાવૃત્તિ સાચવી શકે, પોતાની નિંદા-સ્તુતિને સાંભળતાં શોક કે હર્ષ ન લાવે, તો જ વાસ્તવિક ઉપકારી ને જ્યોતિર્ધર તે બની શકે છે.

અધ્યાત્મયોગી શ્રી ચિદાનંદજી મહારાજ પણ કહે છે કે—

"નિંદા સ્તુતિ શ્રવણ સુણીને, શોક હરખ નવિ આણે,"
તે જગમેં જોગીશ્વર પૂરા, નિત્ય ચઢતે ગુણઠાણે.
અવધૂ નિરપક્ષ વિરલા કોઈ.

આમ નિષ્પક્ષ થવાનું કારણ એ છે, કે તેઓ સમજે છે, કે પોતાની વાહવાહ ને પ્રશંસા ઇચ્છનાર, અને પોતાની નિંદા ન સહન કરનાર નીચગોત્રને બાંધે છે. સ્વપ્રશંસાને ઇચ્છનાર અને સ્વનિંદાને નહીં પચાવનાર તે પદને શોભાવી શકતા નથી. વર્ષોની શુદ્ધ ને નિર્મળ નોકરી કે સેવાઓ કર્યા બાદ જેમ ઉચ્ચા વાઇસરોય, ગવર્નર જનરલ કે દેશના મોટા પ્રધાન-પદને પામી શકાય છે. તેમ વર્ષોની સંયમસાધના, સાહિત્યસેવા, અને શાસનની નિર્મળ ભાવે કરેલી બીજી અનેક સેવાઓના,

તેમ અવનવા દેશપરદેશની કરેલી જાત્રાઓના અનુભવ મેળવ્યા બાદ મળેલ આચાર્ય પદને શોભાવી શકાય છે

પ્રશ્ન ૩૬—ભગવાનનુ બહુમાન કે મૂર્તિનુ બહુમાન?

ઉત્તર—આવા અરિહંત ભગવાનના ગુણો પ્રતિમાજીમા પ્રતિષ્ઠિત કરાવાય છે, તથા તે પ્રભુ અત્યારે સિદ્ધ અવસ્થામા ભલે છે, છતા ત્યાં પણ જ્યોતિરૂપ અવગાહનાએ એટલે આવી જ પ્રતિમાજીની આકૃતિમા જ રહ્યા છે, તેવા સિદ્ધ ભગવાનને પ્રત્યક્ષ નજર આગળ લાવવાનુ જ કામ માત્ર આપણને અહીં કરવાનુ છે જેમ અમેરિકા, યુરોપ આદિના લાવેલા નકશાઓ તથા તે સ્થળોના બનાવોને ત્યાંથી ફોટા પાડી ફિલ્મમા કે ચિત્રમા તેનો તે જ ચિતાર નજર આગળ આબેહૂબ ખડો કરીએ છીએ, તેમ ત્યાના જ્યોતિરૂપ આકૃતિમા રહેલા ભગવાનને આપણે યાદ કરીએ છીએ આ પ્રતિમાજીને સામે રાખી અત્યત ભક્તિથી પૂજવા, સ્તવવા, ને તેમની પ્રાર્થના કરવાની જરૂર છે કારણ કે તે મુક્તિ ગયા છે, આપણે પણ તે જ ધ્યેય સિદ્ધ કરવુ છે, ને તે માર્ગે જ પ્રયાણ આદર્યું છે એક બીજો દાખલો એ છે, કે જ્યોતિષના અભ્યાસીઓ ભવિષ્ય જુએ છે ત્યારે સૂર્ય, ચદ્ર મગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, શનિ વિગેરે ભલે આકાશમા ગતિ કરતા હોય છતાં પણ તેને કાગળ પર કુડળી કાઢીને તેમાં ઉતારવામાં આવે છે માત્ર કુડળી શુ છે? તે એક આકાશનો નકશો જ છે તે કાંઈ કુડળીમા ચાલતા નથી, છતા લખાય છે કુડળીયા લાવવાની આ તો પ્રસિદ્ધ વાત છે તેવી જ રીતે નિરજન નિરાકાર અકતક સ્વરૂપી ચિદાનદ બ્રહ્મસ્વરૂપ જ્યોતિર્મય ભગવાનને ત્યાના આકારમા અહીં આપણે મદિરમા ધ્યાન કરવા માટે બિરાજમાન કરીએ છીએ આ સિદ્ધની પ્રતિમાની જેમ અરિહતની પ્રતિમા પણ સીમધર પ્રભુ વિગેરે ૨૦ વિહરમાન તીર્થપતિઓને સ્મરણમાં લાવવા માટે અહીં સ્થાપીએ છીએ

અહીં જે સ્તુતિ કરીએ છીએ, તે ત્યાં જ કરી માની લેવી જોઈએ. જેમ નાના મેજીસ્ટ્રેટ સમક્ષ કરેલું સ્ટેટમેન્ટ ને કરેલી સહી રાજા પાસે કરેલા બરાબર ગણાય છે. ને જેમ મેજીસ્ટ્રેટ ચુકાદો આપે તે રાજાનો જ છે, એમ માની આજે પણ સર્વત્ર માન્ય રખાય છે. તેમ અહીં કરેલી શુદ્ધ ભાવથી વિનંતિ કે સ્તુતિ સંપૂર્ણ ફળે તેમાં કાંઈ વાંધા જેવું નથી. તે તારક છે, તેમનું બહુમાન જેટલું કરીએ તેટલું ઓછું છે આપણું કેંદ્ર ધ્યેય આ મૂર્તિ જ છે. **મૂર્તિને જડ કહેનારા જડ નહીં તો કોણ છે ?** એટલે જ એ પ્રતિમાજીનું બહુમાન સાક્ષાત ભગવાનની જેટલું જ જરૂરી છે.

પ્રશ્ન ૩૭—અરિહંત ભગવાનના કેટલા પ્રકાર છે ?

ઉત્તર—ઓછામાં ઓછા ચાર નિક્ષેપાથી દરેક વસ્તુને જોવાની હોય છે. તેમ અરિહંત તીર્થપતિને પણ ચાર પ્રકારે વર્ણવી શકીએ. નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય ને ભાવ—આ ચાર પ્રકારના જિન કહેવાય છે. જેમ કે શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન વિગેરેના જે નામ છે, તે તે નામથી જે આપણે સંબોધીએ છીએ, તે નામથી અરિહંત કહેવાય. શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોની જે શાશ્વતી અને અશાશ્વતી પ્રતિમાઓ છે, તથા પ્રભુજીની પાદુકાઓ હોય છે, તે અરિહંત પ્રભુની સ્થાપના થઈ, માટે તે સ્થાપના અરિહંત ગણાય. ત્રીજા દ્રવ્ય જિન તે ગણાય, કે જેણે તીર્થંકર નામકર્મ બાંધી દીધું છે, અથવા ભવિષ્યમાં થનારા છે, તેવા શ્રેણિક, કૃષ્ણજી વિગેરે; તથા તે જ ભવમાં તીર્થંકર થવાના હોય, તેવા પ્રભુને પણ કેવળજ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી દ્રવ્ય અરિહંત કહેવાય એટલે કે તીર્થંકર થનાર આત્માને દ્રવ્ય અરિહંત કહેવાય, અને છેલ્લા ભાવ અરિહંત ત્યારે કહેવાય કે જ્યારથી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, સમવસરણમાં બેસી ઉપદેશ આપવો શરૂ કરે.

પ્રશ્ન ૩૮—મસ્તક નમાવી કોને કોને વંદાય ?

ઉત્તર—દુનિયાભરમાં સમકિતદૃષ્ટિ આત્મા માટે આ ચાર સિવાય કોઇ વંદ્ય હોય જ નહીં. (૧) શાસન સ્થાપનાર અરિહંત ભગવાન (૨) આઠ કર્મની બેડીમાંથી મુક્ત થએલા, અને અનંત સુખની ઇચ્છાઓ જેની સિદ્ધ થઇ છે, તેવા સિદ્ધ પરમાત્માઓ (૩) મહાવ્રતોને ધારણ કરનાર, તપોધની, દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપથી અધ્યાત્મરસનો આસ્વાદ લેનારા તથા આત્માની જ ઉંચી ભાવના ભાવવાવાળા મુનિપુંગવો, તથા (૪) આત્માને વિશુદ્ધ કરનાર જ્ઞાન, શ્રુત, સિદ્ધાંત, પ્રવચન અથવા આગમો કે જેનાથી આત્માનું વાસ્તવિક ભાન થાય છે, તે બધા વંદનીય છે. ભગવાન દેશના ક્યારે દે, અને જનતાને ક્યારે બુઝવે ? આઠ કર્મમાંથી એક જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો નાશ કર્યો કે તુરત દેવતા દોડતા આવે ને સમોસરણ રચે, ત્યાં મોહનીયકર્મનો ક્ષય કે ઘાતીનો ક્ષય શબ્દોમાં કહેવાતો નથી, પણ કેવળજ્ઞાનથી જ્ઞાનાવરણીયનો નાશ મુખ્ય ગણાય છે. શ્રુતજ્ઞાનની, તેનાં સાધનોની, તથા શ્રુતજ્ઞાનીની આરાધનાથી તે જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો ક્ષય જેનાથી સુલભ બને છે, એ બધા વંદ્ય બને છે. આ ચાર વંદનીય બને છે. તે વંદના ઘણાં પાપોનો નાશ કરનાર બને છે, તેમાં તરવાનું જ ધ્યેય છે.

પ્રશ્ન ૩૯—ચૈત્યમાં ભગવાન પાસે કાઉસ્સગ્ગ કરવાથી શો લાભ થાય ?

ઉત્તર—કાઉસ્સગ્ગ કરવાથી જે લાભ થાય છે, તે અરિહંતચેઇયાણં સૂત્રમાં જણાવવામાં આવ્યું છે. તેમાં અરિહંત ભગવાનને વાંદવાનું પ્રતિમાજી પાસે સ્વીકારાયું છે. વંદનના કારણે, પૂજાના નિમિત્તે, તથા વિનયાદિ પૂર્વક પ્રભુનાં સત્કાર સન્માનાદિ કરવાના હેતુથી આ કાઉસ્સગ્ગ કરાય છે. એટલે શ્રી જિનરાજને વાંદવાથી જે લાભ થાય, તે લાભ મને આ કાઉસગ્ગ કરવાથી મળો. કેસર, ચંદન, ધૂપાદિથી પ્રભુપૂજનનું જે ફળ થાય, તે લાભ મને આ કાઉસગ્ગમાં થાઓ. પ્રભુજીના અંગે આભરણ અલંકારાદિ ચઢા-

વચારૂપી જે સત્કાર તે લાભ મને થાઓ. પ્રભુના ગુણગાન કે સ્તવન કરવાથી થતો લાભ મને કાઉસ્સગ્ગમાં થાઓ. તેમજ ભવિષ્યમાં સમકિતનો લાભ આ ભવ કે પરભવમાં મળે તે નિમિત્તે જન્મ મરણાદિને ટાળવા આ કાઉસ્સગ્ગ કરું છું. બીજા પણ કાઉસ્સગ્ગના આ હેતુઓ છે. શ્રદ્ધા કરવા કે વધારવા માટે, તથા બુદ્ધિ ને ચિત્તની સ્થિરતા, ધારણા અને ભાવપૂર્વક એકાગ્રતા આ પાંચ હેતુઓની વૃદ્ધિ થતી જવી જોઇએ એ હેતુ પણ છે

પ્રશ્ન ૪૦—પ્રભુ સ્તવના કેવી રીતે કરવી ?

ઉત્તર—સ્તુતિ કરનારે બીજાને સ્ખલના ન થાય તેવી રીતે સ્તવનાદિ કહેવા જોઇએ પ્રભુને છોડી બાકીની કોઈ પણ દિશામાં જોવાનું બંધ કરી દેવું જોઇએ જિનમુખ સામે ન્યસ્ત દૃષ્ટિવાળો વીતરાગતાના સાચા ભાનવાળો બની શકે છે જયાં ત્યાં જુએ, તો ધ્યાન ચૂકવાનો પ્રસંગ બને, અને ત્યાં આવીને જે મહાન લાભ મેળવવો જોઇએ, તે લાભ મળે નહીં તથા જો બહુ ઊંચા સ્વરે સ્તવના કરે તો બીજાને અંતરાય કરવા રુપ બને, તેથી અંતરાય કર્મ બંધાય. કર્મનો નાશ કરવાને બદલે કર્મબંધ થવા પામે, માટે બીજાનું ધ્યાન ચૂકવવામાં પોતે નિમિત્તભૂત ન બને તે માટે કાળજી રાખવી જોઇએ. બોલવામાં ઉતાવળ ન જોઇએ, મેઘની ગંભીરતાપૂર્વક બોલવું જોઇએ. શબ્દ અને અર્થ બોલે તેમાં તદ્રૂપતા ને તલ્લીનતા જોઇએ. બીજી સંસારની બધી ઉપાધિઓ ભૂલી જવી જોઇએ, એટલે બોલતા બોલતા તેનું અર્થચિંતન પણ એક આવશ્યક વસ્તુ છે. અર્થચિંતન પૂર્વક ભાવનાથી મહાન અર્થવાળા સ્તોત્ર કે ભાવવાહિની સ્તુતિથી મુક્તિ કેમ નિકટ ન આવે ? બોલવામાં ભક્તિ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને આત્માનો આનંદ એ બહુ જ અમોઘ ફળને આપનાર બને છે

પ્રશ્ન ૪૧—પ્રભુસ્તુતિ ચિત્તની સ્થિરતા હોય ત્યારે જ થાય ને ?

ઉત્તર—અહીં એક વસ્તુ સમજવાની ખાસ જરૂર છે. તે એ કે–પ્રભુ પાસે ગયા પછી ચિત્તાનંદ વધતો જાય છે; ને જે પ્રભુમંદિરે જાય જ નહીં, તેને સ્થિરતાની વાત જ કયાં રહી? જે ખાય તેને જ પુષ્ટિ મળે, એવો સર્વમાન્ય નિયમ છે. મનથી કે કમનથી ખાય તેને પુષ્ટિનો સંભવ છે. એટલે શક્તિ અને પુષ્ટિને ઈચ્છનારો આત્મા **શક્તિની કે પુષ્ટિની ભીખ માંગતો નથી, પણ ભૂખ ભાંગવા** પ્રયત્ન કરે છે, તેમ આધિ વ્યાધિ ને ઉપાધિથી ભરેલા સંસારી વાતાવરણમાં ઉછરેલાએ પ્રાર્થના પૂજા ક્રિયા વિગેરે કરવાં જ જોઈએ. હવે જન્મ મરણથી ટેવાઇ ગએલો આત્મા વીતરાગની સાચી પ્રાર્થના કયારે કરી શકે? ઘેર બેઠા તે થવી શકય જ નથી. શાકનો અર્થી શાક લેવા જાય, તથા કપડું લેવા કાપડીઆની દુકાને જેમ જવાય છે, તેમ આત્મશાંતિના સુખને માટે મંદિરે હમેશ પ્રાર્થના માટે જવું જ જોઇએ. હવે એમ વિચારીએ તો સર્વ શુદ્ધ સ્થિરતા તો કદી મળવાનો સંભવ જ નથી, તો શું દેવાધિદેવ પાસે જવું જ નહીં? કેટલાક અંતરાયના ઉદયનું બાનું કાઢી પ્રભુએ શિખવાડેલા અંતરાય શબ્દનો દુરુપયોગ કરે છે. દેરાસરે જાય અને એકદમ દ્વાર બંધ થઇ જાય કે નવકારવાળી હાથમાં લેતા તૂટી જાય, ને બીજી હોય જ નહીં, તો પૂર્વના અંતરાયો છે એમ કહી શકાય. પ્રયત્ન કર્યા પછી તેની ખબર પડે. પછી તે અંતરાયોને પણ તોડવા પ્રયત્ન કરવા જોઇએ. આપબળ વાપર્યા વિના કર્મ થઈ શકે છે, પણ ધર્મ બનવો મુશ્કેલ છે. કેવળજ્ઞાનની ઊંચી દશા પ્રાપ્ત કરવા સુધીમાં આપબળને ઘણું વાપરવું જોઇએ છે. હવે પ્રભુ પાસે જનાર કોઇને પાપના ઉદયે અસ્થિરતા જ રહેતી હોય, તેને માટે એક આ પણ ઉપાય છે, કે સ્તુતિ વિગેરે બીજાને નડે નહીં તે રીતે ઊંચા સ્વરે બોલે. ઉંચા સ્વરે બોલે ત્યારે પોતાની અસ્થિરતાને જરૂર હટાવી શકે છે. એવા પણ દૃષ્ટાંતો અપવાદરૂપે મળી શકે છે.

પ્રશ્ન ૪૨—જિનમંદિરમાં કેવી રીતે વર્તવું જોઇએ?

ઉત્તર—જિનમંદિરમાં ૮૪ આશાતના વર્જવાની કહી છે. ખાસ કરીને તો દશ આશાતના તો ત્યાગવી જ જોઇએ. આહાર, પાન, વિગેરે ખવાય નહીં, પીવાનું પણ છોડવું જોઇએ. પગમાં જોડા વિગેરે પહેરીને મંદિરમાં જવાય નહીં. કામચેષ્ટા થાય નહીં. મંદિરમાં સુવાય નહીં. થૂંક, નાકનો શ્લેષ્મ, કે કોઈ પણ અશુચિ મંદિરમાં નંખાય નહીં. ઝાડો પેશાબ થાય નહીં. જુગારાદિ રમાય નહીં, તેમ વિષયકષાયની વૃદ્ધિ થાય તેવી વાતો પણ થાય નહીં.

પ્રશ્ન ૪૩—મંદિર માટે બીજું કયું વિધાન છે?

ઉત્તર—પ્રભુના મંદિરમાં વાળ ઓળવાની કે બીજી તેવી શરીરની વિભૂષા ન થાય. હાસ્ય કે વિલાસ ત્યાગવા જોઇએ. મેલા વસ્ત્રો ન પહેરવા જોઇએ પૂજામાં અવિધિ થવી ન જોઇએ. વિધિની કાળજી રાખવી જોઇએ. મન ચલ વિચલ ન રખાય. હાથ ન જોડે, કે પુષ્પ વસ્ત્ર ને પૂજાના ઉપકરણાદિ હલકાં ને તુચ્છ વાપરે તો દોષ લાગે. શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના પ્રત્યનિક એટલે કે શત્રુને રોકે નહીં તો આશાતનાનો દોષ લાગે. એટલે ભગવાનના વિરોધીની સંગત પણ કરાય નહીં દેવદ્રવ્ય પોતાને માટે વપરાય નહીં. દેવદ્રવ્ય માટે બેદરકાર બની તેની ઉપેક્ષા રખાય નહીં. દેવદ્રવ્યના ભક્ષણ કરનાર સાથે વેપારનો કે મિત્રાચારીનો પણ સંબંધ રાખવો ઉચિત નથી. **દેવદ્રવ્યના ભક્ષકને વડીલ તરીકે મુખ્યતા પણ અપાય નહીં કે તેવાની શેહમાં તણાવું પણ જોઇએ નહીં.** આવા બધા આશાતનાના પ્રકારોનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રશ્ન ૪૪—પ્રભુ પાસે જનાર સમકિતી આત્મા કેવો હોય?

ઉત્તર—જિનમંદિરમાં જઇને મારું કલ્યાણ થાય છે, તેવુ મનમા ધારનાર સમકિતી આત્મામાં આટલા ગુણો અતિશય ખીલે છે. એક વીતરાગ અને બીજી વીતરાગની આજ્ઞા, એ બે ઉપર અખંડ ભક્તિપૂર્ણ

હૃદયનો અંતરંગ રાગ પ્રગટે છે. પ્રભુ પ્રત્યે તેવો બાહ્ય વિનયાદિ ગુણ પણ તેટલો જ વિકસિત બને છે. અંતરંગથી અર્પંણ થએલો ભાગ્યશાળી આત્મા અને બાહ્ય પણ અંજલિ વિગેરે વિનય પાળનારો ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવના પરમ કલ્યાણકારી શાસનનો, તેના અંગોનો અને તેની પ્રભાવનાઓનો અનેકાનેક વખત વર્ણવાદ અથવા યશોગાન હરહંમેશ કરતો જ રહે છે. તે જેટલો કેવળજ્ઞાની ભગવંત પ્રત્યે, ને તેના શાસન પ્રત્યે અથાગ રાગવાળો હોય છે, તેવો ને તેટલો જ ઉપયોગવાળો તે પ્રભુની આશાતનાઓથી દૂર રહેવા માટે બને છે. જેમ રાજા કે શેઠ દૂર ભલે હોય છે તો પણ તેમને સલામ ભરનારને તેના પર કાગળમાં જે હુકમ આવે તે તત્કાલ માને છે. ને સુખી બને છે. તેમ અહીં અંતરંગ રાગપૂર્વક બાહ્ય શિરોનમન રૂપ વિનય પાળનાર જરૂર સુખી થાય જ છે. તેવી જ રીતે પિતા પ્રત્યે કે માતા પ્રત્યે જેટલો રાગ કે પૂર્ણ ભક્તિ તેટલું તેના માટે લાગે છે. ઓછો રાગ હોય તે જ અવિનયથી સામું બોલી શકે. ઉપકાર સમજનારો કદી અવિનય કરી શકે નહીં. તે જ રીતે અહીં પણ પોતાના નિમિત્તની કે બીજા દ્વારા થતી પ્રભુશાસનની વાસ્તવિક પ્રભાવનાથી **જેટલી ખુશી** થાય, તેટલી તેવી રીતની અથવા તેવા જ પ્રમાણમાં શાસનની કોઈથી પણ થતી આશાતના કે **હેલનાથી** દુઃખ થાય જેને જેને પ્રભુ શાસનની હેલનાથી રૂંવું ચ્યમચ્યતું નથી, તેને શાસન કેટલું વહાલું છે તે કહેવાની જરૂર રહેતી નથી. તેમજ તેનું સમ્યક્ત્વ પણ કેટલું ઉજળું કે મલીન હશે તે તો ગીતાર્થ જ્ઞાની બહુશ્રુતો જ જાણે. પોતાના જન્મ આપેલા છોકરાને તાવ આવે ત્યારે માતાની આંખમાં અશ્રુની ધારા શા માટે વહેતી થાય છે, તે સૌ જાણે છે. પુત્રને તેણી પોતાનો માને છે. જો કે પુત્રને પોતાનો માને છે એ મોહની માન્યતા છે, સારું થાય એટલે માતાને એક મહોત્સવ સમાન

બની જાય છે. તેવું જ અહીં પણ શાસન માટે છે. આવા લક્ષણો પણ સમ્યકત્વની કસોટીના પ્રસંગોથી માપક યન્ત્ર (થર્મોમીટર) સમાન બની જાય છે.

પ્રશ્ન ૪૫—વીતરાગ પ્રત્યેનો રાગ શું કામ કરે છે?

ઉત્તર—પ્રભુ, પ્રભુપ્રતિમા કે પ્રભુઆજ્ઞા એ બધા પર અસ્થિમજ્જાનો રાગ સમકિતી આત્માઓને રગેરગમાં એવો વસી જાય છે, કે તે પ્રભુનો યશોવાદ પણ ઘણો જ ગાય છે, અને પ્રભુની આશાતના કરનાર ઉપર ચીડ પણ તેને એવી જ હોય છે. તે એટલે સુધી થાય છે, કે જિનેશ્વર પ્રભુનો કોઈ પ્રત્યનીક હોય કે વિરોધ કરતો હોય, તેની સાથે સગાસંબંધનો, મિત્રાચારીનો કે વેપારધંધાદિનો કોઈ પણ જાતનો સંબંધ તે રાખવા ઇચ્છતો નથી. તેની સામે જોવા માગતો નથી, તેનું નામ લેવા પણ રાજી હોતો નથી સમકિત આ બધું શિખવાડે છે. આટલું બળ આવ્યા પછી વિઘ્ન હટાવવામાં છતી શક્તિને ગોપવતો નથી. મેદાને જંગ ખેલી, વિઘ્નોને દૂર કરી, પછી જ શાંત બેસે છે **નાગકેતુ** જેવા નાના બાળકે એ જ વિચાર્યું હતું, કે "**હું જીવતો બેઠો હોઉં, ને મારા દેખતાં ચતુર્વિધ શ્રી સંઘનો નાશ કેમ જોઈ શકું?**" જિનમંદિરના શિખર પર ચડી હાથ ઉંચો કર્યો ને તેના તપોબલે ઉપદ્રવીના બળને મંકિંચિત બનાવી દીધું બાળકને આ કોણે શિખવાડ્યું? સમકિતે આવા કારણોથી જ એક માત્ર સમ્યક્ત્વ બીજના દાન માટે શાસ્ત્રોમાં બહુ જ ભાર મુકવામાં આવ્યો છે. આવા ભાવ-ઉપકારમાં સંખ્યાબંધ દ્રવ્ય ઉપકારો સમાઇ જાય છે. ત્યાર બાદ તે ઉત્તમ આત્મા બીજાઓને વિધિમાર્ગે જોડવા અને વિધિમાર્ગમાં સ્થિર કરવા આલંબન અને આદર્શરૂપ બની જાય છે. આવા સાચા રાગવાળો આત્મા દૃઢ હોય છે, તેનું કારણ એ છે કે તે હૃદયથી માને છે, કે હું જેવા તેવા અલ્પજ્ઞાની

છદ્મસ્થ આત્માની પુંઠે પડયો નથી. પણ કેવળજ્ઞાનીનું શરણું લીધું છે, એટલે આસમાન જમીન એક થઈ જાય તો પણ કદી કેવળજ્ઞાનીના વચનમાં ફેરફાર હોઈ શકે જ નહીં. તેથી જ જિનેશ્વર ભગવંતનો અવર્ણવાદ સાંભળી શકતો નથી, એટલે તેને વારે છે, ને અવિધિનો પણ નિષેધ કરે છે. સાથે સાથે વચનના સાચા રાગથી વિધિનું પાલન પણ પૂર્ણ ભાવથી કરે છે. આવા આત્માઓ આરાધક બને છે. **શાસનની આરાધના એ જ એનો** પક્ષ છે, ને તેથી તે કોઈ વ્યક્તિના પક્ષમાં રહેવા ઈચ્છતો નથી.

પ્રશ્ન ૪૬—પ્રતિમાજી તો અરિહંત અને સિદ્ધ એમ બે અવસ્થાની હોય છે, તે બેમાં ફરક શો ?

ઉત્તર—જે જે તીર્થંકર ભગવાન મોક્ષે જાય છે, તે કાં તો ઊભા ઊભા કાઉસગ્ગ કરતાં અથવા બેઠા બેઠા પદ્માસનથી એમ બે આકારમાં સિદ્ધ થાય છે. એટલે એ સિદ્ધ અવસ્થાને સંસ્મરણમાં લાવવા માટે તે બેમાંથી કોઈપણ મુદ્રાવાળી પ્રતિમાજીઓ ભરાએલી ને પ્રતિષ્ઠિત કરાએલી હોય છે. હવે પ્રાતિહાર્યો વિગેરે, કે દેવ દેવીઓ ચામર વીંઝતા હોય, તેવી પરિકર યુક્ત મૂર્તિ આપણને ભાવ અરિહંતની યાદ લાવવા માટે છે. બાકીના સાદા પ્રતિમાજીઓ વીતરાગ અવસ્થાને અને સિદ્ધ નિરંજન સ્વરૂપમાં રહેલા જ્યોતિરૂપ આકારને યાદ આપનારી છે.

પ્રશ્ન ૪૭—મૂર્તિપૂજાથી શો ફાયદો ?

ઉત્તર—પરમાર્થ તો એ જ છે, કે નવપદમાં અરિહંત અને સિદ્ધ એ બે દેવ છે, તે બેઉની ઉપાસના કરવા માટે આ આલંબન છે. સાત રાજ ઊંચે ત્યાંની તીર્થયાત્રા કરવા જઈને આપણે ઉપાસના કરી શકવાના નથી, માટે તેની સ્થાપના અહીં કરી ઉપાસના કરવાની છે. બાકી તો જે મિથ્યાત્વી દુનિયામાં આ પ્રતિમાજીઓની ઉપાસના નથી, કે તે પ્રતિમાના ઉપાસક ગુરુઓ આલંબન આપનાર

નથી, કે તે વીતરાગ પ્રણીત મોક્ષમાર્ગ નથી, તે બધીય દુનિયા અધોગમા જ અટવાઈ રહી છે, એ નક્કી છે. કલ્પનાથી માનીએ કે કિનારા પર રહેવાને નાવ, વહાણ કે સ્ટીમરનું સાધન ન હોય, તો તે કદી પરદેશની મુસાફરી કરી શકતો નથી સ્ટીમર કે વિમાનનું સાધન ન હોય, તો આજે પણ અમેરિકાની સહેલ કરી શકાય નહીં. કારણ કે સાધન તો સાધ્યની સિદ્ધિમા અજબ વ્યાપક હેતુ છે, તેમજ જ્યા જિનમૂર્તિ નથી, જ્યા જિનાગમ નથી, કે જ્યાં કલ્યાણમિત્ર મુક્તિમાર્ગ બતાવનાર સદ્‌ગુરુઓનો સમાગમ નથી, તે દુનિયા મુક્તિમા, આત્માના અસ્તિત્વમા, પુણ્ય પાપમા કે પરલોકમા ન માને તેની નવાઇ શી છે ? નહીં તો ચાર ગતિમા આટઆટલી જન્મમરણાદિની ભયકર યાતનાઓ વેદવા છતા, કાદવના કીડાની જેમ જે ધન, સ્વજન શરીરાદિ અસાર છે, તેવા પદાર્થોમા આત્મા રચ્યોપચ્યો રહે છે, તે બને જ કેમ ? આ પુરુષોત્તમ **પ્રભુની છાયા નથી પડી** માટે જ તે એવા છે, એમ માનવુ જ પડશે.

પ્રશ્ન ૪૮—અરિહત અને સિદ્ધ એ બે સમાન કહેવાય ?

ઉત્તર—દેવ તરીકે ઉપારય કોટિમા બેઉ છે, છતાં થોડા તફાવતની વહેચણી કરવી જોઇએ વાત એ છે, કે આપણી સામે જે વિચિત્રતાઓ દેખાય છે, તે મોટે ભાગે નામ કર્મથી ઉપજેલી હોય છે વનસ્પતિ લીલા વર્ણની કે લાલ રગની છે, તેમા પણ નામ કર્મ કારણ છે કોઈ આત્માને કૂતરો બનાવે તે પણ નામ કર્મે કરેલી વિચિત્ર ઘટના છે કોઇ ઉંટ થાય, કે કોઇ હાથી થાય તેમા પણ તેવુ જ છે આવી બધી અસમાનતા જીવોની વારંવાર જન્મમરણ દ્વારા બદલાયા કરે અને અનેક અસમાનતા ઉપજાવે, તેવી અસમાનતાનો નાશ કરી સાચા **સમાનવાદનું** સ્થાપન કરવા સિદ્ધ ભગવાનની ઉપાસના અને અરિહંત પદની નિરાકાક્ષ ઉપાસના તીર્થંકર ભગવાનોએ બતાવી છે અરિહત ભગવતો શાસન સ્થાપે,

તો તે શાસન સ્ટીમરમાં બેસનારો સાધુ સાધ્વી શ્રાવક તે શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ શ્રી સંઘ સિદ્ધ થવા ઉપાસના કરે ત્યારે સિદ્ધ થવાય. એટલે સિદ્ધ થવા અરિહંત સિવાય બીજું આલંબન જ કયું છે? જેમ કે એક સ્ટીમર કોલંબોથી અમેરિકા સંખ્યાબંધ ઉતારુઓને એક વાર લઇ જાય છે, તે જ સ્ટીમર ઘણા ફેરા અમેરિકાના કરે, તો તે એક જ વાહનમાં સંખ્યાબંધ માણસોએ મુસાફરી કરી કહેવાય. તેમ એક તીર્થંપતિ પ્રભુના જૈન શાસનમાં છુટા છુટા એક પછી એક સિદ્ધ થાય, તે છતાં તેનો તેનો યશ તે તે શાસનપતિના ફાળે જાય છે. જ્યાં અરિહંતને નાયક તરીકે સ્થાપ્યા નથી હોતા, તે મિથ્યાત્વી દુનિયા સંપૂર્ણ સમાનતાના હક્કોને ભોગવતી સિદ્ધ દુનિયાના વિલાસોને ભોગવી શકતી નથી. અરિહંતોએ જ આવી અસમાન દુનિયાને ભલે દૂર હોવા છતાં દેખાડી છે. નિરંજન નગરીના મહેમાન બનવા અરિહંતોએ જ સંઘ સ્થાપનદ્વારા આમંત્રણ મોકલ્યું છે અમેરિકા હતું જ, છતાં તેનો આદ્ય સંશોધન કરનાર કે પ્રથમ દેખાડનાર જેમ કોલંબસને માનવામાં કોઇનો વિરોધ નથી, તેમ અહીં પણ છતી વસ્તુઓને અરિહંતો દેખાડે છે જ્યાં કોઈ મોટું નાનું નથી, હલકાઇ ઊંચાઇ નથી, તેવા સિદ્ધ બંદરના દેખાડનાર તીર્થંકર અરિહંતો જ છે.

પ્રશ્ન ૪૯—શું ત્યારે ઊંચ નીચના સમાન હક્કની માંગણી સાચી નથી?

ઉત્તર—વાત એટલી જ વિચારવાની છે, કે દેવગતિમાં વૈમાનિક ૨૬ દેવલોકમાંથી નીચેના ૧૨ દેવલોક છોડીને ઉપરના ૧૪ દેવલોકમાંના બધા રહેનારા દેવતાઓમાં અમુક રીતિની સમાનતા રહેલી છે, તે માટે તેને બધાને અહમિંદ્રો કહેવાય છે, એટલે કોઇને માથે માલિક નહીં. કોઈ શેઠ કે નોકર જેવી અસમાનતા જ્યાં છે જ નહીં, ત્યાં સ્ત્રીઓની વિકારી દુનિયાને પણ સ્થાન શાનું હોય? બધા આત્મા એક સરખા પુદ્ગલના ઉચ્ચતમ સુખોનો ત્યાં અનુભવ કરી રહ્યા હોય છે. આ ૧૪ દેવલોકની સમાન ભૂમિકાવાળી દુનિયાનો

છોડીને બાકીની દેવગતિમા અસમાનતાના વિકારો ઘણા જોવામાં આવે છે અહીં જેમ નીચ ગોત્રવાળા હરિજનાદિ હોય છે, તેમ ત્યાં પણ કિલ્બીષીઆ નામના હલકા દેવો હોય છે તે તે જીવોના દુષ્કર્મોના દુષ્ટ યોગોએ તેઓમા આજે આવી અસમાનતા પેદા કરી છે. એટલે તેમા બીજા કોઇનો કોઇ ઇલાજ રહેતો નથી નીચ કર્મ બાંધી નીચ કુળમા અવતરે તેમા તીર્થંકર ભગવાન પણ શું કરે ? આવા કારણોથી આજે આપણી નજર આગળ **ભારોભાર અસમાનતા પ્રાણીઓમાં કર્મની સર્જેલી** ને ટોકી બેસાડેલી પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તેમા ફેરફાર કદી થઈ શકે તેમ નથી. ત્યા સમાન હકની વાતો કરવી એ શુ યોગ્ય છે ? સમાનતાના હકો માટે તો અરિહંતોએ જેહાદ જગાવી છે, પણ તે સમાનતા ક્યારે કયા ને કેવી ? તેનો વિચાર ને નિર્ણય પણ થવો જોઇએ. તે જ પ્રમાણે અમુક રીતિની સમાનાવસ્થા જુગલીઆઓમા પણ જોવાની મળી શકે છે કોઈ શેઠ નહીં, કોઈ વાનોતર નહીં. જે દુનિયાને શાસ્ત્રકારો અકર્મભૂમિના માનવીઓની દુનિયા તરીકે જણાવે છે, તે પણ ઘણી વ્યાપક છે, ને ઘણી દૂર છે. આવી આંશિક સમાનતા પણ માત્ર તે ભવ પૂરતી જ હોય છે

પ્રશ્ન ૫૦—સિદ્ધ થાય એટલે શુ ?

ઉત્તર—દુ ખનુ જે નામ પણ સસારી જીવને ગમતુ ન હતુ, તે દુ ખનો સર્વથા અભાવ સિદ્ધ અવસ્થામા થાય છે ને કર્મરૂપી લૂટારાઓની પરત ત્રતામા જે પોતાનુ જ્ઞાનાદિ ધન દબાએલુ હતુ, તે સ્વાધીન થાય છે, એટલે વાસ્તવિક આત્મસ્વાતન્ત્ર્યની સાચી આઝાદીની જે મનોવાછિત સુખ મેળવવાની ભાવના હતી, તે પરિપૂર્ણ થઈ, અને પોતાના સર્વ કાર્યો સિદ્ધ થયા એ જ સિદ્ધ થયા કહેવાય. દુ ખ વિનાનુ પૂર્ણ સુખ તેનુ જ નામ મુક્તિ છે જેમ અહીં પણ કહેવાય છે, કે જો રાજકુમાર બાળક હોય, તો તે બધી રીતે પરતન્ત્ર હોય છે પણ તે જ જ્યારે વયસપન્ન બને છે ને તેનુ બધુ

જ્યારે તેને સોંપી દેવાય છે, ત્યારે તેને પોતાનું મળ્યું કહેવાય અને પરાધીનતા મટી કહેવાય છે, તેમ અહીં પણ છે. રાજકુમારની દ્રવ્યથી પરતંત્રતા મટે છે, ત્યારે આત્માની મુક્તિમાં ભાવથી સ્વતંત્રતા સાંપડે છે. આવી આત્માની સ્વતંત્રતામય પોતાના આત્મસ્વરૂપની સ્થિતિ ત્યાં સૌની એક સરખી છે, એટલે તો પ્રભુ પાર્શ્વનાથ ભગવાનના પ્રથમ ગણધર ભગવંતે એવો ખોટો આગ્રહ કર્યો નહીં અને એવી ગાંડી ગુરુભક્તિનો ડોળ કર્યો નહીં, કે "નમો અરિહંતાણું"માં મારા ગુરુ ભગવાન શ્રી પાર્શ્વનાથસ્વામીજીનું નામ કેમ નહીં? તેઓ જ્ઞાનથી સમજતા હતા કે અનંત અરિહંત સમાન છે, તે સૌનું કેવળજ્ઞાન સમાન છે. સૌ સાથે સિદ્ધ અવસ્થામાં ચિદાનંદ ભોગી બનવાના છે. પછી એકની જ ઉપાસના કેમ કરવી? સૌની કેમ નહીં? અનંતની અનંતતામાં તેઓ લીન હતા. પાંચે પરમેષ્ઠિનો વહેલો કે મોડો સંસારી આત્માઓ ઉપર ઉપકાર ક્યાં નથી? પાર્શ્વપ્રભુનો એકલાનો જ ઉપકાર થોડો છે? તે બધાય પરમેષ્ઠિઓની છાયા પડ્યા વિના કોઈપણ જીવનું કદી કલ્યાણ શકય જ ક્યાં છે? એટલે ૧૪ રાજલોકમાં સિદ્ધ પરમાત્મા જેવું સુખી કોઈ હોઈ શકતું જ નથી, માટે એ જ એક સર્વ શ્રેષ્ઠ આદર્શ છે. તે સૌથી ઉંચામાં ઉંચે સ્થાને છે. આ જ કારણથી ચક્રવર્તીના કે દેવેંદ્રોના પૌદ્‌ગલિક સુખો અનંતા ભેગાં કલ્પનાથી કરીએ, તો પણ આ સિદ્ધ અવસ્થાના અનંતમા ભાગે આવી શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૫૨—સિદ્ધ ભગવંતોનું સ્થાન ઊંચે કેમ?

ઉત્તર—આપણને સિદ્ધગતિ wonderful world એક અજાયબી ભરેલી દુનિયા લાગે તેવી છે. સર્વ સમાનતાવાળી તે દુનિયા તો ભવિષ્યમાં અનંતકાળ માટેના સમાનવાદના હક્કને આપનારી સર્વશ્રેષ્ઠ દુનિયા છે જ્યાં સ્ત્રી પુરુષનો ભેદ નથી, માલિક ને નોકરનો તફાવત

નથી, ગુરુ કે શિષ્યની અસમાનતા નથી, શિક્ષક વિદ્યાર્થીનો ભેદભાવ નથી, રાજા પ્રજાનો ભેદ નથી, હલકા ઉંચાપણું ત્યાં નથી, વેપારી કે ગ્રાહક નથી, માતા પુત્રનો ભેદ નથી, પતિ પત્નીનો ફરક નથી, સુખી દુ:ખીનો કે જ્ઞાની અજ્ઞાનીનો ભેદ નથી, તેમ ધર્મી અધર્મીનો પણ ભેદ નથી. ગાંડા ડાહ્યાનો આંતરો નથી, કાળા ગોરાનું વર્ગીકરણ નથી. ત્યાં સર્વે સમાન છે. પોતપોતાની અનંતી ઋદ્ધિથી સર્વે સંપૂર્ણ છે, કોઈ પ્રત્યે ઈર્ષ્યા નથી, કોઇને કોઇનું કાંઈ જોઈતું નથી. ભૂખ્યા નથી, તરસ્યા નથી, કોઈ કોઇને મારતું નથી. કોઈ તરફથી કોઇને ભય કે ડર નથી. કમાવાનું નથી, ખરચવાનું નથી, દાન દેવાનું નથી, કે ભિક્ષા માંગવાની નથી. રાજા નથી, પોલીસ નથી, કોઈ અટક નથી, કોઈ અદાલત નથી, **માત્ર ચૈતન્ય સ્વભાવનું પ્રગટ સ્વરૂપ છે.** દુ:ખ નથી, દુ:ખના વિકાર નથી. યુદ્ધ નથી કે કામવાસના નથી, શરીર નથી ને શરીરમાંથી ઉદ્ભવતા રોગો પણ નથી. જેમ અગ્નિ નથી તો તેનાથી બળવાનું પણ નથી, જેમ દુખ નથી, તેમ દુખ દેનારા કર્મોથી દુખી થવાનું પણ નથી. ભણવાનું નથી ને પરીક્ષા પણ આપવાની નથી પુદ્ગલની સગતિ જ નથી, એટલે પુદ્ગલથી થતા ઔપચારિક સુખો પણ નથી.

પુદ્ગલનો ગુલામ બનેલો વિષયી આત્મા તથા પુદ્ગલની પરતંત્રતાવાળો મિથ્યાત્વી સાચું આત્મિક સુખ પામી શકે જ નહી. પરંતુ પુદ્ગલની ગુલામીને તિલાંજલી આપનારો સાચો સ્વતંત્ર બનેલો, કર્મની કે બીજી કોઇ પણ પરાધીનતાઓથી પર બનેલો, સાચી સ્વતંત્રતાનો વિજયધ્વજ ફરકાવનારો અને અનંતસુખની કામનાની સંપૂર્ણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરનારો બને જ. સિદ્ધ નિરંજન પરમાત્મા સર્વથી ઊંચે અલિપ્ત ને અપ્રપદે બિરાજે છે, તે ખરેખર ત્યાં જ શોભે ! બે લાખની માનવ મેદનીમાં જ્યારે ઉદ્બોધન કરવું હોય ત્યારે નેતાને ઊંચા માંચડે ચડી ભાષણ આપવાનો રિવાજ આજે પણ છે, ઊંચામાં ઊંચો મશહૂર કોહીનૂર હીરા

ઘણો શોભિતો છે, તેને સારા સ્થાને મુકના મસ્તક ઉપરનુ ઊચુ સ્થાન પસંદ કરાય છે તેમ અનુપમ વિજયવત આત્માને રહેવા માટે ૧૪ રાજલોકમાનુ સૌથી ઊંચામા ઊચે એ જ સ્થળ જોઈએ ઊંચી અભિલાષા, અને મુક્તિની અનતગામી દષ્ટિ આશાવાદીઓને ધ્યેય તરીકે જોવા માટે ત્યાં ઉંચે જ નજર કરાવે, તે માટે પણ તે સ્થાન શ્રેષ્ઠ છે આ સાચો ગુણાનુરાગ છે મુક્તિ માટેના યત્નને કે આ સાચા દેવ, ગુરુ કે ધર્મતત્ત્વને માનનારમાં અધશ્રદ્ધા કહેનારને ભાવથી દેખતા કહેવાય જ કેમ ?

(ઉપરના સૂત્રો પર પુન દૃષ્ટિપાત)

પ્રશ્ન પર—નવકારે મહામન્ત્રનુ આટલુ બધુ મહત્ત્વ કેમ ?

ઉત્તર—નવકારના નવ પદો છે, ને ૬૮ અક્ષરો છે આ મન્ત્રનુ વારંવાર સ્મરણ કરનાર અનેક વિકટ સકટોમાથી ઉગરી શકે છે નવલાખનો જાપ નરકગતિ જતાને અટકાવે છે પણ તે શાત ચિત્તે, સ્થિરતાપૂર્વક, તથા શુદ્ધ ક્પડાપૂર્વક તે ગણવા જોઈએ નવકારમા શરૂના ભાગમા પાચ પરમેષ્ઠિનો નમસ્કાર છે, તથા પાછળના ચાર પદોનો બીજો વિભાગ ચૂલિકારૂપે છે, તેમા ઉપર કરેલા નમસ્કારેનુ ફળ તથા તેનુ માહાત્મ્ય જણાવાયુ છે આ નવકાર મત્ર પ્રવાહથી અનાદિનો છે, અને વર્તમાન તીર્થની અપેક્ષાએ ગણધર ભગવાન રચિત ગણી શકાય આ નવકાર ઉપર નિર્યુક્તિ ભાષ્ય, ચૂર્ણિ, તથા વિસ્તૃત ટીકાઓ પણ છે શાસનોપકારી શ્રી વજ્રસ્વામીજી મહારાજે સર્વે સૂત્રોની શરૂઆતમા મગલ તરીકે તેને સ્થાપન કરેલ છે કોઈ અભણને લોગસ્સ, વદિત્તુ કે અતિચાર જેવા કોઈ સૂત્ર તથા કોઈ ક્રિયા ન આવડતી હોય તો તે સૂત્ર અને તે તે ક્રિયાઓને બદલે પણ આ નવકાર મત્રથી કાર્ય સાધી શકાય છે હમેશ ત્રિકાલ આ મત્રનુ ધ્યાન અને સ્મરણ કરનાર વીંછીના કે સર્પના ઝેરને પણ ઉતારી શકે છે,

ને વિઘ્નોને હટાવી શકે છે. નવકારના પ્રભાવથી તેનુ પુણ્ય તેજ પણ તપતું રહે છે આ પાચ પરમેષ્ઠિના ગુણો અનુક્રમે ૧૨+૮+૩૬+૨૫+૨૭ ભેગા કરવાથી ૧૦૮ થાય છે. તેથી ગણ્વાની નવકારવાળીમા ૧૦૮ મણકા મુકિત સાધના માટે સુયોગ્ય ગણ્યા છે. નવકાર મત્ર વારવાર મણકાની માળા પર ગણાય, તે હેતુથી માળાને પણ નવકારવાળી બોલવાની પ્રથા છે જે મણકા પર હજારો કે લાખોનો આવો મત્રજાપ થયો હોય, તે મણકામા પણ ચમત્કાર એકત્રિત થાય છે

કયારો ૬ઃ

ચૈત્યવંદનનાં સૂત્રો (૩)

પ્રશ્ન ૨[1]—અરિહત ભગવાન શ્રી ઋષભદેવ કે શ્રી શાતિનાથ પ્રભુની કાયા તો મોટી હતી ને પ્રતિમાજી તો નાના હોય છે, તેનુ શુ ?

ઉત્તર—દરિયા કિનારે એક મોટી સ્ટીમર પાચ માઈલ દૂર હોય, તેને દુર્બીનમા જોઈએ અથવા તો તેનો કોઈ કેમેરામા ફોટો લે, તો તે ફોટામા બધુ સમાઇ જાય છે, બધુ જ સક્ષેપાઈ જાય છે, તેમ મોટી કાયાવાળા તે પ્રભુજીઓના સિદ્ધ સ્વરૂપને-યાદ કરવા અહીંના પ્રતિમાજીઓના નાના આકારમા તે જ પ્રભુનુ સક્ષેપીકરણ સમજીને કાઇ પણ બાધ આવતો હોય તેમ લાગતુ નથી, કારણ કે નાના સ્વરૂપાકારથી વીતરાગતાનો તેની તે જ મચવાઇ શકે છે.

પ્રશ્ન ૩—પચિંદિય સૂત્રમા વિશેષ શુ શુ આવે છે?

ઉત્તર—કોઇ પણ ક્રિયા કરવી હોય, તો તે ગુરુ મહારાજની સાક્ષીમા જ કરવી જોઇએ એવુ વિધાન છે. ગુરુ મહારાજ વિશેષ જ્ઞાની

---

૧. પ્રશ્ન પહેલો ઉપરનો છે, તે જ સમજવો

હોય છે, માટે તેમની સન્મુખ રહી નમ્રતાપૂર્વક આજ્ઞા લઇને વિનય સાચવી ઉપાસના કરવાથી ઘણો લાભ થાય છે. ગુરુ મહારાજની સમક્ષ ક્રિયા થતી હોય, તો ક્રિયામાં રહેલી સ્ખલના, ત્રુટી કે ખામીઓને તેઓ બતાવે, તેથી વિધિ શુદ્ધ થાય છે, સંસારી આત્મા ગુરુ પાસે જઇને ક્રિયા કરે, તો ઘરનું મમત્વ પણ ઓછું થાય, છેવટે ક્રિયા સમયે તો આત્માની વિશુદ્ધિ સારી જ રહી શકે.

હવે સાક્ષાત ગુરુ મહારાજનો સુયોગ સુલભ ન હોય, તો પુસ્તક, નવકારવાળી અથવા દર્શન, જ્ઞાન કે ચારિત્રનાં કોઈ પણ સાપડા, ચોપડી જેવાં ઉપકરણને, સામે ગુરુને સ્થાપે તેવી રીતે ઊંચા સ્થાને સ્થાપીને, ગુરુ સન્મુખ હોય તેમ જ માનીને, ગુરુશ્રીની બદલે ક્રિયા કરવાનું ભગવંતનું વિધાન છે. સ્થાપના સ્થાપતી વખતે આ સૂત્ર ઉચ્ચારાય છે અને સ્થાપેલી સ્થાપનાને ક્રિયા પૂર્ણ થાય ને ઉત્થાપે નહીં, ત્યાં સુધી હલાવવા દેવાય નહીં. તેને સ્થિર જ રાખવી જોઇએ. ચારિત્રધરની જેમ ચારિત્રનાં ઉપકરણોને પણ તેટલા જ ઉપકારી માન્યા છે. એ ન્યાયે આ ઉપકરણોને સ્થાપી તેની પાસે આ ક્રિયા થઈ શકે છે. તે સ્થાપતી વખતે તે તે ઉપકરણની પાસે આ સ્થાપના સૂત્ર ઉચ્ચારીને તેટલા ગુરુગુણોનું આરોપણ તેમાં કરવામાં આવે છે. આ સૂત્રમાં આચાર્ય મહારાજના ૩૬ ગુણો જે ગણાવ્યા છે, તે તેમાં સ્થાપેલા માનવા જોઇએ. આ ૩૬ ગુણોમાં ભાષાસમિતિને અને વચન-ગુપ્તિને એમ બેને ગુણમાં ગણાવ્યા છે. બેઉ બોલવા સબંધી જ છે, તે વાત સાચી છે. પરંતુ બેમાં થોડો થોડો ફેર છે તે સમજવા જેવો છે. ટૂંકમાં એટલું સમજવું જરૂરી છે, કે સમિતિથી એમ મનાય કે જે બોલવું તે હિતાહિતનો વિચાર કરીને જીવદયા, સત્ય તથા સંયમને લક્ષ્યમાં રાખીને સારું જ બોલવું એવો નિર્દેશ થાય છે. ત્યારે વચનગુપ્તિથી તે સારું, હિતનું કે

દવાનું બોલવાનું હોવા છતાં પણ શબ્દપ્રયોગોમાં સંપૂર્ણ કાબૂ એ હોવો જોઈએ, કે જરૂર હોય તો જ, તથા કામ પૂરતું જ, એ શબ્દથી જ કામ પતી જતું હોય, તો બાર શબ્દો સારા પણ બોલવાની જરૂરત નથી. એ હેતુ પાર પડે તેવો બોલવા ઉપરનો કાબૂ શબ્દોની પરિમિતતારૂપ મૌનને પોષણ આપે છે; અને આત્મચિંતનને વેગ મળે તેવો ભાવ તેમાં સમાએલો છે, એમ સમજવું. આ મુજબ સમિતિ ને ગુપ્તિના ભેદની વ્યવસ્થા કરવી. સ્થાપના સ્થાપતી વખતે સ્થાપવાની ચોપડી સન્મુખ એક નવકાર અને આ પચિંદિય સૂત્ર ઉચ્ચારવાનું હોય છે, તથા સામાયિક પૂર્ણ થયે તેને ઉત્થાપતી વખતે માત્ર સવળો હાથ રાખીને એક નવકાર જ ગણવાનો વિધિ છે.

પ્રશ્ન. ૪—ઇચ્છકાર સૂત્ર શું માત્ર શાતા પૂછવા માટે જ છે?

ઉત્તર—ગુરુ મહારાજ તો નિઃસ્પૃહ અને નિર્મોહી હોય છે ઘરબાર, પૈસો ટકો બધું જ છોડીને તેઓ ગામોગામ વિચરતા હોય છે. એટલે તેમના કુટુંબીઓ ને તેમની હવે સારસંભાળ લેવાની કે ખબર અંતર રાખવાની તેઓની ફરજ મટી જાય છે. એટલે કે શ્રી સંઘમા રહેલા શ્રાવક શ્રાવિકા વર્ગની એ ફરજરૂપે બની જાય છે. કુટુંબી ખબર ન લે, પણ સંઘ તેઓની ખબર રાખે છે. સંઘને સોંપેલું દેરાસર જેમ શ્રાવક શ્રાવિકા સંઘને તપાસવાનું કે સંભાળવાનું હોય છે, ને તે માલ જેમ સંઘનો કહેવાય છે, તેની માલિકી પણ જેમ સંઘની કહેવાય છે, તેમ સાધુ સાધ્વીજી મહારાજોની પણ સુખશાતા પૂછવા વિગેરેની ફરજો પણ શ્રાવક શ્રાવિકા સંઘને માથે છે. તેમાં કારણ એ જ છે, કે ગામોગામના સીદાતા ક્ષેત્રોને ઉદ્ધરવા, આત્મશ્રેય સાથે પરમાર્થના ગુણને ખિલવવા અને શાસનની સેવા કરવા તો શાસનના ચરણે તેઓએ જિંદગી આખી સોંપેલી હોય છે. શાસનસેવા, સાહિત્યસેવા, તથા પરોપકારથી ભરેલા ભાવ રસ ઝરણને વહેતું મૂકવા માટે તો તેમના પ્રયાસો

હમેશ માટેના હોય છે સ્વાર્થને છોડી તેઓ પરમાર્થને સેવતા હોવાથી, હિતબુદ્ધિથી અજાણ્યાને પણ બે કલ્યાણકર શબ્દો તેઓ કહી શકે છે, ને તેમના તે બે શબ્દોની અસર પણ હજાર શબ્દોથી પણ બીજાથી જે ન થાય તેવી બહુ જ ચમત્કારી બને છે વીતરાગના અમૂલ્ય રત્નો સમાન શબ્દોના ભાવને તેઓ જ સમજાવી શકે છે તેવા ઉપકારીના ઉપકાર નીચે દબાએલી દુનિયા તેઓની પર્યુપાસના કરે તેમા કાંઈ નવાઇ જેવુ તો છે જ નહીં, છતા તેઓની સુખપૃચ્છા કરી, તેમની અગવડો દૂર કરવામા પોતાનુ સર્વસ્વ પણ સોંપે તો ય ઓછુ ગણાય, કારણ કે ગુરુ મહારાજ સિવાય ભવસ સારને તરવાનો માર્ગ બતાવનાર દુનિયામા કોઇ જડે તેમ છે જ નહીં પ્રમાદીને જાગૃત બનાવે, ઉન્માર્ગે જતાને રોકી સન્માર્ગ ચીંધે, અને તેમા સ્વાર્થનો લેશ પણ ન હોય એટલે તે ઉપકાર અવર્ણનીય બને છે કોઇ રસ્તે ભૂલો પડે ને તેને માર્ગ બતાવી સ્થાને પહોચાડે, તેનો ગુણ લેવાનો હોય છે તો અનતા જન્મમરણના દુ ખોથી બચાવનાર ગુરુવરેંદ્રની કદર કોઈ હીન ભાગી જ ન કરે આ કદર કરનારી વિચારણા થાય તો જ હૃદયમા તેઓ પ્રત્યે ભકિતના તરગો ઉછળે પછી તેમની સેવા કરવા નુ મન થાય છે તેમના પ્રત્યે સભ્યતા સચવાય છે, તથા આહાર પાણીથી તેઓને પ્રતિલાભી ધ ન્યભાગી માનવાનુ બને છે જ્ઞાની આગળ તે પોતાને તુચ્છ માને છે, પોતાના કે બીજાના નિમિત્તે તેમને નારાજ ન કરતા હમેશ રાજી રાખવા ચાહે છે કાંઇ ભૂલ થ ય તો તેમની સમક્ષ પશ્ચાત્તાપપૂર્વક અપરાધને વર્ણવી અપરાધની આપોઆપ ક્ષમા માગવાનુ મન થઈ જાય છે, તથા આવા અનેક ગુણો તેવા ગુણીઓની છાયા પામીને પ્રગટ થાય છે આવા કારણો હોવાથી શાતા પૂછવાના ભાવ જાગે છે, અને પછી બધુ ય કરવાની તૈયારી થાય છે એ પણ એક મહાન પુણ્યોદય જ છે શાતા પૃચ્છા સાથે સેવાની તત્પરતા પણ તેમા સમાએલી હોય છે જ વિના ભાવથી પૂછનારને તો આ પૃચ્છાસૂત્ર માત્ર મુખ

પાઠ બની જાય, તેથી કાંઇ આ સૂત્રનુ મહત્વ ઓછુ થઈ જતું નથી કારણ હરહમેશના ક્રિયાયોગોમા જેવા કે સવારે પ્રભુપૂજન, ગુરુવંદન પ્રભુવાણીશ્રવણ, તથા પચ્ચખ્ખાણપાલન વિગેરે આવશ્યક ક્રિયાઓમા ગુરુ મહારાજનો સુયોગ સદ્ભાગ્યના ચિહ્ન સમાન જ છે.

પ્રશ્ન ૫—ઇરિયાવહી સૂત્રમાં બીજુ જાણવા જેવુ શુ શુ છે?

ઉત્તર—આ સૂત્ર ઘણુ પવિત્ર છે દરેક ક્રિયાઓમા તે અહિ સાતુ સૂત્ર મૂળ ક્રિયાભૂત છે આત્માના શુદ્ધિકરણ માટે તે અમોઘ સાધન છે શરીરનો મેલ ઉતારવા જેમ પાણી સાથે સાબુ જોઇએ છે, તેમ આ સૂત્રની ક્રિયા અધ્યાત્મજ્ઞાનની સાથે આત્માને લાગેલા કર્મ મેલને સાફ કરવા માટે ઉત્તમ સાધન છે, તેમા બે મત નથી આપણો આત્મા જવા આવવા કે ઉઠવા બેસવાની જે ચેષ્ટાઓ કરે છે, તેનાથી કર્મ બધાય છે, તે કર્મોને દૂર કરવા આ સૂત્રની ખાસ આવશ્યકતા છે ઇરિયાવહી પડિક્કમીને કાજો કાઢતા જીવદયાના લક્ષ્યથી મુનિરાજને કેવળજ્ઞાન થયાના પણ શાસ્ત્રોમા ઉલ્લેખ છે, તથા મહાપવિત્ર બાલમુનિ શ્રી અઇમુત્તાજીને ઇરિયાવહી કરતા કરતા કેવળજ્ઞાન થયુ પાપનો પશ્ચાત્તાપ આ સૂત્રદ્વારા કેટલો થઈ શકે છે તે સહજ તેમાથી સમજી શકાશે આ ઇરિયાવહી પડિક્કમવાનો વિધિ મોટે ભાગે દરેક વિધિની શરૂઆતમા જોવામા આવે છે જેમ કોઇને માથુ દુખે કે પેટ દુખે અને વૈદ્ય કે ડૉક્ટરની પાસે ચિકિત્સા માટે જાય તો ચિકિત્સક તે દરદીને બીજી દવાઓ આપવા પહેલા જુલાબ જેમ આપે છે, તેમ સર્વે ક્રિયાકાંડમા પહેલા ઇરિયાવહીથી શુદ્ધ થઇને બીજી ક્રિયાઓ કરવાનુ વિધાન જોવામા આવે છે એટલે કે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ કરતા કે ચૈત્યવંદન દેવવંદન કરતા કુસ્વપ્નના નિવારણ માટે, જવા આવવાની ક્રિયા કર્યા પછી શુદ્ધિ માટે, કાજો લેતા કે પરઠવતાં, ચરવળો ઓઘો હાથમાથી શરતચૂકથી પડી જાય ત્યારે, કે મોટી ક્રિયા કરવામા આડ પડે ત્યારે, ને ચલુ ક્રિયામાથી

ઉડીને જવું આવવું પડે ત્યારે, આ સૂત્ર ઉપયોગમાં આવે છે. કાંઈ પણ દોષ લાગ્યા હોય તો તેને બદલે આલોચના કરવી કે પ્રાયશ્ચિત લેવા શુદ્ધિ કરવાનો ઇરિયાવહી પડિક્કમવાનો વિધિ જઘન્યમાં જઘન્ય છે.

કર્મ લાગવાના સર્વ કારણોમાં સર્વથી મુખ્ય હિંસાને કહેલી છે. અનેક પ્રવૃત્તિઓ કરતાં ઇચ્છાથી કે અનિચ્છાથી પાપદોષ લાગેલ હોય, તો તેના પણ પ્રતિક્રમણનો આમાં સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. તે સિવાય પણ મનથી કે વચનથી જે જે તાજાં કર્મો લાગ્યા હોય, તે કર્મોને આ સૂત્રવિધિથી ખંખેરવામાં આવે છે. "તને સજા માફ" એટલા વચનના પ્રયોગોના પણ ફળ મળતા દેખાય છે, ને તેમ કહેવાથી મુક્ત થાય છે, તેમ અહીં પણ સમજવું.

ઇરિયાવહી સૂત્રથી બધાને ફળ તુરત જ મળી જાય તેવું આપણે અત્યારે કહેવા માગતા નથી, છતાં કોઇ પણ ક્રિયા કરવા પહેલાં તેને યોગ્ય એવી પ્રાથમિક શુદ્ધિ તો કરી જ આપે છે. ઇરિયાવહી પડિક્કમવામાં પાંચ સૂત્રોનો સમાવેશ થાય છે. (૧) ઇચ્છામિ ખમા૦ (૨) ઇરિયાવહી સૂત્ર (૩) તસ્સ ઉત્તરી (૪) અન્નત્થ અને (૫) લોગસ્સ. તેમાં વચ્ચે થતો કાઉસ્સગ્ગ પણ તેનું અંગ જ લેખી શકાય. એટલે તસ્સ ઉત્તરીને પણ ઇરિયાવહીનું અવાંતર સૂત્ર જ કહી શકીએ. અભિહયા વિગેરે દશ પદો વિરાધના શબ્દની વ્યાખ્યારૂપે છે. હવે આ ઇરિયાવહીમાં બે પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તો આવે છે. (૧) આલોચના પ્રાયશ્ચિત્ત (૨) પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત્ત. ભવોદધિતારક ગુરુ મહારાજની સમક્ષ વિગતવાર અપરાધ જણાવે તે આલોચના, અને હૃદયથી તેની માફી માંગવી તે પ્રતિક્રમણ. આ બેઉ મહત્ત્વની વસ્તુઓ આ સૂત્રમાં આવે છે. એટલે અપરાધ વર્ણનનો પ્રથમ વિભાગ કહીને હિંસારૂપી વિરાધનાનું પ્રતિક્રમણ બીજા વિભાગથી કરવામાં આવે છે. આ સૂત્રના આ પ્રમાણે ભેદો કરવામાં આવ્યા છે. જીવના ભેદ ૫૬૩×અભિહયાદિ ૧૦×બે

રાગદ્વેષ×યોગ૩×કરણ, કરાવણ ને અનુમોદન૩×કાળ૩×અરિહંત-સિદ્ધ-સાધુ, દેવ, ગુરુ અને આત્મસાક્ષિથી તે સર્વે ભેદ પ્રભેદ મળીને તેના ભાંગા ૧૮,૨૪,૧૨૦ થાય છે.

પ્રશ્ન ૬—તસ્સ ઉત્તરી સૂત્રનો શો હેતુ હશે?

ઉત્તર—અનંત જ્ઞાનીઓના ગહન અર્થોને ઉકેલવાની શક્તિ તો આપણામાં ક્યાંથી આવી શકે? છતાં સામાન્યતઃ એમ કહી શકીએ કે પ્રાયશ્ચિત્ત પ્રતિક્રમણના વધારામાં આ સૂત્ર જરૂરી તો છે જ. ગુરુ મહારાજ સમક્ષ આલોચના કર્યા બાદ પોતાનું શુદ્ધિકરણ નિષ્કપટપણે કરે છે, તેની તેમાં જાહેરાત કરાય છે. વિશેષ પ્રમાણમાં દોષ લાગ્યો હોય, ને તેનાથી લાગેલું પાપ, ઇરિયાવહી સૂત્રથી તાજાં લાગેલાં કર્મો માટેનું પ્રતિક્રમણ કરવા છતાં તેટલેથી ન વળી શકે તેમ હોય, તથા જૂના બીજા પણ જે પાપકર્મો અગાઉના હોય, તેનો નિર્ઘાત કરવાના હેતુથી **કાઉસ્સગ્ગ જેવા આકરા સાધનનો** ઉપયોગ હવે કરવામાં આવે છે. તે તસ્સ ઉત્તરી સૂત્રના ઉપક્રમથી થાય છે. અભિહયા વિગેરે દશ પદો દ્વારા જે વિરાધના થઇ, તે થઇ ગએલી હિંસાના અપરાધોને ખમાવવા માટે પોતાની આત્મનિંદા અને પાપ પશ્ચાતાપના વિશેષ શુદ્ધિકરણનો ભાવ આ સૂત્રમાં રહેલો છે, તે સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે. કેટલીક વખત કાઉસ્સગ્ગમાં અન્નત્થ સૂત્રની અગાઉ તસ્સ ઉત્તરી પણ બોલાય છે, અને કેટલાકમાં અરિહંત ચેઇઆણંના વંદણવત્તિઆએ વિગેરે શબ્દોનું અનુસંધાન વિધિઓમાં લેવાતું જોવાય છે. તેના વિશેષ હેતુઓ મોટા આકર ગ્રંથોમાંથી જોઇ લેવા ભલામણ છે. આયશ્ચિત્તો દશ પ્રકારના હોય છે, તેમાં આલોચના, પ્રતિક્રમણ, કાઉસ્સગ્ગ તથા તપ વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે. એટલે કાઉસ્સગ પ્રાયશ્ચિત્તનો ક્રમ જે પાછળ આવે છે, તે આલોચના વિગેરેની ઉત્તર ક્રિયાસ્વરૂપ છે. તેનો અહીં નિર્દેશ છે. એટલે મિચ્છામિ દુક્કડં આપવા છતાં બાકી રહેલ અપરાધોની શુદ્ધિ કરવાના હેતુથી કાઉ-

રસગ્ગ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટે 'તસ્સ' શબ્દનો આ સૂત્રમાં પ્રયોગ છે અથવા તાજા સાવદ્ય કર્મોના દોષોને ખમવા ઇરિયાવહી સૂત્રનો ઉપયોગ સમજાવે છે, અને જૂના કર્મો માટે કાઉસ્સગ્ગ માની શકાય છે

આ સૂત્રમા શરૂઆતમાં જે તસ્સ શબ્દ છે, તેનો અર્થ એક અપેક્ષાએ સામાયિકરૂપ આત્મગુણ એમ પણ કહી શકાય, બીજી અપેક્ષાએ સાવદ્ય યોગ પણ કહી શકાય, એટલે નિરવદ્ય જે કરણીય યોગો છે, તેના અસેવનનુ અને ચએન પાપસેવનનુ ઉત્તર ક્રિયારૂપ પ્રતિક્રમણ આ સૂત્રથી આગળ પગતા માડે છે જેમ નવકાર મત્રમા રહેના બે ફળનુ સ્વરુપ ચ–શબ્દ દ્વારા કહેવ છે, ને ચ જેમ બે વાક્યોને જોડે છે, એક તો પાપ વ્યાપારના નાશનુ વાક્ય, અને ઉત્કૃષ્ટ મગળની પ્રાપ્તિનુ બીજુ વાક્ય, તેમ અહી તસ્સ શબ્દના બે ભાવો જ્ઞાની પુરુષોએ આપણને આપેક્ષિક અર્થો દ્વારા બતાવેલ છે હવે સાવદ્ય યોગના ત્યાગ સ્વરૂપ જે સામાયિક કર્યુ, તેમા 'કરેમિ ભતે'ની શરૂઆતથી માડીને 'જાવ નિયમ 'ની પૂર્ણતા ન થાય ત્યા સુધીમા સામાયિક સેવનની, જ્ઞાનની, જ્ઞાનીઓની કે દેવગુરુધર્મની ઉપાસનામા જે કાઈ અવજ્ઞા, વિરાધના, અવિધિ આશાતના, અનુપયોગિપણુ, કે અસાવધાનતા થયા હોય, તે ક્ષતિઓ ત્રુટિઓ કે ખામીઓરુપ જે જે અપરાધો કે દોષો લાગ્યા હોય, તેના પ્રતિક્રમણની ઉત્તરક્રિયા આ સૂત્રથી આર ભાય છે

હવે ઇરિયાવહી સૂત્રને છડે પણ તસ્સ શબ્દ છે અને આ સૂત્રમા પણ તસ્સ છે ત્યા તત્કાલના સાવદ્ય દોષ પૂરતો અર્થ સમજાય છે ત્યારે અહીં શલ્ય તથા જૂના પાપ દોષોના અપરાધો નુ ચિતન કરવામા આવે છે એમ કરવાથી બહુ મુક્તિસગન બની શકે છે તત્કાલનો તાજો દોષ ધ્યાન બહાર તો ન જ હોય, એટલે તે અતીવ પશ્ચાત્તાપ યુક્ત જ હોય, તેથી વખતે મિચ્છામિ દુક્કડ માત્રના ભાવપૂર્વકના ઉચ્ચારણથી પણ તે દૂર થઇ શકે તેમ પણ

બને, અને જૂનાં કર્મો જે અનુપયોગથી પ્રાયઃ ભુલાઇ ગયાં હોય, તેની વિશેષ શુદ્ધિ માટે કાઉસગ્ગ આવશ્યક બને જ. કાયોત્સર્ગ એ વિશેષ શુદ્ધિ કરવાનું પ્રબળ સાધન છે. ૧૦ પ્રાયશ્ચિત્તોમાં કાયોત્સર્ગને પણ ગણાવેલ છે, તે આપણે પાછળ જોઇ ગયા. તેમાં ક્રમ જોતાં કાયોત્સર્ગ, પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત્તની ઉત્તરે એટલે પછી ચડિયાતા ક્રમે આવે છે. તે જ પ્રમાણે 'કરેમિ ભંતે' સૂત્રમાં પણ પહેલાં પડિક્કમામિ શબ્દથી પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત આવે છે અને 'વોસિરામિ શબ્દ'થી કાયોત્સર્ગ વિધિની ઉત્તરક્રિયા રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત છે એમ સમજી શકાય તેવું છે.

પ્રશ્ન ૭—ઉપરના સૂત્રને અન્નત્થ સૂત્ર સાથે કેટલો સંબંધ છે ?

ઉત્તર—તસ્સ ઉત્તરીમાં 'ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં' આવે છે, તે શબ્દો, અન્નત્થમાં આવતા આગારેહિં શબ્દ સુધી સંબંધ ધરાવે છે, 'આગારેહિં ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં' કે આટલા આગારોપૂર્વક હું કાઉસ્સગ્ગ કરૂં છું. જેમ વ્યવહારમાં એમ બોલાય છે કે, "હુ તમારી રાત દિવસ સેવા કરીશ, પરંતુ નિદ્રાને છોડીને હું બંધાઉં છું." આવી જ રીતે આ સૂત્રમાં કહેવાયું છે, કે આટલા આગારો સિવાય મારા આ કાઉસ્સગ્ગમાં હુ સ્થિર થાઉં છું. હવે આજના કાલના જીવો મોટે ભાગે બધા જ અલ્પસત્ત્વવંત હોવાથી દરેકને માટે અહીં આટલા બધા આગારોની છૂટ રખાવવામાં આવી છે. આજના જીવો માટે વીતરાગ ભગવાને તે છૂટને માન્ય રાખેલ છે. હવે અભગ્ગો શબ્દની સાથે પણ 'ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં' શબ્દનો સંબંધ છે. કાઉસ્સગ્ગમાં દૃઢ રહેવાનું, તેની સમય મર્યાદા, સ્થિરતાની જાહેરાત, વિગેરે ભાવો તેમાંથી મેળવી શકાય છે. કાઉસ્સગ્ગ અખંડિત અને વિરાધના કર્યા વગર કરવાનું પણ તેમાં જણાવાયું છે. કાઉસ્સગ્ગ મુદ્રા દ્વારા સ્થાનથી એટલે કાયાથી, વચનની સ્થિરતા મૌનથી, ને મનોનિગ્રહની સ્થિરતા પણ ધ્યાનથી કેળવવા અહીં ગણાવેલ છે.

અપ્પાણં વોસિરામિનો અર્થ અહીં આ રીતે ગોઠવવાનો છે. મન વચન કાયાની બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓને બહિરાત્મા કહેવાય છે, તેના સંબંધવાળી પોતાની જે કાયા—એટલે આ શરીરનો તેવા અપ્પાણં એટલે પુદ્ગલસંગી આત્માનો પાપવ્યાપારોથી ત્યાગ કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૮—કાઉસ્સગ્ગનું મહત્ત્વ કાંઈ વિશેષ કહો.

ઉત્તર—તસ્સ ઉત્તરીમાં કાઉસ્સગ્ગને ઉત્તરક્રિયા તરીકે જે બતાવ્યું, તે તો આપણે જોયું. કાઉસ્સગ્ગમાં ધ્યાન કરવાનું હોય છે, તે ધ્યાન પાંચ પરમેષ્ઠિ ભગવંતોનું અથવા આ અવસર્પિણી કાળમાં થએલા ચોવીશ ભગવંતોનું ધ્યાન ને સ્મરણ ઉત્તમ મનાએલું હોવાથી નવકાર કે લોગસ્સ મૌન રીતે મનમાં ગણવાનું વિધાન છે. પરમ પ્રમોદમાં આવીને આ નામસ્તવથી સ્તુતિ કરાય છે. કાઉસ્સગ્ગમાં શ્વાસોશ્વાસનું પ્રમાણ રાખવામાં આવે છે, તે અમે પાછળ જણાવી ગયા છીએ. એક લોગસ્સ બરાબર ચાર નવકાર ગણાય છે. કાઉસ્સગ્ગમા નવકાર કે લોગસ્સ સૂત્રોને ધ્યેય તે સ્મરણ તરીકે નિયત કરવામાં આવેલ છે. તે કાઉસ્સગ્ગ પાર્યા પછી પણ એ ચોવીશ પ્રભુજીના ઉપકારને સ્મરવા એ જ લોગસ્સને પસંદ કરવામાં આવેલ છે.

હવે કાઉસ્સગ્ગ તો છ અભ્યંતર તપમાંના પ્રાયશ્ચિત્ત નામના પ્રથમ ભેદનો પાંચમો પ્રકાર છે, તથા પ્રતિક્રમણમાં આવતા છ આવશ્યકમાંનું પાંચમું આવશ્યક છે. એટલે આ કાઉસ્સગ્ગ એક જાતનું તપ પણ છે. બાહ્ય તપમાં આ કાઉસ્સગ્ગનો કાયક્લેશમાં સમાવેશ કરવામાં આવે છે. આ કાઉસ્સગ્ગ એક જાતનું ધ્યાન જેવું જ કહેવાય. જો કે ધ્યાન અને કાઉસ્સગ્ગમાં થોડો થોડો તફાવત તો છે જ. કાઉસ્સગ્ગને એક આધ્યાત્મિક યોગ જ કહી શકાય. કપડાં ધોવા, પછી ઘડી

વાળવી, પછી ઇસ્ત્રી ફેરવવી, એવી ઉત્તર ક્રિયા વ્યવહારમા જેમ જોવાય છે, અથવા પગમા કાટો ઊંડો જાય ને શસ્ત્રો દ્વારા ઓપરેશનરૂપી ક્રિયા કરીને, ઉત્તરક્રિયારૂપી જેમ મલમ પટ્ટો કે પાટો જેમ લગાડાય છે, તેમ શલ્ય કાઢીને કાઉસ્સગ્ગનુ મૈનન અહીં ઉત્તરક્રિયાના વિધાન રૂપે છે

પ્રશ્ન ૯—લોગસ્સ સૂત્રમા એવુ કયુ મહત્વ છે કે તેને કાઉસ્સગ્ગમા સ્થાન આપ્યુ ?

ઉત્તર—કાઉસ્સગ્ગ એક દૃષ્ટિથી વિચારીએ તો ઉન્માર્ગે જતા મન, વચન ને કાયાના યોગોને વશ કરવા માટે એક ઉત્તમ વશીકરણરૂપ ઔષધ છે તે સ્થિરતાનુ એક સાધન છે હવે શૂન્ય અને વિચાર-રહિત બેસી રહે તેના કરતા વિશ્વની વિભૂતિઓનુ સ્મરણ કરે, તો સાધ્યને સિદ્ધ કરવા આ સ્મરણ સહાય કરે તે હેતુથી લોગસ્સનુ વિધાન સંભવિત છે દેવોના નામ સ્મરણથી અનંતા કર્મો પણ ખપી જાય જેમ માછલીને તરવામા પાણી ધક્કો નથી મારતુ, છતા સહાયરૂપ જરૂર નિવડે છે, પાણી વિના તરાય નહીં ને જીવાય નહીં, તેમ આ તીર્થંપતિઓના પુણ્યનામ સ્મર્યા વિના કાઉસ્સગ્ગ શોભે નહીં, ને ફળે નહીં તે જ રીતે નવકારમા પણ પુણ્યપુંજ એવા પચ પરમેષ્ઠિઓનુ સ્મરણ પણ શ્રેયસ્કર છે, અને કાયોત્સર્ગને સફળ બનાવનાર બને છે આ પ્રભુનુ સ્મરણ કાઉસ્સગ્ગમા જેમ વિહિત છે, તેમ આ ઇરિયાવહીની ક્રિયાની પૂર્ણાહુતિરૂપે પણ લોગસ્સને જ્ઞાનીઓએ પસંદ કરેલ છે કાઉસ્સગ્ગની સાથે સાથે ઉત્તમ આત્માઓને મન ધ્યાન એ સોનુ ને સુગંધિના મેળાપરૂપે બને છે આ કાઉસ્સગ્ગની ક્રિયાઓમાથી એ ધ્વનિ નિકળે છે, કે આરાધક આત્માઓએ અનેક વખત અથવા છેવટે રાત્રિએ શાંતિના સમયે કે પરોઢિયે ચાર વાગે ઉઠીને ૐકારનુ, શ્રી સિદ્ધાચલ મહાતીર્થનુ, કે શ્રી સિદ્ધચક્ર જેવા મહાન પ્રભાવિક

મહામંત્રનું એકાંતમાં સાધુ મુનિરાજે કે શ્રાદ્ધવર્ગે કે શ્રાવિકાવર્ગે જરૂર ,ધ્યાન ધરવું જ જોઇએ, તો તેનાથી પુદ્ગલસંગ ઘટી શકે. ધ્યાન ધરતાં એકત્વાદિ ભાવના પણ ભાવવી જોઇએ.

પ્રશ્ન ૧૦—લોગસ્સમાં ૨૪ ભગવાનોનાં નામો છે, તેમાંની ટૂંક વિશેષતાઓ જણાવો.

ઉત્તર—દરેક તીર્થંકર ભગવાનની માતાઓ ૧૪ સ્વપ્નો જુએ છે, હવે પહેલા શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના મરુદેવા માતાજીએ પહેલું સ્વપ્ન સિંહને બદલે બળદ–વૃષભનું જોયું હતું, એટલે એ પ્રભુનું નામ ઋષભ એવું નામ પાડ્યું. એ ભગવાનને એકસો પુત્રો હતા. તેમાં સૌથી મોટા ભરતજી હતા. ભરતજી ચક્રવર્તિ થયા હતા, અને આરિસા ભુવનમાં આંગળીમાંથી વીંટી ખરી પડતાં કેવળજ્ઞાન થયું હતું. તેના નામ પરથી આ ભૂમિનું નામ ભારત પડ્યું છે, એમ પણ કોઇક કહે છે. બાકી મેરુ કે જંબુદ્વીપ, જેવા ભરત, ઐરવત વિગેરે નામો પણ શાશ્વતા જ છે. તે નામ અનંતા કાળે પણ એના એ જ રહેવાના. આ ભરત મહારાજાએ જ ચક્રવર્તિપણામાં ચાર વેદોની રચના કરી હતી. તેમા પછીથી ઘણાં ફેરફારો કાળબળના પરિવર્તનથી થયા. આજે તે બ્રાહ્મણોનાં ધર્મશાસ્ત્ર રૂપે પરિવર્તિત સ્વરૂપમાં મળે છે. ભરતજીએ અંગરક્ષકની જેમ ધર્મ યાદ કરાવવા માણસો રોક્યા હતા, તેની સંખ્યા વધી એટલે રસોડામાં બીજા જમી ન જાય, તે હેતુથી તેમને જનોઇ–યજ્ઞોપવિતનું ચિહ્ન આપ્યું. તે આજે દિગંબર સંપ્રદાયના શ્રાવકોમાં તથા બ્રાહ્મણાદિમાં જણાય છે. ' હે રાજન ! રાજ્ય હિંસાથી ભરેલું છે, મા હન–ચેતના રહેજો ' એટલું સભામાં તે રોકેલા માણસો કહેતા. તે બધા ' મા–હન શબ્દ 'માંથી બ્રાહ્મણ થયા. '

બીજા અજિતનાથ પ્રભુજીના માતાજી પાસાની રમતમાં હારી જતા હતા, પણ પ્રભુજી જ્યારથી ગર્ભમાં પધાર્યા ત્યારથી

તે જીતવા લાગ્યા. તેવા પ્રભાનના કારણે પ્રભુનું નામ અજીત પાડવામા આવ્યુ હતુ. હવે **શ્રી સંભવનાથ પ્રભુ**ના માટે એમ થયું, કે દુષ્કાળમા ધાન્યનો અસંભવ હતો; પણ પ્રભુજીના ચ્યવન કલ્યાણક બાદ અચાનક અસંભવિત ધાન્યનો સંભવ થયો, તેથી તે પ્રભુનુ નામ સંભવ પાડયુ હતુ ચોથા ભગવાનના ગર્ભમાં આવ્યા બાદ દેવો વિગેરે ઘણી વાર માતાજીને આભનંદન આપવા આવતા હતા તેથી **અભિનંદન સ્વામિ** નામ રાખ્યુ. પાચમા ભગવાન અવતર્યા બાદ પ્રભુની માતાએ એક મહત્વની તકરારનો ન્યાય આપ્યો હતો. એક પુત્ર માટે બે બાઇઓએ તકરાર ઉઠાવી બેઉ કહે કે-આ મારો પુત્ર છે તે પ્રભુજીના પ્રભાવથી માતાજીએ ન્યાય બરાબર તોલી આપ્યો. એટલે સુમતિ જાગવાથી **સુમતિ** નામ આપ્યું. છઠ્ઠા તીર્થપતિ કુખે આવ્યા ત્યારે માતાજીને એવા મનોરથ થયા કે, હુ પદ્મોની શય્યામા આરામ કરુ, તેથી **પદ્મપ્રભ ભગવાન** નામ પડયુ સાતમા પ્રભુજી ગર્ભમા આવવાના પ્રભાવથી, પ્રભુના પિતાજીને બે પડખે કુષ્ઠરોગ હતો, ત્યા પ્રભુના માતાજીએ હાથ ફેરવ્યો તેથી અંગ સારુ થઇ ગયુ, તેથી **સુપાર્શ્વ** નામ આપ્યુ. આઠમા **શ્રી ચંદ્રપ્રભ ભગવાન**ની માતાને ચંદ્ર પીવાનો દોહદ થયો હતો રાજાના પ્રધાને યુક્તિથી તે પૂર્યો હતો, એટલે **ચંદ્રપ્રભ** નામ આપ્યુ.

નવમા ભગવાનનુ ચ્યવન થયા બાદ માતાપિતા વિધિસહિત ધર્મારાધન કરવા માંડયા, તેથી **સુવિધિ** એમ નામ રાખ્યુ. દશમા તીર્થંકર ભગવાન ગર્ભમા હતા, ત્યારે પ્રભુના પિતાજીના શરીરે જે દાહજ્વર હતો, તે પ્રભુના પ્રતાપે તેમની માતાએ હાથ ફેરવ્યો, ને અંગ શીતળ થઇ ગયુ, તેથી **શીતળનાથ** નામ થયું ૧૧મા પ્રભુને એમ બન્યુ કે, મંદિરમા એક શય્યાનો અધિષ્ઠાયક દેવ હતો, તે શય્યા પર કોઇને તે બેસવા દે નહીં; છતા પ્રભુના મહત્ પ્રભાવે પ્રભુજીની માતા ત્યા બેઠા અને કાંઈ પણ

ઉપદ્રવ થયો નહીં, ને દેવ ભાગી ગયો; તેથી શ્રેયાંસ (શ્રેય) અથવા કલ્યાણ કરનાર થવાથી શ્રેયાંસ એમ નામ જાહેર થયું. વાસુપૂજ્ય એથી નામ થયું, કે ઇંદ્ર પ્રભુના ગર્ભના પ્રભાવથી પ્રભુના માતાપિતાની વસુરત્નોથી પૂજા કરતા હતા. એક વખત એક મંદિરની બાજુમાં એક પતિપત્નીનું યુગલ કોઇ ગામથી આવ્યું. રાત્રિ ત્યાં રહ્યા. ત્યાં એક વ્યંતરી દેવી રહેતી હતી. તે પેલા પુરુષના રૂપથી મોહિત બની, સ્ત્રીનું રૂપ કરી ત્યાં ગોઠવાઇ ગઇ. બે સ્ત્રીઓને તકરાર થઇ. મંત્રી, કે રાજા પણ તેનો નિર્ણય આપી શક્યા નહીં, ત્યારે ૧૩મા પ્રભુના ગર્ભના પ્રભાવથી માતાજીએ આ રીતે નિરાકરણ કર્યું. પેલા પુરુષથી બેઉ સ્ત્રીઓને દૂર ઊભી રાખીને બેઉને કહ્યું, કે–" જે સ્ત્રી પતિના સાચી હશે, તે દૂર રહેલા પતિને દૂરથી સ્પર્શ કરે, તે તેનો પતિ કહેવાશે. " દૈવી માયાથી નકલી સ્ત્રીએ હાથ લંબાવ્યો. તુરત જ તે ગુન્હેગાર જાહેર થઇ, ને તે દુષ્ટાને કાઢી મૂકી. ન્યાય કરવાની નિર્મળ બુદ્ધિ થવાથી વિમળ નામ અપાયું. અનંતનાથ ભગવાન માટે તો આશ્ચર્યકારક બન્યું છે. ગર્ભના પ્રભાવથી પ્રભુના માતાજીએ જે આકાશને અનંત કહેવાય છે, તે અનંતમાં અંત વગરનું એક મોટું ચક્ર ભમતું જોયું. વળી અનંત રત્નોની માળા જોઇ તથા અનંત ગાંઠોવાળા દોરાઓથી કંઇક લોકોના તાવ ઉતારી નાંખ્યા. આવું જોવાથી અનંત નામ પસંદ કરવામાં આવ્યું. ૧૫મા પ્રભુની માતાએ ને પિતાએ પ્રભુજીના આવવા પછી વિશેષ ધર્મ કરવા માંડયો, તેથી ધર્મનાથ નામ અપાયું. ૧૬મા પ્રભુના ગર્ભના પ્રભાવથી માતાએ અમી છાંટયું, ને તુરત શહેરમાં ચાલતા મરકીના રોગની શાંતિ થઇ, એટલે શાંતિનાથ નામ પડયું.

૧૭ મા પ્રભુની માતાએ સ્વપ્નમાં એક પાર પૃથ્વી પર એક મોટો રત્નમય સ્તૂપ જોયો. ને તેનાથી શત્રુઓ નાના કુંથુઆ જેવા થઇ ગયા હોય તેમ લાગ્યું, ને તેમ થવાથી નાના મોટા

સૌનું રક્ષણ થયું, તેથી કુંથુ નામ પડ્યું. ગર્ભના પ્રતાપે માતાજીએ એક વાર સ્વપ્નમાં રત્નનો સ્તૂપ અને આરો જોયાં, તેથી અરનાથ નામ થયું. માતાને એક રાત્રિએ છએ ઋતુના પુષ્પોની શય્યામાં સુવાનો દોહદ ઉપજ્યો. ગર્ભના પ્રભાવથી દેવોએ તે પૂર્ણ કર્યો. મલ્લિકા નામની પુષ્પની જાતિના નામ પ્રમાણે પુત્રીનું નામ મલ્લિકુમારી આપ્યું. પ્રભુના ગર્ભમાં આવવાથી મુનિ જેમ સારા વ્રતો પાળે તેમ શ્રાવકનાં બાર વ્રતો માતાપિતા સારા પાળવા લાગ્યા, તેથી ૨૦મા પ્રભુનું નામ **મુનિસુવ્રત** પડયું. શત્રુઓએ કિલ્લા બહાર આવી ઘેરો નાંખ્યો હતો, ને તે માટે રાજા નિરુપાય થવા પછી, ગર્ભના પ્રભાવે પ્રભુજીની માતાએ કિલ્લા પર ચડી કરડી નજર કરી, તેથી બધા તણખલાની જેમ નમી પડી શરણે આવ્યા. માતાજીએ શરણાગત પર મીઠી નજર કરી બધાના માથે હાથ ફેરવ્યો. બધા પોતાના સ્થાને ગયા. તેથી **નમી** નામ પડ્યું. ગર્ભના પ્રભાવથી સ્વપ્નમા કાળા અરિષ્ટ રત્નોની રેલ તથા આકાશમાં ઊછળતા નેમિચક્રને જોયાં હતા, તેથી અરિષ્ટ**નેમિ** નામ રાખવામાં આવ્યું. ૨૩–મા ભગવાનને માટે એવું બન્યું, કે પ્રભુના ગર્ભમાં આવ્વાના સુપ્રતાપે વામા-માતાએ અંધારી રાતે પડખે–પાર્શ્વે–પાસે સર્પ જતો દેખાયો, અને અશ્વસેન રાજાનો હાથ ઊંચો કર્યો. રાજા જાગ્યા ને કારણ પૂછ્યું. દીવો મંગાવી ખાત્રી કરી, તો ત્યાં સર્પ દેખાયો, એટલે **પાર્શ્વ** એમ નામ આપ્યું. ૨૪મા વર્ધમાન સ્વામિ અથવા શ્રીમહાવીરસ્વામિ ભગવાન પણ કહેવાય છે. તે પ્રભુની વાત તો પ્રસિદ્ધ છે. ધનધાન્યાદિનો ઘણો ઘણો વધારો થયો, શત્રુઓ વશ થયા, યશ ખહુ વધ્યો, તેથી માતાપિતાનું અપાએલું નામ **વર્ધમાન** હતું, ને જન્મતાંની સાથે અંગૂઠો દબાવવા માત્રથી મેરુ કંપાવ્યો, રમતમાં સર્પ ફેંકી દીધો, એવાં અનેક વીરતાનાં પરાક્રમભર્યા પ્રસંગોના કારણે દેવતાઓએ આપેલું **મહાવીર** નામ

હતું. આમ ચોવીશ પ્રભુજીનાં નામકરણનો સંક્ષેપ ઇતિહાસ આ પ્રસંગે કહ્યો.

પ્રશ્ન ૧૧. કાઉસ્સગ્ગમાં લોગસ્સ જ ગણવો ?

ઉત્તર-હા, જ્યાં જ્યાં થોડા શ્વાસોશ્વાસની જ આવશ્યકતા કેવળજ્ઞાની ભગવંતોએ દેખી ત્યાં ત્યાં નવકાર મંત્ર ગણવાનું વિધાન છે. નવકાર વિહિત સ્થાનો સિવાય લોગસ્સ જ ગણવાનો વિધિ છે, પણ એટલું તો ચોક્કસ છે, કે આ બે સૂત્રોમાં મોટે ભાગે તો લોગસ્સ જ ગણવાનો હોય છે. પણ લોગસ્સ જેને ન જ આવડતો હોય, તેને એક લોગસ્સ દીઠ ચાર નવકાર ગણવાની છૂટ છે, બાકી **લોગસ્સને બદલે કરેમિ ભંતે** કે ઉવસગ્ગહરં તો ન જ ગણાય. તેવી જ રીતે માળા ગણવામાં પણ ખાસ કરીને નવકાર, લોગસ્સ કે ઉવસગ્ગહરંને જ પસંદ કરવામાં આવે છે, **અને ઇરિયાવહી કે તસ્સ ઉત્તરી સૂત્રોની કદી માળા ગણાતી નથી.** મહત્ત્વ તો બધે અરિહંતોનું જ હોય તે સ્વાભાવિક છે. તે લોગસ્સની પહેલી ગાથામાં જ વર્ણવાયું છે, કે સ્વયં સર્વતોદર્શી, જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા બાદ જનહિતને લક્ષ્યમાં રાખી તે તીર્થંકર ભગવંતો એક મહાન સાર્વજનિક સંસ્થાની સ્થાપના કરી ગયા છે. ઉપદેશ આપી તે સંસ્થાના ઘણાં સભ્યો બનાવ્યા ને તે સંસ્થાનું નામ શ્રી ચતુર્વિધ સંઘ કે શ્રી જૈન શાસન નામ રાખ્યું. તે દ્વારા કર્મમલિન જીવાત્માઓને ઉજળા ને વિશુદ્ધ બનાવ્યા. દુનિયાભરમાં જે કાંઈ ઉજળી બાજુ ગુણ, ન્યાય કે વિશુદ્ધિના જે જે અંશો છે, તે બધું તે મહાપુરુષોને જ આભારી છે, માટે જ તેઓ ઉત્કૃષ્ટ સ્તુતિને લાયક છે, એ સ્પષ્ટ સમજાય તેવું છે.

પ્રશ્ન ૧૨. લોગસ્સમાંથી બીજો કયો મહત્ત્વનો સૂર નીકળે છે ?

ઉત્તર-પ્રથમ ગાથામાં 'ચોવીશં કેવળી' એવું જે આવે છે, તે બહુ મહત્ત્વસૂચક છે. તે એમ સૂચવે છે, કે એક ભગવાનનું શરીર

પ્રમાણ મોટું, ને બીજા કોઈનું નાનું. એમ નામ, આકૃતિ, વર્ણ વિગેરે ૨૪ પ્રભુજીઓનાં ભલે જુદાં તફાવતવાળા હતાં, છતાં બધાનું કેવળજ્ઞાન એક સરખું હતું. એટલે એક તીર્થપતિની દેશનાથી બીજાની દેશના જૂદી પડે એમ કદી બને જ નહીં. એથી 'સો શાણાનો એક મત' એ કહેતીને "અનંતા કેવળીના એક મતની" જેમ ટેકો મળે છે. આજે ૧૨ દેશનેતાઓનાં બાર મત પડે, તેમને વખતે વધુમતે કાયદો પસાર પણ કરવાનો પ્રસંગ બને. ત્યાં સાત વિરુદ્ધ પાંચ મતે કાયદો પસાર થઈ પણ જાય. એટલે તેમાં પાંચને અણગમતું હોય છતાં માનવું જ પડે છે. તેના જેવું અહીં કશું બનતું જ નથી. એટલે સેવકને કોઈ ભગવાનના ઉપર ઓછી પૂજ્યબુદ્ધિ રહે ને કોઈના પર વધારે પૂજ્યબુદ્ધિ જાગે એવું કાંઈ નથી. સેવક તો સહેજ પણ ન્યૂનાધિક પૂજ્ય માન્યા વિના બધાયને એકસરખા માન્ય, પૂજ્ય અને આરાધ્ય કોટિના માને છે. એટલે જૈનશાસન કહે છે, કે ભરતક્ષેત્રના સેવકને મહાવિદેહક્ષેત્રના સીમંધર કેવળી પ્રભુને માનવામાં સહેજ પણ આનાકાની થતી નથી. એ જ કારણથી અતીત, અનાગત ને વર્તમાનનાં અઢી દ્વીપના સર્વે તીર્થંકરોનુ અસ્તિત્વ અને પૂર્ણપૂજ્યત્વ, તેમ સર્વેનુ આધિપત્ય કે સ્વામિત્વ જૈનશાસનમા એક સરખું માન્ય ગણાયું છે. તે જ પ્રમાણે લોગસ્સમા ચોવીસે પ્રભુનાં નામો જણાવ્યા પછી બધાયની સર્વસામાન્ય સ્તુતિ છેવટે કરવામાં આવી છે. એટલે તે બધા ય ગુણો સર્વેના એક સરખા ખીલેલા હતા. તે પણ આનાથી સાબિત થાય છે. વળી કીર્તન કરાએલા, પૂજાએલા વિગેરે ગુણકથનથી તે તે પ્રભુઓનુ પ્રભુત્વ, લોકોત્તરપણું અને દુનિયામાં તેઓની જોડ ન જડે તેવુ ઉત્તમ ગુણિયલપણું પણ તેઓમાં હતુ. તેવા ઉત્તમ સાબિત થઈ ચૂકેલા તીર્થપતિઓની પાસે સેવક પોતાના જન્મમરણના દુઃખોની, અને

બીજી સુખદુઃખની વાતો પ્રાર્થના દ્વારા પોતાના તારક માનીને કરે તે સ્વાભાવિક છે.

પ્રશ્ન—૧૩ કરેમિ ભંતે સૂત્ર સામાયિકનું મુખ્ય આધાર સૂત્ર કેમ છે?

ઉત્તર—અવ્રત એ દુનિયાને માટે મોટું દૂષણ અને કલંક સમાન છે. કેવળજ્ઞાનથી ભગવંતોએ ભયંકર એવા ને કિનારા વિનાના એવા સંસારસમુદ્રથી તરવાને જો કોઇ સંગીન આલંબન જોયું હોય અને ઉપદેશ્યું હોય તો તે આ સૂત્ર જ છે એટલે સમગ્ર જિનવાણીમાં મૂળ તરીકે અથવા સમગ્ર જિનકથિત શાસ્ત્રોનું જો કોઇ પણ મુખ્ય બીજરૂપી સૂત્ર હોય તો તે આ 'કરેમિ ભંતે' સૂત્ર છે. તેમાં એમ જણાવ્યું છે, કે હે તીર્થંકર ભગવાન્! આપના ઉપદેશ ને આજ્ઞા મુજબ, અથવા હે ગુરુ મહારાજ! આપની આજ્ઞા અનુસાર, હું મારી શક્તિ પ્રમાણે મારી અજ્ઞાનીપણાની અનાદિ કાળની વિષમ તથા ચંચળ પરિસ્થિતિને અટકાવી મારા આત્માની કાંઇક સ્થિરતાપૂર્વકની સમસ્થિતિ સંપાદન કરવા સામાયિક કરવા ઇચ્છું છું. વિશેષમાં તે સમતા કેળવવા માટે મન, વચન ને કાયારૂપી ત્રણ પ્રકારથી, તથા ન કરું ને ન કરાવું એ રૂપ બે પ્રકારોથી એમ છ રીતિએ, હવે પછી મારા મનથી બે ઘડીના નિયમ સુધી, છએ કાયના કુંડામાંથી મુક્ત બની, સાચો અહિંસા ધર્મનો ઉપાસક બની, ૪૮ મિનિટ સુધી પાપકારી પ્રવર્તનોનો ત્યાગ કરું છું અને ત્યાં સુધી–બે ઘડીના ધારેલા નિયમ સુધી આપની સેવા કરવા ચાહું છું. વિશેષમાં હે ભગવાન્! અથવા હે મહારાજશ્રી! તે ત્યાગ કરેલા સાવદ્ય વ્યાપારો મારાથી કદાચ થઇ જાય તો તેનું, અને જૂના જે જે પાપકાર્યો પહેલાં થઈ ગયા હોય તેનું, ખરા અંતઃકરણપૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરું છું. એટલે કે તે પાપથી નિવર્તું છું, નિવર્તન કરવા ચાહું છું. તથા તે પાપયોગોથી દૂર રહીને શુભ યોગોમાં પ્રવર્તું છું. એ પાપયોગો ખરેખર સંસાર વધારનાર છે, દુઃખો આપનાર છે, અને જન્મ મરણ

વધારનાર છે. માટે તેની આપની સમક્ષ ખરા અંતઃકરણથી નિંદા કરું છું.

હું પોતે હવે કોઈ પણ ભોગે આ સામાયિકમા અંતર-આત્માને સમતામય સ્વસ્થ બનાવવા માટે અને સ્થિર રહેવા માટે, બહારની વિષયકષાયની દુનિયામાં ભટકતા એવા મારા બાહ્ય આત્માનો ત્યાગ કરુ છું, એટલે પાપવ્યાપારોમાં રમતા ને ભમતા મારા આત્માને અહીં સ્થિર કરી અંતર આત્માની શુદ્ધિ કરવા ચાહું છું અથવા ઘણાં પાપો બાંધી મલિન થએલા આત્માને અંતરંગથી શુદ્ધ કરવા ચાહું છું, એટલે કે પાપવ્યાપારોને વોસિરાવું છુ. અથવા પાપવાસનાઓથી વાસિત થએલ જે બાહ્ય આત્મા તરીકે કહેવાય છે તે બાહ્યપણાને ત્યાગું છું. જેમ પોતાની સ્ત્રી ઘરમા હોવા છતા પર ઘરે ભટકનાર દુર્વાસનાવાળાને એમ કહેવાય કે તુ બહાર ભટકવાનુ મૂકી દે, તારા ઘરમાં સંતોષ રાખ! તેમ અહીં પણ આત્માને આ નિંદા દ્વારા એ ઉત્તમ શિખામણ આપવામાં આવે છે, કે તુ પુદ્ગલનો જે પૂજારી થયો છે, તે બાહ્યભાવમાં કે વિભાવદશામા ભટકનાર કહેવાય ખાવાપીવામાં, મોજશોખમા, અવ્રતી રહેવામા, વૈભવ-વિલાસમા, શરીર શુશ્રૂષામા જે પડી ગયો છે, ને આત્માથી કે આત્માના ગુણોથી તુ જે પરાઙ્મુખ બન્યો છે, તે તને શોભતુ નથી. તું અંતરમુખ થા, અધ્યાત્મની સન્મુખ બન. પોતાના આત્માને ભૂલી ન જા સ્વભાવદશાવાળો થા. આત્મ-ભાવને નજર સામે રાખ. એ બધુ સ્વસ્થ ચિત્તે સામાયિક લઇને ઊંડો વિચાર કરશો ને તું સ્થિર બનશે તો જ બની શકશે. એટલે **આ સૂત્ર પાપવાસનાઓ ઉપર પહેરો ભરવાનું કામ કરે** છે. અને આત્માને પોતાના સ્વભાવમા આવી પોતાને ઘરે રહેવાનું કે આવવાનું શિખવે છે. ઘર, ધન, શરીર વિગેરે આત્માથી પારકું છે. એટલે પારકાનો મોહ છોડી દે. તારા ઘરની તો તપાસ રાખ.

કમાવા જોગો પુત્ર થાય ને દોસ્તાર ભાઇબંધો સાથે ભટકયા કરે, ને ઘરનુ કાંઈ ન સભાળે ત્યારે તેને પાસે બેસાડી શાંતિથી માતપિતા કે સગાંવ્હાલાએ શિખામણ આપવી પડે, કે " ભાઇ! હવે તું સમજુ ને મોટો થયો, તારું ઘર સંભાળ આપણે આપણું ઘર સંભાળવું જોઇએ............"

ઘરમાં છોકરાના લગ્ન આવે, ને ઘરમા દાગીના ન હોય, ત્યારે ઉછીના લાવીને અવસર શોભાવવો પડે છે. ત્યારે તે લાવેલા ઘરેણાને સાચવવા માબાપ વારવાર ઘરનાંને ટોકે છે, કે " જુઓ, આ આપણાં નથી, પારકા છે, અવસર પતે કે તુરત જણુસે જણુસ જેવી ને તેવી અવસ્થામા પાછી સોંપવાની છે – " તે પારકા ઘરેણાનો મોહ વધારે દિવસ જેમ રખાતો નથી, તેમ ધન, કુટુંબ, ઘર કે શરીર એ બધુ આત્માથી પારકું છે, તેથી તે મોહ ખોટો છે. તેના મોહમા ગુથાએલા આત્માને બાહ્ય આત્મા કહેવાય છે બાહ્ય વસ્તુઓમા ભટકવાથી આત્માને ૧૮ પાપસ્થાનકો સેવવા પડે, ને તે જ પાપના ફળો, એ જ પૌદ્ગલિક ચીજોમા રાચનારા આત્માને ઘણા દુ:ખો આપે છે ઘડીમા કુતરો બનાવે, ઘડીમા વાદરો બનાવે, ને કીડો, નારકી, દેવ, કે પોપટ જેવા રૂપો અપાવી આ આત્માને નાટકીઆની જેમ નચાવે. કુતરાના, કીડાના, કે બળદના પરાધીન ભવોમાં દુઃખો કાંઈ ઓછાં હોતાં નથી. તે દુઃખોને નજર સામે યાદ કરે તો સામાયિક ગમે, ને તે કરવાનું મન થાય. તેવા બાહ્ય આત્માને વોસિરાવી પોતાના સમતામય આત્માના સ્વરૂપમાં રાખવા પ્રભુએ **અંતરમુખી થવાનો** આ **પ્રયોગ ઉપદેશ્યો છે.** જેટલાં વધારે સામાયિક થાય તેટલો મનુષ્ય ભવ વધારે સફળ થયો ગણાય માખી, પતંગીઆ કે વાદરાને સામાયિક કરવાનો પ્રભુ ઉપદેશ આપતા નથી તેમ પોપટને પણ કહેતા નથી. કારણ કે તે આત્માઓ ચરવળાની અમૂલ્ય કિંમતને આંકી, ચરવળો હાથમા લઈ, સામાયિક કરવા

જેટલી લાયકાતવાળા નથી તે ભવ જ સામાયિક માટે અયોગ્ય છે જેમ વાઘને કે સિંહણને આપણે કહીએ કે–" રસોઈ રાંધીને ખા, કમાણી કરીને, બજારમાથી માલ લાવીને, નીતિના ધનથી જીવનનિર્વાહ કર " આ બધુ તેને માટે શકય નથી, દેવોને કે દેવેન્દ્રોને પણ કટાસણુ ચરવળો આપી સામાયિક કરવાનુ ભગવાને કેમ કહ્યુ નહીં ? તેવાના ભાગ્યમા પણ સામાયિક નથી કેવળ મનુષ્યના જ ભાગ્યમા છે એટલે તો સામાયિક અનત પુણ્યને સૂચવે છે બીજી કોઇ ગતિમા તે થતુ નથી. પણ માત્ર ચાર ગતિમાથી એક મનુષ્યભવમા જ તે શકય છે. જેમ હજારો દુકાને ફરો, તો ત્યા ઝવેરાત ન મળી શકે, તે તો ઝવેરાતનો ધધો કરનાર ઝવેરીને ત્યા જ મળે તેમા પણ દરેક મનુષ્યના ભાગ્યમા મળતુ નથી સિંહણનુ દૂધ જેમ સોનાની થાળીમા જ ટકે, તેમ આ સામાયિક ઉત્તમકુળમા પ્રાય કરીને શ્રાવક કુળમા જ, ને તે પણ ભાગ્યશાળી ઉત્તમ સરકારવાળા હોય તેને ત્યા સોનાની થાળીની જેમ અહીં જન્મેલાના જ ભાગ્યમાં તે થવુ શકય છે આટલી ઊંચી વસ્તુ આ સામાયિક છે

પ્રશ્ન—૨૪–સામાયિક અને પૌષધમા શો ફેર છે ?

ઉત્તર—તીર્થંકર ભગવાન જ્યારે દીક્ષા લે ત્યારે કોઈ બીજા ગુરુ પાસે તેનો વિધિ પ્રભુને કરવાનો હોતો નથી ભગવાન સ્વય પોતે જ દુનિયાના ગુરુ છે એટલે એક વર્ષ સુધી વર્ષીદાન આપ્યા બાદ દીક્ષા લેવાના સમયે આ સામાયિક સૂત્ર ઉચ્ચરતી વખતે કરેમિ અને તસ્સ એ બને શબ્દની પછી ભતે પદ પ્રભુજી બોલતા નથી કારણ ભગવાનને બોધ આપનાર તેમનાથી અધિક બીજા કોઇ ભગવાન નથી ત્યારે આપણે ભંતે શબ્દ ઉચ્ચારવો જરૂરી છે. પોસહ ઉચ્ચરવો હોય ત્યારે તે શબ્દોમા ફેરફાર કરીને બોલવાનુ હોય છે સામાઇયને ઠેકાણે પોસહ બોલાય છે તે પૌષધ કેવો ? તેના વિસ્તાર માટે ચાર પ્રકાર સૂચવનારા શબ્દો બોલાય છે

આહાર, શરીરસત્કાર, અબ્રહ્મચાર અને બ્રહ્મચર્યપૌષધ, સવ્વઓ દેમઓ એવો તેમા નિર્દેશ કરી ઉચ્ચરવાનુ હોય છે તથા જાવ-નિયમ ને ઠેકાણે જાવ-દિવસ અહોરત્ત શબ્દો બોલવાનો વિધિ છે

સામાયિક બે ઘડીનુ હોય છે, ત્યારે પૌષધ ૪ પહોરનો કે ૮ પહોરનો લેવાય છે પૌષધ પણ સામાયિકમયજ છે સમતા વિના સામાયિક કે પૌષધ શોભે જ કેમ? બાર વ્રતના કે પાચ મહાવ્રતના ઉચ્ચારણમા પણ આ સૂત્રનો મોટો ભાગ પચ્ચક્ખાણરુપે બોલાય છે ઉપધાનની લગભગ દોઢ પોણાબે મહિનાની ક્રિયાઓમા પણ પૌષધ અને સામાયિક તો મુખ્યપણે રહેલા જ હોય છે દીક્ષા કે ચારિત્ર એ સામાયિકનુ જિંદગીભર માટે વિસ્તૃત સ્વરૂપ છે સામાયિક તો ચારિત્રનો એક થોડા સમયનો સ્વાદ છે દેવગતિમાં પૌદ્ગલિક સુખ વિશેષ પ્રમાણમા છે બાકીની બે નારકી ને તિર્યંચ ગતિમા કોઈ પણ જાતિનુ સુખ નથી પશુને કપડા કોણ આપે? તેને મકાન ફરનીચર કોણ આપે? ત્યા ખાવાનુ નિયમિત કયાથી લાવે? દુ ખ કહેતા વાચા કયા છે? હવે માત્ર એક માનવદેહમા જ સામાયિક થઈ શકે છે તેમા થોડો સ્વાદ કે વધારે સ્વાદ જેટલો લેવાય તેટલો ઓછો ગણાય ગામડાગાથી કોઇ બે માણસ શહેરમાં ફરવા જાય તો તેને શહેરી કહે કે બે દિવસ રહેવા આવ્યા છો ને જિંદગીમાં પપ વર્ષે આજે આ શહેર જોયુ તો આ સિનેમા જોઇ લે, આ દેખી લો. ફરી નહીં મળ ફરી કયારે આવશો? એમ જેવી રીતે કહે તેમ જ્ઞાનીઓ કલ્યાણકામી આત્માઓને ઉદ્દેશીને હિતબુદ્ધિથી કહે છે કે-દુર્લભ મનુષ્ય ભવમા સામાયિક જેટના થાય તેટલા કરી લ્યો, ફરી કયારે માનવ ભવ મળવાનો છે? અનંત પુણ્ય જાગે ત્યારે બે ઘડીનુ પણ સામાયિક ઉદયમા આવે છે

નવકારમા આવતા પાચે પ મેહીઓમાના સિદ્ધ ભગવંતો સિવાયના ચારેયે યાવજ્જીવ માટે આ કરેમિ ભંતે ઉચ્ચરેલુ

હોય છે આ પૃથ્વી પર પથરાનો પાર નથી, પણ સોના, ચાંદી, ઝવેરાત બહુ જ અલ્પ સંખ્યામાં હોવાથી તે બહુ કિંમતી ગણાય છે તેવી જ રીતે મનુષ્યોમા પણ ઉત્તમ શ્રાવક કુળમા જ આ કરેમિ ભતેની પ્રાપ્તિ થાય છે માટે તે બહુ જ કિંમતી છે. એક આરાધક મનુષ્યના ભાગ્યમાં પણ રોજ સામાયિક હોય તેમ નિશ્ચે સભવતું નથી. માટે જ્યારે સામાયિક કરવા જેવા સયોગો ઉત્પન્ન થાય ને ભાવ વધે તે પળ પણ અનંત પુણ્યવાળી ગણાય સૂત્રો શિખ્યાં પણ હોય, સામાયિકની ઉત્તમતા ધ્યાનમા પણ હોય છતા, તેનો ઉદય થવો એટલે કે સામાયિક આચરણમા મૂકવું, તે યોગ તેટલો જ અતિ દુર્લભ છે, કે જેમ્લો ઘરમાની તિજોરીમા રહેલો દશ હજારનો હીરાનો નેકલેસ કોઇ સારા પર્વ દિવસે જ પહેરવાને માબાપ કાઢી આપે છે તે પહેરવાનુ ભાગ્ય દુર્લભ છે જ્ઞાનીઓનો યોગ પણ તેટલો જ મોઘો છે. જિનવાણી સાભળવાનુ પણ તેથી વધારે દુર્લભ છે તેનો અમલ વળી તેથી અધિક કિંમતી છે આ સૂત્ર અહિંસામૂલક હોવાથી જૈન શાસનનુ મહામૂલુ કલ્યાણ કરવાનુ મૂળ ગણાય છે ધર્મ પાલન માટેની સર્વે આજ્ઞાઓ ગર્ભિત રીતે આમા ગુથાએલી છે આ મૂળ સૂત્ર માટે ને આ સૂત્રના વિસ્તાર માટે ૪૫ આગમો રચાયેલા છે. એટલે સર્વ સૂત્રોના ઉપદેશનો મુખ્ય સાર વિરતિ અથવા સામાયિક છે. જ્ઞાનનુ કે ભણતરનુ ફળ જ્યારે આ વિરતિમા પરિણમે ત્યારે જ્ઞાન બીજથી મળેલુ ફળ મળ્યુ ગણાય સર્વ શાસ્ત્રોનું આ મૂળ સૂત્ર છે. એટલે એ પવિત્ર અને મહત્તના પાઠનો ઉચ્ચાર બનતા સુધી જાતે ન કરતા, ગુરુ મહારાજ કે કોઈ વડીલ હોય તો તેમની જ પાસેથી કરાવાય છે. કોઇ ન હોય તો, પોતે છેવટે ઉચ્ચરે આ સૂત્રને સામાયિક દડક સૂત્ર પણ કહેવાય છે આ સૂત્રનું ઉચ્ચારણ સામાયિકની પ્રતિજ્ઞા સ્વરૂપ છે. ગુરુ મહારાજની આજ્ઞાપૂર્વક આ

સામાયિક ઉચ્ચરવાનુ હોવાથી તેના આદેશો પણ મુહપત્તિ પછી માગવાના હોય છે

સામાયિક આજ્ઞાપૂર્વક કરવાનુ હોવાથી મહિસાહુ એમ આદેશ મ ગાય છે. પડિલેહણાપૂર્વક બેસવાનું હોય તે સૂચના દાખલ મુહપત્તિ પડિલેહવાની હોય છે આ સૂત્ર ઉચ્ચારતા પહેલા હિંસાદિ દોષરહિત રહેવુ જોઈએ ને શલ્યરહિત પણ થવુ જોઈએ, તે હેતુથી ઇરિયાવહી ને કાઉસ્સગ્ગ કરવાનો વિધિ છે તીર્થંકર દેવોનુ સ્મરણ અને તે પૂજ્યોનું અવલબન લેવા કાઉસ્સગ્ગમા નવકાર કે લોગસ્સનુ સ્મરણ આવે છે તેમ સ્થિરતા કેળવવા **માટે કાઉસ્સગ્ગનુ** વિધાન છે. આ બધુ કર્યા પછી જ સામાયિક ઉચ્ચરવુ યોગ્ય ગણાય, તેથી કરેમિ ભતેનુ ઉચ્ચારણ પછીથી આવે છે આ સામાયિકની પ્રતિજ્ઞામા સુપ્રતિબદ્ધ રહેવા ખાતર ને તેમા લીન રહેવા માટે સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરવાની ઇચ્છાથી સજ્ઝાયના બે આદેશો મ ગાય છે તે **સ્વાધ્યાયના** સૂચક તરીકે ટૂકામા ત્રણ **નવકાર** ગણવાનો વિધિ છે. હવે તે સ્વાધ્યાય ઉભા ઉભા કરવા શક્તિ નથી, એટલે બેસવાના આદેશો માગે છે સામાયિકની શુદ્ધિ કેવી, કેટલી અને કઇ રીતે જાળવવી, તેનો એક ઉત્તમ ઉપાય લખાય છે તે એ કે ૩૨ દોષો સામાયિકના જે અમે અગાઉ વર્ણવી ગયા તેનુ વારવાર મનન ને મ થન કરવુ. દોષોથી સામાયિક વિરાધાય છે તે અપરાધોથી બચવા માટે આપણે અતિશય કાળજી રાખવી જોઈએ અતિ-વિશુદ્ધિવાળા સામાયિક માટે એટલે ૩૨ દોષો રહિત મહાભાગ્ય નિધાન શ્રાવક વ્રતોને અતિશય ઉજાળનાર, પ્રભુની પ્રશ સા પામેલા **શ્રાદ્ધરત્ન પુણિયા શ્રાવકનું** નામ અતિ પ્રસિદ્ધ છે આ સામાયિક એકી સાથે વધારેમા વધારે લાગલગાટ ત્રણ થઈ શકે છે ત્રણ થાય પછી પાર્યા પછી ફરીથી ઉચ્ચરવુ જરૂરી છે ત્રણ સુધી તો પાર્યા વિના નવુ ઉચ્ચરી શકાય છે ૪૮ મિનિટ થાય

કે તુરત નવુ ઉચ્ચરવુ જાન નિયમ શબ્દથી ૪૮ મિનિટ કે બે ઘડી જ લેવી તેનો ખુલાસો પાછળના પ્રશ્નમા આપીશુ

પ્રશ્ન—૧૫–સામાઇઅ વયજુત્તો એ સૂત્ર શુ છેવટે બોલવુ જ જોઇએ ?

ઉત્તર—સામાયિક પારતા આ સૂત્ર બોલવુ જ જોઇએ સામાયિક દરમ્યાન જે કોઇ પણ મન, વચન કે કાયાથી પૂર્વે નિષેધ કર્યો હતો, છતા પણ તેમાથી જાણતા અજાણતા કોઈ સાવદ્ય યોગ સેવાઇ ગયો હોય તો તેની શુદ્ધિ કરવા માટે ઇરિયાવહી પડિક્કમવાની જરૂર છે આવુ ઉત્તમ સામાયિક પોતે લઇને ખૂશ થએલો તે, ગુરુ મહારાજ પાસે ૪૮ મિનિટ પૂર્ણ કરીને, સમતાપૂર્વક આરાધીને, જો કે સામાયિક હૃદયમા વસેલુ છે ને તેના પ્રત્યે સર્વોત્કૃષ્ટ રાગ પણ છે છતા સસારી આત્મા હવે વધારે ટકી શકતો નથી, એટલે પારવા(પાળવા) માટે આજ્ઞા માગે છે ત્યારે ગુરુ મહારાજને જવાબમાં સમજાવવા માટે કહેવુ પડે છે, કે ' ભાગ્યશાળી ! મહાન્ પુણ્યોદયે આવુ અનત કલ્યાણ કરાવનાર ને મનુષ્ય જિંદગીમાં સર્વ સાર સમાન એવુ સમતા આપનારુ સામાયિક પારવાને શા માટે ઉતાવળો બને છે ? છતા પણ તારો આત્મા જો વધારે ન જ ટકી શકતો હોય તો ફરી પાછો જલ્દી કરજે ત્યારે બીજો આદેશ માગે છે, કે પોતાની શક્તિ ન હોવાના કારણે તે પોતે પારવા માગે છે ત્યારે ગુરુ મહારાજ ફરી ઉપદેશરુપે કહે છે, કે ' પુણ્યવાન્ ! ભલે તારી ઇચ્છા એમ જ હોય તો તુ જાણે પણ યાદ રાખજે, કે આ અમૂલ્ય તરવાના સાધન પ્રત્યે બેદરકાર રહીશ નહીં ! તે સામાયિક પ્રત્યેનો આદર પૂર્ણપણે રાખજે હૃદયમાં ચોક્કસ માનજે, કે સામાયિક વિના કદી કલ્યાણ થનાર નથી સસાર રુપી મહાસમુદ્રને તરવા માટે સ્ટીમર જેવુ આ સાધન છે સ્ટીમર કે વિમાન જેમ અહીંથી અમેરિકા જવા માટે સાધન ગણાએલુ છે, તેમ મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે સામાયિક છે. આ સાભળીને સમતાધારી સાધક ' તહત્તિ '

બોલીને તે ગુરુઆજ્ઞાને માથે ચડાવે છે પછી વારવાર જ્યારે જ્યારે સમય મળે ત્યારે સામાયિક કરવાની ભાવનાવાળો તે, પહેલા મંગળાચરણ તરીકે નવકાર મહામંત્ર બોલે છે પછી ૧૪ પૂર્વધર ભગવાનશ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિજી મહારાજે આવશ્યકનિર્યુક્તિમા ગુથેલી એ ગાથા કે જે ' સામાઇય વયજુત્તો 'ને નામે ઓળખાય છે, તે બોલે છે પછી અવિધિના લાગેલા અતિચારો બદલ, ને ૩૨ દોષમા જે કોઈ દોષ લાગ્યો હોય તે બદલ, પશ્ચાતાપ કરી મિચ્છામિ દુક્કડ દઈ, શુદ્ધ સામાયિકનું પૂર્ણ ફળ મેળવવાની ઇચ્છા કરી ક્રિયાની પૂર્ણાહુતિ કરે છે.

પ્રશ્ન ૧૬—આ સામાયિક નાનુ મોટુ હોય ખરુ ?

ઉત્તર—એમા સમજવાનુ પહેલા તો એટલુ જ છે, કે આગળ આપણે જણાવી ગયા, તે પ્રમાણે પુણ્યનો ઉદય જાગે તો સામાયિક મનુષ્ય પણ કરી શકે એ કાંઇ બધાના ભાગ્યમા હોતુ નથી હવે આખી જિંદગીનુ તો કોઇક જ મહાભાગ્યશાળી હોય તે જ સ્વીકારી શકે, તેને સાધુપણુ કહેવાય છે એટલે આખી જિંદગી ઘરબાર, સ્ત્રી કુટુબ કે ધન પ્રત્યે સાધુઓને સામુ જોવાનુ હોતુ જ નથી. આ સર્વવિરતિ ચારિત્ર બૌદ્ધોની જેમ નથી બૌદ્ધ સંન્યાસમા એવુ હોય છે, કે જેને જ્યારે ઇચ્છા થાય ત્યારે તે તેટલો વખત બે ચાર કે છ મહિના સાધુ બની આવે પાછુ મન થાય તો ફરી સાધુ થાય સાધુ કહેવડાવી કાચુ પાણી પીએ. રાજકારભાર કરે, માસાહાર કરે, રાત્રિભોજનનો પણ સર્વથા પ્રતિબંધ નહીં એવુ મોજ મજાપૂર્ણનુ ગુરુપણુ ત્યા છે, તેના કરતા આપણુ સાધુપણુ બહુ જ ઉચ્ચ પ્રકારનુ છે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનનુ ચારિત્ર ઘણા જ ઉંચા આચારવાળુ છે તે આઠ વર્ષની ઉંમરથી ૬૦ થી ૭૦ વર્ષ સુધી ગ્રહણ કરી શકાય છે આ ચારિત્રનુ મૂલ્ય જેઓ આંકી શકતા નથી, તેવાઓ અજ્ઞાન વશ થઇને એમ બોલી જાય છે, કે આ સર્વવિરતિ સામાયિક માટે ઉંમર

નક્કી થવી જોઈએ, એટલે કે બાલ ઉમરમાં તે ન લેવાય કે ન અપાય. પણ તેમણે એ જ વસ્તુ વિચારવાની છે, કે (૧) આયુષ્યનો કોઈનો નિર્ણય કે ભરોસો નથી અને (૨) બધા કાંઈ ચારિત્ર લેતા નથી. કોઈક જ હજારમાં કે લાખમાં એક કે બે કે ચાર તે લેવાવાળા નીકળે છે. બાકી બીજા હા પણ પાડતા નથી અને એમ તો બાલ મરણની સખ્યા કયા ઓછી થાય છે ? તેને કયાં રોકી શકાય તેમ છે? જેને સગાં તરીકેનો સંબધ ન હોય, તેવો પુણ્યશાળી આત્મા કોઈ ચારિત્ર લે તેમાં વિરોધ દાખવવો એ કેવી મોટી ભૂલ ગણાય? એવા નાના ચારિત્ર લેનારામાંથી પણ હીરા જેવા તો સેંકડે પાંચ દશ ટકા જ નીકળે હીરા નીકળે તે તો ઉપકાર જ કરશે, ને તેની છાયા પણ ઉપકારક જ નિવડશે. તે શુ ખોટું છે? આ તો હજારો માણસો દશ દશ રૂપિયાની લોટરી લે, પણ લાગે કેટલાને? તેના જેવું આ છે. આ જિંદગીમાં ચારિત્ર લેનારને તો પૂર્વ પૂણ્યની લોટરી લાગી છે. તેને ના પણ કહેવાય નહીં, ને તેની ઇર્ષ્યા પણ થાય નહીં આ થયું આખી જિંદગીનું સામાયિક થોડા દિવસોનુ ઉપધાનમાં અથવા ચોસઠ પહોરી પૌષધ લે ત્યારે, અથવા દશ સામાયિકનું દેસાવગાસિક કે એક સામાયિક કરે ત્યારે હોય, તેને નાનું ગણે તો શું વાંધો છે?

પ્રશ્ન ૬૭—દિવાળી કલ્પમા ૩–૪ કે પાચમા પદવાળાને નરકીમાં જવાનું ભગવાને શુ કહ્યુ છે?

ઉત્તર—જે ભગવાને ચારિત્રને મુક્તિ આપવાવાળાં ફળ આપનાર કહ્યું, તે ભગવાન ચારિત્રધરને નારકીમા જવાનુ કહે, તેમાં હેતુ તો હોવા જ જોઈએ ને? તેમા એમ સંભવી શકે છે, કે ચારિત્ર તો તારે જ, કદી ડુબાડે તેમ બને જ નહીં. સાકર મીઠી જ લાગે, કડવી હોય તે સાકર જ શાની? પણ એટલું જરૂર છે કે સાકર સાજા માણસને મીઠી લાગે પણ તે જ સાકર તાવવાળાને કડવી લાગે, તેમાં તાવ મિશ્રિત અસ્વાસ્થ્ય કારણ છે. તેમ અહીં પણ એમ બની શકે, કે આ પાંચમો આરો એવો છે કે રાગ, દ્વેષ,

ઇર્ષ્યા, અસૂયા કે અદેખાઈ કરવામાં એ વેષમાં રહીને પણ બાકી રાખે નહીં. તેમાં આ અવસર્પિણી તો દુષ્ટમાં દુષ્ટ અનંતા કાળે આવી છે. તેમાં દુષ્ટ આત્માને ઇર્ષ્યા દ્વેષનો તાવ આવે, ને પાડો જેમ તળાવનું સારું પાણી ડોળી નાંખે, પોતે પીએ નહીં ને બીજાને પીવા દે નહીં તેવું તળાવ ડોળવાનું કામ કરે. તેમ ઇર્ષ્યાની અગનની ઝાળના પ્રતાપે સ્વપર આરાધના ચૂકવવાનાં અધમાધમ કામ કરે તો તેનાં તેવાં કૃત્યો તેને નારકીમાં કેમ ન લઈ જાય? અથવા એવું પણ બને, કે પહેલાં શરૂમાં તો સારા આકર્ષણ દ્વારા જનતાને આકર્ષે, પોતાના પક્ષમાં ખેંચે, **પોતાની દૃષ્ટિરાગની જાળ બિછાવે**, મુક્તિ માર્ગ બતાવુ છું તેમ જાહેરમાં બતાવે, ને જ્યારે એમ દેખે કે મારી પાછળ આટલું મોટું પીઠબળ છે; તેટલી ખાત્રી થાય ત્યારે તે પોતાનો જૂદો મત સ્થાપવાનો એક પાસો ફેંકે, ને જ્યારે પગે પડનારા તે ઝીલી લે ત્યારે બીજો પાસો ફેંકે. એમ એમ કરીને વીતરાગ મતથી જૂદો પડતો જેમ પાસો સીધો પડે, તેમ કોઈ ને કોઈ પોતાનો નવો મત વ્યવસ્થિત કરવા રૂપે બીજી યોજના ફેંકે. પૂંઠે પડેલાઓ 'વાહ ! વાહ ! દેવવાણી !' કરીને સ્વીકારે. તે વખતે આટલા બધાને ઉન્માર્ગના ખાડામાં નાખવાનું મહાપાપ વહોરે. તે આત્મા ભલે વેશમાં હોય છતાં સારી ઊંચી દેવગતિ કેમ જ પામી શકે? **પરમ અધ્યાત્મી પૂજ્યવર શ્રી આનંદઘનજી મહારાજ** પણ આવી બીનાનાં ખેદ પ્રદર્શિત કરતાં ક્યાં જણાવતા નથી, કે 'મારા તારા વિખવાદમાં પડીને, આગમોના રહસ્યોને ગુરુગમથી સમજ્યા વગર, ઇર્ષ્યાદિને વશ થઈ, નયોની અપેક્ષાઓના અને નિશ્ચય વ્યવહારનાં કે ઉત્સર્ગ અપવાદનાં મર્મને જેઓ સમજી શકતાં નથી, તેઓ તુચ્છતા, સ્વચ્છંદતા તથા અહંપદના ઝેરને વલોવવાનું હલકટ કાર્ય કરવામાં પોતાનું ને અનેકોનું બગાડે તેમાં નવાઈ શી છે? તે વાત જુઓ. "તત્ત્વની વાત કરતાં ન લાજે" તેવી જ રીતે—

ઉંડામાં ઉંડા આ કાળમાં થએલા મહાન અદ્ભૂત વિભૂતિ-

સ્વરૂપ પરમોપકારી પ્રખર વિદ્વાન ને ધુરંધર પૂજ્યપાદ મહામહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ પોતાના ૧૨૫ ગાથાના સીમંધર પ્રભુની વિનતિરૂપ સ્તવનમા પહેલી જ ઢાળમા પોતાનુ આ કાળમા પાકેલા ને પાકનારા તથા ભગવાનનુ નામ લજવનારા, તેવા શાસનના દ્રોહીઓથી થતા દ્રોહથી દુખી થઈને પોતાનુ અંતર ખોલીને વિલાપ કર્યા નથી કરતા? તેઓશ્રીના ઉદ્‌ગારો આ રહ્યા—'હે પ્રભુ! શું દુઃખની કથની કહુ? આવા આવા આત્માઓ લોકોને ઉન્માર્ગે ઘસડીને સફાઈપૂર્વક ખોટું કરે, ને દુનિયામા શાહુકાર બની સાચુ મનાવે, એવાઓથી આ શાસન કેમ વહન થશે?' એવો બળાપો આંસુ પાડીને એક પ્રખર વિદ્વાનને શા માટે આ કાળમા કરવો પડે? એનો અર્થ જ એ કે મુક્તિમાર્ગનો દેખાવ કરી અનેકોને શ્રી વીતરાગવચનની વિરુદ્ધ ધકેલી દુર્ગતિની સાધના કરે, તે કેવું કહેવાય? જો કે ભગવાને તો જેવુ બનવાનુ હોય તે જ કહ્યુ હોય, તે કદી મિથ્યા થનાર જ નથી, છતા સમકિતીનુ સમકિત છાનું રહેતુ નથી તેને દુઃખ ન થાય તો સમકિત જ શાનું? સમકિત જ એવો બળાપો કરાવે છે ને તે જ સિદ્ધ કરે છે, કે આ મહાત્માઓ પરમ વિશુદ્ધતાને ભજનાર હતા, એમા શંકા નથી જ

પ્રશ્ન ૬૮—ચોથા આરામા કે પાચમા આરામા દિવસના કલાક તો ૨૪ જ ને?

ઉત્તર—એટલે લાંબે જવાની શી જરૂર છે? શિયાળો હોય કે ઉનાળો હોય, પણ ભલે રાત નાની મોટી થાય, પરંતુ ૨૪ કલાકનો જ દિવસ હોય છે ને? છતા શિયાળામા ભૂખ વધારે લાગે. ઉનાળામા એ જ પૃથ્વી, એ જ માણસ ને હમેશ એ જ સૂર્ય આવનારો હોવા છતા તરસ વધારે લાગે ને પાણી બહુ પીવાય, તે શું સૂચવે છે? તેમ ચોથા આરામા મનુષ્યને બે પગ, બે હાથ આપણા જેવા જ હતા, તેની કોણ ના કહે છે? પણ

આપણે પાપી તે પાપી ને તે પવિત્ર તે પવિત્ર લોકોને સફાઇ પૂર્વકની ઠગબાજીથી ઠગવાનુ ભગવાનની પાટે બેસીને ચોથા આરામા બને ? અને એમ ઠગવાનુ કરે તો જ નારકીના મહેમાન થવાય ને ? એ જ કારણુથી જ્ઞાની પુરુષો સાદી સનાહ ઉત્તમ પણ ટૂકમા આપે છે, કે ઓછુ આરાધો તે હજીએ નભશે પણ ખોટુ બાનુ કાઢી ઉત્તમ આરાધના માર્ગનો અપલાપ તો કરશો જ નહીં દુકાનદાર પણ એક વર્ષ ઓછુ કમાય, કે ખરચ માથે પડે તો હજી નભાવી લે છે પણ ખોટ આવે તે તો તેને સાલે જ આ પાચમા આરામા તો એવુ બને છે, ને તે આજે આપણે દેખી શકીએ છીએ, કે ભગવાનના ઉત્તમ ઉપદેશની અસર ભારત ભૂમિમા થવી જ જોઇએ, તે થતી નથી કે ટાઇમસર કામ કરવુ ' કાલે કાલે સમાચરેત ' જે કાલે જે શોભે તે કરવાનુ હેય લે ભની પણ સીમા હોય, વચનની એકનિષ્ઠા સાચવવી જોઇએ ' કોઇની અદેખાઇ ન કરવી વિગેરે ' આનુ થોડે અંશે પાલન આજે પાશ્ચિમાત્ય અનાર્ય દેશોમા પણ જોવાય છે જેમ કે ચારને ટકોરે ગાડી ઉપડે તે ઉપડે જ પણ અહીં આ ટાઇમે સામાયિક કરવુ તે થાય જ, એનો નિયમ કેમ નહીં ? આખો દિવસ ધધો શો ? બેકની લેવડ દેવડ ૧૧ થી ૫ સાંજ થાય ત્યારે ધચીના બેલના જેમ વેપારી ઘસડાય એ શુ ? લોભની મર્યાદા જ કયા ? ત્યાનો શિક્ષિત લશ્કરી માણુસ પોતાના સેનાધિપતિની આજ્ઞા કેવી માને ? ને અહીં જિનાજ્ઞા આપણે કેટલી માનીએ છીએ ? મગનડીઓ પથ શોધનારા ચોથા આરામા આવા વિપુલ પ્રમાણુમા કેટલા જડનાના હતા ? ભગવાન અપ્રમત્ત રહેવાનુ કહે છે, ત્યા તો લશ્કરી માણુસો ન્યુસઆમમા કયા પ્રમાદ કરે છે ? ને પ્રમાદ કરે તેની શી દશા થાય ? અનાર્ય દેશના લક્ષણો આર્યભૂમિમા જણાય, ને આર્યદેશને શોભતા લક્ષણો ત્યા જણાય, તે આ પાંચમો આરો કરાવે છે, તેમ માનવુ જ પડે

ચોથા આરાના ભદ્રિક ને કલ્યાણકામી ગુણાનુરાગી આત્માઓ એમ કદી નહીં કહે, કે " ભદ્રબાહુસ્વામિજી જેવા પ્રખર યુગપ્રધાન ભગવાન મહાવીર દેવની પાટે બેઠા, અને ગુણ ગાયા ઉવસગ્ગહર માં ભગવાન શ્રી પાર્શ્વનાથસ્વામીજીના ! આ ઠીક જોઇ ગુરુની વફાદારી ! " પણ દૃષ્ટિરાગી અને છિદ્રાન્વેષી દુષ્ટ હૃદયી પાચમા આરાનો છળપ્રપચી આત્મા ઉપર જેવુ બોલે તો ના કહેવાય નહીં **" પારકાના ગુરુની પ્રશસામાં તે પાપ માને ને મનાવે " આવું હલકું માનસ ચોથા આરાના માનવીનુ કદી હોતું હશે ?** ઉત્તમ કુળવટ ચોથા આરાની એને એમ જ શિખવે, કે મહાવીરની પાટે બેસીને પણ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના ગુણ ગાયા તેમાં શુ ખોટુ કર્યું ? તેમા ગુન્હો મનાય જ નહીં ભગવાન મહાવીર દેવની હયાતિમા પણ જો કોઇ શિષ્ય અજિતનાથ ભગવાનનુ સ્તવન બોલે તો શ્રી વીર ભગવાન પણ ખોટુ લગાડે નહીં, કારણ કે તે ચોથા આરાના હતા, ને ભગવાન કેવળી સર્વજ્ઞ હતા, ઉત્તમ હતા, કુળવાન હતા, લાયક હતા પાચમા આરાના માનવોમા આવી ઊદારતા કયાંથી લાવવી ?

એક વાતથી વધારે સ્પષ્ટતા થશે, કે પુરુષ અને સ્ત્રીની શરીરરચના જુદી છે એટલે પહેરવેશ પણ જુદો છે હવે પુરુષોમા સમાનતા હોવા છતા શાહુકાર ને દુર્જનની જેમ, સજ્જન અને ચોરની જેમ અતર અહીં પણ દેખાય છે, જેમ દિવસના ચોવીશ કલાક સરખા તેમ શરીર બધાના સરખા હોવા છતા ઋતુભેદથી અવાતર ફેરફારો જેમ દૃષ્ટિગોચર થાય છે, તેમ ચોથો આરો ને પાચમો આરો એ પણ કાળનો જ પ્રકાર છે હવે મનુષ્યો સરખા હોવા છતા ઉચ્ચ કુળ ને નીચ કુળના ભેદો કયા પડતા નથી ? આચારવિચાર અને રિવાજો કે રુઢીના કારણોથી ઉચ્ચ નીચનો ભેદ પણ હોઈ શકે છે. શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિથી ઉચ્ચ ગોત્ર અને નીચ

ગોત્રના નામથી તે ઓળખાય છે હરિજનો બે આખ, બે કાન, બે પગવાળા હોવા છતા આચરણ, રુઢિઓ, વિચાર, અને કુરિવાજોના સસ્કારોથી તે તેવા હલકા પડે તેમા બીજા કોઈ શુ કરે ? આજના કાળમાં પણ, બ્રિટન જેવા સુધરેલા ગણાતા દેશમા પણ, એક મહાન દાખલો કયા નોંધાયો નથી ? રાજગાદી પર બેઠેલા આઠમા એડવર્ડે ઉચ ગણાતા પોતાના મેળવાળા લોર્ડ કુટુબની કન્યાને નહીં પસદ કરતા હલકી બાઇના ફ્દમા ને પ્રેમમા રાજ છોડવાનુ પણ પસંદ કર્યુ, અને સમગ્ર પ્રજાએ અને પાર્લામેન્ટે પાટવી કુવરને ઉઠાડી, આજના છઠ્ઠા જ્યોર્જને ગાદી સોપી ત્યા એક પ્રશ્ન થઈ શકતો હતો, કે ' આ સ્ત્રી ગજરાણી તરીકે કેમ નહીં ? ઉચ નીચના ભેદ શા ? તે ઉચ નથી એટલુ જ ને ? ' આ દાખલો શુ ઓછો છે ? જેને જોવુ હોય તે બધુ જોઈ શકે છે

આ સૂત્રમા જાવ નિયમ શબ્દ છે તે નિયમ શબ્દથી એક મુહૂર્ત એટલે બે ઘડી સમજવાની છે, એટલે ૪૮ મિનિટ થાય શ્રી યોગશાસ્ત્રના ત્રીજા પ્રકાશમા ૮૨ મા શ્લોકમા ને તેની ટીકામા તથા શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ સૂત્રની વૃત્તિમા " વ્રતનો અવસ્થાન કાલ જઘન્યથી મુહૂર્ત હોવો જોઇએ. " એમ કહેલું છે સામાયિક વિરતિના અભ્યાસ રૂપ છે તેથી તેનો જઘન્યથી અભ્યાસ કાલ બે ઘડીનો જ હોય, પણ તેનાથી ઓછો નહીં એનો અર્થ એ, કે વિરતિની પ્રતિજ્ઞા બે ઘડીથી ઓછી હોઈ શકે નહીં. એ જ કારણ નવકારશીના પચ્ચક્ખાણની પ્રતિજ્ઞાની બે ઘડીમા હોઇ શકે છે તદ્દુપરાત આચાર્ય પરપરા, ને વૃદ્ધ સપ્રદાયના રિવાજો પણ મુખ્ય છે. તેમ જ મનની સ્થિરતા અતર્મુહૂર્ત પર્યંત ખાસ રહી શકે તે પણ હેતુ બે ઘડી માટે હોઇ શકે છે.

પ્રશ્ન—૧૯—સામાઈય વયજુત્તામા સામાયિક પારવાનુ તો આવતુ નથી ?

ઉત્તર—વાત સાચી છે તેમા પારવાનુ કાઇ આવતુ નથી છતા, સામાયિક કરનાર પુણ્યશાળીને કેટલો બધો લાભ થાય છે, તે તેમા

જણાવ્યું છે તે સૂત્રનો અર્થ ઘણો ગહન અને ઉંડો. વિચાર કરી મનન કરવા લાયક છે. તેમાં તો એ જ જણાવ્યું છે, કે જ્યા સુધી તે મહાનુભાવ મનની ઇચ્છાથી નિયમબદ્ધ થઇને સમતા-પૂર્વક બેસે છે, ત્યાં સુધી સામાયિક વ્રતની પ્રતિજ્ઞામા બધાએલો ગણાય, અને જેટલો વખત તે સામાયિકમાં હોય, કે તે જેટલી જેટલી વાર સામાયિકનું ઉત્તમ વ્રત આદરે, તેટલી વાર ઘોર એવા કર્મોનો નાશ કરનાર બને છે. તથા શ્રાવક જ્યારે પોતાના સામાયિક વ્રતમા સ્થિર હોય ત્યારે તે સમતામૂર્તિ શ્રમણ નિર્ગ્રંથ મુનિવરના જેવો જ બની જાય છે, કારણ કે મુનિરાજ જેમ કાચા પાણીનો ઉપયોગ કરતા નથી, લીલોતરીનો સંઘટ્ટો કરતા નથી, જૂઠું બોલતા નથી. તથા પૃથ્વી, અગ્નિ, ને વાયુના જીવોને કે યાવત્ ત્રસકાય એટલે બેઇંદ્રિયાદિથી પંચેંદ્રિય સુધીના છએ કાયના જીવોને અભયદાન આપનાર હોય છે, તેવો તે પણ અભયદાતા બને છે વળી તે કષાય પણ કરતો નથી વાત પણ સાચી છે, કે તે કોઈની સાથે ઝગડતો નથી તે જાણે છે, કે સામાયિકમા ક્રોધ ન કરવો પુરુષ હોય તો સ્ત્રીને અડે નહીં, ને સ્ત્રી હોય તો એક મહિનાના પણ નાના બાળકને અડકે નહીં પાણીની કે વનસ્પતિની વિરાધનાથી બચીને તે પવિત્ર થએલો આત્મા મુનિરાજની સાથે થોડા ટાઇમ માટે સરખામણીને પામે તેમા નવાઇ શી છે? થોડા સમયનુ આ નાનુ સાધુપણુ આ રીતે જ્ઞાની પુરુષો ઘટાવે છે તે કારણથી ઘણી ઘણી વાર સામાયિક કરવાનો ઉપદેશ તેમા છેવટે આ ગાથાઓના કર્તા આપે છે. જેને નાનું સાધુપણુ ગમે, આત્માના પોતાના ઘરમા રહેવાનુ જેને ગમે, સ્થિરતામા જેને ગમે, તેને મોટુ એટલે યાવત્ જિંદગી સુધીનું પણ સાધુપણુ ગમે જ, એ પણ અહીં જણાવાયુ છે. અથવા તેને મોટુ સાધુપણું ગમ્યું છે, એટલે તો નાના નાના આવા પ્રયોગોથી મોટા મુનિપણા માટે તે તલસે છે ને પ્રયાસ કરે છે.

જેમ નવી દુકાન માંડનારો માણસ રોજ બે ચાર બે ચાર રુપિયા મેળવતો હોય છે, છતા તેની નજર દીર્ઘ પહોંચતી હોય છે તેથી તેની ઇચ્છા તો અંતરથી એમ જ હોય છે, કે બીજા બધાનો ધંધો ધમધોકાર ચાલે છે ને તે હજારો કમાય છે, તેવો દિવસ મારો કયારે આવે ? તેની રાહ જોયા કરતો હોય છે તેવુ અહીં છે સામાયિક કરનારનુ તે સામાયિક સારે જ સાચુ ગણાય, કે જ્યારે વારવાર સામાયિક કરવાનુ તેનુ સદ્‌ભાગ્ય જાગે સસારના સર્વ ભયકર પાપોથી અને વિષયકષાયની જાળોમાંથી કયારે છૂટુ અને સર્વ સયમ હુ કયારે પામુ ? એવી નિરતર ભાવના થાય. આ ગાથાઓની રચનામા બહુ ખૂબી ભરેલી છે, કે તેમા એમ કહ્યુ નથી, કે હુ સામાયિક પારું છુ, ઠીક થયુ તે પારવાનુ તો જ્ઞાનીઓ સ્પષ્ટ શબ્દોથી ફરમાવે જ નહીં જ્ઞાનીઓ તો પોકારીને કહે છે, કે 'અવિરતિ ભયકર છે' માટે સામાયિક કરનાર વ્રત ધારી અવિરતિમા જાય તેવુ કદી પણ કહે કે ઉચ્ચારે નહીં અન્નત્થ બોલતા કાઉસગ્ગ માટે પણ તેવો જ ગૂઢ ગર્ભિત પ્રયોગ કરાય છે નવકારશી વિગેરે પચ્ચખ્ખાણોમા તથા કરેમિ ભતેની પ્રતિજ્ઞામા પણ અનત ગભીર શબ્દોની રચના તેવી જ આપણને જોવા મળે છે જેમ કે જાવ અરિ....ન પારેમિ, તાવ કાય, વિગેરે

પ્રશ્ન ૨૦—ચૈત્યવદન કેવુ હોય ? કોને ચૈત્યવદન કહેવાય ?

ઉત્તર—ચૈત્યમાં બિરાજમાન તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિને વદના કરાય તેનુ નામ ચૈત્યવદન ભગવાનની સ્તુતિ તે ચૈત્યવદના અને ગુરુમહારાજને વદના તે ગુરુવદન આ બે વદનાઓ અનતા જિનેશ્વરોના શાસનમાની વિહિત ક્રિયા છે, કારણ કે દેવ તત્ત્વ ને ગુરુ તત્ત્વ તો તરવાના મુખ્ય સાધનો છે વિશ્વના ઉદ્ધાર કરનારા એના જેઓ ગુણગાન કરે તે તેના જેવા બને. ધનવાનની સેવા કરે તે કોઈ દિવસ ધનવાન બને તે ઉદ્ધારકો ખરેખર ચિંતા મણિ રત્નો સમાન જ છે તે નાયક તીર્થપતિઓ ત્રિભુવનના

ઉદ્ધારક ગુરુઓ છે માટે તે ઉપકારીઓને વાર વાર ચૈ ત્યવંદનથી યાદ કરાય છે. તેથી જ તેમા કહેવાય છે કે–હે ધરતીના જીવોના રક્ષણહાર પ્રભુ! તમે તારક ભાઇબધ જેવા છો, તમે મોક્ષમાર્ગમા સાચા સથવારા રૂપ છો હે પ્રભુ! તારા રાહે રાહે અમે મુક્તિ પહોચશુ જીવ માત્રના ને સસારના સાચા ભાવો તમે જ વિચક્ષણતાથી જાણી શકવાને સમર્થ છો અનત વિદ્યાની જિનશાસનના આધાર ને ટેકા સમાન બનેના ભગવતો વિજય પામે છે જ્યારે ૧૭૦ તીર્થકરો વિચરતા હોય ત્યારે તે બધાના મળીને તેમના પરિવારમા નવ ક્રોડ કેવળજ્ઞાનીઓ હોય છે, અને નવ હજાર ક્રોડ તો પરમસવેગી મુનિઓ થાય છે. અત્યારે જઘન્ય જ્યારે ૨૦ વિભૂતિઓ આ ધરતીના શણગાર રૂપે છે, તેમનો પરિવાર બે ક્રોડ કેવળી ભગવતોનો અને બે હજાર ક્રોડ શ્રમણ નિર્ગ્રથ મુનિઓનો વિદ્યમાન છે તે બધા ય ગુણિયલ આત્માઓની પ્રભાતમાં સ્તુતિ કરવી જ જોઇએ, જેથી આપણે પવિત્ર થઇએ

જગચિતામણિ ચૈત્યવદનમા તીર્થોના પણ નામો આપ્યા છે તે બતાવે છે કે સવારે ઉઠતા તીર્થયાત્રાઓનુ પુણ્ય સ્મરણ કરવુ જ જોઇએ, અને ભાવથી યાત્રા કરવા બરોબર અહીં બેઠા લાભ લેવો જોઇએ તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રુજય અને શ્રી ગિરનાર એ બે મહાતીર્થોની યાદ આપ્યા પછી બીજા આચોર, ભરુચ તથા ટીંબાઇ તીર્થોની પણ યાદ આપી છે આપણા ગમોમા પણ જિનાલયો હોય છે એક અથવા અનેક પણ હોય છે પૂજાસેવાનો લાભ આપણા ગામમા જેવો લઇએ, તેવો જ કેસર પુષ્પાદિનો લાભ તીર્થમા મળે, અને આપણુ ગામ તીર્થસ્વરૂપ આપણને ભલે લાગે, તથા ભૂમિ આ ને તે સરખી દેખાય છે, તો પણ તીર્થસ્પર્શનાથી અધિક પુણ્ય–ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે, એમ આનાથી સ્પષ્ટ સમજી શકાશે જેમ કડી જવ્વાએ મૂકેલો ઘીતો ડબ્બો થાળી જાય, પણ તે જ ડબ્બો

ચુલા પાસે હોય તો ઘી ઓગળી કે ઓસરી જાય છે, તેમ આપણું ગામ અને તીર્થ એ બે ભૂમિઓમાં જૂદું જ વાતાવરણ હોય છે. ધન કમાવા જેમ દિલ્હી કે કલકત્તા જવાનું પસંદ કરાય છે, અથવા શિક્ષણ મેળવવા કાશી, પૂના કે નાગપુર જેવા શિક્ષણસ્થાનો પસંદ કરાય છે, અથવા ઊંચી ડીગ્રીઓ અને ઉચ્ચકોટિના અભ્યાસ માટે ફેલફિલિયા, ઓક્સફર્ડ કે અમેરિકાની યુનિવર્સિટીઓ પસંદગીને પામે છે, અથવા રૂના પાક માટે ભરુચની કાળી જમીન અતિ યોગ્ય ગણાય છે, કે ભાતના પાક માટે નાસિક કે થાણા જિલ્લાની ભૂમિ કે રંગુન બર્માની ધરતીને પસંદ કરવામાં આવે છે. તેવી જ રીતે આત્મા જે કર્મોથી ભારે બન્યો છે, જે કર્મોથી ચાર ગતિમાં આત્મા રઝળીને દુ:ખની ઘંટીમાં પીસાઇ રહ્યો છે, તે કર્મોનો ચૂરો કરવા તીર્થ-સ્પર્શના જરૂરી છે. રાગ-દ્વેષના ઘર ઘરમાં ને ગામમાં જે જામેલા હોય, મોહનુ વાતાવરણ જ્યા ઘરની ભીંતોમા જામ્યું હોય ત્યાં રહીને તે ગામમાં પુજાભક્તિના અપૂર્વ ઉલ્લાસનો સંભવ ઓછો બને. એટલે તીર્થભૂમિઓ આ કર્મ ખપાવવાના કાર્ય માટે અત્યુત્તમ ને શ્રેષ્ઠ મનાઇ હોય તેમા નવાઈ જેવું નથી. તપેલા પથરા પર માખણ મૂકતાં જ ઓગળી જાય, તેમ તે ભૂમિનો સ્પર્શ થતાંની સાથે ઘોર કર્મોની નિર્જરા કરવાનું કામ તીર્થો વિના બને જ કેમ ? લોકો ગાંડા નથી કે ઘેર બેઠા ઘરાકની આશા રાખીને ઘરે દુકાન માડવાને બદલે બજારમાં દૂર જઇને ધંધો કરવાનું પસંદ કરે છે. ધંધો કરવા માટે બજારનો આશ્રય લીધા વિના જેમ ચાલતું નથી, તેમ આ કર્મોથી ચારે ગતિઓમાં આત્મા દુ:ખો પામે છે, એટલું સમજનારને તે કર્મોના નાશ માટે પ્રયત્ન કર્યા વિના ચાલતું નથી. મોજશોખ માટે હવાફેરનાં દાર્જિલીંગ, મસુરી, ઉટાકામંડ, મહાબલેશ્વર, શ્રીનગર, વેનીસ કે સ્વીટ્ઝર્લેંડ જેવા સ્થાનો જેમ પસંદ કરાય.છે, તેમ સુખી થવાની કામનાવાળા

२८-२

મનુષ્યોએ તીર્થોનો આશ્રય શોધવો જ જોઇએ તેમા વળી એક આ વર્તમાનકાળને જ યાદ કર્યો છે તેવુ પણ કાંઇ નથી. એક જ વર્તમાનકાળને યાદ કરવાની ટૂંકી દૃષ્ટિ અહીં રાખવામા આવી નથી પરતુ ભૂતકાળના તીર્થંપતિઓને પણ યાદ કર્યા છે. સાથે સાથે હવે પછીના ભવિષ્યના અનંતમા પણ ડોકિયુ કરીને ભાવિમા થનારા એવા ત્રણે ય ભુવનને તારવાની અપૂર્વ તમન્ના અને ધગશ રાખનારા મહાવિભૂતિ વીતરાગ દેવોને પણ ભૂલ્યા નથી આવી દીર્ઘમતિથી અને વિશાળ ભાવનાથી દેખવાનું હોય તો જ અગાધ અને અપાર એવા સંસારસાગરના તળિયા સુધી અવગાહન કરવામા કુશળ બનેલા પણ તે મહાસાગરનો તાગ શોધનારા બની શકે, અને મુક્તિ બંદરને મેળવી શકે તેમા નવાઇ જેવુ જ નથી ઘણી વાર એવુ સંસારમાં પણ બને છે, કે થોડા પૈસા હોય ત્યારે ટૂંકી દૃષ્ટિવાળા બનીને મકાન ખરીદે ત્યારે વિચાર કરે કે આટલાનો સમાસ આટલામા થઇ જશે, એમ ધારી નાની જગ્યા લે પછી ઘરમા કોઇના સારા પગલે બચ્ચા-કચ્ચાનો વધારો થાય ને પરણાવે ત્યારે સ્થાન લેવા જાય ને મળે નહીં ત્યારે પસ્તાય. બીજો એક દાખલો લઇએ કે અત્યારે કરોડપતિઓ હાલના ખંડોની વિમાનમા ઉડતી મુલાકાત લેવા જાય છે ને દેશ-દેશાવરની નવાઇઓ જોઇને આવે, ત્યારે ગામડીઆઓને કહે કે તમે જોયુ છે શુ ? પચીસ ગાઉથી વધારે તો કોઇએ બહારની દુનિયા જોઇ નથી ત્યારે એને એમ થાય કે વિશાળ અનુભવ જરૂર કામ આવે છે એક ત્રીજો દાખલો કે એક રીઝર્વ એક જેવી બેંકનો મેનેજર બે ચોપડી પણ નહીં ભણેલા એવા માણસની આગળ કેઇ ગુણો ઊંચો ગણાય પ્રેસિડંટ રૂઝવેલ્ટ કે પ્રેસિડંટ ટ્રુમેન ગામડીઆની ટૂંકી દૃષ્ટિ કરતા અતિ વિશાળ દૃષ્ટિવાળા તો કહેવાય જ તેમ અહીં તો ત્રણે કાળના ઉપકારીઓને નહીં ભૂલવાની વિશાળ ઉદારદૃષ્ટિ જતાવી છે. અહીંના તીર્થંપતિઓની

......

સાથે સાથે મહાવિદેહ વિગેરેના પ્રભુઓને પણ યાદ કર્યા છે. થએલા, થવાના અને આ ભારતમાં તો નથી પણ હાલમાં જ્યાં મહાવિદેહના ૨૦ ક્ષેત્રોમાં વિચરતાં હોય છે, તે સર્વે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોને ભગવાન શ્રી ગૌતમસ્વામિજીએ વાંદ્યા છે. આગળ વધીને તે ચૈત્યવંદનામાં કેવળ આ માનવલોકને વિષે જ સંકુચિત વૃત્તિ રાખી છે એવું કાંઇ નથી. ચારે દિશાઓમાં અને વિદિશાઓમાં રહેલા નંદીશ્વરદ્વીપ, રુચકદ્વીપ વિગેરે મહાતીર્થોમાં રહેલા શાશ્વત ચૈત્યોને પણ યાદ કરી સ્તવના કરી છે. તેનાથી પણ આગળ એક પગલું ભરીને આ તિર્ચ્છાલોકની સાથે સાથે ત્રણે લોકના જિનમંદિરોને સામે રાખીને આરાધક પળોને **વધારે મૂલ્યવાળી આંકીને તેને સફળ બનાવી છે.**

પ્રશ્નઃ ૨૧—અષ્ટાપદ ઉપર શું ચોવીશ જ ભગવાનનાં બિંબો છે ?

ઉત્તર.—હા, ત્યાં તો આ ચોવીશીના ૨૪ પ્રભુજીના જ બિંબો છે, છતાં તે પ્રભુજી પાસે મહાવિદેહ ક્ષેત્રનાં તીર્થપતિઓને કે અતીત અનાગતના વીતરાગોને સ્તવ્યા તેમાં કાંઇ કેઇને ખોટું થોડું લાગવાનું છે ? એવું તો રાગી અને દ્વેષીને એમ થાય કે મારું નામ કેમ આવ્યું નહીં ? મારા બે વિશેષણ કેમ ઓછા લખ્યા ? મારા કરતાં બીજાની કેમ સ્તુતિ કરી ? કે બીજાની વધારે કેમ સ્તુતિ કરી ? અને મારા કાંઇ ભાવ પણ પૂછ્યા નહીં ! આવા તુચ્છ હૃદયમાના દોષો વીતરાગમાંથી નષ્ટ થએલા હોય છે, એટલે તો આપણે શ્રી શાંતિનાથજી ભગવાનની મૂર્તિની આગળ શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામિનું સ્તવન ગાઈ શકીએ છીએ. નહીં તો શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુજી ૧૬ મા હતા. શરીર પણ મોટું હતું, આયુષ્ય મોટું હતું, ચક્રવર્તિપણાની રિદ્ધિથી યુક્ત થયા હતા. જ્યારે શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામિજીનો દરેકમાં ફેર પડતો હતો તેથી કાંઇ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુ મોટા કહેવાયા નથી ને શ્રી પાર્શ્વપ્રભુ નાની પંક્તિના ગણાયા નથી. કારણ એક જ હતું કે દરિયાની સપાટીSea-level

ની જેમ કેવળજ્ઞાનની સમાનતાથી બેઉમાં વીતરાગત્વ સમાન હતું. તીર્થસ્થાપનાનું ઉત્તમ કામ બેઉએ કર્યું હતું. આટલું સમજ્યા પછી હવે સમજાશે, કે શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની સવા ફૂટ ઊંચા પ્રતિમાજી હોય અને શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુજીની સાડા ત્રણ ફૂટ ઉંચાઇની પ્રતિમાજી હોય છતાં કોઇ લડવા આવતા નથી કે મારી પ્રતિમા નાની કેમ ?

પ્રશ્ન ૨૨—શાશ્વત એટલે શું ?

ઉત્તર—આ શબ્દ જગચિંતામણિ સૂત્રની છેવટે જે વપરાયો છે, તેનો અર્થ બહુ દીર્ઘ વિચારણા માટે મુકાએલો છે. ભગવાન શ્રી ગૌતમ ગણધર દેવે અષ્ટાપદ ઉપર સૂર્યના કિરણોનું આલંબન લઇને જ્યારે શ્રી અષ્ટાપદ મહાપર્વતની પોતાની લબ્ધિથી યાત્રા કરી, ત્યારે ત્યાં તો ભરત મહારાજાએ બિરાજમાન કરેલી આ ચોવીશીની જીનપ્રતિમાજીઓ હતી તેને વંદન કરતે તો ચાલી શકતે, પરંતુ ત્યાં રહ્યા રહ્યા આ ભગવાનોને જોયા કે તુરત તેમના સમાન ઐશ્વર્યવાળા બધા એકદમ યાદ આવી ગયા. જેમ ઘણાં વર્ષે કોઇ દૂરના કે નજીકના સગાનો કોઇક વાર મેળાપ થઇ જાય ને વાતો નીકળે, ત્યારે તેના સગાં, ને તેનાં આખા ય કુટુંબ પરિવારના સગા કુટુંબીઓને નામપૂર્વક યાદ કરાઇ જાય, ને લાંબી વંશાવલી ને લાંબા લાંબા ઇતિહાસના પાનાનો ઉકેલ ત્યાં થોડી મિનિટમાં થઇ જાય તેવી જ રીતે આ સૂત્રકાર મહર્ષિ ભગવંતને, પંડિત જેમ પંડિતોને જ યાદ કરે, તેમ કેવળજ્ઞાની-ઓની શ્રેણિ અનંતકાળની જે ભૂતકાળની થયેલી તે તથા અનંત-કાળની જે ભવિષ્યની શ્રેણિઓ થશે, ધરતીને પાવન કરી પોતાના વચનામૃતથી ઉપકાર કરી તેનો ઉદ્ધાર કરશે, તે બધાની તરફ નજર ગઇ. તેથી અહીં તે બધાઓને પણ તે ગણધર દેવ ભૂલ્યા લાગતા નથી આજે પણ એવું બને છે કે કોઇ પ્રખ્યાત એક્ટ્રેસે સિને-મામાં ગાએલું એક ગાયન ઘણા વખત પહેલાં સાંભળ્યું હોય

ને તે ગાયન ગાતો ગાતો કોઈ માણસ રસ્તામાં ચાલ્યો જતો હોય, તે થોડા શબ્દો કાને પડતાં તે આખું જ ચલચિત્ર નજર સામે તરી આવે છે. બીજો દાખલો કે, અત્યારે પંડિત જવાહરલાલ નહેરુએ અમેરિકાની ઉડતી મુસાફરી કરી, તેના આવ્યા પછી પણ અમેરિકાનું નામ કોઈ બોલે, કે ત્યાંથી કોઈનો પત્ર આવે, તો આપણી પોતાની વીઝીટનાં દેખેલાં સંસ્મરણો તેને તાજાં થઈ જાય છે. કેમકે ત્યાંની તેને ઓળખ થઈ છે. આપણા જેવાએ અમેરિકા જોયું નથી, તેને તેવાં સ્મરણો થતાં નથી. તે જ પદ્ધતિ અનુસાર આ કૃપાકુંડ ભગવાનને કેવળીઓની ઓળખ થઈ હતી. કેવળજ્ઞાનીઓ સાથે રોજનો વસવાટ અને રહેવાનું થયું હતું, એટલે અને પોતે જ્ઞાનથી તીર્થંકર દેવાધિદેવોના અનંત ગુણો તથા ઉપકારોને વીણી વીણીને પોતાની પાસે તેનો સંચય કર્યો હતો, એટલે તેઓથી જેવા તેવા દેવ, દાનવ, હવાલદાર જમાદાર કે અજ્ઞાન છદ્મસ્થ વેપારીની ઓળખ ત્યાં કાઢે જ નહીં, એ તો તીર્થંપતિઓને જ યાદ કરે. જેમ ઘી, ગોળનો મોટો વેપાર કરનાર કોઈ ગામમાં ધંધાર્થે જાય, તો ગોળના, ઘીના ભાવ પૂછે, કે જેવા વેપારીની સાથે કામ હોય તેવા વેપારીઓની જ મુલાકાત લે, ને પોતાનું કામ પૂરું થએ પાછા ફરે, તેમ આ પ્રભુજીને તો તીર્થંકર ભગવાનોનો જ ખપ હતો; એટલે થએલા, થવાના ને થતા તીર્થંપતિઓને યાદ કર્યા.

પ્રશ્ન ૨૩—ગૌતમસ્વામીજી ભગવાન અષ્ટાપદની જાત્રાએ કેમ ગયા હશે?

ઉત્તર—કયા હેતુથી ગયા હોય, તે તો કેવળીઓ જાણે, પણ પ્રગટ હેતુ એક તો સ્પષ્ટ છે, કે તેઓ કેવળજ્ઞાનીઓ સાથે ગાઢ સંપર્ક સાધી રાખવા માંગતા હતા. તેઓ વિનયી હતા, તે તો દુનિયામાં જાહેર છે. એટલે ઉપકારી તીર્થંકર ભગવંતોના પવિત્ર તીર્થધામોની સ્પર્શના કરવાનું મન કેમ ન થાય? આજે પણ તેઓશ્રીની પ્રણાલિકા અનુસાર વર્તનારા સાધુ મુનિરાજો કે સાધ્વીજી મહા-

રાજ્ને તે કારણથી જ યાત્રાઓ કરવા નિયગતા દેખાય છે રસ્તા-મા ઉપકાર થતો જાય તો કરે, ને પોતાના સમ્યમતે ઉજ્જવળ બનાવતા જાય સ્વપરનુ સધાય હવે બીજા ભગવાનોને વાદવા જતા ભગવાન મહાવીર દેવે પોતાના શિષ્યને મનાઇ કરી નથી, કે " અષ્ટાપદ પર જેમ તીર્થંકરો છે, તેમ હુ કયા તીર્થંકર નથી ? મારા કરતા કોઇ અધિક થોડો છે ? હુ તો સાક્ષાત છુ અને આ તો માત્ર બિબો જ છે આવુ ગાઢુ કામ ન કર, " એવુ કદી કહ્યુ નથી કારણ કે તે ભગવાન જ્ઞાની હતા તે પ્રભુમા અનત ગાભીર્ય હતુ એ આજ્ઞા કરનારા તુચ્છ હૃદયના નહોતા. ત્રણેય કાળના **અનતા ભાવોને દર્પણની જેમ કે કેમેરાની જેમ પોતાના પેટમાં સમાવી શકે** તેવા શક્તિસપન્ન હતા અનતા આત્માઓના અનતા કાળા પાપોને જાણવા છતા તે બધાને પ્રગટ ઉઘાડા પાડવાની ધૈનછા તેઓમા ન હતી છદ્મસ્થોને કેવળી મનાવીને કેવળી પ્રભુના જેવા ગુણ ગવડાવતા નહોતા, છતા એટલુ જરૂર હતુ, કે અનતકાળ પછી થવાના તીર્થંપતિની સ્તુતિ કરતા અટકાવતા તો નહોતા જ આ શાસન કોઇ અપૂર્વ ઉદારતા-વાળા પાઠોને શિખવાડનાર છે કારણ કે અત્યારે કોઇ ભક્ત શ્રી વિમળનાથ પ્રભુની પાચ ફુટની પ્રતિમાજી ભરાવે અને શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની સવા ફુટની ભરાવે, તો તેથી કાઇ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન-નો આત્મા અહી લડવા આવતો નથી કે હુ મોટો હતો ને આ નાના હતા એને કેમ ઉચે બેસાડ્યા, ને મને કેમ નીચે બેસાડ્યો ? તેઓને ઓછુ પણ આવતુ નથી તેમને ખોટુ પણ લાગતુ નથી

એટલુ જરૂર છે કે પાચ પરમેષ્ટિઓમા પાછળના ત્રણે ય છદ્મસ્થોને ઉપાસ્ય કોટિમા જે ગણાવ્યા છે, તે ગુણોની ઉપાસના માટે છે અને આ પૃથ્વી પર સિદ્ધો આવવાના નથી, અરિહતો હમેશાં હોતાં નથી એટલે રાજા મહારાજાઓ ટેકસો ઉઘરા-વવા કે મહેસુલની આકારણી કરના રોજ કાંઇ જાહેર રસ્તાઓ

ઉપર જાતે ફરતા હોતા નથી, પણ નિયુક્ત કરેલાં કાર્યકરો જ તેનું કે રાજ્યપરક્ષણનું બીજું કામ કરતાં હોય છે. તેવી જ રીતે તીર્થંકર ભગવંતોના મોક્ષે ગયા બાદ ત્રણ પરમેષ્ઠીઓ જ શાસન-નાવને ચાલતી રાખે છે. તે તે કાળના તે તે આચાર્ય મહારાજો વિગેરે સમકાલીન ભવ્ય સમાજને માર્ગદર્શન આપી, પ્રભુ આજ્ઞાઓને પળાવવાનું કામ કરાવે જ જાય છે. પણ એટલું અહીં યાદ રાખવાનું એ છે, કે જે આ ત્રણ છદ્મસ્થોની પુંઠે પુંઠે ચાલવાનું ને તે ત્રણ છદ્મસ્થોની ઉપાસનાનું જે ફરમાન કર્યું છે, **તેમાં વ્યક્તિ પૂજાને સ્થાન જ નથી,** તે કયાં છાનું છે! પોતાનું જ અરિહંતો જ્યાં નામ નથી આપતા તો છદ્મસ્થોના નામની કયાં વાત જ રહી ? એટલે **વ્યક્તિને છોડી કેવળ ગુણને તથા ગુણીને જ ઉપાસવાનું શુદ્ધ ધ્યેય આ શાસનના પાયામાં હોવાથી આ શાસન આજકાલનું નથી.** એનું જ નામ શાશ્વતું છે.

આવતી કાલે છાપામાં શું પ્રગટ થશે, તે આપણે જાણતા નથી, એટલે અધુરાઓને કલાકો સુધી જૂના જૂના સામયિકો વાંચવા પાછળ સમય ગાળવો પડે છે. કેવળજ્ઞાનીઓને આ પેપરોની જરૂર જ રહેતી નથી. સો વર્ષની અંદરની જિંદગીમાં આત્મા જે નાટક ભજવીને ચાલતો થાય છે તે અનિત્ય કે અશાશ્વતું કહેવાય છે. સામે જે જે પદાર્થો દેખાય છે, તે બધા નાશવંત છે. તેના ઇતિહાસો લખાય ને તેનો નાશ પણ થાય, દેખાય કે અસ્તિત્વમાં આવે અને ક્ષણમાં અદૃશ્ય પણ થઈ જાય. સવારે સુગંધી આપનારું ચંપાનું ફૂલ કરમાય ત્યારે નકામું બને, નવો રેલ્વેનો ડબ્બો કે નવું વિમાન એક દિવસ જરૂર જૂનું થવાનું છે. વસ્તુઓ જૂની ન થવાની હોય તો વેપારીઓના વેપારો ન ચાલત. નવાં કારખાનાંઓ ને મીલો રોજ નવો માલ ખપાવત જ કયાં ? ફોર્ડ કંપની રોજની સંખ્યાબંધ મોટરો હંમેશ

તૈયાર કરે છે, તે બધી કયાં જતી હશે? આવી અશાશ્વતી અને નહીં તારનારી ચીજોને ઉપાસવાની હોય? માટે શાશ્વતી પ્રતિમાજીઓને ગણાવી ગણાવીને ઉપાસના કરવા માટે વદના ગણધર ભગવતે આ સૂત્રમા કરી છે. જિનશાસન શાશ્વતુ એટલા માટે છે કે ઓછામા ઓછા ૨૦ તીર્થંપતિઓ હાલ વિચરે છે, ત્યાં હમેશ અવિરત નિશ્ચે શાસન ચાલુ છે. શાસનનો ત્યા વિચ્છેદ નથી અહીં નહીં તો વિદેહમા પેઢી ચાલતી હોય તેમ આ શાસન ત્યાની રીતિથી અહીં પણ જયવતું મનાય છે

પ્રશ્ન ૨૪—શાશ્વતા પ્રતિમાજીઓ કેટલા છે?

ઉત્તર—કેવળી તીર્થંકર ભગવતોએ શાશ્વતા જિનમદિરોની પણ સંખ્યા ગણીને આપણી સમક્ષ જણાવી છે આપણે માટે તે ગણવા જવાની મહેનત કરવા જેવુ રાખ્યુ નથી આજે કલકત્તા જેવા કે વોશિંગ્ટન જેવા મોટા શહેરમા વસનારો શહેરી જાણતો નહીં હોય, કે આ કલકત્તા કે વોશિંગ્ટનમા આટલા મકાનો છે જો કે સુધરેલી સત્તાઓ તેની ગણત્રી રાખે છે, તથા સો માણસના બહોળા કુટુબમા કેટલા છોકરા છે, ને કેટલા મહેમાન છે તેની ઘરમા બહુ ખબર હોતી નથી, પણ રેશનીંગના કાર્ડ કઢાવવા પડે ત્યારે નિશ્ચિત સખ્યાની ખબર પડે છે. તેવી રીતે આ ગણધર ભગવાન સામાન્ય ચૈત્યોનો કે પ્રતિમાજીઓનો નિર્દેશ જતો કરીને Fix–ચોક્કસ શાશ્વત બિબોની સખ્યા જણાવે છે આમા પણ દેવલોકનાં, મનુષ્યલોકના ને પાતાલ લોકનાં ચૈત્યો તથા બિબોને યાદ કરી નમન કર્યું છે એ પણ વિશાળતા સૂચક છે ત્રણ લોકનાં ચૈત્યોની સખ્યા ૮,૫૭,૦૦,૨૮૨ ની કહી છે, તથા શાશ્વત બિબો જે ત્રણે ય લોકમા છે, તેની સખ્યા ૧૫,૪૨,૫૮,૩૬,૦૮૦ ની વર્ણવી છે. આ શાશ્વતાં ચૈત્યો તથા બિંબોના પુદ્ગલો ભલે ફેરફાર પામે, પરતુ તે સ્થાન, આકાર વિગેરે અનતો કાળ એક જ સરખા રહે છે,

માટે તે શાશ્વત કહેવાય છે આ સ્થળે ચૈત્ય એટલે દેરાસરનુ સમર્થન, જિન મૂર્તિની ઉપાસના ને મદિરની પુષ્ટિ સર્વાગે થાય છે તેથી થોડા સેકા પહેલા શરૂ થયેલો સ્થાનક મત નિરસ બને છે, અને તેમા રહેના શાશ્વત બિબોથી પ્રતિમા પ્રતિમાપૂજન અને પ્રતિમાનુ સમર્થન સપૂર્ણપણે નિર્વિવાદ રીતિએ શાસ્ત્રીય સિદ્ધાન્તની દૃષ્ટિએ સિદ્ધ થાય છ મદિરને અને મૂર્તિને નહીં માનનાર વર્ગ જિનપૂજક કે માર્ગસ્થ કહી શકાતો નથી એ બધુ જ આ મહાન પ્રભાવિક પ્રાચીન ચૈત્યવદનાથી સિદ્ધ થઇ શકે છે

પ્રશ્ન ૨૫—જ કિચિ સૂત્રમા શુ આવે છે ?

ઉત્તર—શાશ્વત તીર્થોની વદના ભાવથી કરીને અમોઘ નિર્જરા કર્યા બાદ હવે આ સૂત્રમા બાકી બીજા જે બધા ય નામ માત્રથી પણ તીર્થ છે ય, તેના અશાશ્વતા વિગેરે તીર્થોમા રહેલા જિન મદિરો અને જિનબિબો જે જે હોય તે સવેને વદના કરેલી જણાય છે તે તીર્થો પણ ઉપેક્ષા કરવા લાયક નથી, ને ઉપાસ્ય જ છે, તેમ અહીં સિદ્ધ થાય છે

પ્રશ્ન ૨૬—આ સૂત્રો પર શ્રદ્ધા જ રાખવાની હશે ને ?

ઉત્તર—આપણે ગુણાનુરાગી હોવાથી ગુણની જ પૂજામા માનીએ છીએ એક વાર તો ઉત્કૃષ્ટા ગુણ ક્યા હોય તેની શોધ કરાય છે બીજા કોઇમા નથી અને કેવળજ્ઞાની સર્વજ્ઞ વીતરાગી તીર્થંકર જિનેશ્વરોમા જ તે હોય છે એટલે તેમનામા રહેના અનતા ગુણો દેખીને તેમને આપણા નેતા તરીકે સ્થાપવાનો નિશ્ચય કરેલો હોવાથી તેમનુ વચન જે નીકળે ને તેઓએ જે માર્ગ બતાવ્યો છે, તેમા શકા જેવુ રહેતુ જ નથી એટલે આપણને ખાડામા નાખે કે આપણને ઉન્માર્ગે તેઓ લઇ જશે કે તે માર્ગે જવાથી આપણુ અહિત થશે તેવુ તો કદી પણ બને જ નહીં એ હેતુથી એ કહી શકીએ, કે આપણી બુદ્ધિ કેવળી ભગવતો

જેટલી દોડી શકતી નથી, તેથી વીતરાગો કહે તે માની લેવું જ જોઇએ. 'પુરુષ વિશ્વાસે વચન વિશ્વાસ ' એ કહેતીને પહેલા જ અનુસરવુ જોઇએ. કહેનાર પુરુષ યોગ્ય છે કે લબાડ છે તેના માટે પહેલા ઘણો ઘણો વિચાર જરૂર કરવો, પણ તેની સજ્જનતાનો નિર્ણય થયા બાદ તે કહે તેમ કરવામાં કે વર્તવામાં પછી કાંઈ વિચારવા જેવું પણ રહેતું જ નથી અત્યારે પણ સેનાધિપતિનો હુકમ દરેક સૈનિકને માનવાનો હોય છે જ. તથા સરકારના રાજપુરુષો જે સ્વદેશ નીતિ ને પરદેશ નીતિને ધ્યાનમા લઇને જે પગલા લે તેનો પ્રજાને સ્વીકાર કરવો જ પડે છે. એટલે આજનુ કહેલું મહિનામાં ભૂલી જાય કે ભીંત પછળ શુ થાય છે તેનુ પણ જેને જ્ઞાન ન હોય, કે સારાસાર, હિતાહિત કે પુણ્યપાપનો વિવેક કરવાની જેની મતિમા અક્કલ કે બુદ્ધિ હોતી નથી, તેને નાયક કે નેતા તરીકે સ્વીકારી શકાય જ નહીં અરિહંત તે જ સાચો નેતા છે.

પ્રશ્ન ૨૭—શુ સામાયિક કે પૂજા નિવૃત્તિ માટે છે ?

ઉત્તર:—આ ક્રિયાઓનુ ફળ નિવૃત્તિ તો છે જ, એટલુ જ નહીં પણ જેમ થાકેલો માણસ જેમ શાંતિ માગે કે માંદા માણસને જેમ ડૉકટર હવાફેર જવાની સલાહ આપે તેમ આ ક્રિયા કોના માટે છે તે સમજવાની જરૂર છે ચાર ગતિમા પ્રાણી માત્ર જે ઘોર દુ:ખ દાવાનળમા દુ:ખી થઈ રહ્યા છે, તે આત્માઓને શાંતિ મેળવવા માટે આ ક્રિયાઓ છે માથાનો ભાર જેમ મજુર ઉતારે અને આરામ લેતાં જેમ તેને આરામ મળે તેમ આ સ્થાનોમાં એટલે દેરાસર કે ઉપાશ્રયમા બને છે, ને બનવુ જોઇએ જેમ અતિસાર કે પાડુ રોગવાળાને કે તેવા લબકર રોગીને ખાધાનું પરિણમન લોહી વિગેરે બનવામા થતુ નથી માટે તેને રોગ કહેવામા આવે છે ને તે માટે ઔષધપાન લાંબો સમય લેવું પડે છે. તેમ સસારભ્રમણથી કંટાળો જેણે વીતરાગ વચન

सांभळीने ભાસે, તેને નિવૃત્તિ કે આરામ લેવાનું મન થાય છે. ખાધા પછી જઠરાગ્નિ સારી હોય તેને લોહી પરિણમતું કહેવાય. એનો અર્થ એ કે ખાધેલી ચીજો સફળ થાય છે. તેનું લોહી થય છે, એટલે તેનું સ્વાસ્થ્ય સારું કહેવાય છે, પણ જેને તેમ થવાને બદલે લોહી ન બનતાં પાણી બને ત્યારે વૈદ ડૉક્ટરને શોધવા પડે છે. " તેમ મળેલી લક્ષ્મી કે શરીરની શક્તિઓનો સદ્વ્યય કરીને પરોપકાર દ્વારા લાભ ઉઠાવાતો હોય તો લોહી બને છે એમ મનાય અને બધું જ શાસનની સેવા કે સાત ક્ષેત્રની બહાર વેડફાતું હોય તો તે લોહીનું તેને બદલે પાણી થવા બરાબર છે. " એમ માને ત્યારે સંસારથી દુઃખ કે કંટાળો પેદા થાય. અને પ્રભુ પાસે સાચી હૃદયની ભાવનાથી કહે કે "મે દાન તો દીધું નહીં..." એટલે ચાર ગતિનો થાક જે જાણી શકે તેને નિવૃત્તિ લેવાનું મન થાય. તે થાય એટલે ક્રિયામા જોડાય અને મુક્તિના શાશ્વત માર્ગે પ્રયાણ આદરે તેમા વળી જો અપ્રમત્ત બને તો ક્રિયા બધી જ ઉભા ઉભા અને સચેત ને સમજુ તરીકે અને જાગ્રત અવસ્થામાં કરે.

પ્રશ્ન ૨૮—આ ક્રિયાઓમાં નિવૃત્તિ કેવી રીતે સધાય છે ?

ઉત્તર—આ ક્રિયાઓ ચચળ મનને ને કાયાને કાબુમા રાખવા માટે છે. જેમકે સામાયિકમાં ઉલ્લેખો આદેશ સજ્ઝાય કરવાનો ગગાય છે. જેમ ઘરમા રાખેલું પાણી ખાવા પીવામા વપરાય તે સદુપયોગ થયો મનાય અને ગટરમાં જાય અથવા નળ ઉઘાડો રાખીએ તો દુરુપયોગ થયો મનાય. તેમ આ કાયા કે મન કાંઈ ને કાંઈ પ્રવૃત્તિ તો કરવાના જ છે, તેને સન્માર્ગે જોડીએ કે રોકીએ તો ઠીક; નહીં તો ઉન્માર્ગે તો જવાના જ છે. એટલે ૩૨ દોષોથી જે પાપવ્યાપારો થાય છે, તેનાથી ભરેલી સમગ્ર સાવદ્ય પ્રવૃત્તિઓમાંથી તદ્દન મન, વચન ને કાયાને ખેંચી કે ખસેડી લેવા અને સત્પ્રવૃત્તિઓવાળા સ્વાધ્યાયમાં રોકી દેવાનું કામ આ સામાયિક,

પ્રતિક્રમણ, પૂજા વિગેરે ક્રિયાઓ કરાવે છે. પાપને પાપ તરીકે માને ત્યારે પોતાનો પાપોનો તથા અપરાધોનો પશ્ચાતાપ થાય છે પશ્ચાતાપથી ઘણા ઘણા કર્મો બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે. એટલે કહ્યુ છે કે " છિન્નઈ અસુહ કમ્મ " અપરાધોને વીણવા માટે તે આત્માને પોતાનો જૂનો ઇતિહાસ ખોળવો પડે. પોતાના અતીતમાં ડોકિયું કરે તો જ આત્માને અત્યાર સુધીમાં જે પાપ-દોષ લાગ્યા હોય, તે યાદ આવે. ચૈત્યવંદન કરતાં ભક્તિ પણ જોઇએ, તેમ સામાયિકમાં પણ સ્વાધ્યાયાદિનો અભ્યાસ કરતો હોવાથી ગેરલાભમાંથી બચીને લાભ લેનાર બને છે, દુનિયામાં શત્રુનું પણ બુરૂ નહીં ઇચ્છનારો આત્મા અનંત દુર્લભ આ ભાવ ચારિત્રનો કે સામાયિકનો લાભ લઈ શકે છે ક્ષણે ક્ષણે આત્માના નિરીક્ષણ-દ્વારા શુદ્ધ અધ્યવસાયમા રહેવાનો લાભ મળે છે કાઉસ્સગ્ગ વિગેરે ન ફાવે તો ૬૩ શલાકા પુરૂષો જેવાનાં ચરિત્રો વાંચે તેમ ન બને તો બીજું ધાર્મિક વાચન રાખે ભણેલાનુ પુનરાવર્તન થાય, નવું ગોખાય, નવકારવાળી ગણાય, આનુપૂર્વી ગણાય, ગુરુમહારાજ સાથે ધર્મચર્ચા થાય બીજાઓને પણ ભણાવી શકાય છે આ નિરીક્ષણના સમયમા કે પ્રભુ પાસેની એકધારી ભાવનામા કર દોષને પ્રવેશ કરવા દેવામા આવતા નથી. તે જાગૃતિ બતાવે છે. પુણિયા શ્રાવકની આવી ચિત્ત સ્થિરતાના તેથી જ ઘણા વખાણ થાય છે.

પ્રશ્ન ૨૯—નમુત્થુણં સૂત્રને શક્રસ્તવ કેમ કહે છે ?

ઉત્તર—આ સૂત્ર કહેનાર સામાન્ય વ્યક્તિ નથી. પ્રથમ દેવલોકના સ્વામિ સૌધર્મેન્દ્ર છે તીર્થંકર પ્રભુમા આટલા બધા ગુણો જોતા જોયા તે મુજબ અહીં ગાવામા આવ્યા છે. મેરૂ પર્વત ઉપર પણ પ્રભુને ખોળામા બેસાડ્યા તે વખતે આમ સ્તવવાનો રિવાજ છે, સેવકને સ્વામિ પ્રત્યે કેટલો રાગ છે, ને કેટલી ભક્તિ છે, તેની ખબર ત્યારે જ પડે છે, કે જ્યારે તેમનુ ગુણ વર્ણન તે વાર વાર કર્યા કરે, અથાગ રાગથી અનન્ય સેવકપણુ પ્રગટ થાય

છે. સામાના ગુણોની આંકણી કરવા જે તલસતો નથી તે મોટી ભૂલ કરે છે, એમ આ સૂત્રમાંથી ઊંડે ઊંડે ધ્વનિ નિકળે છે. ભર સભામાં પણ પરના ગુણોનું વર્ણન કરતાં ઇંદ્ર જેવાને પણ સંકોચ થતો નથી તે પણ આમાંથી જાણવાનું મળે છે હવે પરગુણની કદર કરવાનું કામ વ્યક્તિ પર આધાર રાખે છે. દુર્બુદ્ધિવાળો મિથ્યાત્વી આત્મા ગુણોની આટલી હદે પ્રશંસા ન જ કરે એ દેખીતી વાત છે. મિથ્યાત્વી સહેજે અભિમાની, ઘમંડી અને દુરાગ્રહી હોય છે તે કારણથી તેવાઓ ગુણોની કદર કરી શકતા નથી. એટલે તો આ ઇંદ્રના સ્થાનપર સમકિતી આત્મા જ આવી શકે. એ કારણથી તે આત્મા પછીથી અછતા ગુણોનું આરોપણ નહીં કરે, અને છતા ગુણોને પોતે છુપાવે પણ નહીં. આજે પણ એવો રિવાજ છે કે અમુક ઓહ્દા પર કે અધિકાર પર આઈ સી. એસ જ જોઇએ અમુક ડીગ્રી સુધીની કેળવણી પામેલા માટેજ આ સ્થાન છે તે એમ બતાવે છે કે અમુક સ્થાન પર આવેલો આત્મા પોતાની અમુક ફરજ ત્યારે જ અદા કરી શકશે, કે જ્યારે તે અમુક હદનો કેળવાએલ કે અંકિત હોય ગુણીની પ્રશસા કરવામા પણ મોટા ઓહ્દા પર આવ્યા પછી ઘણી હિંમતની જરૂર રહે છે. કારણ કે તેમ કરવાથી પોતે હલકો પડે છે નમ્રતા, વિનય સત્યની ખોજવૃત્તિ આવા અનેક કારણો તેમાં હોય છે ચૈત્યમા વદના કરવામા પણ તેવું જ છે. વીતરાગ જીનેશ્વર ભગવતને નમસ્કાર કરવા અગાઉ તેમની સાચી ઓળખ થઇ હોય તોજ તે પ્રભુની આવા આવા અજોડ વિશેષણોથી સ્તુતિ કરી શકાય જેમકે હે પ્રભુ ! તુ ચિંતામણીથી અધિક છે. પૃથ્વીનો સાચો તારનાર નાયક તુ જ છે. તારા વિના આ ધરતીની પ્રજાનું રક્ષણ કોણ કરી શકે તેમ છે? તું નિષ્કલંક અજરામર, નિજસ્વરુપ ભોગી, પ્રાણી માત્રનો સાચો મિત્ર, મુક્તિ સુધી પહોચાડનાર સાચો વળાવો, હિતકારી માર્ગનો જ

પ્રરૂપક, ઉત્તમ આત્માઓના હૃદયમાં હંમેશને માટે જેનો વાસ થયો છે તેવા હે પ્રભુ! તારા જેવો બીજો ઉપકારી કોણ છે? દુનિયાભરમાં જડે તેમ નથી જ. આ વસ્તુ બોલતી વખતે બે વસ્તુ પ્રગટ થાય છે. એક તો **સાચા નેતાની પસંદગી,** અને બીજો પોતાની નબળી કોટિનો એકરાર. પોતાનું માન ઉતારીને ઝૂકે, તો આવા નમસ્કારથી વાસ્તવિક લાભ થાય છે.

બીજું એ કે પરોપકારના સેવા-યજ્ઞમાં જે રીતની આહૂતિ આ તીર્થંકર ભગવંતોએ આપી છે, તે વિચારીએ ત્યારે એમજ થાય કે આપણે સ્વાર્થના કીડા કયા પરમાર્થનાં કામો કરીએ છીએ? એટલે પુરુષ માત્રમાં નજર કરતાં કરતા ઊંચામાં ઊંચી જે જે ઉપમાઓ હાથ લાગી, તે તે ઉપમાઓ આમાં સરખામણી માટે મૂકી છે જેવી કે સિંહની, પુંડરીક કમળની, ગંધહસ્તિની, દીપકની, સૂર્યની, ચંદ્રની અને સારથિ કે ચક્રવર્તિ જેવાના રૂપક અલંકારો તે સૂત્રમાં વર્ણવાએલા છે. હમેશાં એવો એક સાદો નિયમ કાવ્યકારોનો, સાહિત્યકારોનો, કે સાક્ષર પંડિત વિદ્વાનોનો હોય છે કે લોકોની સમક્ષ જે કાંઇ વર્ણન કરતાં સમજાવવું હોય, ત્યારે તે પ્રજાની હંમેશની ઓળખીતી, પરિચિત અને નજરમાં આવતી ચીજની સાથે સરખાવી સરખાવીને કહે ત્યારે સાંભળનારા જનવર્ગને ગળે ઉતરીને રુચે અને જલ્દી શ્રદ્ધા થાય.

પાછલા ભાગમાં મુક્તિનું પણ વર્ણન કરાયું છે. એનો અર્થ એ કે–તે મુક્તિ કાંઇ કોઇ જડ પદાર્થ નથી. જ્ઞાન વિનાની તે દૂર દૂર વસેલી કોઇ એક અનાડી મૂર્ખ દુનિયા નથી, પણ આત્માની સર્વોત્તમ એવી મુક્તસ્થિતિ છે. તે સ્થિતિની આ મુખ્યતાઓ છે, કે પ્રત્યેક જીવ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનવાળા નિયમા હોય છે. જેમ પ્રાચીન નામ સુવર્ણગિરિથી પ્રખ્યાત થએલ જાલોર માટે

ઇતિહાસ એવી સાક્ષી પૂરે છે, કે અગાઉ એક વખત એવા હતા કે સાંની ટેકરી પર તેજ વસી શકે કે જે રાજ્યાધિપતિ હોય. તેટલી રિદ્ધિ વિના ત્યા સ્થાન જ ન મળે. તેમ અહીં સમજવું. અકલ્યાણ, દુઃખ કે પીડાનું મોક્ષમા નામનિશાન નથી, ચચલ ચિત્તતા, અસ્થિર માનસ કે પરિભ્રમણ જેવું દૂષણ જ્યાં નથી, જ્યા રોગ સર્વથા નથી, પરાધીનતા કે પરવશપણું નથી, જ્યાં દુઃખનો અંત છે પણ સુખનો અંત નથી. એટલે કે તે સુખ મળ્યા પછી તેનો કદીય નાશ થવાનો નથી, તેવી તે મુક્તિ છે. તેને મેળવવા માટેનો પ્રયાસ હે પ્રભુ! અમારો ક્યારે ફળશે? આજે સંસારનો સુખી દેખાતા ઘણાં માણસો સર્વાંશે સુખી હોતા નથી પૈસો હોય તો પુત્ર ન હોય, પુત્ર હોય તો એકાદ હોય, તે બધું સારું હોય તો જશ ન હોય, કુટુંબ બહોળું હોય, તો શરીર સારુ ન હોય, કે પત્ની સારી ન મળે. આવી અનેક અસમાનતાઓ અને પીડાઓના કારણથી સંસાર મીઠાને બદલે ખારો ને ઝેર જેવો લાગે છે. જેના ભોગમાં સુખની આશા રાખી હતી, તેમાં મુઝવણો આવી જવાથી દુષ્ટ બની જાય છે. તેવા કોઇપણ દૂષણો તે મોક્ષમા નથી. એ ઉપરાંત બધી અજ્ઞાનજનિત અપૂર્ણતાએ જે જે અહીં હતી, એટલે કે—સંસારમા જે દૂષણો સુખને રોકનાર હતા, તેનો મોક્ષમા સર્વથા અભાવ થવાથી બાધા એટલે પીડા વિનાનુ તે સ્થાન છે એમ કહી શકાય.

વળી તે મુક્તિના સકળ બન્યા બાદ ત્યાંથી કદી રાજીનામું આપવાનુ હોતુ નથી, ત્યાંથી કોઈ ડીસ્મીસ કરનાર નથી, કે ત્યાં જઇને અહીં કે ચાર ગતિમાં કોઇ પણ સ્થળે પાછા આવવાનુ નથી એવી મુક્તિ હે પ્રભુ! તમે જે મેળવી તેનો મને પણ ખપ છે, તેવો અંતરના અવાજનો સૂર આમાથી નીકળે છે હવે આ મુક્તિનું વર્ણન આપણને ભૌગોલિક જ્ઞાન પણ કેવું આપે છે, તે જોઇએ. તે સ્થાન આપણાથી સાત રાજ દૂર છે, ઊંચે છે, તેનું

૪૫ લાખ યોજન પ્રમાણ સ્થાન છે, વિગેરે વિગેરે. તેનું લોકાલોકનું જ્ઞાન પણ આ સૂત્રમાંથી નીકળે છે. ત્યાં ગએલા પરમાત્માઓમાં અત્રેના વિશ્વયુદ્ધ જેવા દારુણ ને ભયંકર એટમ બોંબના યુદ્ધો કેમ થતા નથી, એ સમજવા માટે આ સિદ્ધગતિનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તે એ કે–ત્યાં રોગ નથી, ગમનાગમન નથી, પીડા નથી, ચપલતા નથી, એટલે જ પોતપોતાના સંપૂર્ણ જ્ઞાનમાં તે સર્વ આત્માઓ લીન છે. આ સૂત્ર ભણવાથી એમ થાય કે આપણા અત્યારના જાણીતા (જો કે આપણું હિંદુસ્તાન પણ આપણે હજુ પૂર્ણ જોયું નથી)- છએ ખંડોની ભૂગોળ જે આપણે જાણીએ છીએ, તે સિવાયની તો હજી ઘણી મોટી દુનિયાનું જ્ઞાન બાકી છે. તેનું જ્ઞાન પણ મેળવવું જોઇએ. તેની આડકતરી સલાહ આ સૂત્રમા છે. એટલે આપણે એમ કહી શકીએ કે–આવા સૂત્રોના અર્થ, ભાવાર્થ, અને રહસ્ય સહિત મહત્ત્વનો અભ્યાસ અને તેનું મનન કર્યા વિના જે કોઇ આ પ્રમાણિક સૂત્રોનો માત્ર પાઠ કરી જાય, તેઓ આ પ્રભાવિક સૂત્રોનો પૂર્ણ લાભ કેવી રીતે લઇ શકે ?

જં કિંચિ સૂત્રમાં—પણ ભૂગોળ જ્ઞાન જેને સારું હોય તેને જ વધારે રસ આવે સ્વર્ગ, મૃત્યુ, ને પાતાલલોક એમ ત્રણેય લોકની પિછાણ તેમા કરાવેલ છે બીજું એ કે–તેમાં નામતીર્થો જાણતાં અજાણતાં જુદાર્યા ન હોય, તેવા તીર્થોની પણ ભક્તિ, પૂજન, અર્ચન, સેવા વિગેરે તે સૂત્રથી પ્રાપ્ત થાય છે. **તીર્થયાત્રાનું પણ મહત્વ આમાંથી નીકળે છે.** ત્રણ લોકમા રહેલા જિનબિંબોના વંદના પણ આ સૂત્રથી થાય છે. **પ્રતિમા વંદન પણ આ સૂત્રથી સિદ્ધ થાય છે.** વળી વંદન કરવાનું કહેવાથી સાધુ મહારાજને અને શ્રાવક વર્ગને બેઉને આ સૂત્ર અનુકુળ બની શકે છે. જેમકે દ્રવ્યથી પૂજન કરવાનું માત્ર શ્રાવક સમાજનું કર્તવ્ય ગણાય છે, સાધુનું નથી. જ્યારે

આ સૂત્રમાં નામ–તીર્થ કહેવાથી ચાર નિક્ષેપાથી સિદ્ધાંત જાણવાની અને સિદ્ધાંતોના સ્યાદ્વાદ રહસ્યોને પિછાણવાની સાધુ મહારાજને પણ કર્તવ્ય સૂચના છે. સાધુઓને ભાવસ્તુતિનું વિધાન આથી આવી જાય છે.

પ્રશ્ન ૩૦—જાવંતિ ચેઇઆઇં સૂત્રમાં પણ ત્રણે ભુવનના ચૈત્યોને વંદના છે?

ઉત્તર—જં કિંચિ સૂત્રમાં પણ તે જ ત્રણ ભુવનની વાતો છે, એ વાત સાચી; પરંતુ તેમા નામતીર્થોને વંદનાની સ્મૃતિ છે. ત્યારે આ જાવંતિ૦ સૂત્રમાં તે જ ત્રણ ભુવનમાં રહેલા જે જે જિનચૈત્યો હોય, ને તે ચૈત્યોને જુહારીને ત્યાંના અદ્‌ભુત વીતરાગતા પોષનારા જિનબિંબોના દર્શનથી મન જેટલું પ્રફુલ્લિત થાય તે ફળની અહીં આશા છે. **તીર્થરૂપ** બનેલાં ચૈત્યો ઓછા હોય, તેના કરતાં સામાન્ય ચૈત્યો અધિક સંખ્યામાં હોય જ: જેમકે મુંબઇ શહેરમાં મકાનો નાનાં મોટાં ઘણાંએ હોય, છતાં પ્રખ્યાતિ પામેલા અને જોવા લાયક સ્થળમાં ગણાતા જે મુખ્ય હોય તે થોડા ને ગણ્યાગાંઠ્યા જ હોય, તેમ અહીં સમજવું. આથી એક બીજી સ્પષ્ટતા પણ થાય છે કે **તીર્થસ્પર્શના** ઘણી વખત થઇ શકે નહીં, કોઇ કોઇવાર જ થાય. એક સ્થળે હોઇએ ત્યારે બીજું તીર્થ અણુસ્પર્શ્યું જ રહે, ત્યારે શું કરવું? આવા કારણે સર્વ ચૈત્યોને, સર્વ તીર્થોને, અને ત્રણેય ભુવનના અલૌકિક સર્વ બિંબોની **સર્વસામાન્ય અપૂર્વ ધારણા મનમાં ધરીને** અત્રે બેઠા બેઠા તે સર્વ બિંબોને ભાવપૂર્વકની વંદના કરવાથી અપૂર્વ લાભ આ સૂત્રથી થાય છે. પોતાનાં વહાલ દેખાડવા દુનિયામાં પણ એવો લૌકિક વ્યવહાર જોવામાં આવે છે. જેમકે પત્રમા લખાય છે કે "મારીવતી બેબીને રમાડજો, તમને અહીં બેઠેબેઠે શેકહેન્ડ કર્યા બરાબર મારા નૂતન વર્ષાભિનંદન પાઠવું છું, કે આ તારથી કે પત્રથી હું અહીં ને તમે ત્યાં, છતાં મળ્યા બરાબર માનજો" વિગેરે. તેવી બધી પ્રથા પણ આવા મહાન્ ગંભીર સૂત્રોના અનુકરણરૂપ

ગણાય. જેમ ભારતવર્ષની ૪૦ કોડની પ્રજાની વતી ભારતના પ્રધાન સાથે અમેરિકા એલચી સાંધકરારમાં સહી કરે, તેમાં અહીંના પ્રજાજનોનો ઉરો વિશ્વાસ તરી આવે છે, તેમ અહિંથી કરેલી તે તે બિંબોની વંદના પણ સ્વીકાર્ય બને છે. રોજ આમ જ કર્યા કરવું, અને તીર્થ પર્યટને જવું જ નહીં, એવું પણ કાંઈ નથી. જ્યાં ન જઈ શકાતુ હોય તેવાં સ્થાનોને છોડીને, જ્યાં જવું શક્ય હોય ત્યાં તો અવસર પામીને ગયા વિના ચાલે જ કેમ ? વર્તમાનનું આધુનિક એક જ દૃષ્ટાંત બસ છે, કે રોજના તાર, ટેલિફોન, પત્ર, વિમાનીસર્વિસ, રેડીઓ, ટેલિવિઝન વિગેરે ચોવીશ કલાકના ચાલુ હતા, છતાં પંડિત જવાહરલાલ નહેરૂના અમેરિકાના પ્રવાસથી અસર ઓર વધારે થઈ. તેમ હમેશ ઘેર બેઠાં સ્મરણ કરનારને તીર્થસ્પર્શના કરવાનું મન અવશ્ય થાય તે યાત્રા કરીને અપૂર્વ લાભ ઉઠાવે તેમાં વિશેષ લાભ હોવામાં શંકા હોય જ નહીં. આજ પ્રમાણે દર પળે પળે ભાવના ભાવનારને પણ રોજ જિનમંદિરે જવાની આવશ્યકતા તો છે જ.

પ્રશ્ન ૩૧—"જાવંત કેવિ સાહૂ"નું સૂત્ર જિનબિંબ સામે કેમ કહેવાય છે ?

ઉત્તર—ભગવાન પાસે ભગવાનની સ્તુતિ હોય એ સાદી વાત છે, પરંતુ સાધુપદમાં સામાન્ય કેવળી ભગવંતો પણ આવી જતા હોવાથી તે સૂત્ર પ્રભુ સામે કહેવાય છે. મૂળમાંથી જ જો આપણે જોઈશું, તો જણાશે કે જેમ દેવતત્ત્વની આવશ્યકતા માની છે, તેમ ગુરુતત્ત્વની પણ જરૂરીઆત માનવામાં આવી છે. જેમ શેઠ એક મહત્વની વ્યક્તિ તો છે, તેમ મુનિમ કે મેનેજર પણ વજનદાર વ્યક્તિ ગણાય છે. તે પણ હજારો ને લાખોના સોદા માલિકના નામથી કરે છે, તેમ દેવની વતી કેટલાક કાર્યો ગુરુઓને કરવાં પડે છે. દેવનું કહેવું સંભળાવવાનું કામ ગુરુઓને સોંપેલું હોય છે. સેવકને સ્વામી કામ સોંપે તેમાં નવાઈ જેવું પણ નથી. શ્રી વીર ભગવાન પછી ૨૧ હજાર વર્ષો સુધી ગુરુઓથી જ શાસન નભવાનું છે. એટલે

ગુરુ પણ પોતપોતાના સમકાલમાં ને ભવિષ્યમાં ઉપકારક છે, એટલે અહીં આ વંદના હોઇ શકે છે. નવપદજીમાં, પંચ પરમેષ્ઠીમાં, કે નવકારમાં પણ વીતરાગ દેવની સાથે જ તુરત છદ્મસ્થ ગુરુઓને પણ તેથી જ ગણાવ્યા છે. દેવ કેવળજ્ઞાની છે, પણ ગુરુ તો મોટે ભાગે છદ્મસ્થ જ મળવાનો સંભવ છે. એટલે તે ભવિષ્યમાંથી પણ સિદ્ધ સ્વરૂપ દેવની કોટિમાં એક દિવસ તો આવવાના જ છે, તે હિસાબે અહીં ગુરૂને વંદના કરાય છે. જો કે આ છદ્મસ્થ ગુરૂઓ સામાન્ય લેવાના નથી. મનદંડ, વચનદંડ, અને દેહદંડથી રહિત એવા વિરક્ત ભાવવાળા નિર્મળહૃદયી પવિત્રાચરણવાળા સ્વચ્છ પુનિતાત્માઓ લેવાના છે. તીર્થંકર દેવોની જેમ અહીં પણ વંદને વાંદવાનું છે. પાંચ ભરતક્ષેત્રના, પાંચ ઐરવતક્ષેત્રના તથા પાંચ મહાવિદેહક્ષેત્રના એમ પંદર કર્મભૂમિઓમાં વિચરતા પવિત્ર મુનિવરોને વાંદવાંનું આ સૂત્રમાં જણાવ્યુ છે. તેમ કરવાથી ભૂગોળ પણ શિખવાની જણાવી ! સંયમ અને સંયમીની મહત્તા પણ જણાવી. તિર્ચ્છાલોકમાં પણ કર્મભૂમિના મનુષ્યો અને અકર્મભૂમિના મનુષ્યોનું વર્ગીકરણ કરવા જણાવ્યું છે. તેનાથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે દેવગતિમાં કોઇ દિવસ પણ સાધુ સાધ્વી હોતા નથી. તેમ ભરત, ઐરવત અને મહાવિદેહના ક્ષેત્રો સિવાયના જુગલીઆઓના ક્ષેત્રોમાં પણ સાધુ હોઇ શકતા નથી. તેથી આ સમજવા તિર્ચ્છાલોકનું શિક્ષણ હોવું જરૂરી છે. તે હેતુથી તેનો અભ્યાસ ભૌગોલિક દૃષ્ટિથી પણ કરવાનો રહે છે. નારક ગતિમાં પણ સાધુ હોતા નથી કેવળ મનુષ્ય ભવ જ એવો છે કે જ્યાં સાધુ બની મુક્તિ મેળવી શકાય છે. મનુષ્યોમાં જ, તે પણ અકર્મભૂમિના નહીં, અને અનાર્ય દેશના મનદંડથી, વચન દંડથી ને કામદંડથી નિરંતર દંડાતા મનુષ્યો પણ નહીં, તેવું અહીં સ્પષ્ટ થાય છે.

આ શાસન મૂળથી જ એવું નિર્મળ છે, કે તેમાં ગુણ દોષ

સૂત્ર જેવું છે. ઇંદ્ર મહારાજે એક તીર્થંકર ભગવાનનો જન્મ થતાં જેમ કહ્યું, તેમ અનંતા તીર્થપતિઓના જન્મસમયે તે તે વખતે દેવેંદ્ર એ સ્તવના કરે. તે ઇન્દ્રના મહત્ત્વભર્યા સ્થાન પર સમકિતધારી પુણ્યવાન જીવ આવે, ને ત્યાં તેના અવસરે ભાવભીની આ સ્તવના જ તે કરે, એટલે તે સૂત્ર આજનું છે એમ કહેવાય નહીં; તેવી જ રીતે આ નવકાર મંત્ર માટે પણ સમજવું. નમસ્કાર મહામંત્ર શાશ્વત હોવાથી જ પ્રભાવિક છે.

પ્રશ્ન ૩૩—પાંચ પરમેષ્ઠીઓને શ્રી સિદ્ધચક્ર સાથે, અને નવપદ સાથે શો સંબંધ છે?

ઉત્તર—જેટલો સંબંધ ગોળને અને સાકરને છે, જેટલો મહત્ત્વભર્યો સંબંધ ન્યાયાસન કે કાયદાપોથીને અને સરકાર કે ગવર્નરને હોય છે, તેટલો સંબંધ નવપદને અને પરમેષ્ઠિઓને છે. આત્માઓને ભવમાંથી ઉદ્ધરનાર નવપદમાં અરિહંત અને સિદ્ધો દેવ છે. તે દેવનું શાસન ચલાવનાર આચાર્ય-ઉપાધ્યાય અને સાધુ ગુરુવર્ગ છે. જેમ ભારતમાં રહે અને ભારતના કાયદા શાસનને માનવાનું હોય તેમ અરિહંતના શાસનમાં આવનાર વ્યક્તિઓ તીર્થપતિની આજ્ઞાઓ સાથે સીધો ને નિકટ સંબંધ રાખનાર હોવી જોઈએ. તે પાંચ પદની પછીના જે દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર ને તપ તરીકે ચાર પદો છે. તે આત્માના અનંત દર્શનાદિ ગુણોરૂપ ધર્મ છે. તપથી આત્માની અનંત શક્તિઓ, અનંત લબ્ધિઓ અને અનંત બળ વિકસિત થાય છે. એટલે અરિહંતો દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપોમય છે. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ પદના મહાન્ આત્માઓ તે ચારે પદના ખપી છે. સર્વ કર્મથી શુદ્ધ થયા એટલે સિદ્ધ થયા. લેપાવસ્થાવાળા આચાર્યાદિ, પોતાનાં તે દર્શનાદિ ચારને શુદ્ધ કરવા સારુ એ નિર્લેપી અરિહંતને અને સિદ્ધોને જપે, સ્તવે, સ્મરે, ભજે, પૂજે, અને ગુણકીર્તન કરે છે.

ક્યારો ૭ :

સામાયિક ચૈત્યવંદનનાં સૂત્રો (૪)

પ્રશ્ન ૨—ક્રોધ, લોભ વિગેરે આત્માનું શું બગાડે છે? કે જેથી તેને હેય કહેવાય છે? શું સામાયિકમાં તેનો ત્યાગ થવો જોઇએ?

ઉત્તર—એ ચાર અંતર શત્રુઓ છે. શરીર તથા મનમાં સંતાપ પેદા કરનાર એક અરુચિકર તત્ત્વ જો આત્મામાં કોઇ હોય તો તે ક્રોધ છે. તે વૈર-વિરોધનું મુખ્ય કારણ હોવાથી આત્માને શાંતિરૂપ સુખનો અનુભવ થવા દેતો નથી. જેમ મેલેરિયાનો પ્રતિકાર ક્વીનાઇન છે, તેમ ક્રોધને જીતવાનો અત્યુપાય ક્ષમા છે. સામાન્ય મનુષ્યમાં ક્ષમા આવી શકતી નથી. તેથી કહેવાય છે કે વીરનું ભૂષણ ક્ષમા છે. આત્માનો બીજો શત્રુ અભિમાન છે. વિનય, વિદ્યા, શિયળ તથા પુરુષાર્થનો ઘાતક તથા વિવેક-ચક્ષુને મહાન્ નુકશાન પહોંચાડનાર **માન** જ છે. તેને જીતનાર નમ્રતા છે. ત્રીજો દુર્ગુણ માયા છે. અસત્યની જનની, શિયળવૃક્ષને છેદનારી કુહાડી, મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાનનું મૂળ સ્થાન, તેમજ પારકાની સાથે પોતાનો પણ દ્રોહ કરનાર એ માયા છે. તેનો શોધક ઉપાય નિખાલસતા છે. છેલ્લો **લોભ** તો ગુણોનો નાશ કરનાર એક મહાન્ રાક્ષસ સમાન છે. તે અનેક દોષોની ખાણ છે. દુઃખરૂપી વેલોને વધારનાર તથા પોષનાર એ લોભ જ છે. તેથી તે સાજ્ય છે. તેનો ઉપાય સંતોષ છે.

જેમ પ્રજ્વલિત અગ્નિ વિના ખાણનું સોનું શુદ્ધ થઇ શકતું નથી, તેમ ઇંદ્રિયોને કાબૂમાં લાવ્યા વિના અનાદિથી આત્માના મિત્રો થઇ બેઠેલા આ ચારે ચોરરૂપી કષાયો જીતી શકાતા નથી. તે ઇંદ્રિયો પર વિજય મેળવવા માટે આ સામાયિકનું વિધાન બહુ જ મહત્ત્વનું છે. ચારે કષાયો ચારે ગતિઓમાં

ભમાવનાર હોવાથી આત્માના શત્રુ સમાન દુષ્ટ છે આત્માનું બહુ બગાડનાર હોવાથી તે ચારેને હેય એટલે ત્યાજ્ય કોટિના કહેલ છે

આ ચારે કષાયો સાથે યુદ્ધ કરવા આત્મા જ્યારે સામાયિક લઇને બેસે, ત્યારે આત્માએ ચાર ભાવના ભાવવી જોઇએ (૧) સર્વે જીવો મારા મિત્ર છે. કોઇ મારા શત્રુ નથી, તેમ માનવુ એ મૈત્રી ભાવના છે. (૨) શાસનમા રહેલા ગુણવાન આત્માઓને જોઇને આનદ આનદ અનુભવવો, તેવી ગુણિયલ વ્યક્તિઓની ઉપર દ્વેષ કરવો નહીં. એ મુદિત અથવા પ્રમોદ ભાવના કહેવાય છે (૩) દીન–દુખીને દેખી તેનો તિરસ્કાર કર્યા વિના, પોતાનાથી શક્ય સહાય કરી તેના પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવવી તેને કરુણા ભાવના કહેવાય છે. તથા (૪) મિથ્યામતના દોરવાએલા જેઓ સત્ય સિદ્ધાંતોથી વિપરીત પ્રવૃત્તિવાળા હોય, એટલે કે હિસાના પાપકૃત્યો છોડતાં ન હોય, વળી તેમાં ધર્મ માનતા હોય, અનેકોનુ બુરુ કરવામાં મસ્ત રહેતા હોય, અને વળી જેઓ જાણી જોઇને ખોટુ કરી રહ્યા હોય, તેવાઓને સુધારવા માટે સુયોગ્ય પ્રયત્નો કરવામાં આવે તો પણ ઉચિત માર્ગે વળી શકતા ન હોય તેઓને ધિક્કાર્યા વિના, એ પાપિષ્ઠ લોકો પાપ કરી દુર્ગતિએ જવાની સાધના કરી રહ્યા છે તેમ માની તેની ઉપેક્ષા કરવી તથા વીતરાગ પ્રભુના શુદ્ધ સિદ્ધાંતોથી વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરી ઉન્માર્ગ ફેલાવતા હોય, તેમની દુર્ગતિ સાધવાની નીતિ દેખી, સ્વય દુ ખ ધારણ કરી, તે સર્વેની પ્રત્યે ઉદાસીન ભાવ ધારણ કરવો તે માધ્યસ્થ અથવા ઉપેક્ષા ભાવના કહેવાય છે. એવી ભાવનાઓથી વાસિત બની સામાયિકમાં શાંતાવસ્થા કેળવવી જોઇએ

પ્રશ્ન ૨—શ્રાવકના મનો સાથે સામાયિકને કાંઇ સબંધ છે ? સામાયિકનો રહસ્યાર્થ શું છે ?

ઉત્તર—હા, બાર વ્રતોમાં એક વ્રત સામાયિક નામે પણ આવે છે. પણ જે વ્યક્તિ કોઈક દિવસ જ સામાયિક કરે તેથી તે વ્રતધારી કહેવાતો નથી. "ઉભય ટંક પ્રતિક્રમણ સાથે વર્ષમાં અમુક સામાયિકો હું કરીશ" તેવી પ્રતિજ્ઞા સાથે વ્રત ઉચ્ચરે તે વ્રતધારી કહેવાય. જો કે મૂળ સામાયિક સૂત્ર પણ પોતે પ્રતિજ્ઞા–સ્વરૂપ જ છે. એ સૂત્રમાં શરૂમાં ઈચ્છા દર્શાવાય છે, કે હે ભગવાન ! હું સામાયિક કરવા ઈચ્છું છું. દુઃખી સંસારમાં ખાસ તો ઘણી વિચારણા બાદ સામાયિકની ઈચ્છાને પુષ્ટિ મળે છે. પછી ગુરુ મહારાજ સમક્ષ રજા માંગે છે. પછી સાવદ્યને ત્યાગી સમતા સ્વીકારાય છે. આનું નામ આશ્રવતત્ત્વનો નિરોધ અને સંવર તત્ત્વનું અવલંબન કર્યું કહેવાય છે. બાર વ્રતોમાં ક્રમ અનુસાર પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ ગુણવ્રત, તે પછી ચાર શિક્ષાવ્રત (૫+૩+૪=૧૨) આવે છે. તે શિક્ષાવ્રતોમાં સામાયિક પ્રથમ છે. શિક્ષા એટલે સાધુ ધર્મનો અભ્યાસ થાય છે. વાત પણ સાચી છે, કે સાધુ મહારાજ જાવજ્જીવનું સાધુપણું લે છે. આ તો મુહૂર્ત કે બે ઘડીનું માત્ર છે. આખી જિંદગીનો સમતાનો આસ્વાદ કેવો હોય, તેને મેળવવાનો આ પ્રયાસ છે. તેથી તે સાધુઓની ઉપાસના પણ કરે છે. વહોરાવવાથી, સાધુ પાસે પૌષધોપવાસ કે દેસાવગાસિક કરી સંયમીઓને અતિથિ સંવિભાગમાં પ્રતિલાભી તે એમ ઇચ્છે, કે હું સામાયિક ભાવને વધારે પોષણ આપુ. ચારિત્ર એ સામાયિક સ્વરૂપ જ છે. સામાયિક એ આત્મા જ છે. એકંદરે જોતા સમજાશે કે કરેમિ ભંતે સૂત્ર અને સામાયિકમાં કેટલું બધું તત્ત્વ સમાએલું છે. ભંતે શબ્દથી તારક ગુરુમહારાજ પ્રત્યેનો અપૂર્વ આદરભાવ તથા વિનયગુણનો વિકાસ, સામાયિકથી સમભાવનો આદર્શ, નિયમ શબ્દથી પ્રતિજ્ઞાનો પ્રેમ, સાવદ્ય પાપો તરફ અણગમો, તેના ત્યાગમાં આનંદ,

આત્મનિંદા, ગુરુ સમક્ષ પાપોનો પ્રકાશ કરવો વિગેરે આત્મગુણોનો વ્યાપાર કરવા સામાયિક એક આનંદધામ અને બજારરૂપ છે.

પ્રશ્ન ૩—દાન વધે કે સામાયિક વધે ? બેમાં ફળ કોનું વધે ?

ઉત્તર—દાન, શીલ, તપ ને ભાવ એ ચાર પ્રકારનો ધર્મ છે. તેમાં દાન પ્રથમ છે. લક્ષ્મીનો મોહ ઉતરે ને નીતિના ધનથી દાન આપે, તે કોઇ પુણ્યશાળી જ કરી શકે. તેવો પણ કોઇ દાનેશ્વરી રોજ ને રોજ લાખ લાખ ખાંડી સોનાનું દાન આપે, તો પણ તેના કરતાં એક આત્મા સમભાવવાળું ઉત્તમ સામાયિક કરે, તો તે સામાયિકવાળો ચઢિયાતો ગણાય છે. આટલું બધું માહાત્મ્ય સામાયિકનું છે. સામાન્ય મતિથી વિચારીએ તો જણાશે કે લક્ષ્મીનું દાન દેવામાં માત્ર લક્ષ્મીનો જ થોડો મોહ ઉતારવો પડે છે, તેમાં સંસારનો ત્યાગ કરી દેવાનું ધ્યેય તેનું હોય કે નહીં પણ હોય. ધન આપવાનું તો હજી બને, કારણ કે તેમા પોતાની નામના થે થાય છે, યશ કીર્તિ પણ ફેલાય છે. આબરૂ ને પ્રતિષ્ઠા વધે છે પણ સામાયિકમાં તો બહુ બંધનો હોય છે. એક ઠેકાણે બેસી રહેવાનુ, કોઇ સાથે મશ્કરી ઠઠ્ઠા થાય નહીં, કે જૂઠું બોલાય નહિં, હજાર રૂપિયાની કમાણી હોય તેવો પણ ધંધો થઇ શકે નહીં. મહામહેનતે ફુરસદ કાઢીને સામાયિક થઇ શકે છે. પશુ ગતિમાં કે દેવગતિમાં આવું સામાયિક થઇ શકતું નથી માટે તે દુર્લભ છે. જેમ મોંઘું તેમ તેના ગ્રાહક અથવા આરાધક બહુ જ ઓછા હોય છે, એવું દુનિયામાં પણ દેખાય છે.

પથરા–રસ્તામાં પડ્યા હોય તેનો વાંધો નથી હોતો. જો કે હીરા, સોનું, કે પૈસાની થેલી ઘરમાં પણ છૂટી મૂકાતી નથી. જેમ વેપારીને પૈસો પ્રાણ સમાન છે, તેથી તે ઘરમાં કે પેઢીમાં ન્યુઝ પેપરની જેમ ૧૦ ની કે ૧૦૦ ની નોટોને જેમ તેમ રખડતી મૂકતા નથી. ચેવડો વેચનારો ભૂલથી પણ રૂા. ૧૦)

દશની નોટમાં ચેવડાનું પડિકું બાંધી આપવાની મૂર્ખાઈ કરતો નથી. કારણ નોટની કિંમત તેણે આંકી છે. તેવી જ રીતે આત્મા જ્યારે સામાયિકની કિંમત આંકતા શીખશે ત્યારે તે વિશુદ્ધ કરવાની તેને કાળજી વિશેષ થશે. શાસ્ત્રકારો તો ત્યાંસુધી કહે છે કે–**સામાયિક કરે તેટલો વખત સાધુની સાથે સરખામણી કરવા** લાયક શ્રાવક બને છે. એટલે સામાયિક ન કરનાર શ્રાવક કોઇ બીજી સરખામણીઓથી સાધુની સાથે તુલનામાં ટકી શકતો જ નથી. **સાધુપણું બહુ જ ઊંચી વસ્તુ છે. અરે પણ સરખામણી કરવા જેવો શ્રાવક જો બનતો હોય, તો તે માત્ર જ્યારે તે સામાયિક લઇને બેસે ત્યારે જ.** તેમાં ઘણાં કારણો છે.

દા. ત. **સામાયિક એક એવી** અપૂર્વ વસ્તુ છે, કે તે વખતે મહાવ્રતો કે અણુવ્રતોનુ તેમાં પાલન થતું દેખાય છે. છએ જીવ નિકાયને તે અભયદાન આપે છે. માટે જ સામાયિકમાં શ્રાવક બેઠો હોય ત્યારે તેમાં સમાનતા આવે છે. સાધુની જેમ તે પણ સામાયિકમા જૂઠું બોલતો નથી. ચોરી કરતો નથી, શિયળ પાલન પણ સારું કરે છે. પૈસા ટકા ને વ્યાપાર પણ બંધ કર્યો હોય છે. ખાવાપીવાનું પણ બંધ કર્યું હોય છે. સામાયિકમાં મન વચન કાયાની પવિત્રતા સારામાં સારી હોઈ શકે છે, કારણ કે શરીર સારું નિરોગી ને શુદ્ધ હોય છે. અશુચિને દૂર કરીને સારા કપડાં પહેરીને તે બેઠેલ હોય છે. વળી જિન પૂજા કરતી વખતે પણ સમાનતા સાધુમહારાજ સાથે આવી શકતી નથી. દાન દેવાથી, રાત્રે નહીં ખાવા માત્રથી; ઉકાળેલું પાણી પીવા માત્રથી, સાધુ મહારાજની સાથે સરખામણી કરીને હોડમાં ઉતરી શકાતું જ નથી. માત્ર સામાયિકથી જ તુલના કરી શકાય તેમ છે. એ જ કારણથી એમ કહેવાય છે કે પૂજા, જાત્રા, દાન, શિયળ, ગુરુભક્તિ, સાધર્મિકોની સેવા, વિગેરે જે કાંઈ કરે તેનો લાભ મળવા છતાં પણ સામાયિકરૂપ વિરતિ વિનાનો વખત નિષ્ફળ

પ્રાય ગયો સમજવો. નિષ્ફળ એટલા જ કારણથી કહેવાય કે, જ્યાંસુધી આત્મામાં સમભાવ આવતો નથી, ત્યાંસુધી બીજી પૂજાદિ ક્રિયાઓ ક્રોધાદિના રોષવાળા રૂપે થએલી કે થતી હોય, તો તે વખતે કદાચ સંસાર વધારવાના ફળમાય પરિણમે. આપણે તેથી કહી શકીએ કે–સામાયિક તો આત્મિક શક્તિઓને **ખીલવવાનો એક બગીચો છે, મોક્ષમાર્ગનો મંગલ દરવાજો છે, ચારિત્રનો સાર છે, કલ્યાણનો પ્રાણ છે, ભાવિના અભ્યુદયની મંગલ નિશાની છે અને ઉત્તમ તપ પણ છે.**

વળી પણ કહેવાય છે કે–ક્રોડો જન્મો સુધી તીવ્ર તપ કરતા પણ જીવ જે કર્મોને ખપાવી શકતો નથી, તે કર્મને સમભાવથી યુક્ત આત્મા અડધી ક્ષણમાં ખપાવે છે. તપસ્વીઓને ધન્યવાદ આપવા જોઈએ, પણ તે તપમાં ક્રોધ આવવાનો ઘણો સંભવ છે. અથવા કોઈ માયાથી તપ કરે, તપ કરીને કોઈ સાથે વેરઝેરની પરંપરા વધારે, ઝગડાખોર વૃત્તિ છોડે નહીં, તો તેના કરતાં **સમતાની અડધી ક્ષણ શું ખોટી?** એમ કહીને સામાયિકને એક ઉત્તમ તપ તરીકે પણ લેખ્યુ છે.

પ્રશ્ન ૪—જગચિંતામણિ સૂત્રમાં મંદિર અને મૂર્તિનું વિધાન સ્પષ્ટ છે, પણ કોઈને તે ન ગમે તો?

ઉત્તર—આજની દુનિયામાં આકૃતિ (બાવલું), પ્રતિકૃતિ (Photo) કે મૂર્તિને કોણ માનતું નથી? સ્થાનકવાસી મુનિવરોના ફોટાઓના દર્શન તેમનાજ ભક્તો કરે છે, સ્થાનક બંધાવી તેમાં પૈસા આપનારના ઑઇલ પેઇન્ટ ફોટાની અનાવરણ વિધિ મોટા મેળાવડો કરીને ઠાઠમાઠથી થાય છે. ગામ બહાર જાય ત્યારે તીર્થભૂમિઓની સ્પર્શના કરી પૂજાદિ બધું કરે છે એટલે તેઓય મૂર્તિને નથી માનતા એમ કેમ કહી શકાય? મૂર્તિપૂજા એ તો માનવસ્વભાવમાં જડાયેલી ને વણાએલી વસ્તુ છે એટલે કે બાળકથી વૃદ્ધો પર્યંત

સહુ કોઇ તેની કોઇ ને કોઇ પ્રકારે ઉપાસના કરે જ છે. ચિત્રો જોવા, ચિત્રોવાળા છાપાઓ વાંચી ખુશ થવું, નિશાળમાં ડ્રોઇંગ શિખવી, માતાપિતાની, દેશનેતાઓની અથવા ધર્મગુરુઓની છબીઓ ઘરે કે દુકાનમાં ટાંગવી, તે જોઇને સવારે તેને વંદન કરવું, હાથ જોડવા, બહુમાન કરવું, રાજઘાટની સમાધિ કે અરિષ્ઠબુનને નમન કરવું, વ્હાલા દેશનેતાનો ફોટો મોટરમાં રાખી સરઘસ નીકળે તેમાં ભાગ લેવો, તે ફોટાઓનું સન્માન કરવું, સિનેમાઓ હરહંમેશ જોયા કરવા, પુસ્તકોનો સત્કાર-સમારંભ કરવો, દેશના ધ્વજની પાસે ધ્વજવંદન કરવું, તેમાં ભાગ લેવો, અત્યારે હયાત ન હોય તેવાઓનું એક યા બીજા પ્રકારે સન્માન કરવું, એ બધા મૂર્તિપૂજાને પોષણ આપનારા જ પ્રકારો છે. તેમાં તો કોઇનાથી પણ ના પાડી શકાય તેમ નથી.

જો શાંતચિત્તે વિચારવામાં આવે તો જણાશે કે વીતરાગની મૂર્તિ તો વીતરાગતાને યાદ કરાવનાર છે. મનને વશ કરવા, કલ્પનાને સ્થિર કરવા, તથા અધ્યવસાયોને શુદ્ધ કરવા, જ્ઞાની પુરુષોએ જે જે ઉપાયો બતાવ્યા છે તેમાં મૂર્તિ તો એક પ્રબલ સાધન છે. તેનું સ્મરણ કરવાથી, તેનાં દર્શન અને પૂજા કરવાથી, મૂળ પુરુષનું સન્માન થાય છે. તેનું ચરિત્ર અને કથન આપણી સામે તરવરવા લાગે છે. એ આદર્શ જોવાથી આપણને તેમના જેવા થવા પ્રેરે છે. અગ્નિનું વિરોધી તત્ત્વ જેમ જળ છે, કૃપણતાનો પ્રતિપક્ષી ગુણ જેમ ઉદારતા છે, તથા દુર્જનને ઘરે સેવા લાયક અને દુર્જનતાનો નાશ કરવા, જેમ સજ્જનતાપણું, ન્યાયીપણું કે સત્યનિષ્ઠતા છે, તેવી જ રીતે વિષયો અને કષાયોની ઉપર વિજય મેળવવા માટે શ્રી વીતરાગ ભગવંતોની મૂર્તિની અપૂર્વ ભક્તિ એ અનન્ય સાધન છે. જિનમૂર્તિને દેખીને ભવિજીવોમાં સદ્‌ભાવના અને શુભ અધ્યવસાયોનાં પૂર વહે છે. શ્રી તીર્થંકરદેવનું સ્મરણ અધ્યવસાયોમાં શુદ્ધિ લાવે છે. વિચારોનું

વહેણુ જિનાજ્ઞાને અનુસાર વહેવા માંડે છે. જેમ જેમ વધારે સ્મરણુ અને વીતરાગતાની પિછાણુ થાય છે, તેમ તેમ જિનેશ્વર ભગવાનના **આગમો પ્રત્યે ઊંડો આદરભાવ પેદા થાય છે.**

મુખ્યતયા મૂર્તિ તો જૈન દર્શનનું મહત્તાભર્યું ભાવનાઓનું મૂલ છે. એ પ્રતિમાઓ તો જૈનત્વને દીપાવનારી ભાવનાઓનું મુખ્ય કેન્દ્ર છે, તેનાથી સુશોભિત દેખાતાં જિનમંદિરો **તો પ્રાચીન અને પુરાતન જૈન સનાતન સંસ્કૃતિનાં ઉત્તમ પ્રતિકો છે.** સામુદાયિક સમાજમાં અથવા વ્યક્તિગત જીવનભૂમિકામાં ધર્મભાવનાનું બીજારોપણુ કરવા માટે સર્વોત્તમ સાધન શ્રી જિનપ્રતિમા જ છે. તટસ્થ દૃષ્ટિથી વિચાર કરનારને આટલું કથન દીવા જેવું સ્પષ્ટ દેખાડનાર બનશે જ. કારણ કે શ્રી જિનેશ્વર દેવો ગુણોના પ્રકર્ષરૂપ છે, એટલે તેમની યાદગીરી માટે તેમની પ્રતિમા પણુ મંગળસ્વરૂપ છે, શુભ છે, ને સુખ આપનાર છે. તે કારણોથી **જિનબિંબો ભરાવવાથી આપણે આપણા આત્મા ઉપર મોટો ઉપકાર જ કરી રહ્યા છીએ** એમ કહીએ તો ખોટું નથી. તીર્થભૂમિઓની પણુ શોભા શ્રી જિનબિંબો સિવાય કયાંથી આવી શકે ? તીર્થભૂમિ કે જિનમંદિર તો જૈનોનુ અને **ધર્મનું એક મહાન ગૌરવ** છે. અમેરિકામાં જૈન તીર્થ નથી, તો જૈન ધર્મ પણુ કયાં છે ? મૂર્તિનો વિરોધ કરનારા જે જે સંપ્રદાયો જૈન સમાજમાં પણુ નવા નવા નીકળ્યા છે, તેમની ઉત્પત્તિથી અગાઉની સાલની સંખ્યાથી અંકિત જિનમૂર્તિઓ ખોદકામ કરતા જમીનમાંથી નીકળે છે, તે જ તે મતોના ખોટાપણાને પુરવાર કરવા બસ છે. તેનું જોવા છતાં પણુ જ્યારે તે તે મતવાળા તટસ્થ દૃષ્ટિથી "સાચું તે મારું", એ સદામતવાળા હોતા નથી, એટલે તેઓ સત્-તથ્ય પામી શકતા નથી. તેથી જ કહેવાય છે કે સાચુ સાંભળનાં અણગમો કે રોષ લાવવો એ ભયંકર ભૂલ છે.

પ્રશ્ન ૫—નમુત્થુણં સૂત્ર શક્રસ્તવ કહેવાય છે તેથી મહત્ત્વનું મનાય છે કે બીજી કોઇ રીતે તે મહાન્ છે ?

ઉત્તર—સામાયિકની ક્રિયામાં જેમ " કરેમિ ભંતે " સૂત્ર પ્રધાન અને મુખ્ય અંગભૂત સૂત્ર ગણાય છે, તેમ ચૈત્યવંદનની ક્રિયામાં આ શક્રસ્તવ એ મુખ્ય અથવા પ્રધાન સૂત્ર છે. એમ પણ કહેવાય છે કે દરેક તીર્થંકર ભગવાનના કાળમાં આ પ્રતિક્રમણો હતાં જ, એ પ્રતિક્રમણનાં આ સૂત્રો હતાં જ; એટલે તે દરેકને માટે આગમોમાં જેમ કહેવાય છે, કે " સામાયિકાદિ છ આવશ્યકોથી માંડી ૧૪ પૂર્વ પર્યંત ભણ્યા " તેમ અહીં પણ એમ કહેવાય છે કે " શક્રસ્તવાદિવાળું " ચૈત્યવંદન હોય છે તેથી એ મુખ્ય સૂત્ર છે. એ માટે જ શ્રી ચૈત્યવંદનની લલિતવિસ્તરા નામની વૃત્તિમાં નમુત્થુણં સૂત્ર ઉપર સુંદર વિવેચન શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજે લખ્યું છે. તે વાંચીને તો બૌદ્ધમત તરફ ઢળેના પ્રખર કવિરાજ શ્રી સિદ્ધર્ષિગણિમહારાજ પુનઃ જૈનમતમાં એટલે કે અનેકાંતમતમાં સ્થિર થયા હતા. એટલે તેમણે પોતાના બનાવેલા શ્રી ઉપમિતિભવપ્રપંચા કથા નામના વિસ્તૃત ગ્રંથમાં પોતે લખ્યું છે, કે એ લલિતવિસ્તરા ટીકા મારી ડોલતી નૈયાને સ્થિર કરવા માટે જ એ ઉપકારી સૂરિજી મહારાજે બનાવી છે.

પ્રશ્ન ૬—" જાવંત કેવિ સાહૂ " માં સાધુઓને " ભરત ઐરવતાદિ " એમ નામ સહિત વંદન શા માટે જણાવ્યું હશે ?

ઉત્તર—માનુષોત્તર પર્વતની મર્યાદા સુધી એકંદરે તો મનુષ્યક્ષેત્ર ગણાય છે, પરંતુ તે અઢીદ્વીપમાં પણ મનુષ્યો ૧૫ કર્મભૂમિ—૩૦ અકર્મભૂમિ અને ૫૬ અંતરદ્વીપમાં એમ મળીને કુલે ૧૦૧ ક્ષેત્રોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાં અંતરદ્વીપના અને અકર્મભૂમિના જન્મેલા મનુષ્યો યુગલિયા હોવાથી તે ચારિત્ર લઇ શકતા નથી;

કહે તેને જ દેવ-ગુરુ-ધર્મ તરીકે માને છે, તેઓ નિષ્ફળ પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે, એમ કહી શકાય.

પ્રશ્ન ૭—'જયવીયરાય' સૂત્રમાં કર્મક્ષયની ઈચ્છા દર્શાવી છે, તો શું તે ભગવાન્ આપણા કર્મોનો ક્ષય કરાવવા મુક્તિમાંથી અહીં આવે ?

ઉત્તર—" તારા ચરણકમલને પ્રણામ કરવાથી મારાં કર્મોનો ક્ષય થાઓ " એ વાતમાં ભગવાન્ મુક્તિમાંથી કર્મ ખપાવવા અહીં આવે તેવો અર્થ નીકળતો જ નથી. અનાદિ અનંત કાળ થયા આપણા આત્મા પર કર્મના જે થરના થર લાગ્યા છે, તે દૂર કર્યા વિના મુક્તિ થઇ શકવાની નથી. એ હૃદયમાં નક્કી થઇ ગયું, પછી તેને માટે પુરુષાર્થ કરવાની વાત બાકી રહે છે. તેને માટે તો ભગવંતોએ " નિર્જરા " તત્ત્વ બતાવ્યું છે. કર્મ ક્ષય કહો કે નિર્જરા કહો, એ બેઉ એક જ છે. "જે ખાય તેને સ્વાદ આવે" એ ન્યાયથી કોઇ કોઇના કર્મોને દૂર કરી શકતુ નથી. કોઇ પણ આત્માએ કર્મ બંધનમાથી મુક્તિ મેળવવી હોય, તો તેને માટે તેણે જાતે પ્રયત્ન કરી પુરુષાર્થ ખેડવો પડે છે. આ મુક્તિ કોઇની મહેરબાનીથી કે કોઇની કૃપાથી પ્રાપ્ત થતી નથી એટલે કર્મબંધનમાંથી મુક્ત થવાની જે માંગણી અહીં કરી છે, તેનો અર્થ એ સમજવો કે-આપની ચરણસેવાથી મને એવી શક્તિ મળો, કે જેથી મારુ અજ્ઞાન દૂર થાય, મારો પ્રમાદ, આળસ કે શિથિલતા દૂર થાય એટલે મને વિશેષ પુરુષાર્થ કરવાની તક મળે, સારા સુયોગો મળે, અને સિદ્ધિ મળે.

પ્રશ્ન ૮—'જયવીયરાય'માં વીતરાગને ગુરુ કેમ કહ્યા છે ?

ઉત્તર—આ પ્રાર્થના-સૂત્રમાં ઘણું જાણવાનુ મળે છે. સૂત્રના પ્રારંભમા જ " જય વીતરાગ " શબ્દથી " દેવ " તરીકેનું સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે, અને " જગગુરુ " શબ્દથી તે જ ભગવાનને "ગુરુ" તરીકે સંબોધવામાં આવેલ છે. શ્રી તીર્થંકર દેવ એક અપેક્ષાએ

દેવ પણ છે, બીજી અપેક્ષાએ પરમગુરુ પણ છે. તે વસ્તુ પણ આડકતરી સૂચના કરે છે કે મનુષ્ય માત્રને જેમ દેવનું આલંબન જરૂરી છે, તેમ ગુરુનું આલંબન પણ જરૂરી છે જ. ગુરુઓનો ઉપકાર ભગવાનની જેમ કાંઈ ઓછો નથી. એટલે એ હિસાબે દેવના યાદ કરનારે ગુરુતત્ત્વને ભૂલવું ન જોઈએ, એમ અહીં શિખવાનું મળે છે. દેવતત્ત્વ વિના જેમ મુક્તિ મળી શકતી નથી, તેવી રીતે ગુરુતત્ત્વની ઉપાસના વિના મુક્તિ મળનાર નથી, એમ પણ અહીં જાણવા મળે છે. અરિહંત તરીકે એ પ્રભુએ શાસન સ્થાપી વિશ્વના ગુરુ તરીકેની પણ ફરજ તેઓએ બજાવી છે. એટલે વીતરાગને ગુરુ તરીકેય અહીં યાદ કર્યા છે. ગુરુઓ દેવ તરીકેનું કામ કરી શકતા નથી, પરંતુ દેવ તો દેવનું અને ગુરુનું બે કામ કરે છે. જેમ ડૉક્ટર પોતે કંપાઉન્ડરનું પણ કામ કરે, ને ડૉક્ટર તરીકેનું તો કરે જ, પરંતુ કંપાઉન્ડર કોઈ દિવસ પણ ડીગ્રી મેળવેલા ડૉક્ટર તરીકેનું કામ કરી શકે જ નહીં. ગુરુ તો અમુકને જ તારે પણ આ તો ત્રણેય ભુવનના ગુરુ છે. એ વાતનું સૂચન અહીં થયું છે.

પ્રશ્ન ૯—વીતરાગ તો જયવંત છે, તો પછી 'જય વીયરાય'માં વીતરાગનો વિજય કેમ ઇચ્છાય છે ?

ઉત્તર—શ્રી તીર્થંકર દેવને જ્યારે કેવળજ્ઞાન થયું અને જ્યારથી સમોવસરણમાં બેસીને ચતુર્વિધ શ્રી સંઘની સ્થાપના કરી, ત્યારથી તે પ્રભુ તો જયવંત જ છે. તેમનો તો ત્યારથી વિજય થયેલો જ છે. તેમનો વાંકો વાળ કોઈ કરી શકનાર નથી. અહીં એ વિશેષ સૂચન થાય છે, કે રાગીનો વિજય એ વિજય જ નથી. ૪ ઘાતી કર્મોનો નાશ કરી તીર્થ સ્થાપે એ જ સાચો વિજય છે. રાગી હોઈને આજે જીતેલો કાલે હારશે નહીં એવી કોણ ખાત્રી આપી શકશે ? એ કારણથી જેને વીતરાગના પર

છે ભાવ અરિહંતોની કાઉસ્સગ્ગ સમક્ષ કરવા માટે તે પ્રેરાય છે. પ્રભુપ્રતિમાય ભાવ અરિહંત સ્વરૂપ નિક્ષેપાથી લેખાય છે આચાર્ય ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજે પણ અરિહંતચૈત્યનો આ પ્રમાણે અર્થ કર્યો છે કે–'ચિત્તની સમાધિને ઉત્પન્ન કરનારી ભાવ અરિહંતોની પ્રતિમાજીઓ જ અર્હંત્ચૈત્ય ગણાય' આ અર્થ, વ્યુત્પત્તિ અર્થથી વર્ણવેલ છે–આનો અર્થ એ પણ થાય છે કે જિનપ્રતિમા કે તેની સ્થાપનાને ભાવ જીન તરીકે માનવાના છે આ રીતે પ્રભુ પ્રતિમાને માનવાનું બંધ કરી, શ્રી સીમંધરસ્વામી ભગવાન તો સામે વિચરે જ છે, એમ માનીને જેઓ ઇશાન ખૂણે તે પ્રભુની સામે જ કાઉસ્સગ્ગ આદિ કરે છે, તેના કાઉસ્સગ્ગો વિ૦ અજ્ઞાનમૂળક છે કાઉસ્સગ્ગ સ્થાપનાને નજર સમક્ષ રાખીને જ વળી ચૈત્યમાં વંદન, સત્કાર, પૂજા વગેરે અરિહંતોના જ થઇ શકે **થઈ શકે એટલે કે ગુરુઓની, બીજા દેવદેવીઓની કે શાસનદેવદેવીઓની પણ વંદન પૂજા, સત્કાર, વિગેરે એ રીતે થઈ શકે જ નહી. યોગ્ય સ્થાનમાં યોગ્યનું યોગ્ય સન્માન થાય તેજ યોગ્ય ગણાય.** સભા આદિમા રાષ્ટ્ર પ્રમુખનુ જેટલુ સન્માન થાય તેટલુ સામાન્ય સિપાઇ કે સામાન્ય સત્તાધીશનુ સન્માન કદી થઇ શકે નહીં એટલે આ સૂત્રથી એ સિદ્ધ કરી શકાય છે કે–**શ્રી જિન પ્રતિમાજીના જેવા પૂજા, બહુમાન આદિ દુનિયામાં કોઈના પણ થઇ શકે નહી.** વાત પણ સાચી છે, કે શ્રી તીર્થંકરદેવોના જેવો ઉપકાર આ પૃથ્વી પર કોણ કરી શકનાર છે? કોઇ હોય શકે જ **નહી, માટે અરિહંતો સિવાય બીજાનાં મંદિરોને ચૈત્યો કહેવાય જ નહીં.** એટલે જ શ્રી તીર્થંકરદેવને દેવાધિદેવ કહેવાય છે બીજા બધા તો દેવગતિના દેવ દેવી છે તે બધા વૈક્રિય શરીરવાળા હોય છે, જ્યારે આ શ્રી તીર્થંકરદેવ મનુષ્યપણામા અને ઔદારિક શરીરવાળા દેવાધિદેવ કહેવાય છે। આ બાબતમાં જ અન્ય મતાનુયાયીઓ ભૂલ ખાઇ જાય છે કોઇ મનુષ્ય અથવા કોઇ રાજ

મહારાજા, કોઇ શૂરવીરતાના કે સાહસનાં મહાન કાર્યો કરે, તે જોઇને આ જનતા તાજ્જૂબ થઇ જાય ને તેમની દેવ તરીકે પ્રખ્યાતિ કરવા માંડે છે. ધીમે ધીમે તે દેવ તરીકે પંકાઇ જાય છે! પછી તેનાં નામનાં મંદિરો બનાવાય, પૂજા કરનારા શ્રદ્ધાળુઓ નીકળે, એ બધું થાય છે. બાકી વાસ્તવિક રીતે જોતાં દેવ તરીકે મહાન્ થનારની અજ્ઞાન દશા હોય જ નહિ, તેમજ છેવટે જિંદગી અકાળે મૃત્યુ પામવાદિરૂપ કરુણાજનક બને જ નહીં. છતાં આજે દેખાય છે કે ફાંસીના લાકડે મરી જનાર કે કમોતે મરનાર અજ્ઞાની પણ દેવ તરીકે પૂજાય છે! લોકોની એ જ અજ્ઞાનતા છે. સાચા મનુષ્યદેવ તો વીતરાગ અને સર્વજ્ઞ હોય છે. તેની સમવસરણમાં દેવોથીય સાક્ષાત્ પૂજાઓ થાય છે. તેવા પ્રભુઓની તેમજ તેમની મૂર્તિઓની સમક્ષ કાઉસ્સગ્ગ થવા જોઇએ. એટલે આ સૂત્રની શરૂઆત જ એવી રીતે થાય છે, કે અરિહંત ભગવંતની મૂર્તિઓનું આલંબન સ્વીકારીને અમુક અમુક આગળ કહેલ છે તે હેતુઓ માટે આ કાઉસ્સગ્ગ કરું છું.

પ્રશ્ન ૬૬—ચૈત્યવંદન કરવાની શી જરૂર?

ઉત્તર—આપણો આત્મા વિષયકષાયથી ભરેલો છે. વિષયાધીન આત્મા જ્યારે વિષયો માટે ક્રોધાદિ કષાયોવાળો બની જાય છે, ત્યારે તેને સુધારવાની કોઇ દવા દુનિયામાં મળતી નથી. એટલે તેના વિષયો અને કષાયોને મટાડવા શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ ચૈત્યવંદનનું વિધાન બતાવ્યું છે. જેમ પાણી અને અગ્નિને બનતું નથી, તેમ હૃદયમાં વીતરાગનાં ધ્યાન, સ્તવન કે સ્તોત્રના ગુંજારવને અને વિષય કષાયોને બનતું નથી. ચૈત્યવંદન ચાલુ થાય કે તુરત વિષય ને કષાય દૂર જ ભાગવા માંડે છે. જેમ સિંહનાદ થાય કે તુરત આખા જંગલમાંના નાના નાના પ્રાણીઓ સંતાઇ જાય છે, પોલીસની ફોજ આવે કે તુરત ચોર ધાડપાડુઓ નાશભાગ કરે છે, તેમ મૂર્તિનાં દર્શન, ધ્યાન ને ગુણગાન થતાંની સાથે જ

(૨) મેધા એટલે બુદ્ધિ, તે પણ કાઉસ્સગ્ગની સિદ્ધિને અપાવનાર છે. તે પ્રજ્ઞા પણ એક ઔષધ સમાન છે. દર્દ ઘર કરી જાય તેવા દર્દીને, અનેક વૈદ્યો પાસે જુદાં જુદાં ઔષધો કરતાં કરતાં બંધબેસતું ને જલ્દી અસર કરે તેવું એક ઉત્તમ ઔષધ હાથ લાગી જાય, ને તે લેવાથી તેને ઘણો ગુણ થાય, પછી તે રોગી બીજા ઔષધને લેવા ઇચ્છતો નથી પણ તે જ ઔષધનું વારંવાર સેવન કરવા ચાહે છે, તે મુજબ જ શ્રદ્ધાથી નિર્મળ બુદ્ધિવાળો થયેલો તે આત્મા, પાપનો પરિહાર કરીને શ્રી જિનેશ્વરદેવ-કથિત પવિત્ર જિનાગમમય શ્રુતજ્ઞાનને જ ગ્રહણ કરવા નિરંતર તલપાપડ રહે છે.

(૩) ધીરજ પણ કાઉસ્સગ્ગમાં સહાયક છે. કોઈ માણસ ગરીબી ભોગવતો હોય તેને મજૂરી કરીને પણ પેટ ભરવું પડે છે. તેવાને અચાનક એકાદ ભારે કિંમતનું જો રત્ન મળી જાય, તો તેને કેટલી ખૂશી થાય! તેને એમ જ થાય કે આજથી મારું દળદર ફીટી ગયું. તેની જેમ શ્રદ્ધાવાળા એ બુદ્ધિશાળીને સંતોષ એકાએક વધતો જાય છે. તે આવવાથી તે પોતાના રોજના માર્ગે સરળતાથી આગળ વધી શકે તેવું બળ તેનામાં પેદા થાય છે.

(૪) ઉપરના ગુણોવાળા આત્માને ધારણા પણ રાખવી જોઇએ. આ ધારણા બહુ જ કિંમતી છે જેમ સાચા મોતીની માળામાં એક પછી એક મણકા પરોવતી વખતે સૂત્રમાં સલગ્ન ક્રમસર તે જોડાતા જાય છે, ને એકબીજાની શોભા વધારે છે, તેવી જ રીતે ધારણાથી ભરેલાં અને સાંભળેલાં સૂત્રોનું એક પછી એક ક્રમસર ઉદ્બોધન થતું જાય છે, અને તે સ્મૃતિપટમાં અંકિત થતું જાય છે. સૂત્રોનાં રહસ્યોનાં પડદા પણ એક પછી એક ઉઘડવા માંડે છે.

(૫) છેલ્લી અનુપ્રેક્ષા શાસ્ત્રોમાં અગ્નિ સમાન વર્ણવાએલ છે. એ તત્ત્વચિંતનરૂપી તાપ, સુવર્ણની જેમ આત્માને સુવિશુદ્ધ

બનાવે છે. પરિણામે આત્માના વિશુદ્ધ અને નિર્મળ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ પ્રમાણે ધ્યાનમાં મગ્ન થવા માટે શ્રી અરિહંત ભગવંતોની પ્રતિમાજીઓ અદ્વિતીય આલંબનભૂત છે. તે આલંબનને સામે રાખતી વખતે શ્રદ્ધાદિ સાધનો સાથે પોતાની પાસે જ રાખવાં જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૩—અરિહંતોની પાસે જેમ 'અરિહંતચેઈયાણં' પૂર્ણ બોલાય છે, તેમ બીજાઓ પાસેના કાઉસ્સગ્ગમાં એ પૂર્ણ બોલવાનું વિધાન કેમ નથી ?

ઉત્તર—એક વસ્તુ સમજવાની જરૂર છે, કે અરિહંત ભગવંતોની પાસે જ વંદન, પૂજા, સત્કારાદિ થઈ શકે. કેવળજ્ઞાની સિવાયની શાસનદેવ, શ્રુતદેવતા, કે ભુવનદેવતા જેવી વ્યક્તિઓની સ્તુતિ માટે પ્રભુની જેમ વંદન, પૂજાદિ કરવાનો શ્રી જૈન સિદ્ધાંત અનુસાર રિવાજ નથી, એટલે 'વંદણવત્તિઆએ' વિગેરે બોલતા નથી. જ્ઞાનની કે શ્રી શત્રુંજયાદિ તીર્થની આરાધના વખતે વંદનાદિ કરવામાં વાંધો નથી. આટલું વિભાગીકરણ સમજાઈ જાય, તો પછી ચાલુ પરંપરાગત વિધિઓનાં રહસ્યો તુરતજ સમજી શકાય.

પ્રશ્ન ૧૪—કલ્લાણકંદની સ્તુતિમાંની ચારે ગાથાઓ પરસ્પર શું સંબંધ ધરાવે છે ?

ઉત્તર—સ્તુતિ અથવા સ્તવનમાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતાદિના કોઈપણ અછતા, કે અણુગતા ગુણોનો વર્ણવાદ આવતો હોતો નથી, એટલે કે તેમાં માત્ર વીતરાગ અવસ્થાના વિદ્યમાન ગુણોની જ યોગ્ય ને ઉચિત પ્રશંસા આવે છે. એટલે નિરોગી માણસને કોઈ વાર વીંછી અથવા સર્પનું ઝેર ચડે, તે ઝેરને, જેમ કોઈ જાણકાર મંત્રવાદી મંત્રના બળથી ઉતારે, તેવી જ રીતે આ સ્તવનો, સ્તુતિ કરવાથી આત્મામાં રહેલું કર્મઝેર નાશ પામે છે. આ થોયના ક્રમમાં પહેલી ગાથામાં અમુક પ્રભુની

સ્તુતિ છે. પછી વાસ્તવિક રીતે સર્વે તીર્થંકરો ગુણોમાં સરખા હોવાથી તુરત જ બીજી સર્વ જિનની સ્તુતિરૂપે ગાથા છે. તેમણે પ્રરૂપેલા સિદ્ધાંતોમાંનું શ્રુતજ્ઞાન જીવમાત્રને અસાધારણ માર્ગદર્શક હોવાથી ત્રીજી સ્તુતિમાં શ્રુતજ્ઞાનની સ્તુતિ છે, એટલે શ્રુતજ્ઞાનની કે આગમની ગાથા ત્રીજી છે. પછી ચોથી ગાથા એ જ તારનારા શ્રુતજ્ઞાનની અધિષ્ઠાયી શ્રુતદેવતા શ્રી સરસ્વતીજીની ધર્મમાં સહાય અર્થે પ્રાર્થના ગુંથવામાં આવી છે. ધર્મીજનોની આરાધનામાં સહાય કરવા માટે વૈયાવચ્ચ કરનારા શાસન-સંરક્ષક દેવદેવીઓનો ઉપયોગ જાગૃત રહે તે માટે તેમને યાદ કરવામાં આવે છે. જેથી તેઓ ઉપયોગવાન બને. તેમને વખતે પ્રમાદ આવ્યો હોય, તો આ યાદ કરવાથી ધર્મી પર આવેલું સંકટ દૂર કરવા ઉદ્યમશીલ બને છે. અત્યારે એમ ઘણાંઓ કહે છે કે—અતિ નિકટના સ્નેહી આપણને જો યાદ કરે, તો તેજ મિનિટે આપણને તેની કોઈ ને કોઈ રીતે અસર થાય છે. કાં તો ઠોકર લાગે કે, જીભ હોઠ કચડાય છે. તે સિદ્ધ કરી બતાવે છે, કે આપણને કોઇ યાદ કરે છે. તેમ સહાય માટે યાદ કરેલા તે દેવદેવી તો જ્ઞાનથી તુરત જ યાદગીરી જાણીને સહાય કરવા આવી શકે છે.

કલ્લાણકંદની આખી સ્તુતિમાં બે ત્રણ વિગતો અગત્યની છે. (૧) સંસારસમુદ્રનો પાર કેમેય પમાતો નથી. કોઇક જ ઉત્તમ આત્મા મુક્તિ માટે પુરુષાર્થ સેવે છે, ને સંસારસમુદ્રનો પાર પામી શકે છે. સંસાર એટલે જન્મ મરણોદ્વારા ચાર ગતિઓ-માંનું પરિભ્રમણ. આ ભ્રમણ બહુ જ ભયકર છે. દા. ત. નિગોદની અવસ્થામાં એક જીવ ૪૮ મિનિટ જેટલા કાલમાં ૬૫૫૩૬ વખત જન્મે છે ને મરે છે. તેવા દુઃખોમાંથી જે આત્મા મુક્ત થઇ મોક્ષ પામે તે અનંત ભાગ્યવાન ગણાય એ દેખીતું છે. (૨) મહાન ધુરંધર વિદ્વાનો પણ જ્યારે જ્યારે ગુંચવણમાં આવી જાય છે, અથવા શંકાઓના સમાધાન જ્યારે જ્યારે

બનાવે છે. પરિણામે આત્માના વિશુદ્ધ અને નિર્મળ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય છે એ પ્રમાણે ધ્યાનમા મગ્ન થવા માટે શ્રી અરિહત ભગવતોની પ્રતિમાજીઓ અદ્વિતીય આલબનભૂત છે. તે આલબનને સામે રાખતી વખતે શ્રદ્ધાદિ સાધનો સાધકે પોતાની પાસે જ રાખવા જોઇએ

પ્રશ્ન ૧૩—અરિહતોની પાસે જેમ 'અરિહંતચેઇયાણં' પૂર્ણ બોલાય છે, તેમ બીજાઓ પાસેના કાઉસ્સગ્ગમા એ પૂર્ણ બોલવાનુ વિધાન કેમ નથી ?

ઉત્તર—એક વસ્તુ સમજવાની જરૂર છે, કે અરિહત ભગવંતોની પાસે જ વદન, પૂજા, સત્કારાદિ થઇ શકે કેવળજ્ઞાની સિવાયની શાસનદેવ, શ્રુતદેવતા, કે ભુવનદેવતા જેવી વ્યક્તિઓની સ્તુતિ માટે પ્રભુની જેમ વદન, પૂજાદિ કરવાનો શ્રી જૈન સિદ્ધાત અનુસાર રિવાજ નથી, એટલે 'વદણવત્તિઆએ' વિગેરે બોલવતા નથી. જ્ઞાનની કે શ્રી શત્રુજયાદિ તીર્થની આરાધના વખતે વદનાદિ કરવામા વાધો નથી આટલુ વિભાગીકરણ સમજાઇ જાય, તો પછી ચાલુ પરપરાગત વિધિઓના રહસ્યો તુરતજ સમજી શકાય

પ્રશ્ન ૧૪—કલ્લાણકદની સ્તુતિમાંની ચારે ગાથાએ પરસ્પર શું સબધ ધરાવે છે ?

ઉત્તર—સ્તુતિ અથવા સ્તવનમાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવતાદિના કોઇપણ અછતા, કે અજુગતા ગુણોનો વર્ણવાદ આવતો હોતો નથી, એટલે કે તેમા માત્ર વીતરાગ અવસ્થાના વિદ્યમાન ગુણોની જ યોગ્ય ને ઉચિત પ્રશસા આવે છે એટલે નિરોગી માણસને કોઇ વાર વીંછી અથવા સર્પનું ઝેર ચડે, તે ઝેરને, જેમ કોઇ જાણકાર મત્રવાદી મત્રના બળથી ઉતારે, તેવી જ રીતે આ સ્તવનો, સ્તુતિ કરવાથી આત્મામાં રહેલુ કર્મઝેર નાશ પામે છે આ થોયના ક્રમમા પહેલી ગાથામાં અમુક પ્રભુની

સ્તુતિ છે: પછી વાસ્તવિક રીતે સર્વ તીર્થંકરો ગુણોમાં સરખા હોવાથી તુરત જ બીજી સર્વ જિનની સ્તુતિરૂપે ગાથા છે. તેમણે પ્રરૂપેલા સિદ્ધાંતોમાંનું શ્રુતજ્ઞાન જીવમાત્રને અસાધારણ માર્ગદર્શક હોવાથી ત્રીજી સ્તુતિમાં શ્રુતજ્ઞાનની સ્તુતિ છે, એટલે શ્રુતજ્ઞાનની કે આગમની ગાથા ત્રીજી છે. પછી ચોથી ગાથા એ જ તારનારા શ્રુતજ્ઞાનની આધષ્ઠાયી શ્રુતદેવતા શ્રી સરસ્વતીજીની ધર્મમાં સહાય અર્થે પ્રાર્થના ગુંથવામાં આવી છે. ધર્મીજનોની આરાધનામાં સહાય કરવા માટે વૈયાવચ્ચ કરનારા શાસન-સંરક્ષક દેવદેવીઓનો ઉપયોગ જાગૃત રહે તે માટે તેમને યાદ કરવામાં આવે છે. જેથી તેઓ ઉપયોગવાન બને. તેમને વખતે પ્રમાદ આવ્યો હોય, તો આ યાદ કરવાથી ધર્મી પર આવેલું સંકટ દૂર કરવા ઉદ્યમશીલ બને છે. અત્યારે એમ ઘણાંઓ કહે છે કે—અતિ નિકટના સ્નેહી આપણને જો યાદ કરે, તો તેજ મિનિટે આપણને તેની કોઇ ને કોઇ રીતે અસર થાય છે. કાં તો ઠોકર લાગે કે, જીભ હોઠ કચડાય છે. તે સિદ્ધ કરી બતાવે છે, કે આપણને કોઇ યાદ કરે છે. તેમ સહાય માટે યાદ કરેલા તે દેવદેવી તો જ્ઞાનથી તુરત જ યાદગીરી જાણીને સહાય કરવા આવી શકે છે.

કલ્લાણકંદની આખી સ્તુતિમાં બે ત્રણ વિગતો અગત્યની છે. (૧) સંસારસમુદ્રનો પાર કેમેય પમાતો નથી. કોઇક જ ઉત્તમ આત્મા મુક્તિ માટે પુરુષાર્થ સેવે છે, ને સંસારસમુદ્રનો પાર પામી શકે છે. સંસાર એટલે જન્મ મરણોદ્વારા ચાર ગતિઓ-માંનું પરિભ્રમણ. આ ભ્રમણ બહુ જ ભયંકર છે. દા. ત. નિગો-દની અવસ્થામાં એક જીવ ૪૮ મિનિટ જેટલા કાલમાં ૬૫૫૩૬ વખત જન્મે છે ને મરે છે. તેવા દુઃખોમાંથી જે આત્મા મુક્ત થઇ મોક્ષ પામે તે અનંત ભાગ્યવાન ગણાય એ દેખીતું છે. (૨) મહાન ધુરંધર વિદ્વાનો પણ જ્યારે જ્યારે ગુંચવણમાં આવી જાય છે, અથવા શંકાઓના સમાધાન જ્યારે જ્યારે

મળતાં નથી, ત્યારે ત્યારે તેઓને શ્રી અનેકાંતવાદનું એટલે કે તેના પ્રણેતા કેવળજ્ઞાનીઓનું જ શરણુ લેવું પડે છે. જ્યારે આ સ્યાદ્વાદ મતના આશ્રય તળે આવીને તેની અપેક્ષાઓને સમજી પોતાની અત્યુકિલાયેલી ગૂઢ સમસ્યાઓ સ્પષ્ટ રીતે સમજે છે, ત્યારે એને આનંદ કે સંતોષનો પાર રહેતો નથી. પછી આ જિનમત ઉપર તેઓને અનન્ય બહુમાન અને અમાપ ભક્તિ ઉપજે છે. એટલે તેઓનું હૈયું આ અનેકાંતવાદ પ્રતિ નાચે તેમાં નવાઇ શી ? કારણ કે તેઓ અંતરથી કબૂલ કરે છે કે—મુક્તિ-માર્ગમાં પ્રયાણ કરવા માટે અનેકાંતવાદનું સૂક્ષ્મ નિરૂપણવાળું આ મહાદાન ખરેખર એક સર્વોચ્ચ રથ સમાન જ છે. (૩) ચોથી સ્તુતિ એ વાત કહે છે, કે શાસન દેવ-દેવીની સ્તુતિ વિના સ્તુતિ અપૂર્ણ જ ગણાય છે.

પ્રશ્ન ૧૫—જે રીતે 'સંસારદાવા'માં આગમોનું વર્ણન કરાયું છે, તે ટૂંકમાં સમજાવો.

ઉત્તર—એક તો આગમોની સંખ્યા માટે જૈનોના બધા ફીરકાઓમા એક મત પ્રવર્તતો નથી. હજારેક વર્ષો પૂર્વે નીકળેલ દિગંબર સંપ્રદાયનો મત એવો છે, કે આજે એકેય પ્રાચીન આગમ ગ્રંથ ઉપલબ્ધ નથી ! આ મતની પાછળ અભિનિવેશનું બળ વિશેષ જણાય છે. તેઓ માને છે તેમ હોય, તો આજે મળતા આચારાંગ વિગેરે આગમો કોણે રચ્યાં ? શ્રી સુધર્માસ્વામિની પાટપરંપરાનો શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંવેગી સંપ્રદાય ૪૫ આગમો માને છે. લગભગ ચારસો વર્ષ પૂર્વે નીકળેલ સ્થાનકવાસી તથા તેરાપંથી સંપ્રદાયવાળાઓ તે પૈકીના ૩૨ આગમોનો જ સ્વીકાર કરે છે. બાકીના આગમો નહી માનવાનું મુખ્ય કારણ તેમનો મૂર્તિપૂજા અંગેનો વિરોધ છે. બાકીના આગમોમાં પ્રતિમાની સિદ્ધિના પાઠો ઘણાં ઘણાં આવે છે, તે કારણથી પોતાની માનેલી

સુરાદને બર લાવવા માટે ભગવાનના આગમોનેજ નહીં માનવા, એ યોગ્ય કહી શકાય નહીં. કોઈ પ્રતિવાદી પોતાના કુકૃત્યની સિદ્ધિ માટે ખોટા સાક્ષીઓ ઉભા કરે, અને છેવટે ન્યાયાધીશની સમક્ષ પણ જ્યારે પોતાનું કાંઇ પણ ચાલે નહીં, ત્યારે કહી દે કે " ઇંડીઅન પીનલકોડના આ અમુક કાયદાઓ જ ખોટા છે, હું તેને માનતો નથી." એના જેવું આ વર્તન કહી શકાય. મૂર્તિનો વિરોધ બધાય આગમોમાં આવતો હોય, અથવા તો તેઓએ માની લીધેલા ૩૨ માં પણ આવતો હોય, કે એકમાં પણ આવતો હોય, તો તે મૂર્તિનો કે મૂર્તિપૂજાનો વિરોધ હજુ પણ વિચારણીય બને. પરંતુ તેવુંય દેખાતું નથી. એકેય આગમ અત્યારે વિદ્યમાન નથી, એમ માનનાર દિગંબર સંપ્રદાય પણ મંદિર, મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજાને તો માને જ છે. છતાં બત્રીશ માનનારને વાધો આવે છે. એ જબરૂં આશ્ચર્યજનક છે.

એ ૪૫ આગમો કેવાં છે, તેનું ત્રીજી ગાથામાં સુંદર વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ખરેખર આગમ એક મહાસાગર જ છે. તે બોધથી અતિ ગંભીર છે, મનોહર પદોની રચનાઓથી તે મનોહર પણ છે. અહિંસાના સિદ્ધાંતરૂપ લહરીઓના સંગમવાળો એવો તે સાગર બણો જ ઊંડો છે, ચૂલિકાઓરૂપી મોજાંવાળો છે, મોટા મોટા આલાવાઓરૂપી રત્નોથી ભરપૂર છે, સર્વશ્રેષ્ઠ છે, તથા તેનો પાર સામાન્ય આત્મા માટે પામવો બહુ જ મુશ્કેલ છે. ચોથી ગાથામાં એ આગમોરૂપી દ્વાદશાંગીની અધિષ્ઠાતા સરસ્વતી દેવીનું અંગ જ જાણે શ્રુતમય બનેલું છે, એવી મહાન્ ઉપમા પણ સંગત કરવામાં આવેલ છે.

એકંદરે પહેલી ગાથામાં ભગવાન મહાવીર દેવને, આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિરૂપ ત્રિવિધ તાપથી તપેલી દુનિયાને શાંત કરવા, જળની ઉપમા આપવામાં આવી છે. ચાર ગતિમાં ભમતા અજ્ઞાન પ્રાણીઓની મોહરૂપ ધૂળને ઉડાડવા માટે એ પ્રભુ સાથે પવનની

સરખામણી કરવામાં આવી છે. સંસારમાં રખડાવનાર કપટરૂપી પૃથ્વીને ખેડવા માટે હળની ઉપમા આપવામાં આવેલ છે. તેમ જ સ્થિરતા અને ધૈર્ય માટે મેરુપર્વતની સાથે ઉપમા અપાઇ છે. બીજી ગાથામાં સર્વ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોનું શરણુ લેનારના મનવાંછિત પૂર્ણ થવાનું મહત્ત્વભર્યું સૂચન કરી તેઓને વંદન કરવામાં આવ્યું છે. ત્રીજી ગાથામાં આગમોને સમુદ્રની અનુપમ સરખામણીઓ દ્વારા જ્ઞાનનું સર્વોત્કૃષ્ટપણું બતાવવામાં આવેલ છે. અને ચોથી ગાથામાં તો શારદા દેવીનાં અંગને જ દ્વાદશાંગીની ઘટના આપીને એ શ્રુતદેવી પાસે મોક્ષનું વરદાન માંગી લેવામાં આવ્યું છે.

દેવી પ્રસન્ન થાય ને વરદાન આપે અને તે પણ મોક્ષનું વરદાન મળે એટલે કાંઇ બાકી જ રહેતું જ નથી. આ વર્ણનથી આપણુને જ્ઞાન પણ બહુ જ મળે છે અને કર્તાની અતિશય ગંભીર કૃતિની પિછાણ પણ કરાવે છે. આટલામાં કેટલું બધું જ્ઞાન આપ્યું ? કેટલી બધી ગંભીર રચના આ સ્તુતિની છે ? તેનો ઊંડો વિચાર કરવા તક આપણુને મળે છે. આજની કવિઓની રચના કયા અને આવા પ્રાચીન મહાપુરુષોની કૃતિઓ કયાં ? એટલો વિચાર થાય, તો જેવી તેવી કવિતા બનાવવાનું મન થાય નહીં. આવી કૃતિ દેખાય, તો જ પોતાની તુચ્છતાનું ભાન થઇ શકે. આ કૃતિનો પહેલો શબ્દ જ ખૂબ ધ્યાન ખેંચનારો અને ઊંડો વિચાર કરવાની પ્રેરણાવાળો છે. તે શબ્દ છે "સંસારદાવાનલ" ! શું સંસાર ઠંડો છે કે દાવાનળ જેવો છે ? ' એમ વિચારતાં દુઃખોના ઘેરા સંતાપમાં ડૂબેલા માનવીનો સંસાર દૃષ્ટિ સામે ખડો કરીએ તો આબેહૂબ દાવાનલનું સ્વરૂપ ખડું કરે છે. એવા સંસારમાંથી મુક્તિ કેમ મળે તેની પેરવીમાં રહેવા માટેનું આ પ્રેરણા સૂત્ર છે, એમ કહી શકાય.

ક્યારો : ૮ :

પ્રતિક્રમણનાં સૂત્રો. (૫)

પ્રશ્ન ૧—પ્રતિક્રમણનાં આ સૂત્રો કોને ઉપયોગી છે ?

ઉત્તર—ભવિષ્યકાળમાં ચતુર્વિધ શ્રી સંઘના કલ્યાણાર્થે સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકારૂપ શ્રી સંઘના ચારેય વિભાગને આરાધ્ય ક્રિયામાં નિત્યની ઉપયોગિતા જાણીને, એ પ્રતિક્રમણના આવશ્યક એ સૂત્રોની અતિશય ગંભીરતાપૂર્વક રચના થઇ છે. આવશ્યક સૂત્રો એ માટે ગણધર ભગવંતો અને શ્રુતધરોએ આવશ્યક-વિશેષાવશ્યક જેવા મહાન ગ્રંથો વિસ્તારપૂર્વક રચ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૨—તત્ત્વોનું જ્ઞાન મેળવીયે તો પછી પ્રતિક્રમણની ક્રિયાઓની શી જરૂર છે ?

ઉત્તર—શ્રી જૈનશાસનમાં ક્રિયા માટે જ જ્ઞાન છે. જ્યાં ક્રિયાની જરૂર નથી ત્યાં જ્ઞાનની જરૂર જ નથી. જીવદયાનું પાલન કરવા માટે જ જ્ઞાન મેળવવુ જરૂરી છે. જ્ઞાન મેળવ્યા પછી અહિંસા ધર્મ કેમ ન ગમે ? જ્યાં દયાની જરૂર નથી ત્યાં દયા પાળવાની વાત કરનાર જ્ઞાનવૃદ્ધિની પણ શી જરૂર છે ? દયાહીનને અજ્ઞાનતાજેમ અધિક નિર્દય બનાવે છે, તેમ ક્રિયાવિહીનને અજ્ઞાન અધિક નિષ્ક્રિયને ને પ્રમાદી બનાવીને અધિક અસત્‌ક્રિયાવાન અને પાપ રક્ત બનાવનાર થાય છે. ટૂંકમાં કહીએ તો કહી શકાય, કે સાચું જ્ઞાન આવે તો તો આપોઆપ ક્રિયાની અભિરૂચી જાગે જ. જ્ઞાનથી જ્ઞાનીનાં વચનો પર શ્રદ્ધા પણ વધારે દૃઢ બને. મુક્તિની ક્રિયા કરવા તરફ આત્માએ જ્ઞાનપૂર્વક ઉદ્યમશીલ બનવુ જોઇએ. દયાને પુષ્ટ બનાવવા માટે જ્ઞાનને મુખ્ય બનાવવુ જોઈએ. અહિંસાને દૃઢ બનાવવા માટે જ્ઞાનનો આદર કરવો જોઇએ. અહિંસાને પાછળ કરી, તેને ભૂલી જવા માટે જ્ઞાન ભણવા ભણાવવાનું હોય જ નહીં. દયાને કાયમ રાખીને જ્ઞાન ભણવાનું હોય

છે. દયાને છોડીને જ્ઞાન ભણવા કયો બુદ્ધિમાન ઉપદેશ આપે? અહિંસા, દયાપાલન, ચારિત્રશોધન, કે ક્રિયાપ્રવર્તન એ બધામાં જ્ઞાન તો કેવળ ઉત્તેજક અને શુદ્ધ કરનાર એક પવિત્ર તત્ત્વ મનાયેલ છે. જે જ્ઞાનથી તેના કાર્ય સ્વરૂપ અહિંસા થઇ શકે નહીં, તે જ્ઞાન નિષ્ફળ અને નકામું ગણાય છે. ક્રિયાને ટકાવવા માટે જ્ઞાનાભ્યાસ કરવાનો છે. ક્રિયા વિના કે ચારિત્ર વિના મોક્ષ હોય શકે જ નહીં. માટે એવું જ જ્ઞાન ભણવું જોઇએ કે જેથી ચારિત્ર અને તે માટેની ક્રિયા સુદૃઢ બને. પ્રમાદમાં પડેલા અને દોષોથી ભરેલા જીવો માટે દોષોની વારંવાર શુદ્ધિ કરવાવાળું પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના ચારિત્ર પણ શુદ્ધ રહી શકતું નથી. એટલે કહી શકાય, કે જેમ ચારિત્ર વિના મુક્તિ નથી તેમ આવા આત્માઓ માટે પ્રતિક્રમણ વિના ચારિત્ર પણ ટકી શકનાર નથી. માટે મોક્ષ કે સદ્‌ગતિનો મુખ્ય આધાર જ્ઞાન નહીં પણ ક્રિયા છે. **ચારિત્ર ગુણથી હીન આત્માને ઘણું પણ જ્ઞાન અંધની આગળ લાખો દીપકની જેમ શું ફળ આપશે?** ચારિત્રવાનને મળેલું થોડું પણ શ્રુતજ્ઞાન, ચક્ષુવાળા દેખતાને એકાદ પણ દીપકની જેમ, પ્રકાશ આપનાર બનશે. ક્રિયાપ્રધાન સંયમના પાયે પ્રતિક્રમણો વિધાનરૂપ છે. ક્રિયા વિનાના જ્ઞાનની વાત જેઓને મીઠી લાગે છે, અને ક્રિયાની વાત જેને કડવી લાગે છે, તેઓ ખરેખર શાસ્ત્રદષ્ટિને પિછાણનારા નથી જ. કારણ કે **ધર્મનો પ્રાણ જ ક્રિયા છે,** તે તેઓને સમજાયું હોતું નથી.

પ્રશ્ન ૩—પ્રતિક્રમણથી આત્માને લાભ થશે તેની ખાત્રી શી?

ઉત્તર—આત્મા અને કર્મ એ બેઉ ચીજો ક્ષીર—નીરની જેમ, અથવા લોહાગ્નિ ન્યાયથી, પરસ્પર અલગ હોવા છતાં એકબીજા સાથે પરસ્પર અનુવિદ્ધ થઇને મળીને એકમેક થઇને રહે છે. એ મેળાપ અલગ ન થાય ત્યાં સુધી બન્નેય પરસ્પરની અસરથી મુક્ત થઇ

શકતા નથી. જીવ ઉપર કર્મની અસર છે ને કર્મ ઉપર જીવની અસર છે. આ રીતનો કર્મ અને આત્મા વચ્ચેનો મુમુક્ષુ આત્મા વિયોગ કરવા ઇચ્છે છે, તેથી લોહામાંથી અગ્નિનો તાપ કમ કરવા જેમ પાણી જોઇએ તેમ કર્મની અગ્નિને શાંત કરવા સામાયિકની જરૂર છે. હવે બીજી પ્રતિક્રમણાદિની ક્રિયાઓ જો નહીં કરે તો ક્ષીર ને નીરની જેમ આત્માથી કર્મ જુદા કેમ થઇ શકે? એમ પ્રતિક્રમણ કરવાથી એ ક્રિયાઓમાંના છએ આવશ્યકો તેની તેની અસર પહોંચાડશે જ, તેમાં ખાત્રીની શી જરૂર છે? મરચું બાળકને ખવડાવીયે, પછી એ ફૂદશે જ, તેની જીભ તીખી થવાની જ, તેમ આ ક્રિયાઓની અસર થવાની જ: માટે અશ્રદ્ધા કરવી એ ભૂલ છે.

પ્રશ્ન ૪—પુદ્ગલ આવિષ્કારના જમાનામાં પ્રતિક્રમણની શી જરૂર છે?

ઉત્તર—શ્રી કલ્પસૂત્ર જેવા સર્વ શાસ્ત્રશિરોમણિ સમા મહાગ્રંથમાં આપણે સાંભળ્યું છે કે–આ કાળમાં ભગવાન મહાવીર દેવના ચતુર્વિધ સંઘના આત્માઓ વક્ર ને જડ થશે: તો જ્યાં જડતા છે ત્યાં ભૂલોનો સભાવ રહેવાનો જ. એટલે જ્યાં ભૂલો થાય ત્યાં ભૂલના પશ્ચાત્તાપરૂપી પ્રતિક્રમણની પણ આવશ્યકતા, વિના મહેનતે સિદ્ધ થઈ જાય તેવી છે. **પ્રતિક્રમણ એ ભૂલરૂપી વિષને વધતું અટકાવનાર ઔષધિ વિશેષ છે.** એટલે છદ્મસ્થને પ્રતિક્રમણની જરૂર કેમ ન હોય? Western Civilization સુધરેલો જમાનો પણ કહે છે-કે પોતાની ભૂલ થતાંની સાથે જ "Beg your pardon, Excuse me, I am very sorry" એમ કહી ભૂલનો તુરત સ્વીકાર કરી લઘુ બનો. મહેરબાની કરી માફી આપો, મને ક્ષમા આપો, હું બહુ દિલગીર છું, આ શબ્દો શું છે? તો પછી ભગવાન "મિચ્છામિ દુક્કડં" માગવાનું શિખવાડે છે તે શું છે? ભૂલ થતાંથી સાથે

જ તેનો સ્વીકાર કરી તેનું પ્રતિક્રમણ કરવું એ તો પોતાની મહાનતાનું ચિહ્ન સૂચક છે.

પ્રશ્ન ૫—પ્રતિક્રમણ એ શું ચીજ છે? તેનો અર્થ સરળ રીતે સમજાવો.

ઉત્તર—પ્રમાદવશાત્ પોતાનું સ્થાન છોડીને પરસ્થાનને પામેલો આત્મા પાછો પોતાના સ્થાને આવે, તે પ્રતિક્રમણનો સાદો અર્થ છે. એટલે જ્યાં સુધી પ્રમાદ રહે ત્યાં સુધી પ્રતિક્રમણની જરૂર છે એમ કહી શકાય. આજે ૪, ૫ ને છઠ્ઠા ગુણસ્થાન સુધીના જીવોને માટે અવિરતિ, કષાય કે પ્રમાદ જેવા દોષોને જીતવા માટે પ્રતિપક્ષ સાધક ક્રિયાઓરૂપે આ ષડાવશ્યકમય પ્રતિક્રમણ જેવું કોઈ દુનિયામાં બીજું સાધન જ નથી. સર્વવિરતિનું રક્ષણ આ પ્રતિક્રમણો જ કરે છે. નહીં તો નિષ્ઠુરતા પ્રવેશતા વાર લાગે જ નહીં. "છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક સુધીના આત્માઓ માટે ક્રિયાઓની જરૂર નથી," એમ કહેનારને મિથ્યાત્વ ઝેરની વાસનાવાળા જ માની શકાય. દોષ લાગવા ૨૫ ક્રિયા માનેલી છે, તેને નિગ્રહ કરવા કે ઝેર કરવા આવી પ્રતિપક્ષી ક્રિયાઓ જરૂરી છે જ, તેટલું તેઓ ભૂલી જાય છે. "લોખંડ લોખંડને કાપે" તેમ ક્રિયા ક્રિયાનો સામનો કરી શકે. જેમ કિલ્લો સમારકામથી જ ટકી શકે છે, નહિ તો પડી જાય છે. તેમ ચારિત્રવાન્ આત્માનો ક્રિયારૂપી કિલ્લો પ્રતિક્રમણરૂપી સમારકામથી જ ટકી શકે. ક્રિયાના કિલ્લામાં પડેલા છિદ્રો કે અતિચારોરૂપી ગાબડાઓનું પ્રતિક્રમણ કરવું એ સમારકામ છે. માટે કહી શકીએ કે આ જ્ઞાનપૂર્વકની ક્રિયાઓ તો ચારિત્રના સાચા પ્રાણ છે, ને તે ક્રિયાઓના પ્રાણ એ પ્રતિક્રમણ છે.

પ્રશ્ન ૬—પ્રતિક્રમણમાં છ આવશ્યક છે તે શું સમજાવે છે?

ઉત્તર—(૧) સામાયિક (૨) ચઉવિસત્થો (૩) વંદણું (૪) પડિક્કમણું (૫) કાઉસ્સગ્ગ ને (૬) પચ્ચક્ખાણ એ છ આવશ્યકો પ્રતિક્રમણ કરતા ક્રમસર આવે છે. સમભાવ લક્ષણવાળું

સામાયિક સૌમા પ્રથમ છે ચતુર્વિંશતિ સ્તવ આદિ સૂત્રો પાંચ સામાયિકના જ પોષક પ્રકારો હોવાથી સામાયિકને પ્રથમ ગણાવેલ છે. એ છને ષડાવશ્યક પણ કહેવાય છે. તેના વિષયો ટૂંકમા આ પ્રમાણે ગણાવી શકાય, (૧) સામાયિકનો અર્થાધિકાર સાવદ્યયોગની વિરતિવાળો ગણી શકાય (૨) બીજે ૨૪ જીનવરોના સદ્ભૂત ગુણોના કીર્તનવાળો છે. (૩) ગુણવતા ગુરુ મહારાજના વિનયવાળો ત્રીજો (૪) ચોથો પ્રતિક્રમણનો, તેમાં પાપોથી સ્ખલિત બનેલ આત્માની નિંદામય ગણાય (૫) પાંચમો મહાન દોષોરૂપી ભાવ વ્રણોની ચિકિત્સા મારેનો અને (૬) છઠ્ઠો પ્રત્યાખ્યાનનો અર્થાધિકાર, અનેક પ્રકારની સંયમગુણની સતત ધર્મવાળી ધારણાવાળો આવે છે.

બીજી રીતે પણ એમ કહી શકાય કે (૧) સામાયિકથી ચારિત્રાચારનુ પાલન કરવાદ્વારા ચારિત્ર ગુણની વિશુદ્ધિ કરાય છે (૨) જિનસ્તુતિથી દર્શનાચારનુ પાલન કરતા દર્શન ગુણનું શુદ્ધિકરણ થાય છે (૩) ગુરુવંદન કરતા ગુરુનો વિનય કરવાથી તેમનામા રહેલા દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર ને તપના ગુણોનુ જ તેમા બહુમાન થવાથી આપણા પણ તે તે ગુણો વિકસે છે. (૪) મૂળગુણો ને ઉત્તરગુણોમાં થયેલી સ્ખલનાઓની યાદ કરવાપૂર્વક આલોચના કરી, તેનો ક્રમ આવે ત્યારે વિધિપૂર્વકની નિંદા અને ગર્હા કરે તે સાચું પ્રતિક્રમણ છે. પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે દુષ્કૃતોની નિંદાવાળો પ્રતિક્રમણ નામનો આ વિભાગ ભલે ચોથો આવે છે, તો પણ તે બહુ જ મહત્વનો છે. તેનાથી ચારિત્રના મૂળ અને ઉત્તરગુણો શુદ્ધ થતા હોવાથી ચારિત્રાચારનું જ તે પાલન ગણાય છે. (૫) નિંદા ગર્હારૂપ પ્રતિક્રમણથી શુદ્ધ નહી થયેલા ચારિત્રના શેષ અતિચારોના વ્રણના છિદ્રની ચિકિત્સા કરવારૂપ કાઉસ્સગ્ગથી અનુક્રમે શુદ્ધિ થાય છે (૬) છઠ્ઠુ પચ્ચક્ખાણ એ ગુણ ધારણ કરવા માટે છે. તેનાથી તપાચારનું

પાલન થાય છે. તપાચારથી અંતરાય કર્મો પણ તૂટે છે. એવી રીતે છએ આવશ્યકોથી વીર્યાચારની શુદ્ધિ થાય છે. જેમ તેનો ક્રમ સાચવીને રસોઈનું રાંધવાનું કામ કરાય છે, તેમ આ છએ આવશ્યકોની વિધિ જ્ઞાનીદ્રષ્ટ હોઇને ક્રમપૂર્વક ગોઠવાએલ છે. તેમજ આચરવાથી મુક્તિ નિકટ બને છે.

પ્રશ્ન ૭—આ સૂત્રો ભણવાથી શો લાભ ?

ઉત્તર—આ સૂત્રો સર્વ મંત્રમય છે, અને ગંભીર અર્થવાળા છે. થોડા અક્ષરોમાં ઘણા અર્થો સમાવી લેવાની શક્તિ તે સૂત્રોમાં છે. એક જ જન્મમાં અનેક જન્મોનાં કાર્યો સિદ્ધ થઇ શકે એવા અર્થો અને તત્ત્વોથી ભરેલા આ ગહન ને મંત્રમય સૂત્રોનો અભ્યાસ કરવાનું છોડીને એક જ જન્મનાં અને તત્ક્ષણ પૂરતાં કાર્યની સિદ્ધિ બતાવનારી પાશ્ચાત્ય કેળવણી ભણવામાં શું બુદ્ધિમત્તા છે ! આ સૂત્રો આ ભવ અને પરભવને સુધારે છે.

પ્રશ્ન ૮—સામાયિકમાં મનથી પાપ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવાય છે. તે તો મોટે ભાગે પળાતી નથી, તો સામાયિકનો ભંગ ન કહેવાય ?

ઉત્તર—અતિક્રમ-વ્યતિક્રમ-અતિચાર અને અનાચાર એમ ચાર પ્રકારથી ક્રમે દોષ લાગે છે તેમા માનસિક દોષ પહેલાં ત્રણ પ્રકારથી મનાએલો છે. અનાચારનો મહાન દોષ છે. એટલે અતિચાર સુધીના ત્રણ પ્રકારોની શુદ્ધિ, નિંદા, ગર્હા, આલોચન અને પ્રતિક્રમણથી થઇ શકે છે તેમ કરવાથી લીધેલી પ્રતિજ્ઞાનો સર્વાંશે ભંગ થયો મનાતો નથી, અને પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ થઇ શકે છે.

પ્રશ્ન ૯—આ સૂત્રો ઘણાઓને પૂરાં આવડતા નથી, અશુદ્ધ બોલે છે, તેનાં કરતા ન બોલે તો કેમ ?

ઉત્તર—જૈન મત તો એમ માને છે, કે કોઇ પણ ક્રિયા અભ્યાસથી જ સિદ્ધ થાય છે. "દોષવાળું કરવા કરતાં નહીં કરવું સારું" એવી જૈન માન્યતા નથી "કરવું તો શુદ્ધ જ કરવું; અન્યથા કરવું જ નહીં" એવું વચન પણ આ શાસ્ત્રકારોને માન્ય નથી.

જૈન સિદ્ધાંતના મર્મોને જાણનાર મનુષ્ય આવું કદી બોલે જ નહીં, કારણકે "અભ્યાસના આરંભકાળમાં ભૂલ ન જ થાય" એવું કદી બનતું નથી. એકડો ઘુંટનાર બાળક બાળિકાઓનો દાખલો વિચારો. રોટલી વણવાનું શિખનાર નાની કન્યાનું દૃષ્ટાંત પણ વિચારવા જેવું છે. જો તેઓને એકડો લખતાં કે રોટલી વણતાં ના પાડીશું, તો તેમનું ભવિષ્ય બગડશે, કારણ કે શરૂઆતમાં એકદમ શુદ્ધ તો તે બેઉને આવડતા જ નથી: એવી જ રીતે સમજવું જોઇએ કે-ભૂલોવાળી ક્રિયાઓ કરતાં કરતાં જ એક દિવસ ભૂલ વિનાનાં અનુષ્ઠાનો થશે. કારણ કે સર્વ સામાન્ય એવો નિયમ છે, કે **સાતિચાર ધર્મ જ નિરતિચાર ધર્મનું કારણ બને છે. અતિચારવાળા અનુષ્ઠાનો જ એક દિવસ સર્વ શુદ્ધ નિરતિચાર ધર્મ સુધી પહોંચાડશે.** એમ કરતાં કરતાં જ્યારે આત્માઓ પોતાની અશુદ્ધિઓ, સ્ખલનાઓ, ત્રુટિઓ અને ખામીઓને દેખતા થશે, ત્યારે તેને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરશે. દુન્યવી બધી કળાઓના અભ્યાસમાં, પણ એ જ નિયમ છે. સર્વાંશે શુદ્ધ આદર્શને નજર સામે દેખતા જાઓ અને પોતાની ક્રિયાઓમાં રહેલી ખામીઓને સુધારતા જાઓ. એક દિવસ વિશુદ્ધ આદર્શને પામી શકાશે.

પ્રશ્ન ૧૦—પ્રતિક્રમણ કરવા અગાઉ સામાયિક લેવાની શી જરૂર ?

ઉત્તર—પ્રતિક્રમણ એ સામાયિકનું એક અંગ છે. એટલે એમ કહીએ તો ચાલે કે **સામાયિક એ સાધ્ય છે, ને પ્રતિક્રમણ એ સાધન** છે. તે કારણથી સામાયિકરૂપી સાધ્યને લક્ષમાં રાખીને જ પ્રતિક્રમણની ક્રિયા કરવી જોઇએ. વિરતિવાળા ચતુર્વિધ શ્રી સંઘને એ સામાયિકનો પ્રતિક્રમણની આરાધનાદ્વારા મુખ્ય ખપ રહે છે. એટલે કહી શકીએ કે આ પ્રતિક્રમણ કરવાનો અધિકારી વર્ગ ચતુર્વિધ શ્રી સંઘ છે. દોષની શુદ્ધિ જેને ઇષ્ટ હોય તે એ પ્રથમ તો સામાયિકના જ સાધ્ય બને છે.

પ્રશ્ન ૧૧—પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે સૂત્રાનો અને ક્રિયાનો એ બેઉનો શો સંબંધ છે?

ઉત્તર—સૂત્રોનું જ્ઞાન હોય તો જ ક્રિયા કરી શકાય. આ સૂત્રો જો મુખપાઠ ન હોય, તો પ્રતિક્રમણની ક્રિયા અને વિધિએ કેમ કરી શકે? ક્રિયા સદ્દગતિનો હેતુ છે, કારણ કે આ ક્રિયા કરતી વખતે સંસારની પાપક્રિયાએ આપોઆપ બંધ થાય છે. પણ તે ક્રિયા કરનારને જો તે સૂત્રો મોઢે ન આવડતા હોય તો ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કેમ જ કરી શકે? આજે એવું ઘણાના મનમાં છે, કે આ સૂત્રાક્ષરો મંત્રમય છે, ને તેનો અર્થ ન પણ જાણીયે:તે છતાં કોઇ ક્રિયા કરાવે તે સાંભળવાથી આપણા કર્મો ખપવાના જ છે "વંદિત્તાસૂત્રમાં," પણ છેવટે તે વાત કહી છે. તેથી આજે સમાજનો મોટો ભાગ તે સૂત્રોના મહામૂલા અર્થો શિખવામાં ગોખવામા, અને તેના ઊંડા અર્થ ચિંતનમાં બહુ જ પ્રમાદ સેવે છે. વેપારી 'કરેમિ ભંતે' નો અર્થ જાણતો નથી. માતા નવકારનો અર્થ જાણતી નથી. પાઠશાલામાં કેવળ મુખપાઠથી સંતોષ મનાય છે. તેવાઓને કદી ચિંતા થતી નથી કે આ અમે શું બોલી ગયા? અમે શું સૂત્રોમાં સાંભળ્યું? એવાઓને આકરું ઉત્તેજન આપવા એ વંદિતા સૂત્ર કહેતું નથી કે અર્થ શિખશો નહીં, રહસ્યોનું ચિંતન કરશો નહીં, એટલે અર્થ જાણવા વિનાના વર્ષોથી ક્રિયાએ કરનારો મોટે ભાગે પોતાની આળસથી શું ગુમાવી રહ્યો છે? તે સમજતો હોતો નથી, તેથી તે મહાન્ ભૂલ કરી રહ્યો છે. એમ ક્રિયાએ કરનારો વર્ગ ધીમે ધીમે દ્રવ્ય ક્રિયાઓમાં જ માનનારો બને છે. એમ એક દિવસ એ શુષ્ક ક્રિયાવાદી બની જશે. માટે ક્રિયામાં જેટલું જરૂર હોય તેટલું પ્રમાણોપેત જ્ઞાન ભળે તો દૂધમાં સાકર ભળ્યા બરાબર સ્વાદ આવે. માટે જેની શક્તિ હોય તેઓએ તો તે ક્રિયાઓમાં પૂરો રસ લેવા અર્થ શિખી જ સાર લેવા જોઇએ જેની શક્તિ

ન હોય, બિમાર હોય, વૃદ્ધ હોય, ને તેને માટે આ સૂત્રો વિના અર્થના શીખવવામાં આવે તો તે સુયોગ્ય ગણાય.

પ્રશ્ન ૧૨—છએ આવશ્યકોનો પરસ્પર સંબંધ સમજાવો.

ઉત્તર—આ છએ આવશ્યકો પરસ્પર એક બીજાના સાધક અને પૂરક છે. સામાયિકથી જેમ આશ્રવ નિરોધ કે તૃષ્ણા છેદરૂપી પચ્ચક્ખાણના ગુણની વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ પચ્ચક્ખાણથી સમતારૂપી સામાયિકની પુષ્ટિ થાય છે; કારણ કે પચ્ચક્ખાણ ઉભય સંધ્યાના બેઉ પ્રતિક્રમણોમાં કરવાના જ છે. કાયા ઉપરથી મમતા છોડીને કાઉસ્સગ્ગ દ્વારા જેમ સમત્વ યોગની પ્રાપ્તિ થાય, તેમ દેહમમત્વના ત્યાગથી સમભાવવાળા સામાયિક ગુણની જ વૃદ્ધિ થવાની. સાવદ્ય યોગની નિવૃત્તિરૂપ પચ્ચક્ખાણમય સામાયિકથી જેમ પ્રતિક્રમણને જ પોષણ મળે છે, તેમ સાવદ્યયોગની નિવૃત્તિરૂપ પ્રતિક્રમણ સામાયિકથી જ સિદ્ધ થાય છે. સમભાવપ્રાપ્ત એવા સુગુરુની આજ્ઞાના પાલનરૂપ ભક્તિનું જેમ સામાયિક પ્રયોજક અને ઉત્તેજક છે, તેમ તે સમભાવી સદ્‌ગુરુઓનાં ચરણકમલોની વંદના રૂપ વિનય પણ સામાયિક ગુણને વિકસાવનાર બને છે. આવા અરસપરસના સંબંધોથી એકંદરે આપણે એમ કહી શકીએ, કે છએ આવશ્યકો ભેગા મળીને ચારિત્ર ગુણને જ પુષ્ટ કરે છે. એ હિસાબે ચારિત્રનું પાલન એટલે ચારિત્રાચારનું પાલન પણ થયું ગણાય. અથવા પંચાચારના પાલનરૂપ મુક્તિમાર્ગનું પાલન, સંરક્ષણ કે આરાધન થયું ગણાય. એ પ્રમાણે પ્રતિક્રમણ કે તેના ૭ આવશ્યકો મુક્તિ પંથના પ્રયાણરૂપ જ છે. તેથી સમજુ આત્માઓ, ઉભય ટંક પ્રતિક્રમણ કદી છોડતા નથી. ચતુર્દશી જેવી આરાધક તિથિએ જો કારણ સયોગવશાત્ તપ ન થઇ શક્યું હોય, તો પણ પંદર દિવસની ખમાવવાની પ્રતિક્રમણની પુણ્યપળોને કોઇ પણ ભોગે આરાધકો જતી કરતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૩—પ્રતિક્રમણનો સમય સવાર સાંજનો કેમ નિયત કરાયો હશે?

ઉત્તર—૨૪ કલાકમાં સવાર સાંજ એમ બે સંધ્યા મુખ્ય ગણાય છે. સૂર્યના ઉદય ને અસ્તના તે સમયો છે. તેવી જ રીતે રાત અને દિવસ પણ બે વિભાગ છે. એટલે ૧૨-૧૨ કલાકની સહેજ વહેંચણી તેમાં મુખ્ય કારણ હોય. વળી દુનિયામાં સવાર સાંજના વખતો ફરવા માટે કે વ્યાયામદ્વારા દેહપુષ્ટિ માટે મુખ્ય ગણાએલ છે. તેમ આ પ્રતિક્રમણ પણ આત્માના ગુણોને પોષણ આપવા માટે એક વ્યાયામ તરીકે લેખાયેલ છે. **માનવને આ પ્રતિક્રમણરૂપી વ્યાયામ વિના આત્મગુણોની પુષ્ટિ કરવારૂપ કાર્યની સિદ્ધિ થઇ શકતી નથી.** આ આરાધન અનાદિનું અને શાશ્વત છે. એટલે કે દરેક તીર્થંકર ભગવંતનાં શાસનમાં તે અવશ્ય હોય જ. મુમુક્ષુને પ્રતિદિનના એ વ્યાયામ વિના ચાલી શકતું જ નથી. એનાથી ભાવ તંદુરસ્તી સાંપડે છે. તત્ત્વાર્થ સૂત્રની સિદ્ધસેનીય ટીકામાં પૃષ્ઠ-૫૭માં કહ્યું છે કે-ગુરુઓ સમક્ષ કરાતા સમકિતને અપાવનારા જે જે શુભ ક્રિયાનુષ્ઠાનો છે, તે બધાય સમ્યગ્ વ્યાયામો છે.

પ્રશ્ન ૧૪—પ્રતિક્રમણ એક કે પાંચ? ૭ આવશ્યક તો દરેકમાં સરખા છે.

ઉત્તર—પ્રતિક્રમણ એ દોષશુદ્ધિ અને ગુણપુષ્ટિની ક્રિયા છે. અહીં દોષ એટલે કચરો. આત્મારૂપી ઘરમાં કર્મ કચરો ભર્યો પડ્યો છે. ઘરની જેમ તેને રોજ બે વાર સાફ કરવો જોઇએ. તેને વળી દર-પખવાડીયે, દર ચતુર્માસીએ, કે દર સંવત્સરીએ વધારે પ્રયત્ન કરવાપૂર્વક સાફ કરવો જ જોઇએ. તેમ થાય તો જ ચોક્ખાઇ રહી શકે. તે કારણથી દેવસિક, રાત્રિક, પાક્ષિક, ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક એમ પાંચ પ્રતિક્રમણ ભગવાને ફરમાવ્યા છે. તેમાં દેવસિકને પ્રથમ મૂકવાનું એ કારણ છે, કે-ભગવાન તીર્થની સ્થાપના દિવસે કરે છે. અને તે દિવસની સાંજથી જ શ્રી ગણધર

ભગવંતો વિગેરે સર્વ નિયમિત પ્રતિક્રમણ કરે છે, એટલે દૈવસિક પ્રતિક્રમણ પહેલું શરૂ થાય છે, તેથી તેને પહેલું ગણાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૫—પ્રતિક્રમણમાં યોગસિદ્ધિ અથવા અધ્યાત્મ જેવું શું છે?

ઉત્તર—આ ક્રિયાઓ રખડતા આત્માઓનો મોક્ષની સાથે યોગ કરી આપે છે, માટે તે યોગ જ છે. વળી જ્ઞાન અને ક્રિયા ઉભયરૂપ અધ્યાત્મ છે. અધ્યાત્મ-એટલે આત્માની સન્મુખ થવુ. પ્રતિક્રમણ વખતે નિંદા ગર્હાદિ કરાય છે. તે આત્મસન્મુખ થયતે જ કરાય છે. આ પ્રતિક્રમણ સમજપૂર્વક થાય છે, એટલે તે ક્રિયામાં જ્ઞાન પણ છે. જ્ઞાન અને ક્રિયા બેઉ ભેગા ભળવાથી આત્માભિમુખી જીવ વિશુદ્ધ અધ્યાત્મનું જ પાલન કરી રહ્યો છે, એમ કહી શકાય. એટલે માનવુ પડશે કે **જ્ઞાન અને ક્રિયા ઉભયના સમન્વયમાં જ શુદ્ધ અધ્યાત્મ સમાયેલું** છે. એટલે આ પ્રતિક્રમણની ક્રિયાઓમા દૂધ અને મીઠાશ અથવા પાણી અને રસ એની માફક જ્ઞાન અને ક્રિયા ઓતપ્રોત મળી ગયેલી છે. તેથી પ્રતિક્રમણ એ નિર્દોષ અધ્યાત્મ જ છે જો કે દ્રવ્ય ક્રિયાઓ આગળ જતા ભાવ ક્રિયાને લાવનારી અને કારણભૂત બને છે, એટલે વ્યવહારથી દ્રવ્ય ક્રિયાઓ કે અશુદ્ધ થતી ક્રિયાઓને બંધ કરવાનું જ્ઞાનીઓ કહેતા નથી, પરંતુ અધ્યાત્મરૂપ જ્ઞાન સાથે જ્યારે આ આત્મા ક્રિયા કરતો થશે, ત્યારે મોક્ષ નજીક સમજવુ. જો કે દ્રવ્ય ક્રિયા કરનારને અથવા સાભળીને ક્રિયા કરનાર અભણને પણ ભગવાન ઉપર તથા ભગવંતની આજ્ઞાઓ ઉપર બહુમાન અને શ્રદ્ધા તો હોવી જ જોઇએ, જો તે હોય તો તેને આપણે આંશિક અધ્યાત્મ માની લેવુ પડે, પરંતુ આત્માભિમુખપણું સારૂ ખિલવવા જ્ઞાનપૂર્વકની ક્રિયાજ જરૂરી છે એમાં ના પાડી શકાય તેમ નથી જ.

પ્રશ્ન ૧૬—પ્રતિક્રમણ બહુ જ નિર્દોષ નથી થતું, તો શું કરવું?

ઉત્તર—પોતાની ક્રિયાઓમાં નિત્ય નિત્ય સુધારો કરવા પ્રયત્ન કરવો, પરંતુ પારકાને માટે બહુ ચિંતા કરવી તે ઠીક નથી પારકા કરતાં પોતાના દોષો શોધવાની વૃત્તિ દરેકે રાખવી જોઈએ ગુણ કે દોષ એ માનસિક વસ્તુ છે બીજાના માનસિક ભાવો યથાર્થપણે જોવાનું સામર્થ્ય છદ્મસ્થોમાં હોય નહીં તેમ કરવા જઈએ તો વ્યવહારનો લોપ થવાનો સંભવ રહે છે સ્યાદ્વાદ એટલે અનેકાંતવાદ એ એમ શિખવાડે છે, કે **નિશ્ચયનયના લોપથી સત્યનો વિચ્છેદ થાય, અને વ્યવહારનયના લોપથી તીર્થનો વિચ્છેદ થાય.** એટલે રથના બે પૈડાની જેમ, પક્ષીની બે પાંખની જેમ બેમાંથી એકને પણ છોડવા ઉચિત નથી **નિશ્ચયનય ભાવપ્રધાન છે, અને વ્યવહારનય ક્રિયાપ્રધાન છે** એટલે દેખાતા સામાના થોડા દોષો ઉપરથી આપણે સારા નરસાનો નિર્ણય કેમ આપી શકીયે ? એટલે એવી રીતે મનથી કલ્પેલું માપકયંત્ર એનું ઉપયોગમાં લઈએ તો તે કેમ ચાલે ? પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિનો દાખલો એને માટે બહુ જ બંધબેસતો છે પૂર્ણ આદર્શને સન્મુખ રાખી મુમુક્ષુ ક્રિયા સુધારતો જાય, તો કોઈ દિવસ કે બીજા કોઈ જન્મમાં પણ તે નિર્દોષ ક્રિયા કરનારો બની શકે છે

પ્રશ્ન ૧૭—પ્રતિક્રમણ અને મિચ્છામિ દુક્કડંને શો સંબંધ છે ?

ઉત્તર—**મિચ્છામિદુક્કડ એ પ્રતિક્રમણની ભાવનાનું મૂળ બીજ છે.** સાચા પશ્ચાત્તાપમાંથી ઉદ્‌ભવેલું પ્રાયશ્ચિત લેવાનું ભાન તે આત્માના મુખમાંથી અરેરાટીપૂર્વક મિચ્છામિ દુક્કડના મહામૂલા ઉદ્‌ગારો કઢાવે છે હળુકર્મી આત્માને જ આવી ભાવના થાય છે કરેમિ ભંતેનું સૂત્ર ઉચ્ચરતી વખતે પણ સામાયિકમાં કરેમિ ભંતેની પ્રતિજ્ઞા ગુરુમહારાજ લેવડાવે છે, તે વખતે ધીમે સ્વરે સાધકને ઉચ્ચરવાનું પણ હોય છે પોતે સાથે સાથે બોલે તેનાથી પોતાને વિશેષ ખ્યાલ આવે એ પ્રતિજ્ઞા લેતા પૂરતો ખ્યાલ રહેવો જોઈએ કે છેવટ સુધી આ પ્રતિજ્ઞાનું

પાલન અને નિર્વાહ માટે કરવાના છે. અહીંથી ઉઠાશે નહીં કામ વિનાનું બોલાશે નહીં, સાવદ્યકાર્યનો મેં ત્યાગ કર્યો છે, મારે સમતા ભાવમાં રહેવાનું છે. તેવો ખ્યાલ ભુલાયો ન હોય તો જ દોષ લાગતાં તુરતજ મિચ્છામિ દુક્કડં યાદ આવી જાય. આમ એક મુહૂર્ત સુધી ધર્મધ્યાનનો ઉપયોગ ટકી શકે છે, એવું જ્ઞાનીઓનું કથન છે. તેથી બે ઘડી એટલે ૪૮ મિનિટનો સમય "જાવ નિયમ" શબ્દથી નિયત કરવામાં આવ્યો છે. તેટલો વખત ઓછામાં ઓછો હોય તો જ મનની કોટિમાં ગણી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮—પ્રતિક્રમણમાં ચૈત્યવંદના, ગુરુવાંદણા, આ બધું શા કારણથી વિધાનરૂપ હશે ?

ઉત્તર—ચૈત્યવંદન ભગવાનની આરાધના માટે છે. તેમાં નમુત્થુણં ભાવ જિનનું એક મોંઘેરું ભક્તિ અર્ઘ્ય છે. ભાવનાનાં પૂર ચઢતાં હોવાથી ચૈત્યવંદનના હૃદયરૂપ અને પ્રાણ સમાન સ્તવનનો પણ સમાવેશ પ્રતિક્રમણમાં કરવામાં આવેલ છે. સાધુવંદન પણ તે માટે છે, કે જેટલું દેવતત્ત્વ તારક છે, તેટલું ગુરુતત્ત્વ પણ તારક છે, તેથી જુદી જુદી ભૂમિકાએ રહીને આત્મ વિકાસની સાધના કરી રહેલા પવિત્ર સંતપુરુષો પણ ભક્તિયોગની સાધનાને અને પશ્ચાત્તાપપૂર્વકના ભવ્ય સ્વરૂપવાળી ભાવનાને દૃઢ કરવામાં નિમિત્તભૂત છે. સામાયિક પણ એક એવી ઊંચી વસ્તુ છે, કે તે એ શિખવાડે છે કે જે સાવદ્ય વ્યાપારો હોય છે, તેનો અવશ્ય ત્યાગ કરવા જેવો છે. એ હેયને છોડીને શું કરવાનું ? તે પણ બતાવ્યું છે કે ઉપાદેયરૂપ જે ગ્રહણ કરવાની ચીજો છે તેનો સ્વીકાર કરો. તેજ આ સામાયિક છે. હેયનો ત્યાગ ને ઉપાદેયનો સ્વીકાર સામાયિકે શિખવાડયું. સ્તુતિઓથી વળી ચઉવિસત્થોદ્વારા ૨૪ ભગવંતના પવિત્ર નામ સ્મરણ કરીને તે પ્રભુજીઓનાં ગુણગાન ગવાય છે. એ સ્તવનથી સમકિત શુદ્ધ થાય છે. એ પણ એક મોટામાં મોટો લાભ છે. તે સમ્યક્ત્વ (૧) આસ્તિક્ય (૨)

અનુકંપા (૩) નિર્વેદ અને (૪) મવેગ અને (૫) શમનાં લક્ષણોથી વ્યક્ત થાય છે એ ગુણો તેને ઉંચુ આચરણ કરવા પ્રેરે છે. સાચુ બોલતા શિખવે છે સતોષી બનવા પ્રેરે છે એમ કરતા કરતાં તેનામા જીવદયાનો પણ મહાન્ ગુણ પ્રગટે છે તેથી તે દયાળુ ને પ્રમાણિક બને છે **ચિત્તની પ્રસન્નતા ટકાવી રાખવાની સમ્યકત્વ તેને હાકલ કરે છે.** જિનસ્તુતિથી હંમેશ ભાવ મગળ કરવા તે પ્રેરાય છે એમ સદાચાર એ એનુ મુખ્ય કેન્દ્ર બની જાય છે, તથા તે ભક્તિયોગનો ઉપાસક બને છે કારણ કે તે જાણે છે કે પ્રભુના સ્તવન એ ભક્તિયોગની જ એક ભવ્ય ક્રિયા છે, અથવા મુક્તાવસ્થા માટેની એક મહાન્ યાત્રા અથવા સફર છે એમ પરસ્પર વિરોધ ન આવે એ રીતે દર્શનની સાથે જ્ઞાન અને ચારિત્રને પણ આરાધે છે હરહમેશ તેમ કરવાથી મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય ને પ્રમાદોના અભાવરૂપી આધ્યાત્મિક અને માનસિક આરોગ્યને મેળવી શકે છે, કાઉસગ્ગનો હેતુ પણ તેવી જ રીતે સકળાયેલો છે કોડવાર પૂજાથી ફળ મળે તે સ્તોત્ર સ્તવનથી મળે, કોડવારના સ્તોત્રોના બરાબર મત્રજાપ કામ કરે છે કોડ-મન જાપ કરવા જેટલુ-અરિહત-સિદ્ધચક્રાદિનુ ધ્યાન છે કાઉસ્સગ્ગથી આવુ ધ્યાન કરવાનુ શિખવા મળે છે

પ્રશ્ન ૧૯—જ્યારે શાસ્ત્રોમાં સમકિતને આટલુ બધુ મહત્ત્વ અપાય છે, તો પછી તે સમકિત ક્યારે અને કેવી રીતે પમાય ?

ઉત્તર—પ્રતિક્રમણ કરનારે અમુક યોગ્યતા કેળવવાની હોય છે તે આ પ્રમાણે છે-આત્મા જ્યારે **યથાપ્રવૃત્તિકરણ** નામના કરણને વટાવી જાય ત્યારે ગાઢ મિથ્યાત્વના કદાગ્રહોથી રહિત થાય એટલે સરળતાવાળો આત્મા બને છે તેટલી ક્રિયા આત્મામાં અતરથી થઈ જાય ત્યારે એક જાતની યોગ્યતાવિશેષ પેદા થાય છે ત્યારપછી તે પ્રતિક્રમણ કે ચૈત્યવદન જેવી ઉત્તમ ક્રિયા કરવાની યોગ્યતાવાળો બને છે, એટલે તે ક્રિયા કરવાનો અધિકારી

તે બન્યો કહેવાય કારણ કે અમુક આતરિક યોગ્યતા આવ્યા વિના આ ઉત્તમ ક્રિયાઓને માટે અધિકાર મળી શકતો નથી આવા કરણ ત્રણ પ્રકારના છે. તેમા આ કરણ સૌથી પ્રથમ પગથિયારૂપ છે બીજાનુ નામ અપૂર્વકરણ છે. અને ત્રીજા કરણનુ નામ અનિવૃત્તિકરણ છે આ અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણ માત્ર ભવિજીવોને જ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે લેશ્યાની શુદ્ધિ અશુદ્ધિ અનુસાર જીવના સારા નરસા અધ્યવસાયવિશેષોને કરણના નામથી શાસ્ત્રકારો ઓળખાવે છે

નિબિડ રાગદ્વેષના પરિણામરૂપ ગ્રથીપ્રદેશની હદે પહોંચતાં સુધી પહેલુ યથાપ્રવૃત્તિ નામનુ કરણ હોય પછી એ મહાન્ ગ્રથીભેદ કરે એટલે જીવ બીજા અપૂર્વકરણને પામે છે એ પછી સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ ટૂક સમયમાં જ થવાની હોઇને જીવ ત્રીજા અનિવૃત્તિકરણને પ્રાપ્ત કરે છે

દ્રવ્યક્રિયાઓ તો અનાદિ અનત કાળથી થતી આવે છે, પણ ભાવક્રિયા હજી થતી ન હતી, એટલે સત્ પુરુષોએ હવે એવી વદન પ્રતિક્રમણાદિની ભાવક્રિયા કરવી જોઇએ, કે જે મોક્ષ મેળવી આપવામા અનન્ય કારણભૂત છે તે કારણથી ઉપર જણાવ્યુ કે પહેલા કરણને વટાવી ગએલો આત્મા જ ઉત્તમ ક્રિયાઓ કરવાનો અધિકારી બની શકે છે એવી ભાવક્રિયાના યોગે એ ઉત્તમ ક્રિયાના આરાધક આત્માને અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તનથી અધિક સસારમાં ભ્રમવાનુ પછી રહેતુ નથી

પ્રશ્ન ૨૦—પ્રતિક્રમણાદિની ક્રિયાઓ શુ ઓછા વધારે ફળ આપનારી બની શકે ?

ઉત્તર—આ ક્રિયાઓની ઓછી વધારે ફળની તારતમ્યતા માટે સુવર્ણમહોરનુ દૃષ્ટાત જ્ઞાનીઓ બતાવે છે તેના ચાર વિભાગ આ રીતે પાડવાથી તે તુરત સમજાશે (૧) સોનામહોરમાં સોનુ

સો ટચનું અને ઉપર સરકારી મહોર છાપ બેઉ જેમાં હોય, એટલે ખરી છાપ અને સાચું સોનું એ પહેલો ભાંગો (૨) છાપ ખોટી ને સોનું સાચું (૩) સોનુ ખોટુ અને છાપ સાચી (૪) સોનુ પણ નથી અને છાપ પણ નથી. આવી રીતની ખોટા રૂપિયાની વિગતથી સમજાશે કે ત્રીજા ને ચોથા ભાગાના જેવી દ્રવ્યક્રિયાઓ શું ફળ આપે? તેનાથી મુગ્ધજનોને છેતરવારૂપ અનર્થકારી ફળ સિવાય બીજુ શું ફળ હોઈ શકે?

(૧) એ રીતે સૂત્રોના શુદ્ધ વર્ણોચ્ચાર અક્ષરેઅક્ષર સ્પષ્ટ રીતે બોલવામાં થાય, શબ્દે શબ્દનુ અર્થ ચિંતન પણ થતું રહે અને ભાવની વિશુદ્ધિ હોય. એવી રીતની અમૃત ક્રિયા જે પ્રતિક્રમણાદિમાં થાય, તે પ્રથમ પ્રકારની સુવર્ણમહોર તુલ્ય હોવાથી મોક્ષફળને આપનારી નિયમા બને છે.

(૨) બીજી સોનામહોરના ઠેકાણે આવી ક્રિયા ગણી શકાય જે બોલતાં અશુદ્ધ બોલાતું હોય એટલે વર્ણોચ્ચારમાં સેંકડો ભૂલો પડતી હોય. તથા તે શુ બોલે છે? તે સૂત્રોના અર્થોનું તેને જ્ઞાન ન હોવાથી અર્થચિંતન પણ તે કાંઈ ન કરે અને પોપટ, જેમ રામ રામ બોલે ને અર્થ ન જાણે તેમ માત્ર અશુદ્ધ અશુદ્ધ પણ બોલી જાય ને એમ માને કે મે પ્રતિક્રમણ કર્યું. ભગવાન પાસે ચૈત્યવંદન કર્યું. ગુરુવંદન કર્યું તીર્થવંદના કરી એમ મે આ સારી ક્રિયા કરી એમ માને પણ સાથે સાથે ભાવનાની વિશુદ્ધિ હોય કે ભગવાનની આજ્ઞાનુ મેં પાલન કર્યું મે પ્રતિક્રમણની આ ક્રિયા કરી તે સારું થયુ, એમ ભાવનામાં ખામી ન હોય તેવી ક્રિયા હજી પણ તદ્દન નિષ્ફળ જેવી ગણાતી નથી, કારણ કે તેમા ભાવ સારા છે અને એમ નિત્ય ક્રિયા કરતા અભ્યાસથી, નિંદાથી, કે ગુરુમહારાજની રોજની ટોકણીથી એક દિવસ સુધરી શકવાનો સંભવ રહે છે.

(૩) ભાવના વિનાની ક્રિયા વર્ણોચ્ચાર વિગેરેથી શુદ્ધ પણ હોય તે છતાં એ ત્રીજા પ્રકારની સોનામહોર જેવી ખોટી સમજવી.

(૪) છેલ્લી તો બેઉ પ્રકારે ખોટી છે. એટલે ચોથી મહોર જેવી હોવાથી અનિષ્ટ ફળને દેનારી બને છે. ખોટી મહોરથી ઠગો કરનાર સામે પોલીસ કેસ થાય ને જેલ મળે તેની જેમ અહીં પણ સમજવું. ભારે કર્મી અને જડ બુદ્ધિવાળા જીવો આવી ક્રિયાઓ કરે છે ને દુર્ગતિએ જાય છે: "ખેદની વાત છે, કે આજના કાળમાં વિશેષે કરીને આવી અશુદ્ધ ક્રિયાઓ મોટે ભાગે વર્તે છે!" આ પ્રમાણે ૧૪૪૪ ગ્રંથના રચયિતા પૂજ્ય આચાર્ય ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે પંચાશક નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે. આના ઉપરથી આપણે સમજી શકીએ છીએ કે શુભ ફળને આપનાર ચિંતામણિ રત્ન જેવા પદાર્થો પણ, જ્યારે અભવ્ય જીવને પ્રાપ્ત થઈ શકતા નથી, તો પછી પરમપદના બીજ સમાન આ સર્વોત્તમ ક્રિયાઓનો લાભ તો તેવાઓને ક્યાથી મળી શકે? સાચી વાત એ છે કે-તે સત્પુરુષાર્થના અને ભવિતવ્યતાના યોગથી જીવોમા આસન્નભવ્યપણું પરિપાક થાય છે. ત્યારે તેને યોગ્યતા સાપડવાના સુયોગો ગમે ત્યાંથી પણ આવી મળે છે. તેવા સમયે ઉચ્ચ ભાવનાવાળી ક્રિયા કરવાનો ઉત્સાહ જાગે છે. જેઓને પવિત્ર એવી દેવ ગુરુ ધર્મની ઉપાસનાની ક્રિયાઓ તરફ કોઈ પણ જાતનો પ્રદ્વેષ નથી, તેઓ ધીમે ધીમે કર્મના ક્ષયોપશમથી શુદ્ધિને પામે છે. એમ કરતા કરતા તેવી ક્રિયાઓ આચરવાનો અધિકાર મેળવતા જાય છે તેથી તેવા જીવોને "આસન્નભવ્ય" કહી શકાય જેઓમાં તેટલુ સત્ત્વ જ્યાં સુધી આવ્યુ હોતું નથી, ત્યા સુધી ઉત્તમ આરાધનાની તીર્થંકર ભગવંતોની ઉત્તમ ક્રિયાઓ માટેનો સદુપદેશ એ તો તેને સિંહની ગર્જના જેવો લાગે છે. એટલે કે સિંહના નાદને સાંભળી હરણિયાઓ ભાગીજ જાય છે,

તેમ આ ક્રિયાઓ બહુ કઠીન છે, અમારાથી નહીં બને એમ કહીને પોતાની અશક્તિ બતાવીને પોતે દૂર દૂર ભાગે છે.

પ્રશ્ન ૨૨—કેટલાક સૂત્રો પશ્ચાતાપની મહત્તા બતાવે છે, ને કોઈ ભક્તિ માટે ભાર મૂકી કહે છે; તેમાં વધારે કોણ ?

ઉત્તર—પ્રતિક્રમણ શબ્દ જ પશ્ચાત્તાપનો સૂચક છે. તેમાં ઇરિયાવહી, વંદિત્તુ વિગેરે સૂત્રો પશ્ચાત્તાપ કરાવી આંસુ પડાવે તેવા છે. તથા નવકાર કે લોગસ્સ જેવા સૂત્રો ભક્તિનું મહત્વ બતાવે છે. આ સૂત્રો બોલતાં હર્ષ ને આનંદના અશ્રુ વહેતાં થાય છે. બેઉ વાત પ્રતિક્રમણમા છે, સમજવાનું એ છે, કે પોતાના આત્માની નિંદા-ગર્હા કરનાર, વીતરાગના ગુણોને કે ગુરુના ગુણોને જ્યારે યાદ કરે છે, ત્યારે ભક્તિનો ઝરો વહે છે. તે ભક્તિને કોઈ, શ્રદ્ધા, વિનય કે વૈયાવચ્ચના નામથી ઓળખે છે કોઇ તેને સદ્ભાવ, સેવા કે સમર્પણ કહે છે. જો કે વંદન, પૂજન, સત્કાર, સન્માન, ભક્તિનાં જ રૂપકો છે. ભક્તિથી જ પ્રણામ, પ્રશંસા, પ્રાર્થના ને પ્રમોદ થાય છે સ્મરણ, સ્તવન, કીર્તન, કથા, ઉપાસના, આદર, આરાધના, આજ્ઞાપાલન, જાપ, જાત્રા, વાત્સલ્ય, યોગ એ બધાં ભક્તિનાં જ પ્રકારો છે. આ રીતે આત્મનિંદા અને ભક્તિ બેઉથી તરવાનું છે. જેઓને ભક્તિયોગ બહુ ઇષ્ટ હોય છે, તેઓ સંગીત વિગેરે સાધનોથી તેમાં ખૂબ મસ્ત બને છે. તેનાથી પણ ઘણા કર્મોનો નાશ થઈ શકે છે. રાવણે ભક્તિથી જ તીર્થંકરનામકર્મ, અષ્ટાપદ તીર્થ ઉપર બાંધ્યું હતું.

આ સ્થળે એક વસ્તુ યાદ રાખવાની છે કે—પૃથ્વી, પાષાણ, વૃક્ષ, સાગર, સરોવર, નદી, કુંડ, પવન, અગ્નિ, સૂર્ય, ચંદ્ર કે આકાશની ભક્તિ કરવી; એ તો રેતીમાંથી તેલ કાઢવા બરાબર છે. તેજ પ્રમાણે લોભી, દંભી, ક્રોધી, અભિમાની, અજ્ઞાની, વિષયી, અપૂર્ણ કે અનુપકારી વ્યક્તિઓની ઉપાસના કરવી એ તો દરિદ્ર પાસે ધનાઢ્ય થવાની ઇચ્છાથી ધનની માગણી કરવા

જેવો તુચ્છ પ્રયાસ છે. જો ધતુરા પર ગુલાબ ઉગે, લીમડા પર કેરી પાકે, સાગરનું જળ મીઠું બની જાય, તો જ ગુણહીન આત્માઓ પાસેથી ગુણપ્રાપ્તિ શક્ય બની શકે, માટે પવિત્રતાની ઇચ્છા રાખનારે પવિત્ર આદર્શ વ્યક્તિની જ ગુણપ્રાપ્તિ માટે આરાધના કરવી જોઇએ. પછી તે ગમે તે નામ કે સંજ્ઞાથી ઓળખાતા હોય.

પ્રશ્ન:૨૨—તીર્થની ભક્તિ કરવા જતાં આશાતના થઈ જાય તો શું કરવું ?

ઉત્તર—તીર્થની, શાસનની કે ધર્મની આશાતના, હેલના કે હલકાઇ આપણા નિમિત્તે થવી જ નહીં જોઇએ. તીર્થ, શાસન, કે ધર્મ મહાન્ પવિત્ર તત્ત્વો છે. એની આશાતનાઓથી ભયંકર દુષ્ટ પરિણામ આત્માઓને ભોગવવાં પડે છે, માટે આશાતનાદિનું વર્જન થવું જ જોઇએ. મોટી આશાતનાઓથી આ ભવમાં પણ દુઃખ અને આપત્તિઓ આવે છે. ધનની હાનિ થાય, દેહ રોગથી ભરાય, જ્યાં જાય ત્યાં તિરસ્કાર પામે, ભૂખ્યા હોવા છતાં અન્ન કે પાણી વિના ટળવળવું પડે, અને પરભવમાં નારકીની ભયાનક મહાયાતનાઓ સહવી પડે. આજે રોગો થાય છે તે પણ તેવી આશાતનાઓનું જ પરિણામ અથવા ફળ ગણાય. બે સારાં કામો આપણા હાથે ઓછાં થાય તેનો વાંધો નહીં, પરંતુ ઉપર કહેલ બૂરાં કૃત્યોમાં તો આપણો હિસ્સો ન જ હોવો જોઇએ. એ સાદી ને સરળ વિગત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે. કારણ કે જૈનધર્મ, જૈનશાસન કે જૈન તીર્થો એ બહુજ પવિત્ર ચીજો છે. તેથી વિરુદ્ધ વર્તનારા કદી પણ સુખી થઈ શકતા નથી. માટે સુખી થવું હોય, તો શ્રી વીતરાગ દેવોની આજ્ઞા મુજબ જ વર્તવું જોઇએ. આજ્ઞા પાલન થાય તો શીઘ્ર સુખી થવાય.

પ્રશ્ન ૨૩—દેવદ્રવ્ય, જ્ઞાનદ્રવ્ય, કે સાધારણદ્રવ્ય એ શા હેતુથી જુદાં જુદાં રખાય છે ?

ઉત્તર—શ્રી તીર્થંકર દેવોના નિમિત્તે આત્મકલ્યાણ માટે પૈસા જિનમંદિરમાં અપાય છે. દેરાસરમાં ઘી બોલાય છે, એ ઘીની પ્રથાથી એ નિર્ણય થાય છે, ને ન્યાય પણ સચવાય છે, કે પહેલી પૂજા ઘી બોલનાર જ કરે. તે પૈસા દેવદ્રવ્ય ગણાય છે. ભગવાન મહાવીરદેવનાં ચ્યવન અને જન્મ કલ્યાણકો વખતે શ્રી કલ્પસૂત્રમાંથી સુપનનું વાંચન જ્યારે શ્રવણ કરાય છે, તે ભગવાનનાં નિમિત્તનું દ્રવ્ય બોલાતું હોવાથી તે પણ દેવદ્રવ્ય ગણાય છે. સમ્યગ્ જ્ઞાનના આલંબનથી સંસાર તરવો છે, એટલે એ મુક્તિસાધક જ્ઞાનની પૂજા નિમિત્તે પૈસા જ્ઞાનપૂજામાં ચઢાવાય છે: એટલે તેને જ્ઞાનદ્રવ્ય કહેવાય છે. તેવી જ રીતે સાધારણદ્રવ્ય પણ એકઠું કરવામાં આવે છે. તે સાતે ક્ષેત્રમાં વપરાય છે. તેમ ગુરુમહારાજની ગહૂંલી વિગેરેમા દેવદ્રવ્યથી અને જ્ઞાનદ્રવ્યથી તદ્દન નિરપેક્ષ જે દ્રવ્ય મૂકવામાં આવે છે, તે કથંચિત્ ગુરુદ્રવ્ય કહેવાય છે. એ બધાયની વ્યવસ્થા શાસ્ત્ર મુજબ પોતપોતાના ગામોના સ્થાનિક મહાજન, પંચ, અથવા શ્રાવક સંઘને કરવાની હોય છે. આ વહીવટ શુદ્ધ અને નિર્મળતાપૂર્વક કરવાનો હોય છે. એટલે કે પોતાને માટે તેનો ઉપયોગ કરવાનો હોતો નથી.

જેમ એક શેઠ પોતાના ચાર પુત્રોને પોતાની ૪૦ હજારની મિલ્કત વહેંચી આપે, તો દરેક પુત્ર–પોતાને મળેલી દશ દશ હજારની મિલ્કતના જ માલિક ગણાય છે. તેમાં એક ભાઈ બીજા મોટા ભાઈની મિલ્કતમાં પોતાનો અધિકાર લગાવવા જાય, તો ન્યાયાધીશને સ્પષ્ટ કહેવું પડે કે–તેના પિતાએ આપેલી ૧૦ હજારની રકમ પર જ તેનો માત્ર અધિકાર છે વળી કોઈ શેઠ પોતાને પુત્ર ન હોય, તો પોતાની સવા લાખની મિલ્કતનું ટ્રસ્ટડીડ કરે, તો તેની પાછળવાળા ટ્રસ્ટીઓ તે ટ્રસ્ટડીડમાં કાંઈ પણ ફેરફાર કરી શકતા નથી. પ્રિવીકાઉન્સીલ સુધી લડે, અથવા દિલ્હીની સુપ્રીમ કોર્ટ સુધી લડે, અને તેમાં સાંની જુરીમાં પ કે

વહીવટ કરવો જોઇએ, કે એક પૈસાનું પણ તેમાં નુકશાન થાય નહીં, કે સહેજ પણ દુર્વ્યય થાય નહીં.

પ્રશ્ન ૨૪—જેમ તીર્થંકર દેવોનું મહત્ત્વ આ સૂત્રોમાં છે, તેમ ગુરુમહારાજોનું મહત્ત્વ પણ બહુ ગવાયું છે, તો તેનું શું કારણ? ગુરુમહારાજો તો મોટે ભાગે છદ્મસ્થ હોય છે?

ઉત્તર—દેવના વિરહમાં ગુરુમહારાજો જ સૌને આધારરુપ છે. માર્ગ દેખાડનાર અને જ્ઞાનદીપક પ્રગટાવનાર તે જ છે. છદ્મસ્થ ગુરુમહારાજો અને કેવળી ભગવંતો વચ્ચે આગમોની સાંકળ હોય છે. એટલે ગુરુઓ મોક્ષમાર્ગે પ્રયાણ કરનારા યાત્રિકો કહેવાય છે. સંયમયાત્રા એ મોક્ષ માટેના રાજમાર્ગની યાત્રા છે તેઓ સાચા સલાહકાર કે વકીલ સમાન છે. તેઓ કોઇનું પણ કદી અહિત થાય તેવું બોલતા કે કરતા નથી. પરોપકારી હોવાથી સ્વાર્થનો અંશ-પણ તેઓમાં હોતો નથી. તે તે યુગમાં તેઓથી થાય તેટલો ઉપકાર કરી જાય છે. ગામેગામ વિહાર-યાત્રા કરવાથી તેઓ નિરાશંસભાવે ઉપકાર કરી શકે છે. ગુરુમહારાજોનો આટલો બધો ઉપકાર હોય છે. એટલે તેઓ જો હાજર ન હોય તો તે વખતે રાઇપ્રતિક્રમણમાં તેની સ્થાપના પહેલાં એટલે ઠાવતાં પહેલાં "ઇચ્છકાર" સૂત્ર બોલવાની વિધિ છે. જેમ શાંતિસ્નાત્રમાં કુંભસ્થાપન થયા પછી અનેક વિધિઓ થાય છે યાવત્ સ્નાત્ર ભણાવાય છે, તેમ આ ગુરુમહારાજોની શાતા પૂછવાની વિધિ થયા બાદ પ્રતિક્રમણ ઠાવવાનું વિધાન છે. કોઇ નવા મકાનમાં વાસ્તુ કરવુ હોય, તો કુંભ ઘડો મૂકીને મુહૂર્ત થાય, પછીથી જેમ ઘર-પ્રવેશ થાય છે, તેમ ગુરુવંદન એ પણ એક માંગલિક ક્રિયા ગણાય છે

પ્રશ્ન ૨૫—મિચ્છામિ દુક્કડંનો રહસ્યાર્થ શું છે? ભૂલ ન થઇ હોય કે ભૂલ ન કરી હોય, તો મિચ્છામિ દુક્કડં શાનું?

ઉત્તર—જ્યારે કોઇ એક કાર્ય ન કરવા જેવું હોય, છતાં જો તે થઇ જાય; અથવા કોઇ કાર્ય કરવા જેવું હોય છતાં ન થઇ શક્યું, ત્યારે ભૂલ થઇ ગણાય છે. એ ભૂલ સુધારવાનો મુખ્ય આધાર ભૂલનો

ભાન ઉપર રહે છે. ભૂલ જ ન સમજાય તો તેને સુધારવાનું પણ રહેતું નથી. શિષ્ટ સમાજે ગણેલી સત્પ્રવૃત્તિનો અભાવ, અથવા સદ્‌નિવૃત્તિ કરવામાં આવે તથા અસત્‌ પ્રવૃત્તિઓમાં ઉદ્યમ કરાય, તે ભૂલવાળી સ્થિતિ ગણી શકાય. એટલે અસદ્‌ની નિવૃત્તિ અને સદ્‌માં પ્રવૃત્તિ થાય ત્યારે ભૂલ સુધારવાની કળાનું રહસ્ય મળ્યું છે, એમ કહી શકાય. આખાય ઇરિયાવહી સૂત્રનો મુખ્ય આધાર આ મિચ્છામિ દુક્કડં ઉપર જ છે. તે કારણથી આ સૂત્ર ઘણું જ મહત્ત્વનું બની ગયું છે. આગમગ્રંથોમાં પણ ફરમાન છે કે ઇરિયાવહી કર્યા વિના પ્રતિક્રમણ, ચૈત્યવંદન, સ્વાધ્યાય, કે સજ્ઝાયાદિ કોઇ પણ ક્રિયા કરવી કલ્પતી નથી, કારણ કે તેના વિના તે અશુદ્ધ થવાનો સંભવ રહે છે. ઇરિયાવહી કરતા તસ્સ ઉત્તરી સૂત્રથી તે ઐર્યાપથિકી વિરાધનાઓનું ઉત્તરીકરણ કરવામાં આવે છે. જેમ ઘરનું રિપેરીંગ અથવા સમારકામ કરવામાં આવે છે, અથવા તો ગાડાંના પૈડા, ધરી કે આરામાં નુકશાન થતાં સુધરાવવું પડે છે; તેમ મૂળ અને ઉત્તરગુણોની થએલી ખંડના કે વિરાધનાઓનું પુનઃ સંસ્કરણ તેનાથી કરવામાં આવે છે. પોતાના સત્ત્વગુણથી કે પોતાના સામર્થ્યથી મનુષ્યભવમાં સમજપૂર્વક આવી પુનઃ સંસ્કરણની ક્રિયા કરવી બહુ જ જરૂરી છે. સોનાનું શોધન જેમ તેજાબ અને તાપથી થાય છે, અથવા મેલાં કપડાંની શોધનવિધિ પાણી, ક્ષાર કે સાબુથી ધોઇને થાય છે, ને તેમ કરવાથી ફરીથી તે ઉજ્વળ થઈ પોતાના સ્વરૂપમાં આવે છે, તેમ કર્મ મલિન આત્મા ઉપર શુદ્ધિ કરવાની આવી ક્રિયા ઘણી જ જરૂરી છે. જ્યારે આત્મા સમજતો થાય છે, કે મને જે જે દુઃખો આવે છે, તે બધી મારી પૂર્વેની કરેલી ભૂલોની શિક્ષાઓ જ છે. "ભૂલ એ પાપ છે એ કર્મ છે, કર્મ છે એ દુઃખ છે" એમ સમજે ત્યારે આવી પ્રાયશ્ચિતની ક્રિયાઓ કરવાનું મન થાય, કે જેથી દુઃખ ભોગવ્યા વિના છૂટી શકાય.

પ્રશ્ન ૨૬—શ્રી અરિહંતદેવોની આરાધનાથી આપણે વિશેષ શું શિખવા મળે છે?

ઉત્તર—આપણે લોગસ્સસૂત્રમાં જે ૨૪ તીર્થંકર ભગવંતોનું સ્મરણ કર્યું તે બધાયના આયુષ્ય, શરીરમાન વિગેરે ફેરફારો હતા, છતાં તેઓમાં સમાનતા **કેવળજ્ઞાનની** હતી. તેનાથી જ તેઓ પૂર્ણ પુરુષ કે પૂર્ણાત્મા કહેવાયા. તેનાથી બધાય પ્રત્યે સમાનરીતે ભાવ રહી શકે છે. વાસ્તવિક રીતે તો **અરિહંતપદના ઉપાસકને માટે સર્વ તીર્થંકર ભગવતો સરખા માન્ય, સરખા આરાધ્ય અને** એકસરખા પૂજ્ય છે. એ પ્રભુઓનાં ચરિત્રો એમ આપણને બોધપાઠ આપે છે, કે તેઓએ કેટલો પુરુષાર્થ ફોરવ્યો ત્યારે આટલે ઉંચે પદે ચડી શક્યા. તેઓને પ્રાપ્ત થએલી એ પૂર્ણતા કોઈ અકસ્માતનું, **કોઇની મહેરબાનીનું પરિણામ કે ફળ નહોતું, પરંતુ તેમણે સેવેલા અખંડ પુરુષાર્થનું જ એ પરિણામ હતું.** તેઓએ ઘાતી કર્મોનો નાશ કરવા કેવા ભગીરથ જંગ કે યુદ્ધ ખેલ્યા, તે આપણને તેઓના ચરિત્રો પરથી જણાઈ આવે છે. ખરેખર બાહ્ય અને અભ્યંતર તપ દ્વારા સેવેલો તેઓનો ભગીરથ પ્રયાસ, પ્રયત્ન કે પુરુષાર્થ અનંત ધન્યવાદને પાત્ર જ છે. તે પુરુષાર્થ કરતાં જે પરીષહો, અને ઉપસર્ગો આવ્યા તેમાં અપૂર્વ રીતે સમતા જાળવી–તેનું જ એ ઉત્તમ પારિણામિક ફળ મળ્યું કે કર્મરાજ સાથે જીત થઈ, ને ઘાતીકર્મોનો નાશ કરી શક્યા. જો એ કાર્ય બીજાના પ્રસાદ, કૃપા કે મહેરબાનીથી થયું હોત, તો એજ અરિહંતોને આવો પ્રચંડ પુરુષાર્થ સેવવાને બદલે તેઓને પરતંત્રતાવાળી કોઇની ગુલામી જ કરવી પડત, અથવા પુરોગામીઓનો તેઓ પ્રસાદ જ વાંછીને તેઓના ચરણ ચાટીને બેસી રહેત તેમણે તેવું કાંઇ કર્યું નથી, પણ પોતાનો સ્વતંત્ર પુરુષાર્થ જ ફળીભૂત થયો છે. તે આપણને એમ શિખવાડે છે કે પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરુષે પોતાનાં આત્મકલ્યાણ માટે પોતે જ સ્વતંત્ર મહાન પુરુષાર્થ ખેડવો અત્યંત જરૂરી છે, એટલે વાસ્તવિક રીતે તો મોક્ષ

પામ્યા પાછી અવતાર લેવાનો, પુરુષાર્થ તેઓને ફરી કરવાનો હોય નહીં. જે અવતાર ધારણ કરે, તે મોક્ષ સુધી પહોંચેલા હોઇ શકતા જ નથી.

પ્રશ્ન ૨૭—સામાયિક કરતી વખતે સાવદ્ય કર્મ આત્મા કરે છે કે શરીર?

ઉત્તર—કરેમિભંતે સૂત્રમાં જ જે શબ્દો છે તેનો વિચાર કરવાથી જરૂર સમજ પડે છે, કે પાપવ્યાપારોમાં પ્રવૃત્ત થનારા મારા આત્માને ઉદ્દેશીને તે વચન છે. એટલે કે સાવદ્ય ક્રિયાઓને હું છોડું છું. તે તે ક્રિયાઓથી હું અળગો રહું છું. જેમ અન્નત્થમાં આવે છે, કે "અપ્પાણં કાયં વોસિરામિ." તેવું જ અહીં સમજવું, કે મન, વચનને દેહદ્વારા સાવદ્યયોગ કરનારા મારા 'અપ્પાણં' આત્માને "વોસિરામિ" વોસિરાવું છું. તેમાં શરૂમાં બે પ્રતિજ્ઞાઓ આવે છે. (૧) કરેમિ ભંતે સામાઇયં. (૨) સાવજ્જં જોગં પચ્ચક્ખામિ. નિયમ શબ્દ મર્યાદાસૂચક છે, પ્રમાદજન્ય પાપોની નિંદા તેમાં કરાય છે, મનને કે આત્માને ઠપકો આપવો કે તેની ખોટી પ્રવૃત્તિઓને ખરેખર ખોટી તરીકે જ હવે ગણવી. તેવા પશ્ચાત્તાપને નિંદા કહેવાય છે. એ નિંદા આત્મકલ્યાણ માટેનું પ્રશસ્ત સાધન છે. એટલું થયા બાદ પોતાના દોષોની કબૂલાત ગુરુ સમક્ષ કરાય ત્યારે તેને ગર્હા કહેવાય છે. અતીતકાલમાં થએલ જે સાવદ્ય પ્રવૃત્તિઓના પાપો, તે વાસ્તવિક રીતે આત્માએ તો કષાયવાન્ બનીને કરેલાં હતાં, ત્યારે આ સામાયિક સમતાવાન અને નિષ્કષાયી થઇને કરવાનું છે, તેથી સામાયિકના વિરોધી તત્ત્વરૂપે "કષાયાત્મા"નો ખરી રીતે તો આ પ્રતિજ્ઞાથી ત્યાગ કરવાનો છે. "શાંતાત્મા"નું આપણને તો કામ છે. એનો અર્થ એ થાય કે આ સામાયિકમાં હું શાંતિનો જ ઉપાસક બનીશ. શ્રી તીર્થંકર ભગવંત પણ દીક્ષા લેતી વખતે "ભંતે" શબ્દ સિવાયનું આ આખુંય સૂત્ર ઉચ્ચારે છે તે કારણથી આ સૂત્ર બહુ જ મહત્વવાળું ગણાય છે. જો કે શરીરથી સાવદ્ય કર્મ થાય છે, પણ જ્યારે તે કષાયી આત્મા કષાયવશાત્ સાવદ્યયોગ બને છે, ત્યારે શરીરદ્વારા કર્મ થાય છે, તેથી જ એમ કહેવાય છે, કે આત્માને

વોસિરાવું છું. તેનો અર્થ આ કરવો કે, "કેપાયમાન આત્મા **શરીરથી પાપ કરે છે તેને.**" વોસિરાવું છું. દુઃખમાં આત્મા ક્યારે બળ્યો-ઝળ્યો રહેતો નથી ? કષાય, રાગ, દ્વેષ, તો હરહમેશનાં છે. એટલે જ દુનિયામાં કષાયાત્મા અને પ્રશાંતાત્માના ભેદો બતાવાયા નથી. દુઃખી દુનિયાને સાચી આત્મિકશાંતિ અનુભવવાનું ક્યારે બની શકે ? સંસારદાવાનળમાંથી બચવા માટે ભગવાને બળો છાંટી શાંત બનાવવાનું આ અપૂર્વ સાધન ભગવંતોએ બતાવ્યું છે. હવે કર્મનો ઉદય આવે ત્યારે પણ શરીરને જ વેદવો પડે છે. તેમ **અશાંતિ ઉત્પન્ન કરનાર કષાયના તત્ત્વને વોસિરાવી દઇને શાંત અવસ્થા આત્માને કે શરીરને મેળવી આપવી તે** પણ સુયોગ્ય જ છે, તેમ કરવાથી આત્મા વ્યવહારની સપાટીથી ઊંચે રહી શકવા સમર્થ બની શકે છે. કારણ કે તે આત્મા સમજી શકે છે, કે અનેક વિષમતાઓનો અભાવ કરી સ્થિરતાને ઉત્પન્ન કરનારી સામાયિકની આ ઉત્તમ ક્રિયા મને હાથ લાગી છે. હવે હું મારા રાગદ્વેષને જીતવા તથા તેની સામે ઝઝુમવા પુરુષાર્થ કરવા તૈયાર થયો છું. એમ કરવાથી જીવમાત્ર પ્રત્યે મારે માટે બંધુત્વની ભાવના કેળવવી બહુ જરૂરી છે. એ જ અહિંસાનાં મૂળિયાં છે. તેથી કહેવાય છે, કે સામાયિક એટલે અન્યને દુઃખ નહીં ઉપજાવવાનો અડગ નિશ્ચય છે. એનાથી હું અહિંસાનો સાચો ઉપાસક બની શકીશ **અહિંસા તો કલેશ રહિત અવસ્થાવાળા આત્મામાંથી જન્મેલી સમભાવની જ સંતતિ છે.** આવા અનંતા રહસ્યો આ સામાયિકના સૂત્રમાં સમાવી લેવામાં આવ્યા છે. જેમ શાક સારકીટમાં શાક મળે છે, તેમ આત્માને શાંતિ સાંપડે તેવું બજાર દુન્યવી મનુષ્યોના આજના શહેરોમાં હોતું નથી. માત્ર તે સામાયિકશાળામાં જ મળે છે. સાવદ્ય ક્રિયાઓને દુઃખજનક મનાય તો જ સામાયિકમાં સમતાનો સાચો લાભ લઇ શકાય છે, એ વાત એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે.